

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond

Ususaadete taastamine ja areng Eesti Raadios aastatel 1988-2004

Bakalaureusetöö

Meelis Süld

Juhendajad:
Dotsent Maarja Lõhmus, PhD
Lektor Ragne Kõuts, MA

Tartu
2005

Sisukord

Sissejuhatus.....	5
1. Teoreetilised lähtekohad.....	7
2. Empiirilised lähtekohad.....	12
2.1. Siirdeaeg Eestis	12
2.2. Religiooni teema Eesti Raadio välissaadetes.....	14
2.3. Religioon Nõukogude Eestis ja ateistlik kasvatustöö.....	16
2.4. Ususaated ringhäälingus Eesti Vabariigi algusaastatel.....	17
3. Metoodika.....	24
4. Religioon raadios enne regulaarseid ususaateid 1988-1990.....	28
4.1. „Stereopühapäev“ Eesti Raadio III programmis (Stereoraadios).....	28
4.2. „Keskööprogramm“ Eesti Raadio II programmis (Vikerraadios).....	31
4.2.1. Kristlik kirik ja kultuur Vikerraadio „Keskööprogrammis“.....	32
4.2.2. Teised usundid ja usulised otsingud Vikerraadio „Keskööprogrammis“	35
4.3. Religiooni teema Eesti Raadio I programmi saadetes.....	37
4.3.1. Kristlik filosoofia ja kultuur I programmi saadetes.....	37
4.3.2. Eesti omausund I programmi saadetes.....	39
4.4. Religioon ja muusika.....	39
4.5. Eesti Raadio pühadeaegne saatekava.....	41
4.5.1. Jõulud 1988.....	41
4.5.2. Ülestõusmispühad 1989.....	42
4.5.3. Jõulud 1989.....	43
5. Regulaarsete ususaadete algus ja areng	45
5.1. Ideoloogiline pööre ja regulaarsete saadete algus 1989.....	46
5.1.1. „Hingevalgus“ Eesti Raadio I ja II programmis.....	48
5.1.2. „Kirikuelu“ Eesti Raadio I programmis.....	51
5.3. Toimetajate vahetumine 1993-1994.....	54
5.4. Formaadi muutus 1994-2001.....	58
6. Eesti Raadio koostöö kristlike organisatsioonidega.....	60
6.1. Eesti Kirikute Nõukogu.....	60
6.1.1. Lepingud Eesti Kirikute Nõukoguga.....	61
6.1.2. Koolitus vaimulike saadete tegijatele.....	64

6.2. International Broadcasting Association (IBRA).....	65
6.3. Eesti Luterliku Tunni Teenistus.....	70
6.4. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik.....	73
7. Ususaadete rollist avalik-õiguslikus raadios.....	77
8. Diskussioon.....	84
8.1. Kristliku ringhäälingu areng.....	84
8.1. Eesti Kirikute Nõukogu positsioonist Eesti Raadios	86
8.3. Ususaadete sihtauditoorium.....	88
Kokkuvõte.....	90
Abstract.....	94
Kasutatud kirjandus.....	98
Kirjanduse loetelu.....	98
Allikate loetelu.....	100
Lisa 1. Intervjuu. Einar Kraut.....	105
Lisa 2. Intervjuu. Ene Pilliroog.....	113
Lisa 3. Intervjuu. Helle Aan.....	119
Lisa 4. Intervjuu. Peeter Sookruus.....	129
Lisa 5. Intervjuu. Reet Valing	135
Lisa 6. Intervjuu. Tiit Salumäe.....	147
Lisa 7. Intervjuu. Andra Veidemann.....	160
Lisa 8. Intervjuu. Ilona Hausmann.....	164
Lisa 9. Intervjuu. Jaan Leppik.....	177
Lisa 10. Intervjuu. Kusta Reinsoo.....	183
Lisa 11. E-kiri. Anne Osvet.....	190
Lisa 12. E-kiri. Toomas Paul.....	191
Lisa 13. E-kiri. Maarja Lõhmus.....	193
Lisa 14. E-kiri. Mare Pihlak.....	194
Lisa 15. Studiojumalateenistused 1993.....	195
Lisa 16. ER koori salvestatud KLPR koraalid 1993.....	197
Lisa 17. Palvuse salvestamise juhised.....	199
Lisa 18. Ettepanek määrata Jaan Leppik toimetajaks.....	201
Lisa 19. Esimese „Kirikuelu“ algus 24. veebruar 1990.....	202

Lisa 20. Esimene „Hingevalgus“ 5. november 1989.....	205
Lisa 21. Kirikuelu saated 1994.....	208
Lisa 22. Kirikuelu saated 1993.....	210
Lisa 23. ER Ususaadete arhiiv kartoteegi põhjal.....	214
Lisa 24. Välissaade „Ristiusk Venemaal 1000“.....	224
Lisa 25. Välissaade „Metodisti kirik 250“.....	225
Lisa 26. Välissaade „Usuteaduse Instituudist“.....	229

Sissejuhatus

Ususaadete all mõistan käesolevas bakalaureusetöös nii ristiusku, kirikut ja kristlikke usuorganisatsioone käsitlevaid saateid kui ka teistest usulistest ja maailmavaatelistest traditsioonidest kõnelevaid programme. Termin „ususaated“ on kasutusel ka Eesti Raadios religioosse sisuga saadete määratlemisel.

Töö uurib, milliste saadete kaudu jõudsid usu teemad raadio vahendusel taas avalikkuseni, missugused on olnud Eesti Raadio suhted ja koostöö (sh rahalised kokkulepped) usuorganisatsioonidega religioonisaadete ettevalmistamisel, kuidas on lepingulised saated aastate jooksul arenenud, kes on olnud autorid ning milliseid eesmärke täidavad ususaated raadios toimetuse ja usuorganisatsioonide esindajate arvates?

Bakalaureusetöös peaks selguma Eesti Kirikute Nõukogu võtmeroll ususaadete taastamise juures, ehkki nõukogude aja lõpus võime eeldada ka toimetuse enda initsiatiivi ristiusuga seotud teemade kajastamisel. Huvitav on jälgida, milliseid kokkuleppeid raadio ja kiriku ning teiste usuorganisatsioonide vahel sõlmiti, millised olid poolte õigused ja kohustused. Kui esimese Eesti Vabariigi ajal oli ringhäälingul põhjust piiblitunde rahalistel motiividel saatekavasse võtta, siis küllap ei puudu see motiiv ka lähiajaloo – eeskätt seoses Raadio 7 ja Eesti Luterliku Tunni Teenistuse toodetud saadetega, mida edastati Eesti Raadio kanalitel. Miskipärast ei pidanud toimetuse vajalikuks sarnaste saadete valmistamise jätkamist omade vahenditega pärast Raadio 7 ja Eesti Luterliku Tunni Teenistuse tegevuse lõpetamist koostöös Eesti Raadioga.

Religiooni teemat meedias on vähe uuritud nii Eestis kui ka mujal maailmas. Eestis ja ka teistes postkommunistlikes ühiskondades teeb selle valdkonna uurimise hoopis teistsuguseks nõukogude ajal toimunud sundsekulariseerimine. Eestlaste usklikkust on uuritud nii eraldi kui ka võrreldes teiste riikidega. *World Values*'i küsitlus on andnud juba aastaid tulemust, et eestlased peavad end kõige vähem usklikuks võrreldes teiste Euroopa riikide elanikega. Selle informatsiooni taustal on oluline küsida, kuidas on käsitletud religiooni teemat meedia. Käesolev töö keskendub Eesti Raadios kui avalik-õiguslikul kanalil edastatud ususaadete uurimisele, mingil määral puudutatakse ka Raadio 7 saateid, kuna need kõlasid ajavahemikul

1993-1995 Eesti Raadio III programmi kanalil. Ka kristlik Pereraadio on olnud ja on praegugi veel seotud Eesti Raadioga seeläbi, et transleeritakse avalik-õigusliku kanali uudiseid, samuti on selle kanali juhid välja kasvanud Eesti Raadiost, kusjuures peatoimetaja just ususaadete autorite hulgast.

1. Teoreetilised lähtekohad

Ususaadete või religioonisaadete all mõistan käesolevas bakalaureusetöös valdavalt ristiusku, kirikut ja kristlikke usuorganisatsioone käsitlevaid saateid. Vähemal määral on üldpildi andmiseks kirjeldatud ka teistest religioonidest kõnelevaid programme, iseäranis regulaarsete ususaadete tekkimise eel ja algul. Selguse huvides on tekstis vajadusel täpsustatud, millise usulise maailmavaatega on tegemist. Termin „ususaated“ on kasutusel ka Eesti Raadios religioosse sisuga saadete eristamisel nii saatekava koostamisel kui ka arhiveerimisel. Kuna lääne kultuuris samastatakse sageli religiooni ja kristlust, siis on mõistetav ka see, et nii Eesti Raadios kui ka käesolevas töös kasutatakse nimetusi „ususaated“ ja „kristlikud saated“ tihtipeale sünonüümidena.

Religiooni mõiste on loomulikult laiem, hõlmates igasugust usku üleloomulikesse olendisse või jõududesse (Võõrsõnastik 2000). Anthony Giddens (2000) kirjeldab omadusi, millega võib iseloomustada kõiki religioone – eri religioonid sisaldavad sümbolite süsteemi, äratavad aukartustundeid ja ühendavad inimesi läbi rituaalide või tseremooniade usklike kogukonnaga. Veelgi keerukama definitsiooni järgi on religioon psühholoogiliste, sotsioloogiliste ja ajalooliste nähtuste kompleks, millega kaasnevad teatud uskumused, müüdid, rituaalid, tavad, moraali- ja eetikanormid, maailmavaade, hoiakud ja käitumismudelid ning mis täidab inimese elus ja ühiskonnas teatud kindlaid funktsioone (Kulmar 2000). Arheoloogia andmed näitavad, et religioonita rahvaid ei ole teadaolevalt olemas olnud – religioon tekkis koos inimkonnaga.

Religioon on üks põhilistest sotsiaalsetest institutsioonidest – üks sammastest, millele tugineb ühiskond (Aimre 2005). Põhiliste institutsioonide hulk on jääv – perekond, religioon, haridus, majandus, poliitika – need eksisteerivad kõikides ühiskondades, kuid võivad läbida aegade jooksul olulisi muutusi.

Kulmar (2000) toob välja religiooni funktsioonid: 1) seletav, 2) psühholoogiliselt toetav, 3) ühiskondlikult kindlustav ja 4) ajalooliselt traditsioone ning eripärasid kujundav. Osaliselt kattuva Tadevosjani käsitluse järgi on religioonil kui sotsiaalsel institutsioonil samuti neli funktsiooni (Tadevosjan, Aimre 2005:223, kaudu):

1) regulatiivne – põhineb ja evitab ühiskonnas teatud väärtusi ja norme, motiveerib ja

- reguleerib inimeste sotsiaalset käitumist ning esitab teatud käitumisstandardid;
- 2) integratiivne – religioonil on oma tähtsus, see liidab inimesi ühiskonnas, tagab püsiva sotsiaalse korra ja stabiilsuse. See funktsioon esineb ühiskonna, sotsiaalse grupi, sotsiaalse institutsiooni ja isiksuse tasandil, kuid kõige mõjusamalt religioossete koosluste tasandil;
 - 3) kommunikatiivne – väljendub eelkõige kultuse tasandil, et usklikud saaksid suhelda Jumalaga ja omavahel;
 - 4) psühhoteraapiline – avaldada usklitele positiivset mõju, anda neile lohutust ja tröösti, eriti kui inimesi tabavad mured ja hädad.

Omamoodi põnev on kõrvutada religiooni kui sotsiaalse institutsiooni funktsioone meedia funktsioonidega. Denis McQuail (2000) toob välja viis meedia ülesannete kogumi ühiskonnas:

- 1) informeerimine – info ühiskonna ja kogu maailma sündmuste ning seisundi kohta, võimusuhetele osutamine, uuenduste ja kohanemise hõlbustamine;
- 2) sidustamine – sündmuste ja info tähenduse selgitamine, tõlgendamine ja kommenteerimine, sotsialiseerimine, konsensusse kujundamine, prioriteetide järjestamine;
- 3) kultuurilise jätkuvuse tagamine – domineeriva kultuuri väljendamine, subkultuuride ja uute kultuuriliste arengute tunnustamine, ühiste väärtuste edendamine ja säilitamine;
- 4) meelelahutus – lõdvestusviiside pakkumine, sotsiaalse pinget vähendamine;
- 5) mobiliseerimine – poliitiline, militaarne, majanduslik, tööalane ja vahel ka usuline kihutustöö ühiskondlike eesmärkide saavutamiseks.

Religiooni ja meedia funktsioonid on paljuski lõimuvad, näiteks võib ühendada omavahel religiooni *seletava* ja kommunikatsiooni *sidustava* ülesande või tõmmata paralleele religiooni *psühholoogiliselt teotava* ja meedia *meelelahutusliku*, aga ka religiooni *integratiivse* ja meedia *kultuurilise jätkuvuse tagamise* funktsioonide vahele. Tähelepanuväärne on nende kahe valdkonna *regulatiivse* rolli võimalik sümbioos. Lauristini ja Vihalemma (1980:29) järgi kuulub meedia regulatiivsete ülesannete hulka väärtustav-integreeriv funktsioon, mis „viitab massiteabevahendite võimalustele koondada ühiskonna erinevate gruppide teadvust ja tegevust teatavate üldiste, kõigi jaoks oluliste eesmärkide ümber ning aktiivselt kaasa aidata poliitiliste, ideoloogiliste, kultuuriliste, kõlbeliste jm väärtuste ning ideaalide mõjulepääsemisele.“ Samas rõhutatakse selle funktsiooni olulisust

noorte auditooriumile elu mõtestavate väärtuste leidmisel ning vajadusel ühistunde, ühiste eesmärkide saavutamise järele. Sarnase sõnastusega on ka Eesti Kirikute Nõukogu religiooniõpetuse platvorm, mis väljendab usualaste teadmiste andmise vajalikkust, ent millest taga võib näha religiooni(õpetuse) reguleerivat rolli. „Religiooniõpetuse oluliseks osaks on õpilaste kõlbelise arengu suunamine. Usulis-kõlbeline haritus loob eeldused südametunnistuse vabaduse teostamisele. Tugevdades elu püsiväärtusi on religiooniõpetus oluliseks teguriks rahva vaimse tervise ja elujõu tagamisel...“ (EKNi religiooniõpetuse platvorm 2002).

Religiooni vaadeldakse sageli kõrvuti kultuuriga. Kultuur on kompleksne tervik, sisaldades endas teadmisi, uskumusi, oskuseid, kõlbelisi tõekspidamisi, tavasid ja kõiki teisi võimeid ja harjumusi, mis on omandatud inimese kui ühiskonna liikme poolt (Tylor 1871). Kultuur, religioon ja humanism on pandud kõrvuti näiteks Euroopa põhiseaduse lepingu preambulas kui ühine vundament inimeste puutumatu ja võõrandamatute õiguste universaalsetele põhiväärtustele, vabadusele, demokraatialle, võrdõiguslikkusele ja õigusriigi põhimõtetele (Euroopa põhiseaduse leping 2004). Viited religiooni ja kultuuri seostele ei puudu ka Eesti õigusloomest. Eesti kultuuripoliitika põhialustes (2002) on öeldud, et riik tunnustab ning toetab Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ja teiste meil registreeritud usuorganisatsioonide tegevust ühiskonna normaalseks toimimiseks vajaliku eetilise õhkkonna loomisel ning näeb kirikus olulist partnerit kultuurialases tegevuses.

Stewart M. Hoover ja Knut Lundby (1997) soovivadki uurida meedia ja religiooni lõikumist läbi kultuuriprotsesside ja -mustrite. Meedia, mis kinnitub laiemasse sotsiaalsesse ja kultuurilisse raamistikku, võib näha seotuna religiooniga eri moel. Näiteks võib pidada meediat lihtsalt edukaks või ebaedukaks religioossete „sõnumite“ edastajaks. Teine võimalus on näha meediat rohkem funktsionalistlikust perspektiivist lähtudes, mille järgi pakub meedia materjali kavatsatud või kavatsemata religioossete tähenduste loomiseks inimestele erinevas taustüsteemis. Seega avaneb meedia religioonile nii läbi sümbolite tekitamise kui ka tarbimise ja tõlgendamise protsesside. Funktsionalistlik perspektiiv on aluseks ka käesolevas töös, kui analüüsitakse Eesti Raadio ususaadete funktsioone vastutavate võtmeisikute hinnangute põhjal.

Usuorganisatsioonide huvi meedia võimaluste vastu näitab ilmekalt rooma-katoliku kiriku Vatikani II kirikukogu määrus *Inter mirifica* „Sotsiaalse kommunikatsiooni teabevahenditest“. Paavst Paulus VI poolt välja kuulutatud dokument 1963. aastal ütleb: „Keset imelisi tehnilisi avastusi, mida andekad inimesed, iseäranis antud alal on teinud Jumala abiga, kirik tervitab ja soosib erilise huviga selliseid, millel on kõige otsesem side inimhõimustusega ja mis on avanud uued teed, edastamaks hõlpsasti kõikvõimalikke uudiseid, arvamusi ja õpetusi. Kõige olulisemad nendest leiutistest on sellised teabevahendid, nagu trükisõna, filmid, raadio, televisioon ja sarnased, mis olemuslikult ulatuvad ja mõjutavad mitte ainult üksikinimesi, vaid ka masse ja kogu inimühiskonda, mistõttu võib neid nimetada õigustatult sotsiaalse kommunikatsiooni teabevahenditeks. Kirik tõdeb, et meedia, kui õigesti kasutatud, võib olla inimkonna heas teenistuses, sest see aitab suuresti kaasa inimeste meelelahutamisele ja õpetamisele, nii nagu ka jumalariigi levikule ja toetamisele.“ (*Inter mirifica* 1963). Samas oli Raadio Vatikan töötanud selleks ajaks juba peaaegu 33 aastat.

Soome Evangeelse Luterliku Kiriku kommunikatsioonistrateegia aastateks 2004-2010 kirjeldab selgelt kiriku soovi olla meedias nähtav. Alusena toetub Soome Evangeelne Luterlik Kirik vaba rahvakiriku mõistele, nimetades end osaks kogu soome ühiskonnast ja kultuurist ning põhjendab seeläbi ka vajadust olla kättesaadav kõikidele. „Seega kiriku avalik kommunikatsioon samuti peaks toimuma läbi nende kanalite, milles teised ühiskonnagrupid arutlevad huviküsimuste üle.“ (*The Communicative Church* 2004:49). See väide annab mõista, miks peab kirik oluliseks tööd läbi avalik-õigusliku ringhäälingu mitte üksnes usu teemale spetsialiseerunud väljaannete kaudu.

Teiselt poolt defineeris Euroopa Nõukogu Neljas Ministrite Konverents Massimeedia Poliitikast nõuded avalik-õiguslikule ringhäälingule, mille sõnastuse järgi on avalik-õigusliku programmi missioon ka „peegeldada erinevaid filosoofilisi ja religioosseid veendumusi eesmärgiga tugevdada vastastikust mõistmist ja soodustada kooskonna suhteid eri rahvuslikes ja multikultuurilistes ühiskondades (*The 4th European Ministerial Conference on Mass Media Policy*, COE, Resolution No. 1. Arnaldo, C. A. et al. (ed.) 1998:165, kaudu). Viite religiooni teemale avalik-õiguslikus ringhäälingus võib leida ka Eesti „Ringhäälinguseadusest“, mille 26. paragrahvi 2. lõige ütleb, et Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni saated ja programmid peavad erinevate rahvastikurühmade moraalseid, poliitilisi ja usulisi veendumusi arvestades

mõjutama kõiki austama inimväärikust ja järgima seadusi (Ringhäälinguseadus 2004). Sama seadus sätestab ka paragrahvis 25 avalik-õigusliku ringhääling ülesanded ja nendeks on teiste kõrval kõigi rahvastikurühmade, sealhulgas vähemuste, infovajaduste rahuldamine. Selle tingimuse alla läheb ka usklike – kes on Eestis vähemus – infovajaduste rahuldamine.

2. Empiirilised lähtekohad

Religiooni teemat meedias on suhteliselt vähe uuritud nii Eestis kui ka mujal maailmas. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas on selles valdkonnas valminud vaid üksikud töid, mis jäävad Eesti taasiseseisvumise algusaastatesse: „Eestikeelne vaimulik ajakirjandus Eesti Vabariigis aastatel 1918-1940“ Evar Post 1990, „Kristlik lastekasvatus Eesti Vabariigis ja selle kajastamine ajakirjas/ajalehes "Eesti Kirik" (1924-1940)“ Priskilla Mändmets 1991 ja „Ajaleht "Eesti Kirik" aastail 1990-1992“ Tiina Kuuler 1992. Stewart M. Hoover (1997:283) märgib samuti: „Religioon on olnud „varjatud ala“ meediauuringutes,“ religiooni valdkond on olnud alati probleemne meediatudengite jaoks, mida tõestab kasvõi suhteliselt vähene teadustööde arv religiooni ja meedia suhete uurimises. Meedia, religiooni ja kultuuri valdkonda on uuritud killustatult ja omamoodi koolkondlikus isolatsioonis (Hoover et al 1997).

Kui Eestis võib põhjendada religioonialaste meediauuringute vähesust kommunistliku režiimi ja pika ateistliku ajajärguga, siis mujal maailmas see ettekääne ei kehti. Üheks argumendiks meediauuringute ajalugu, milles on domineerinud ratsionalistliku ja sekulaarse taustaga positivistlikud-empiirilised uurimismeetodid. Teisisõnu – varasemad meediauuringute paradigmad olid justkui poogitud mitteratsionaalsete ja mitteempiiriliste seletusviiside vastu. Mugavam on olnud jätta religioon välja teoreetilistest ja empiirilistest töödest, vältides seeläbi tülikaid teemasid (Hoover 1997). Olukord on ilmselt muutumas, kuna religiooni teema kerkib üha sagedamini meedias kõneaineks, olgu siis tegemist islami äärmuslaste järjekordsete rünnakutega, USA religioossete poliitikute sõnavõttudega, skandaalidega moraaliküsimuste üle või rooma-katoliku kiriku paavsti surma ning uue kirikupea valimistega.

2.1. Siirdeaeg Eestis

Religioonisaadete taastamine Eesti Raadios, aga ka üldisemalt neutraalne või tasakaalustatud käsitlus ristiusu teemadest ajakirjanduses jääb Eesti siirdeaega. Seda ajastut iseloomustavad teatud märksõnad ja protsessid, mida on huvitav käesolevas töös jälgida kõrvuti usuteemaliste

saadete arenguga.

Kommunismijärgset üleminekuaega on võimalik jaotada kolme perioodi (Brzezinski 1994, Jakubowicz 1995, kaudu, Lauristin & Vihalemm 1998, kaudu):

- 1) läbimurre senisest poliitilisest ja majanduslikust süsteemist (1-5 aastat);
- 2) uue poliitilise, majandus- ja õigussüsteemi rajamine (3-10 aastat);
- 3) demokraatliku ühiskonnakorralduse stabiliseerumine (3-15 ja rohkem aastat). Seda iseloomustavad küpsete erakondade kujunemine ja demokraatliku poliitilise kultuuri levik, kindel majanduslik kasv ja arenenud ettevõtluskultuur, sõltumatu kohtusüsteem ja arenenud õiguskultuur.

USA politoloogi Zbigniew Brzezinski poolt välja pakutud lineaarse postkommunistliku siirdeaja mudeli järgi kestab kogu protsess vähemalt 10-30 aastat.

Saksa filosoofi ja sotsioloogi Claus Offe arvates on postkommunistlikes ühiskondades toimuvate muutuste põhitingimuseks ja aluseks identiteedinihe, mis hõlmab riiklust, kodakondsust, geopoliitilist kuuluvust, rahvust, territooriumi uuestimääratlemist nii õiguslikus, kultuurilises kui ka poliitilises mõttes. (Offe 1996, Lauristin & Vihalemm 1998, kaudu). Samas on Lauristin ja Vihalemm (1998:680) nimetanud seda identiteedinihet üldisemalt läänestumiseks: „Üldsotsioloogiliselt võib läänelikku tsivilisatsiooni iseloomustada kui modernset ühiskonnatüüpi, mis on üles ehitatud weberiaanlikule ratsionaalsele bürokraatiale ja universaalsele õiguskorrale, valgustuslikele ideedele, kõiki eluvaldkondi läbivatele turumajanduslikele suhetele ning indiviidi autonoomia väärtustamisele ja mille kultuuriajalooliseks taustaks on roomakatoliku kristliku tsivilisatsiooni kujunemine keskaegses Euroopas koos selle hilisema reformatsiooniga ning ekspansiooniga Uude Maailma.“

See sama kristlik kultuuriajalooline Euroopa taust oli ilmselt üks põhjus, miks 1980ndate lõpus toimus Eestis järsk uskkondade populaarsuse tõus. Ristiusk tähendas lääneliku identiteedi üht osa ja see tuli taas omaks võtta. Teisest küljest suureneb kriisiolukordades alati usu mõju ühiskonnas. Selle tingivad need samad eelpool loetletud religiooni funktsioonid, mis seletavad lahti mõistetamatut, aitavad kaasa ühiskondlikule kindlustundele, kujundavad ajaloolisi traditsioone ning toetavad inimest psühholoogiliselt. Nii on seletatav

taasiseseisvumise aegne huvi mistahes uusususundite või religioossete ja paranormaalsete nähtustega propageerivate liikumiste vastu. Religiooniuuringute teadur Lea Altnurme (1999, Liiman 2001, kaudu) nimetabki 1980. aastate lõpul uskkondade arvu ja nende populaarsuse tõusu põhjuseks identiteedikriisi ja ühiskonnakeskseid sotsiaalseid muutusi, mis tekitasid huvi usuliikumiste, -ühenduste ja -nähtuste vastu. Kiriku populaarsust mõjutas ka asjaolu, et nõukogude ajal oli kirik ainus organisatsioon, mis oli riigiga teatud mõttes vastasseisus. Jaanus Plaadi (2001, Liiman 2001, kaudu) arvates oli 1980. aastate lõpul levinud seisukoht, et luterlik kirik on eestlaste kirik ja kiriku taassünd on rahvusliku taassünni sümbol.

2.2. Religiooni teema Eesti Raadio välissaadetes

Kuigi Nõukogude Eestis religioonisaated lõpetati ning alustati ateistliku kasvatustööga, jäi usu teema teatud määral Eesti Raadio välissaadetes kõlama. Järgnevalt on kirjeldatud põhjusi, miks oli see võimalik ja toodud ka Eesti Raadio arhiivi põhjal teemad, mida Kusta Reinsoo peatoimetamise ajal kirikust välissaadetes kajastati.

Eesti Raadio välissaadetes on nende peatoimetaja sõnul läbi aegade kajastatud kultuuriliste teemade raames ka kirikuelu sündmusi. Rootsi-, soome-, inglise-, saksa- ja esperantokeelsele – seega peamiselt väljaspool Eestit ja teisel pool raudset eesriiet asuvale kuulajaskonnale, aga ka väliseestlastele suunatud saadetes lähtuti kirikuga seotud sündmuste kajastamisel ideest, et kiriku elu on osa tavalisest elust ning läänes elavale kuulajale püüti osalt sellega jätta ka muljet demokraatiast ja sellega kaasnevast usuvabadusest. Eesti Raadio Välissaadete peatoimetaja ei allunud administratiivselt Eesti Raadio juhile, vaid selle kontrollijaks oli tele- raadio komitee esimees. Seetõttu oli tegemist suhteliselt eraldiseisva üksusega, mille loomingulised piirid olid ka märksa vabamad, kui Eesti Raadio muudes programmides. See lõi ka tingimused eesti usuelu kajastamiseks välissaadetes. Välissaadete toimetusel olid juba tol ajal head sidemed luterliku kiriku konsistooriumiga (peamiselt siiski isikute tasandil) ning selle kaudu kutsuti erinevaid kirikutegelasi rääkima suurematest kirikuelu sündmustest, välisreisidest ja külalistest teistest riikidest. Eesti kirikute väliskontaktide kajastamisel püüti uurida nii meie külaliste muljeid Eestist ja kirikuelust Eestis kui ka seda, millise sõnumi viisid Eesti kirikute esindajad kaasa oma reisidele erinevates välisriikides ja maailma kiriklike organisatsioonide suurüritustele. Välissaadete regulaarne kuulajaskond oli peamiselt

lähinaabrite hulgast, kuid neid saateid kuulati ka Eestis. (Kusta Reinsoo 2001).

Välissaadete programmist võib esiteks esile tuua intervjuusid Eesti kirikutegelastega, mis olid enamasti seotud mõne isikliku tähtpäevaga. Näiteks oli 06. juulil 1977 eetris väliseestlastele mõeldud intervjuu EELK toonase peapiiskopi Alfred Toomingaga seoses tema 70. juubeliga, kus reporter Uno Vettneri vahendusel tehti juttu juubilari kirikumehe eluteest, Eesti Luteriusu kiriku seisundist tol ajal, taotlustest rahu tagamisel, rahvusvahelistest kontaktidest – Eesti Luteriusu kirik nelja rahvusvahelise usuorganisatsiooni liikmena. (Lisa 23. ER ususaadete arhiiv). 15. novembril 1987 oli välissaadetes intervjuu vastse ametisse pühitsetud EELK peapiiskopi Kuno Pajulaga, kus ta jutustab EELK tegevusest rahu hüvanguks ja EELK koostööst rahvusvaheliste usuorganisatsioonidega, mille liikmeks Eesti Luterlik Kirik on. (Lisa 23. ER ususaadete arhiiv).

Samuti kajastati Eesti Raadio välissaadetes erinevaid nii Eesti kui maailma kirikuelu suursündmusi. Näiteks võib siin tuua Venemaal ristiusu vastuvõtmise 1000. aastapäevale pühendatud saated või saate osad 1988. aastal, kus muuhulgas tehti ka intervjuu õigeusu kiriku metropoliidi Aleksiusuga. Intervjuus käsitleti nii suure aastapäeva pidustusi, kui ka üldisemaid päevakajalisi küsimusi, näiteks kuidas suhtub Aleksius Gorbatšovi uutmiskavadesse, kiriku tegevusest rahu tagamisele kaasaaitamisel jne. (Lisa 24. Välissaate käsikiri. Ristiusk Venemaal) Samal aastal tähistati maailma Metodisti kiriku asutamise 250. aastapäeva [aasta varem oli Eesti Metodisti Kirik tähistanud oma 80. aastapäeva – M. S.] ning sellega seoses andis välissaadetele intervjuu Eesti Metodisti Kiriku superintendent Olavi Pärnamets, rääkides metodisti kiriku ajaloost üldiselt kui ka Eestis, metodisti kiriku tegevusest ja rollist tänapäeva ühiskonnas, rõhutades kiriku rolli ühiskonna põhiväärtuste kandja ja säilitajana, samuti Eesti Metodisti Kiriku väliskontaktidest. (Lisa 25 Välissaate käsikiri. EMK 250).

Kahtlemata oli 1980. aastate üheks kiriklikuks suursündmuseks ülemaailmselt tuntud jutlustaja Billy Grahami külaskäik Eestisse 1984. aastal ning see leidis kajastamist ka Eesti Raadio välissaadetes (Lisa 23. ER ususaadete arhiiv). 1980. aastal Tallinnas toimunud Luterliku Maailmaliidu Euroopa konverentsi puhul olid Eesti Raadio rootsikeelsete saadete hulgas eetris intervjuud kongressi delegaatidega Rootsist ja Taanist. (Lisa 23. ER ususaadete

arhiiv).

Tähtsal kohal olid kirikuelu kajastamisel info eesti kirikute väliskontaktidest. EELK kuulus mitmesse rahvusvahelisse katusorganisatsiooni ning nende üritustel osalemiste muljeid jagasid kirikutegelased ka raadio eetris. Näiteks oli 31. märtsil 1977 eetris väliseestlastele mõeldud saade, milles praost Edgar Hark jagas muljeid Indias toimunud kirikute konverentsilt. (Lisa 23. ER ususaadete arhiiv). Käsitlust leidsid ka erinevatest riikidest pärit usujuhtide külaskäigud Eestisse, näiteks käisid siin Soome, Rootsi, Ungari, Tšehhi jpt peapiiskopid ning nende intervjuerimise läbi püüti välissaadetes näidata, millised on nende suhted eesti kirikuga ning millised on nende muljed eesti kirikuelust. (Kusta Reinsoo 2001). Samuti kajastati väliseestlastele suunatud saadetes väliseestlastest kirikutegelaste külaskäike kodumaale. Üheks selliseks näiteks on Turu linnas tegutsenud väliseestlasest pastori Hubert Rosensteini külaskäigul Eestisse 1980. aasta sügisel temaga tehtud saade, kus oli lisaks usu temaatikale juttu ka üldinimlikest teemadest nagu inimestevahelised suhted, rahu jne. (Lisa 23. ER ususaadete arhiiv). Samalaadsete visiitide kilda võib arvata ka Vello Salo külaskäigud Kanadast või Itaaliast Eestisse, mille käigus andis ta ka korduvalt intervjuusid nii Eesti Raadio välissaadetele kui ka Eesti enda kuulajaskonnale suunatud saadetes. (Lisa 23. ER ususaadete arhiiv. Kusta Reinsoo 2001).

Erinevates saadetes tuli juttu ka teoloogilisest haridusest Eestis ja nõ kiriku kaadri koolitamisest, mis toimus nii Eestis kui ka väljaspool. (Kusta Reinsoo 2001). Näiteks oli välissaadetes 1988. aasta augustis ja septembris eetris erinevatelt toimetajatelt (U. Vettner, M. Sikk) saated Tallinnas asuvast Usuteaduse Instituudist. (Lisa 26. UI).

2.3. Religioon Nõukogude Eestis ja ateistlik kasvatustöö

Ateistlik propaganda kuulus lahutamatuks Nõukogude Liidu poliitikasse. „Meie programm on tervenisti rajatud teaduslikule ja sealjuures nimelt materialistlikule maailmavaatele. Meie programmi selgitamine sisaldab seepärast paratamatult ka usulise udu tõeliste ajalooliste ja majanduslike juurte selgitamist. Meie propaganda sisaldab paratamatult ka ateismi propagandat.“ (Ateistlikust kasvatustööst 1976:5). Teadusliku ateismi õpik (1975:199) täpsustab, et ateistlik kasvatus kujutab endast keerulist ja mitmetahulist protsessi. „Ateistliku

kasvatuse käsutuses on terve kompleks ideelise mõjutamise vahendeid ja kanaleid, mida saab kasutada diferentseeritult, olenevalt ateistliku informatsiooni edasiandmise viisist (suuline propaganda, ajakirjandus, raadio, televisioon, kino, teater, kujutav kunst jms).“

Riik suhtus religiooni kui takistusse teel kommunistlikku ühiskonda. Suurima kriitika osaliseks sai meil levinud kristlus, mis ei rõhuta maiseid väärtusi, vaid usku Jumalasse – kommunism vajab nii ihult kui ka hingelt tööle ja riigile mitte Jumalale pühenduvat inimest. Ateistlikus propagandas halvustati religiooni ja kristlasi ning püüti luua võimalikult palju negatiivseid seoseid usuga. Vaimulikke kujutati reeglina rahaahnete petistena, kristlasi aga elus pettunud ja illusioonide maailmas elavate inimestena, kes pole võimelised täielikult anduma kommunismi ülesehitamisele. Seevastu ateist oli nõukogude ühiskonnas ihult ja hingelt terve inimene, kes teeb tööd, käib kinos ja naudib igakülgset maist elu. Tüüpilised manipuleerimisvõtted olid piibli meelevaldne tõlgendamine, „teaduslik“ selgitustöö, liialdamine, negatiivsete näidete eelistamine, püüd sobitada ateismi eesti rahvuskultuuri, halvustav toon, metafoorid, usu ning ebausust samastamine, vale ja süüdistused (Süld 1998).

2.4. Ususaated ringhäälingus Eesti Vabariigi algusaastatel

Eesti regulaarse raadio ringhäälingu alguseks loetakse 1926. aasta 18. detsembrit, mil alustas tööd Kopli raadiojaam. Vaevalt kuu aega hiljem, 16. jaanuaril 1927 alustas Tallinna ringhäälingujaam igapäevaste hommikuste jumalateenistuste ülekannetega Tallinna Kaarli kirikust. Nii olid vaimulikud saated raadio lahutamatuks osaks ringhäälingu tekkest alates.

Ringhäälingu alguses olid jumalateenistuste ülekanded üheks kõige populaarsemaks saateks üleüldse, moodustades pühapäeviti avalikes kohtades “raadiokogudusi”. Ajakiri Raadio kirjutab pealkirja all “Kirik ja raadio võistlevad”, et pühapäeval, 27. märtsil 1929 korraldas Kastre-Võnnu Kaitseliidu kompanii teistkordselt avaliku raadiodemonstratsiooni, andes edasi Tallinna Kaarli kiriku jumalateenistust. Tol korral oli rahvast raadio ümber umbes 200 inimest ning kirikus võttis teenistusest osa vaid 80 inimest (Raadio, 1927, 15, 196).

Raadiojumalateenistuste menust kõnelesid ka päevalehed. “Kuulati jumalateenistust ja lauldi

Kaarli kogudusega kaasa. Hulk uudishimulikke tuli kokku ja kuulati Kaarli kiriku jutlust. Inimesed istusid vaikselt nagu kirikus,” kirjutas artiklis “Raadio maal” päevaleht Postimees. (Post., 1927, 13.III, 71, 7). Nädal hiljem kirjutas Postimees raadio kuulamisest tänaval: “Pühapäeva hommikul oli Promenadi tänaval endise “Odamehe” maja rõdule üles seatud kaks raadio kõvendajat, mille kaudu Kaarli kiriku jumalateenistust jälgis kaunike hulk rahvast” (Post., 1927, 21.III, 79, 5).

Raadio kui uue tehnikasaavutuse ja ühtlasi ka ringhäälingus edastatud jumalateenistuste populaarsust tõestab ka asjaolu, et inimesed olid nõus maksma raha selle eest, et pääseda raadio vastuvõtja juurde. Postimees kirjutab Suure-Jaani raadiokuulamise huvist, et “igal pühapäeval saavad soovijad kuulda 25-margalise maksu eest jutlust Kaarli kirikust ja õhtuti kontserte, muusikat ning kõnesid pealinnast ja välisriikidest. Kõned ja muusika on hästi kuulda. Mõnikord võimaldatakse publikule ka maksuta raadiokuulamist. Raadiojutluse kuulamine on suurejaanlastel just sellepärast tähtis, et Kaarli õpetaja Kapp on Suure-Jaani mees.” (Post., 1927, 29.III, 87, 5)

1927. aasta aprillis edastati esmakordselt jumalateenistust ka vene õigeusu kirikust. Tekkinud oli soov hakata edaspidi eetrisse andma jumalateenistusi korda mööda kõikidest Tallinna kirikutest (Post., 1927, 20.IV, 105, 2).

1927. aasta suvest on esimesi teateid kirikuelu uudiste kajastamisest. Väljaanne Raadioleht kirjutab, et “laupäeval, 2. juulil kell 5 jõuab Tallinna Soome apostliku õigeusu koguduse saatkond. Tulevad ülempiiskop Herman, kirikuvalitsuse esitajad, kloostrite esitajad jt. Kokku 40 vaimulikku. Sel puhul on jumalateenistus vanas ajaloolise kloostri kirikus Tallinnas laupäeval 2. juulil kell ½7 õhtul ja pühapäeval kell 10 hommikul. Mõlemad jumalateenistused antakse edasi raadio teel Tallinna ringhäälingu kaudu” (Raadioleht nr 16, 3. juuli 1927, lk 5).

Kiriku suhtumine jumalateenistuste ülekannetesse oli esialgu ettevaatlik, kuid peatselt mõistsid vaimulikud raadio kasulikkust kiriku tegevuse populariseerimisel. “Kui kirikud jumalateenistusi raadio kaudu edasi andma hakkasid, kardeti mitmelt poolt, et see kirikule kahju teeb, sest kirikuskäijad kuulavad parema meelega kodus jumalateenistust. Need

kartused on siiski asjatud. Kirikuskäijate arv, neis kirikutes, kus jumalateenistust raadio kaudu edasi antakse, on kasvanud. Kui raadio kiriku publikut tuntavalt ei ole tõstnud, siis on ta tõukeks olnud huvi tõstmiseks usuliste asjade vastu. Raadio on äratanud miljonid inimesed tuimusest, mida tunti kiriku enese kui ka kirikumuusika vastu. Need inimesed jälgivad raadioettekandeid kirikust suure huviga. Inimesed, kellel usuelu põhimõtted võõrad olid, süvenevad innuga usuküsimustesse,” kirjutas Raadioleht (nr 19, 24. juuli 1927, lk 2).

Raadioleht avaldas rubriigis “Kuulake käesoleval nädalal” regulaarselt jumalateenistuse ülekande teadet, nimetas jutlustaja ning trükkis omal initsiatiivil ära isegi jutluse kokkuvõtte. Samas oli ka neid, kes suhtusid jumalateenistuse ülekannetesse huumori või väikse ironiaga. Raadiolehes nr 21 (7. august 1927, lk 1) on trükitud karikatuur „Raadio kirikust“, mis kujutab vanakest käed palveks kokku pandult tugitoolis istumas, jalad põrandal padja peal, klapid peas. Vanake kujutleb kõnelemas kirikuõpetajat, kes, ühes käes Piibel ning teise käe nimetissõrm püsti, jutlust peab. Karikatuuri tekst ütleb: “Ja jumal ei jäta ühtki teed kasutamata, et patust õigele teele juhatada.”

Vaimulike seas esinevat ebakindlust raadio suhtes väljendab Raadiolehe (nr 32, 23. oktoober 1927, lk 1) teade Itaalia vaimulike kohta. “Milano peapiiskop ja hulk teisi vaimulikke keelasid mikrofoni ülesseadmise kirikutesse. Teisest küljest aga kasutab katoliku usk raadiot oma kasuks, nii et Vatikanis paavsti käsul raadio saatejaam ehitatud.”

Eesti ringhäälingu kindlat soovi jumalateenistusi raadio vahendusel üle kanda näitab raadioliinide ehituskäik, millega 1928. aastal algust tehti. Nii ühendati Kaarli kirik ja baptistikoguduse palvemaja keskjaama kaudu stuudioga varem kui riigikoguhuone. 1931. aastaks oli ringhääling otseühenduses Toompeaga, Jaani kirikuga ning riigikoguhuonega. Teine liin ühendas Pühavaimu kirikut, “Estoniat” ja Issanda Muutmise kirikut. Vello Lään kommenteerib (1967): “Jääb vägisi mulje, nagu oleks jumalateenistuste eetrisseandmine olnud ringhäälingu peäülesandeks.”

Esimese ringhäälinguaasta tulemusi peegeldab kuigivõrd kuulajate ankeet. Jumalateenistuste suhtes on vastandlikke arvamusi, kuid enamus vastanuid soovib edaspidigi jumalateenistusi ringhäälingu saatekavas näha. Eelistatakse jumalateenistust Pühavaimu kirikust, järgnevad

Kaarli ja Jaani kirik. Paljud soovivad jumalateenistusi kuulata ka rooma katoliku kirikust (Raadioleht nr 35, 13. november 1927, lk 1).

Nagu ankeedist selgus, oli raadiokuulajate lemmikjutlustajaks Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja Tallmeister. Raadiolehes trükitud jutluste teemade ning sisu kokkuvõtete järgi pole raske mõista tema populaarsust. Tallmeister selgitas Piibli jutustusi ja imetegusid oma aja ühiskondlikust mõtlemisest lähtuvalt: “Küll on aga kõik evangeeliumide imeteod nii peenemaitiselt ja sügavamõtteliselt jutustatud, et pearõhk neis sugugi sündmustiku peale ei lange. Vaid nad sisaldavad usulik-kõlblisi väärtusi ja tõdesid, mis kõigi aegade kohta käivad, ja kõnelevad “imedest”, mis ikka uuesti korduvad. Käesoleva loo keskpunktiks on majandusline probleem, leivaküsimus, mis maailmas nii tähtsat osa etendab. Mulle näib, et kui seda viimast Jeesuse vaimus lahendada katsutaks, kui “ülem käsusõna” armastusest juhtivaks jõuks oleks ja seltskondliste kihtide vahekordi määraks ja kannaks, kui kristlik ühistunne igal alal kõveneks, et siis ka tänapäev võimalik oleks seitsme leiva ja mõne kalakesega 4000 inimest ära sööta.” (Raadioleht nr 20, 31. juuli 1927, lk 3)

Raadios üha enam populaarsust võitev Pühavaimu koguduse õpetaja läks oma liberaalsete seisukohtade tõttu vastuollu luteri kiriku konsistooriumiga ja teda süüdistati “evangeeliumi luteriusu usutunnistuse aluselt kõrvalekaldumises, kiriku lõhkumise püüetes, korravasteses tegevuses ning seaduslikule korrale mittealistumises.” (Eesti Kirik nr 48, 29. nov 1929, lk 385) Nii jäi ringhääling kahe huvigrupi vahele – ühelt poolt kuulajad ning teiselt poolt luterliku kiriku valitsus, olles sunnitud osalema kirikupoliitikas ning korraldama läbirääkimisi vaimulike vahel.

Raadioleht nr 10, 9. märts 1930, lk 1 kirjeldab, kuidas ringhääling on kirikutülide keerises: “Palju tolmu on keerutatud viimasel ajal ringhäälingu poolt edasiantavate jumalateenistuste ümber. Ajalehis ilmuvad kuulutustena õiendused kirikuõpetajate vahel, sageli isegi rasketoonilised. Põhjus seisab selles, et salkkond kogudusi praostkonnaga eesotsas on hakanud protesteerima ringhäälingu korralduse vastu, kui ta annab edasi jumalateenistusi, mis raadiorahvale meeldivad rohkemal määral kui neid, mis korraldatud ankeetides jäänud vähemusse.”

14. märtsil kogunesidki Tallinna vaimulikud ning ringhäälingu esindajad raadiomajja, et tekkinud kriitilist olukorda lahendada. Suuremate koguduste vaimulike arvates on ebaõiglane otsustada ringhäälingu korraldatud küsitlusankeedi järgi, millistest kirikutest jumalateenistuste ülekandeid korraldada. Nõuti, et jumalateenistuste ülekannete sageduse oleks proportsioonis koguduse suurusega. Sellise skeemi alusel oleks ühe perioodi jooksul kolm Kaarli koguduse jumalateenistuse ülekannet, kolm jumalateenistust Jaani kogudusest ning üks Pühavaimu kogudusest. Nii saavutasid vaimulikud oma eesmärgi vähendada Tallinna Pühavaimu kiriku õpetaja Tallmeistri võimalust raadios esineda. (Raadioleht nr 11, 16.03.30, lk 3)

Kui käivitati ringhäälingu Tartu saatejaam, siis alustati ka jumalateenistuste ülekannetega Tartu kirikutest. “Tallinna jumalateenistusi ei kavatseta üle anda. Nende aset täidaks Tartu omad jumalateenistused. Selleks seatakse käesoleva nädala lõpul ehk tuleva nädala alul Peetri kiriku mikrofonid üles. Üks mikrofoni altarile, teine kantsli juure. Nii on päris kindel, et tartlased jõulu jumalateenistusi juba raadio läbi võivad kuulata.” (Raadioleht, nr 50, 9. detsember 1928, lk 7). Seega oli alates 1928. aasta jõuludest raadios igal pühapäeval kaks jumalateenistust – üks Tallinnast ning teine samal ajal Tartust.

Aeg-ajalt ajal avaldas Raadioleht ka kuulajate tagasisidet raadiojumalateenistuste suhtes. Näiteks 1928. aasta jõulude ajal kirjutati: “On täiesti loomulik, et pühade laupäev tõmbab kirikusse ka neid, kes pole just tavalisil päevil kuigi usklikud. Selle tõttu ka eeldatav suur tung kirikusse. Läksin minagi tervelt veerand tundi enne jumalateenistuse algust. Kuid olin hilineanud. Madal kirikuhoone oli rahvast puupüsti täis tuubitud [---] Kirikusse ei pääsenud. Jõuluõhtu tuli veeta kodus. Ning siis, viimasel hetkel läbistas ajusid mõte, et on siiski olemas üks tee pääseda kirikusse ja osa võtta jumalateenistusest, üks tee, mis kunagi pole ülekoormatud inimestest, mis alati on vaba soovijaile. See on raadio, mis edasi andis jumalateenistuse hulgalisile kuulajaile, neile, kes ei mahtunud kirikusse kui ka neile, kes kirikuist elutsevad väga kaugel, kuid siiski osa tahavad saada sellest pühalikust meeleolust. [---] Kirik ja jumalasõna on tulnud õhuteed koju neile, kes ei saanud osa võtta üldisest usulisest meeleavaldusest.” (Raadioleht nr 53, 30. detsember 1928, “Jõuluõhtu raadios”)

Nurisemist oli selle üle, miks kantakse jumalateenistusi nii sageli luteri kirikust, aga mitte

mõne teise uskkonna kogudusest. Raadiokuulaja Muhust küsib: “Miks kantakse jumalateenistust nii väga harva üle Õigeusu kirikutest. Peale Ülestõusmise pühade laupäeva öise teenistuse on tänini ainult kaks korda jumalateenistust üle kantud õigeusu kirikust. Meie, apostlikud maksame samapalju raadiomaksu ja sellepärast sooviksime tihedamini kuulata ka oma usutunnistust.” Raadioleht nr 52, 29. detsembril 1929, lk 5, “Rohkem õigeusu jumalateenistust!”.

Juba tollal tabasid kirikud, et massimeediat saab kasutada ära oma eesmärkide poole püüdlemisel. “Vist mitte kunagi varem pole olnud korraga nii palju jumalateenistuste kuulajaid kui nüüd, kus seda teeb iga raadioaparaadi omanik koos terve perega omas kodus.” (Raadioleht nr 8, 23. veebr 30, lk 2) Samas kirjeldatakse ka raadio head mõju kirikuteenistustele: õpetajad valmistavad omad jutlusi paremini ette, teades, et neid kuulavad korraga kümned tuhanded. Jumalateenistustel esinevad laulukoorid ja solistid, muutes pühapäeva kirikus sisukamaks ja huvitavamaks. “Sellepärast jääb arusaamatuks, miks mõned Ev. Lutheriusu vaimulikud suhtuvad raadiole vainulikult, nagu see ilmsiks tuli ühel hilisemal kirikupäeval (ajakirjanduse teated) ja silma on torganud ka mõnedel juhtumistel, kui ringhäälingu tegelastel on olnud asju ajada mõnede kirikuõpetajatega.”

1920. aastate lõpul ususaadete saadete osakaal suureneb. Alates 29. septembrist 1929 lisandub pühapäevastele raadiojumalateenistustele ka kell 15 piiblitund. Saatekavas on esialgu märges, et piiblitund on eetris vaid Tallinna jaamas. Erinevalt jumalateenistustest pole saatekavas täpsustatud, mis oli nende piiblitundide sisuks, puudusid viited piiblitunni korraldajatele või temaatikale. 1930. aasta 7. detsembrist alates on kell 15 pühapäevase piiblitunni asemel täpsemalt välja toodud teemad, näiteks “Jumala kuningriik”. Alates 21. detsembrist nimetab saatekava kell 15 piiblitundi “Vahitorni Seltsi raadiokõnedeks”. Selle taustal võib arvata, et ka 1929. aastal edastatud piiblitundide taga olid jehoovatunnistajad (Süld 2004).

Teise maailmasõja eelses Eesti Vabariigis tehtud kristliku raadiotöö ülevaade aitab mõista, miks olid kirikud kohe taasiseseisvumise algusest peale huvitatud koostööst ringhäälinguga, milliseid saate vorme tõenäoliselt ajaloolisele järjepidevusele tuginedes välja pakuti. Ühtlasi saab võrrelda, kuidas käivitus kristlik raadiotöö taasiseseisvunud Eestis ja Eesti Vabariigi

algusaastatel.

Kokkuvõttes on oluline käesoleva töö puhul arvesse võtta järgmisi asjaolusid:

- 1) religioonisaated Eesti Vabariigi esimesel perioodil, mil igapäevased jumalateenistused kuulusid lahutamatult programmi, hommikuti toimusid hommikupalvuste ülekanded kirikutesse ning lisaks nendele saadetele kuulusid kavasid ka piiblitunnid;
- 2) ateistlik propaganda, mis katkestas kristliku kuulutuse igal pool, kaasa arvatud ususaated raadios, ateistlik propaganda raadios vajab täiendavat uurimist, selle kohta on olemas arhiivis ka mõned saated, kuid käesolev töö keskendub siiski Eesti Vabariigi ajale;
- 3) kuigivõrd säilis religiooni teema välissaadetes, kus olid intervjuud kirikutegelastega, sageli seoses nende reisidega välisriikidesse;
- 4) siirdeajal hakatakse taastama ususaadete järjepidevust Lääne riikide ja Eesti Vabariigi algusaastate eeskujul.

3. Metoodika

Religiooniaadete uurimine on käesoleva töö autori jaoks ühtaegu nii õppe-eesmärgiline teadustöö kui ka oluline taustteadmine, jätkamaks ajakirjanikuna Eesti Raadio kristlike hommikupalvuste ning „Kirikuelu“ saate toimetamist. Uurimisküsimuste püsitus ja hilisemaid järeldusi mõjutab kindlasti asjaolu, et autor on töötanud viimased 4 aastat koosseisulise Vikerraadio vastutava toimetajana ususaadete valdkonnas ja sellele eelnevad 3 aastat kristliku Pereraadio hommikuprogrammi toimetajana. Allkirjutanu kuulub Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Põltsamaa Niguliste kogudusse ja lisaks veel mitmetesse kristlikesse organisatsioonidesse.

Töö otsib vastuseid järgnevatele küsimustele:

1. Milliste saadete kaudu jõudsid usu teemad raadio vahendusel taas avalikkuseni ja kuidas kujunesid välja regulaarsed religioonisaated?
2. Milline on olnud Eesti Raadio koostöö usuorganisatsioonidega religioonisaadete ettevalmistamisel, milliseid saateid ning kuidas on toodetud?
3. Milliseid eesmärke täidavad religioonisaated raadios toimetuse ja usuorganisatsioonide esindajate arvates?

Ususaadete ajaloo põhilisteks allikateks on saatekavad ja artiklid Raadiolehest. Samas on võetud bakalaureusetöösse ka kirjutised teistest perioodilistest väljaannetest. Nendele andmetele lisaks saab ülevaate ususaadetest 1980ndate lõpus ja 1990ndatel Eesti Raadio heliarhiivis säilitatud saadete loetelule ja kirjeldustele tuginedes.

Tabel 3.1. Ülevaade bakalaureusetöös kasutatavatest allikatest ja saadavatest andmetest.

Allikas	Andmed
Raadiolehed	Saadete kellaeg, pikkus, teemad, autorid, esinejad, uute sarjade tutvustused
Eesti Raadio raamatukogu monitooring	Uued projektid, eesmärgid, tegijate kommentaarid Artiklid ususaadete kohta: saadete eesmärgid, uued projektid, tegijate arvamused, kuulajate tagasiside
Eesti Raadio heliarhiiv	Väärtuslikumad saated, näited sisu ja vormi kohta
Eesti Raadio dokumendiarhiiv	Esimesed ususaated: palvuste tekstid, „Kirikuelu“ tekstid. Raadio lepingud

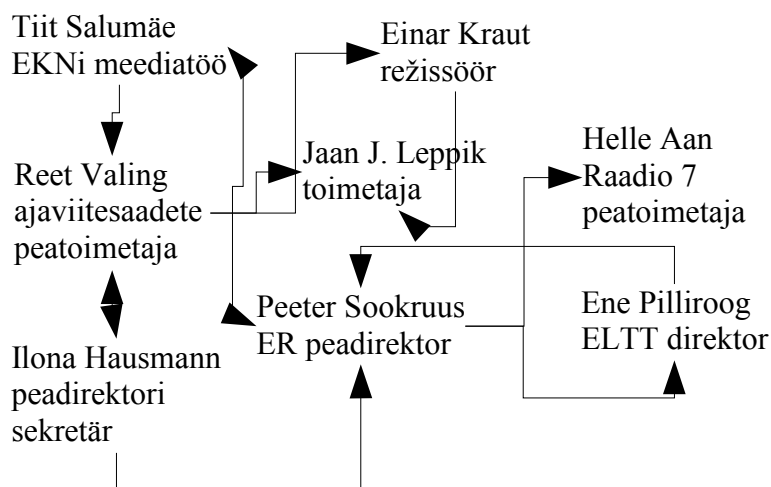
Allikas	Andmed
EKNi meediaöö aruanded	Ülevaade kristlikust meediatööst alates 2000. aastast kõikides ringhäälingu kanalites
Intervjuud	Koostöö kiriku ja raadio vahel, saadete ettevalmistamine, koolitus, töö eesmärgid

Raadiolehe saatekavade põhjal on analüüsitud 1988., 1989. ja 1990. aastat, kusjuures läbi on vaadatud kõik ajalehe numbrid. See oli vajalik selleks, et kaardistada, millistes saadetes religioonist räägiti, kuna ametlik koostöö Eesti Kirikute Nõukoguga polnud jõudnud 1988. aastal ja 1989. aasta esimesel poolel veel alata.

Siinkohal tuleb arvestada sellega, et Raadioleht ei trükinud ära sugugi kõikide saadete lühikokkuvõtteid, mistõttu ei pruugi ülevaade olla kõike hõlmav. Samas olid Raadiolehe saatekavad võrreldes tänastes ajalehtedes ilmuvate või ka Eesti Raadio kodulehel avaldatud kavadega märkimisväärselt põhjalikumad, tutvustades hinnanguliselt pooli saateid. Suurema tähelepanu all olid kahtlemata erisaated ja nende hulgas ka usuteemalised. Olulisemaid projekte või huvipakkuvamaid saateid tutvustati lisaks eraldi lühikese artiklitena tavaliselt väljaande esiküljel. Seetõttu annab Raadioleht siiski piisavalt hea ülevaate 80ndate aastate lõpu ja 90ndate alguse Eesti Raadio programmist.

Osade kavasse märgitud saadete tutvustuste põhjal pole võimalik üks-üheselt väita, et tegu olnuks usuteemalise kõnelusega, ent kui pealkiri ja selle laiendus viitas religioossele sümbolikalale, kristlikule kultuurile ja eetikale või sisaldas usulisi mõisteid ning väljendeid, märgin need saated käesolevas töös ka ära. Selle eesmärgiks on anda võimalikult põhjalik ülevaade 80ndate lõpul eetrisse jõudnud religioonisaadetest, vältides üldsõnaliste kirjelduste taha peidetud vestluste kõrvale jätmist.

Aastate 1991-2004 kohta annavad infot salvestatud ja üles kirjutatud intervjuud, mis on ära toodud bakalaureusetöö lisades. Kõnelejad olid valitud selle järgi, et esindatud oleks võimalikult paljud osapooled, kes ususaadetega tegelesid, teiseks viitasid juba välja valitud intervjuueeritavad järgmistele allikatele – lumepallivalim (Lindlof 1995). See meetod võimaldas koostada valimi, mis peegeldas aktiivset sotsiaalset võrgustikku nendest, kes olid antud küsimuses vastutavad.

Joonis 3.1. Lumepalli meetodil kujunenud intervjuueeritavate võrgustik uurimistöös.

Selle skeemi väliselt on intervjuueeritud veel esimest taasiseseisvunud Eesti Vabariigi usuaegade talituse juhatajat Andra Veidemanni, mis oli vajalik ajaloolise tausta mõistmiseks ning Kusta Reinsood, kes rääkis usuteemalistest saadetest Eesti Raadio välissaadetes. E-posti teel vastasid lisaküsimustele kirjalikest allikatest esile kerkinud isikud Toomas Paul, Anne Osvet, Mare Pihlak ja Maarja Lõhmus.

Regulaarsete ususaadete taaskäivitamise ajal oli Eesti Raadio peadirektoriks Peeter Sookruus, kes töötas organisatsiooni juhina koguni kaks ametiaega 1990-1992 ja 1994-1997 ja nendesse aastatesse jäävad ka olulisemad arengud. Nii Eesti Kirikute Nõukogu kui ka Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku kui Eesti suurima kristliku kiriku meediatööd koordineerib Haapsalu koguduse õpetaja Tiit Salumäe, kes oli teine intervjuueeritav. Kõikide nende aastate jooksul on olnud Tiit Salumäe Eesti Raadio ja Eesti Kirikute Nõukogu koostöölepingute üks osapool. Tiit Salumäe viitas intervjuus omakorda Reet Valingule kui omaaegsele ajaviitesaadete toimetuse juhile, kes oli aastaid raadiopoolne kontaktisik ja vastutav allüksuse juhina. Reet Valingu intervjuu viis tänase Eesti Raadio välissuhete juhi – Ilona Hausmanni jutule. Ilona Hausmann töötas pärast esimese ususaadete toimetaja Toivo Aare lahkumist „Kirikuelu“ saate ühe autorina ja hommikupalvuste toimetajana Terje Sootsi kõrval. Nii Toivo Aare kui ka Terje Soots on lahkunud igavikku ja nende tegevuse kohta oli võimalik saada teavet läbi teiste kõnelejate. Intervjuueeritavaks oli veel Eesti Raadio keelenõustaja Einar Kraut kui

hommikupalvuste režissöör 90ndatel aastatel. Eesti Raadio eetris kõlanud mittekoosseisuliste toimetuste ususaadetest rääkisid vastavalt Raadio 7 peatoimetaja Helle Aan ja tänaseks tegevuse lõpetanud Eesti Luterliku Tunni Teenistuse direktor Ene Pilliroog. Intervjuude analüüsil on olnud lähtekohaks kvalitatiivsed meetodid, näiteks kriitiline diskursusanalüüs (Fairclough 1989). Intervjuusid on analüüsitud osaliselt teemade lõikes.

Taustmaterjalina on kasutada veel Eesti Kirikute Nõukogu tegevusaruanded, mis sisaldavad kiriklikku meediatööd. Kahjuks saab nende dokumentide põhjal iseloomustada üksnes viimaseid aastaid, sest 90ndatel põhjalikum aruandulus puudus. Eesti Raadio dokumendarhiivist oli võimalik kätte saada mõningaid lepingud usuorganisatsioonidega, mis kirjeldavad koostöö platvormi ning annavad aimu ka rahalistest suhetest. Säilinud oli ka valik saadete, sh usuteemaliste saadete käsikirju aastatest 1988-1989. Kasutada on veel arhiivisaated koos kirjalike lühikokkuvõtetega.

4. Religioon raadios enne regulaarseid ususaateid 1988-1990

Järgnevas peatükis on kirjeldatud aastate 1988-1990 Eesti Raadio saatekavade põhjal, milliseid usuteemalisi saateid tegid ajakirjanikud enne ringhäälingu ja Eesti Kirikute Nõukogu või teiste usuorganisatsioonide ametliku koostöö algust. Religiooni teema tuli 1988. aastal saatekavasse esialgu teiste teemade varjus, mõnevõrra isegi peidetult. Algul välditi sellist sõnastust, mis ütleks otse, kas saates räägiti ka usust või uskumisest, kirikust või kirikuelust. Näideteks võib tuua küll veel 1987. aasta viimasesse õhtusse jäänud saate „100 aastat Kriisade esimesest orelist“ Eesti Raadio I programmis. Selle saate tutvustus ütleb, et räägitakse Haanja meestest, vendadest Kriisadest – orelehitajatest ja -parandajatest, „kelle töö ja anne mängib tänapäevani Eestimaa kolmekümnes orelis.“ Öeldi veel, et reporter Hubert Veldermann viibis Haanjas, Võrus, Viljandis ja Rakveres ning kuulata sai orelimuusikat, mida mängiti vendade Kriisade tehtud oreliel. Tähelepanuväärne on selle saate tutvustuse juures tõsiasi, et kordagi ei mainita oreelite või nende kohanimedega seoses kirikut – hoonet, millesse need orelid olid ehitatud. Nimetatakse veel, et mõtiskletakse tööst, andest, vaimust, inimestest ja ajast, milles nad elasid (Raadioleht nr 1 1988).

4.1. „Stereopühapäev“ Eesti Raadio III programmis (Stereoraadios)

1980ndate lõpuaastate saatekavade järgi võib leida kultuuri, eetika ning ühtlasi aimata ka religiooni teemaga seotud vestlusi eeskätt III programmi saates „Pühapäev Stereoraadios“ ehk lühendatult „Stereopühapäev“. See terve päeva vältav programm andis rohkem ruumi kultuurile, muusikale, pikematele vestlusringidele ning sestap on ka arusaadav, miks võeti religiooni teema „Stereopühapäevas“ ette.

Ehkki näiteks 10. jaanuari III programmi Herkki Haldre ja Margit Suti valitud päeva kesksest teemast „Ma puutun kokku kurja ja hääga“ ning pärastlõunal eetris olnud vestlusringi pealkirjast „Hää ja kurja tundmisest“ ei ole veel võimalik välja lugeda, kas tegemist oli usuteemaliste aruteludega (Raadioleht nr 2 1988), viitab selline sõnastus otseselt Vana Testamendist tuntud pattu langemise loole (1Ms 2:16-17) ja võimalikule mõttevahetusele

kristliku eetika üle.

Oluliselt kindlamini võib väita, et kristlikust religioonist räägiti „Stereopühapäevas“ seoses Euroopa kultuuriga ja selleteemalisi saateid leidus ridamisi. Pühapäeval, 31. jaanuaril 1988 oli Stereoraadios Krista Kilveti ja Aarne Vahuri otsesaates „Studios on külalised“ teemaks Euroopa kultuur. Vestlusringis osalesid Ain Kaalep, Toomas Siitan, Ants Juske, Toomas Paul, Kristi Salve, Mark Soosaar ja Hugo Leppnurm (Raadioleht nr 5 1988). Teoloog Toomas Pauli osavõtt vestlusringist annab põhjust arvata, et tutvustati ka Euroopa kristlikku kultuuripärandit. Seda poolteist tundi kestnud saadet korrati III programmis veel sama aasta sügisel 11. septembril kolm tundi enne „Eestimaa laulu“ otseülekannet Tallinna lauluväljakult (Raadioleht nr 37 1988).

Esimene saade, milles eri kirikute ja koguduste vaimulikud said võimalus tutvustada oma tegevust Eestis läks eetrisse 1988. aastal nädal enne adventiaja algust – pühapäeval, 20. novembril Stereoraadios. Kell 12.30 algas saade „Studios on külalised“, milles eri konfessioonide vaimulikud kõnelesid ristiusu ja väiksemate usuliikumiste ajaloost Eestis (Raadioleht nr 47 1988). Eesti Raadio arhiivi andmetel esinesid vestlusringis Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liidu asenduspresbüter Arpad Arder, Usuteaduse Instituudi professor, Tallinna Jaani koguduse teise pihtkonna õpetaja Toomas Paul, Seitsmenda Päeva Adventistide vanempresbüter Aarne Kriisk, Eesti Metodisti Kiriku superintendent Olav Pärnamets, Nõmme Rahu koguduse õpetaja ja Usuteaduse Instituudi kirikuloo professor Voldemar Ilja, katoliku kiriku preester Rein Õunapuu ja saatele oli lisatud telefoniintervjuu Torontos elava katoliku kiriku preestri, väliseestlase Vello Saloga. Vestlust ja kogu III programmi saatepäeva juhtisid Krista Kilvet ning Mikk Sarv.

Sama päeva õhtul oli Stereoraadios kell 19.30 veel saade „Kuidas tekkis universum ja meie koht seal“, kus teadlased Jaan Einasto, Lembit Valt ja Peep Kalv rääkisid erinevatest maailma loomise käsitlustest ja tutvustasid, kuidas on loomise teema levinud eri rahvaste müütides ning lauludes (Raadioleht nr 47 1988). Sellele järgnes kell 21.00 Joseph Haydni oratoorium „Loomine“. Nõnda oli koos oikumeenilise vestlusringiga suur osa 20. novembri Stereoraadio pühapäevast pühendatud religiooni teemale.

Nimetatud saadetest tuli välja raadio toimetuse huvi usundiloo, kristliku kultuuripärandi, kiriku ajaloo ja iseäranis eesti kirikuloo vastu. Nende märksõnadega on võimalik iseloomustada kogu 1988. aasta religiooni käsitlust raadios. Kõik tundus uus ja huvitav, keelatud asjadest võis hakata samm-haaval avalikult rääkida ja mikrofone ette koondati nii palju erinevaid esinejaid ja vaatenurki kui võimalik. Märkimisväärne on see, milline laiapõhjaline oikumeeniline vestlusring „Stereopühapäeva“ 20. novembril 1988 moodustati, välja jäi üksnes õigeusu kirik. Vaimuliku sõnumini või jutluseni 1988. aastal raadios veel ei jõutud. „Stereopühapäeva“ vestlusringid kandsid eesmärki tutvustada seni varjul olnud ja rahva teadvusesse mitte jõudnud seoseid kristluse, kultuuri, ajaloo ning iseäranis Eesti ajaloo vahel.

Esimest korda läks vaimulik mõtisklus „Stereopühapäeva“ raadiosaatena ja üleüldse esimese otseselt vaimuliku saatena eetrisse 1989. aasta kevadel – 2. aprillil 1989. aastal (Raadioleht nr 13 1989). Saatekavas on märgitud kõnelejaks Kadrina koguduse õpetaja Illar Hallaste. Seda „Stereopühapäeva“ juhtisid Neeme Brus, Tiit Matsulevitš ja Riina Rõõmus ning keskseks teemaks oli valitud „Uue ärkamise esimene aasta“, millega tähistati ilmselt aasta möödumist Eesti loominguiliste liitude juhatuste ühispleenumist. „Pühapäevahommikune mõtisklus“ kell 10 oli selle päeva esimene saade pärast kava tutvustust ja muusikat ning kava järgi kestis Illar Hallaste vaimulik mõtisklus pool tundi. Saatepäeva fookus ning vaimulik mõtisklus tekitas ilmselge seos usulise ärkamise ja rahvusliku ärkamise vahel.

Järgneval perioodil „Stereopühapäeva“ huvi ristiisu vastu vaibus, kui välja arvata pühadeaegne saatekava, millest tuleb juttu käesoleva bakalaureusetöö järgmistes peatükkides. Terve „Stereopühapäev“ oli kristlikule kirikule pühendatud taas 4. märtsil 1990, mil Terje Soots, Toivo Aare ja Heli Pikk olid päeva teemaks valinud „Muutuv kirik muutavas maailmas“ (Raadioleht nr 9 1990). See oli saade, mis järgnes Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio koostöö algusele ja esimesele „Kirikuelu“ saatele 24. veebruaril 1990 (Raadioleht nr 8 1990). 4. märtsi stereopühapäev koosnes valdavalt kirikut ja usuelu tutvustavatest rubriikidest. Pärast päeva tutvustust oli saates „On's meil alternatiivi?“ intervjuu tollase Tallinna Pühavaimu koguduse õpetaja Jaan Kiivitiga, järgnevalt anti kuulata hardushetki Betti Alveri luulest. Päeva teemat arutati otsesaates „Ekspertstudio“, millesse said kuulajad ka helistada. Päeva jooksul tutvustati Tallinna Pühavaimu koguduse pühapäevakooli tööd ja

räägiti ka juttu Tõrva kirikuõpetaja Valter Vaasaga.

Kuigivõrd pöörati „Stereopühapäevas“ tähelepanu ka teistele maailmavaadetele. Mainida võiks sarja „Oomen“, mis jõudis esmakordselt eetrisse 11. detsembril 1988 (Raadioleht nr 50 1988). „Oomenis“ lubati käsitleda kõike mõistatuslikku ja seletamatut, alustades astroloogiast. Järgmine „Oomen“ oli kavas III programmis pühapäeval, 8. jaanuaril 1989 ja saate tutvustuse järgi lubati vastata kuulajate kirjadele (Raadioleht nr 54 1989). Sama aasta 19. märtsi Stereoraadio pühapäeva kavasse kuulus saade „Sensitiivid ja teised salapärased“, Raadiolehes (nr 11 1989) midagi rohkem selle teema juures ei märgita. Küll aga nimetatakse 8. aprilli I programmi „Stereopühapäeva valikkavas“ (Raadioleht nr 14 1989) kordussaate laiendusena, et tegemist oli kõnelusega Aleksander Heintaluga ehk Vigala Sassiga.

„Stereopühapäev“ oli esimene Eesti Raadio programm, mis alustas 1988. aastal Euroopa kristliku kultuuripärandi, kiriku ajaloo ja ristiusu põhitõdede tutvustamisega, jõudes 1989. aastal esimesena raadiojuttuse eetrisse andmiseni. Terve pühapäeva vältav programm andis võimaluse tutvustada religiooni pikemalt ja mitmetahulisemalt, nt teoloogide vestlusring „Usk ja ajalugu“ vältas 20. novembril 1988 poolteist tundi.

Siinkohal mainitud „Stereopühapäeva“ religiooniteemalisi saatepäevi juhtisid Herrkki Haldre, Margit Sutt, Krista Kilvet, Aarne Vahuri, Mikk Sarv, Neeme Brus, Tiit Matsulevitš, Riina Rõõmus, Terje Soots, Toivo Aare. Paljude autorite nimed pole Raadiolehtede põhjal kahjuks teada, kuna sageli oli trükitud ära vaid saate pealkiri või lühike tutvustus.

4.2. „Keskööprogramm“ Eesti Raadio II programmis (Vikerraadios)

Sarnaselt III programmi „Stereopühapäevadele“ kajastasid religiooni teemat sagedamini veel Eesti Raadio II programmi ehk tollase Vikerraadio „Keskööprogrammid“. Ehkki kõik siinkohal nimetatud saadetest ei kõnelenud otseselt usuelust, võime märgata suuremat avalikku huvi kristliku kultuuri, kirjanduse, pühakodade, pühade paikade, aga ühtlasi teiste usundite suhtes. Võrreldes programmiga „Pühapäev Stereoraadios“ oli Vikerraadio kesköösaadete pilt oluliselt kirjum eeskätt teiste usundite ja maailmavaadete tutvustamise seisukohalt.

Selguse mõttes olen järgnevalt jaotanud „Keskööprogrammid“ kaheks. Osa käsitleb kristliku kultuuriga ja kirikueluga seotud teemasid, teine osa mitmesuguseid erinevaid maailmavaateid ja usundeid.

4.2.1. Kristlik kirik ja kultuur Vikerraadio „Keskööprogrammis“

1988. aasta oli ka Vikerraadio keskööprogrammides valdavalt kristliku kultuuripärandi tutvustamise aeg. Otseselt ristiusust kõnelesid vähesed saated, seevastu kirikutest, piibli tõlkimisest ja sellega seoses eestikeelse kirjasõna tekkimisest ning ristiusuga seotud kommetest räägiti mitmel korral. Siinkohal väärib toonitamist see, et 1988. aastal ei olnud veel alanud Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio vaheline koostöö ning teemade vastu tekkis huvi raadioajakirjanikel endil.

Martin Viirand käsitles järgemööda kultuuriväärtuste, nende hulgas loomulikult ka kirikute restaureerimisega seotud küsimusi. 29. aprillil oli Vikerraadio keskööprogrammis saade restaureerimise probleemidest Tartus pealkirjaga „Raadi ja Jaani: tähtsamad, kuid mitte ainukesed“ (Raadioleht nr 18 1988). Justkui järjena sellele saatele käsitles Martin Viirand Vikerraadios 17. augustil kell 17.30 tollase Leningradi Kaasani kiriku saatust ja restaureerimisplaane (Raadioleht nr 34 1988). Kuigi need kaks saadet ei kandnud tollal silti „kristlik“, kuuluvad kirikute restaureerimise ja remondiga seonduvad teemad tänasel päeval eeskätt avalik-õigusliku ringhäälingu religioonisaate ning kristliku ringhäälingu huviorbiiti.

Usulisele alatoonile viitas ka Mari Tarandi keskööprogramm 17. juunil 1988 „Rahu paik“, mis kõneles kalmistukultuurist ja inimeste hingeharidusest (Raadioleht nr 25 1988). Olen võtnud selle saate ususaate nimekirja sellepärast, et kiriku arusaama järgi on matus „kristlik armastustegu, milles on kesksel kohal surma ja kaduvuse tunnistamine, tänu ja palve lahkunu eest.“ (EELK Liturgiline Komisjon 2000). Sarnasel teemal tegi järgmise aasta augustis Reet Valing II programmis päevase saate „Unustatud pärg“, mis kõneles matusekultuurist ja -kultuuritusest (Raadioleht nr 33 1989). Kuigi kummagi saadete sisu ei ole täpsemalt lahti kirjutatud, siis väga tõenäoliselt selgitati pärast aastakümneid kestnud ilmaliku matusekombestiku juurutamist ka kiriklike matuseid.

1988. aastal andis kristliku kultuuri tutvustamisele omamoodi positiivse tõuke ka Venemaa. Just sel aastal tähistas Moskva alluvuses olev õigeusu kirik ristiusu juubelit. See sündmus andis põhjust ridamisi paljudeks saateteks. 25. augustil 1988 tutvustab Vikerraadio keskkööprogrammi saates „Iidse kultuuri lätted“ Moskva korrespondent Marika Villa vene ristiusu juubeli programmi (Raadioleht nr 35 1988). Tegemist ei olnud sugugi esimese saatega, mis vene ristiusu juubelist kõneles. Poolteist kuud varem, 5. juulil algas I programmis hilisõhtusel ajal kell 23.10 saatesari „Tuhat aastat“, milles vaadeldi vene vaimuliku muusika arengut läbi aegade. Raadiolehe (nr 28 1988) esiküljel ilmus sarja alguses lühike saadet iseloomustav artikkel koos ühe õigeusu kiriku fotoga. Tutvustuses oli muu hulgas öeldud, et aastal 988 kehtestas vürst Vladimir Bütsantsi eeskujul ristiusu Venemaal riigiusuks, Bütsantsist võeti üle ka vaimulik muusika ja seda võib nimetada vene professionaalse muusika alguseks. Sarjas „Tuhat aastat“ kõlas kaheksa saadet, need läksid eetrisse teisipäeva öösiti ja autor oli Kaja Irjas.

1989. aastal tähistati esimese eestikeelse piibli väljaandmise 250. juubelit. See sama sündmus andis põhjust rääkida piibli tõlkimise ajaloost ja tervikuna eestikeelse (vaimuliku) kirjasõna arenguloost. Aga juba pool aastat varem võtsid kirjandusteadlased kolmes järjestikus saates piibli ajaloo teema üles. 23. septembri 1988. a Vikerraadio keskkööprogrammis pealkirja all „Eestlane ja tema raamat“ kõnelesid kirjandusteadlased Toomas Liiv ja Pärt Lias piibli tõlkimisest eesti keelde ja selle mõjust eesti kultuuri ajaloole (Raadioleht nr 39 1988). Sama pealkirja all räägiti keskkööprogrammis kuu aega hiljem – 28. oktoobril edasi Vanast Testamendist (Raadioleht nr 44 1988) ja 25. novembril piibli mõjust eesti kirjandusele (Raadioleht nr 48 1988).

Esimese eestikeelse piibli 250. aastapäeva puhul tegi Aime Napa sellest 18. aprillil 1989 Vikerraadio keskkööprogrammis saate. Usuteaduse Instituudi professor Toomas Paul ja Pedagoogilise Instituudi professor Lembit Andresen rääkisid piibli tähendusest inimeste elus (Raadioleht nr 16 1989). Saate tutvustuses öeldakse ka, et 250 aastat on eestlastel oma elu keerukamail hetkedel olnud võimalik abi otsida piiblist. See viimane väide viitas juba saate vaimulikule sisule. Sammu veelgi kaugemale tegi 1989. aasta 26. augusti päevane Eduard Tüüri saade „Kristlik kirjavara“ II programmis, mis käsitles juba laiemalt vaimulikku

kirjandust. Raadioleht (nr 34 1989) kirjutab, et saade rääkis Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi Raamatukogust – mida see sisaldab ja kellele on raamatukogu kättesaadav.

Eesti Raadio II programmi kesköökavasse jõudsid saated välisriike külastanud inimestega – see oli võimalus tutvustada kõike seda, mis toimub mujal maailmas eestlase pilgu läbi. Mõned sellisel moel sündinud saadetest rääkisid ka kristlusest, näiteks „Rooma – Vatikan“. 1988. aasta detsembri Raadioleht (nr 50 1988) kirjutas, et teoloog-medievist Einar Laigna viibis Rooma Keskaja Kultuuri Instituudi presidendi kutsel Itaalias ja kohtus Vatikanis mitmel korral paavstiga. Esimene saade rääkis Roomast, teine Vatikanist ja kohtumisest Rooma paavstiga. Viimane oli eetris ka I programmis kordusena järgmise aasta 13. jaanuaril (Raadioleht nr 2 1989).

Siia kõrvale võib tuua näitena teise saate Vikerraadio „Keskööprogrammist“, mis tutvustas võõrsil käinud ja elu näinud inimese pilgu läbi kristlust – saates „Vaimulikuga Roomas“ rääkis psühholoog Enno Selirand seminarist, mis toimus rahvusvahelises Pastoraalse Teoloogia ja Hingehoiu Instituudis. 26. oktoobril 1989 eetris olnud saate autor oli Elme Väljaste (Raadioleht nr 43 1989).

Olgu siinkohal toodud veel kolmaski näide toimetajate huvist välismaal liikunud inimeste vastu. 1990. aasta 1. märtsi keskööprogramm kandis isikunimelist alapealkirja „Robert de Caluwe“. Seekord oli tegemist ilmselt tõlkesaatega ja selle sisuks oli Espoos elava hollandi päritolu preestri elu, oikumeeniline liikumine, ikoonid ja ikoonimaalimine. Keskööprogrammi autor oli Robert Staak (Raadioleht nr 9 1990).

Viimased kolm näidet peegeldavad raadio toimetuse huvi välisriikide ja võõrsil käinud inimeste vastu ning kristlike organisatsioonide häid rahvusvahelisi sidemeid – ilma väliskontaktideta oleks jäänud loetletud kristlikku kultuuri tutvustavad saated olemata.

1989. aastal pööras raadio toimetus juba tähelepanu ka kirikuelu sündmustele. 21. augustil tegid Juhan Virkus ja Ants Vain juttu Vigala kiriku 650. aastapäevast saates „Kivi-Vigala möödanik ja tulevik“ (Raadioleht nr 34 1989).

Nagu selgub, mida aeg edasi, seda konkreetsemaid ususeluga seotud teemasid toimetus käsitles. Kui 1988. aastal alustati kristlikust kultuurist läbi vene õigeusu kiriku muusika ja ajaloo kajastamise, piibli tõlkimise ajaloo tutvustamise ning kirikute restaureerimisega seotud probleemide lahti rääkimisega, siis aasta hiljem tulid kõneks juba ka väiksemad kirikuelu sündmused, nt Vigala kiriku aastapäev, kristliku hingehoiu seminar või kellegi isiklik kohtumine Rooma paavstiga. Teiseks on 1989. aasta saated julgemad ristiusu teema käsitlemisel. Näiteks 12. oktoobril 1989 arutleti II programmi keskööl ristiusu leviku üle Eestis. Saatejuht Aime Napa kutsus teemal „Kas ristiusk on jõudnud eestlaseni?“ kõnelema teoloog professor Toomas Pauli ja ajaloolased Andra Veidemanni ning Lauri Vahtre. Saates püstitatud küsimuseks oli veel, kuivõrd peab paika levinud arvamus, et ristiusu töid esivanemate maale ristsõjad (Raadioleht nr 41 1989).

4.2.2. Teised usundid ja usulised otsingud Vikerraadio „Keskööprogrammis“

Mõnevõrra rohkem kui Eesti Raadio III programmi „Stereopühapäev“ pöörati Vikerraadio kesköistes saadetes tähelepanu ristiusu kõrval teistele traditsioonidele. Paljudele tundmatute ja salapärase maailmakäsitluste tutvustamisele aitas kindlasti kaasa öine saateaeg. Paljusküsimuseks võis olla kristlik usk segamini teiste traditsioonidega, järge mööda käidi läbi suuremad religioonid.

Budismi tutvustav saade kõlas II programmis 13. märtsi öösel. Raadioleht (nr 11 1989) esitab saadet „Mõista mõistmatut“ iseloomustades kaks küsimust: Kas budism on filosoofia, religioon või hoopis elustiil ning kas Eestis leidub pinnast budismi levikuks? Saates esinesid keelemees, tõlkija ja akadeemilise orientatsiooniga esimees Linnart Mäll, poetess Aime Hansen ning helilooja ja pillimees Peeter Vähi.

Juutliku traditsiooni käsitlemisele viitab Helgi Erilaiu keskööprogramm 12. juunist 1989, kui tema stuudiokülalisteks olid Eugenia Loov ja Samuel Lazikin (Raadioleht nr 24 1989).

Hiina mõttetarga Konfutsiuse üldhumanistlikest tõdedest oli Vikerraadio keskööprogrammis saade „Kulgemise vägi“ 24. oktoobril. Ühtlasi tutvustati hiina hieroglüüfide süsteemi ja räägiti filmivõtetest budistlikes templites (Raadioleht nr 43 1989).

Maailmavaadete mitmekesisust nii ühiskonnas kui ka raadiosaadete iseloomustab näiteks 1989. aasta 29. augusti keskööprogrammi saade „Šamaanitrummidest UFOdeni“, kus Helgi Erilaid vestles psühholoog Peeter Liiviga. Selle vestluse ajendiks sai Soomes toimunud konverents „Ühinenud Põhjala ja globaalne tervenemine“ (Raadioleht nr 35 1989). Järgmise aasta 16. jaanuari Vikerraadio keskööprogrammis „Kes olid sa eelmises elus?“ kõneles samuti Peeter Liiv ühest Soomes toimunud „Vaimu ja teaduse messist“, mille teemaks oli reinkarnatsioon (Raadioleht nr 3 1990).

Eelpool toodud saadetega haakub osaliselt veel 1990. aasta 23. jaanuari keskööprogramm „See saladuslik inimene“, kus usutleti Heiki Krimmi. Raadioleht (nr 4 1990) kirjutab tema kohta iseloomustuseks, et Heiki Krimmi peetaks imearstiks ja kuigi ta ei ole arstiks õppinud, on ta terveks ravinud ka väga raskelt haigeid inimesi.

Keskööprogrammidele said iseloomulikuks veel saated inimeste usulistest otsingutest, olgu siis intervjuu või ette loetud mõtiskluste ning luule vormis. Üheks näiteks on 1988. aasta 26. septembris eetris olnud Riina Eentalu keskööprogramm pealkirja all „... ja otsin kõige kiuste elulätet“, milles olid stuudiokülalisteks Toomas ja Tarmo Urb.

10. märtsil 1989 kõlas eetris saade „Igatsuste India“ (Raadioleht nr 10 1989). See koosnes Herman Hesse reisipäeviku katkenditest ja india muusikast. Täpsustuseks kirjutab väljaanne veel, et Herman Hesse looming sisaldab sageli vanu india legende ja hommikumaist tarkust. 1989. aasta 9. augusti Vikerraadio keskööprogrammis kõlas Jaan Toomingu esituses Uku Masingu luule, kusjuures salvestus oli tehtud kaks aastat varem (Raadioleht nr 32 1989). 29. novembri II programmi kesköö kavasse kõlas saade „Tee hingevabadusele“, milles Härmo Saarm esitas usulis-filosoofilisi abstraktsioone Ernst Enno loomingus. Saate koostas Genadi Noa (Raadioleht nr 48 1989).

Tähelepanuväärne on tõsiasi, et teised usundid tulevad keskööprogrammi kavasse alles 1989. aastal – ilmselt siis kui ristiusk toimetajatele juba tuttavamaks sai ning otsingud viisid jälle uute maailmakäsitluste juurde. Keskööprogrammides jõudis tähelepanu keskpunkti jälle inimene ise koos oma mõtete ja usuliste otsingutega.

4.3. Religiooni teema Eesti Raadio I programmi saadetes

Kui eelpool sai toodud ülevaade 80ndate lõpus Eesti Raadio III programmi „Stereopühapäevas“ ning II programmi „Keskööprogrammis“ kõlanud usuteemalistest saadetest, siis teemast kõrvale ei jäänud ka Eesti Raadio I programm. Esiteks korrati sel kanalil mõnikord Vikerraadio keskööprogrammis eetris olnud saateid. Teiseks tekkisid sama moodi teatud sarisaadetes „aknad“, mille kaudu sai maailmavaatelistest küsimustest rääkida. I programm ei hiilga siiski Vikerraadio „Keskööprogrammile“ sarnase maailmakäsitluste paljususega vaid piirdub üldjoontes kahega - kristlus ja eesti omausund.

4.3.1. Kristlik filosoofia ja kultuur I programmi saadetes

I programmis on vaieldamatult kristliku kultuuripärandi tutvustamise seisukohalt eriline roll saatel „Filosoofia ja kultuur“. Alates 8. oktoobrist 1988 hakkas see Ene Graubergi juhitud saade lahti seletama keskaegset filosoofiat ja ühtlasi kristlikku traditsiooni. Keskaegset mõttemaailma tutvustas esimesel korral teoloog-mediivist Einar Laigna (Raadioleht nr 41 1988). Järgmisel neljal korral olid kutsutud vestlusringi veel arhitekt Jüri Soolep ning kirjanik Rein Raud (Raadioleht nr 44 1988, Raadioleht nr 48 1988). Saadetest käisid läbi näiteks järgmised teemad nagu Lääne- ja Ida-Rooma mõtlemisstiilide erinevus ja Bütsantsi riigi tekkimine, (Raadioleht nr 53 1988), Bütsantsi riik (Raadioleht nr 4 1989).

Alates 3. märtsist 1989 olid „Filosoofia ja kultuuri“ vestlusringis koos Ene Graubergiga sinoloog Priit Kelder ja usuteadlane Toomas Paul – see seltskond jäi valmistama ette ka kõiki järgmisi saateid (Raadioleht nr 9 1989). Toomas Paul (2005) kirjutab saatesarjale tagasi mõeldes: „Minu suurimaks saavutuseks raadios on kindlasti sari “Filosoofia ja kultuur”, mis oli tunnine saade kord kuus, ja kuna tol ajal oli vaid üks eestikeelne kanal, siis väga soodsal ajal, kella kümne ja üheteistkümne vahel, kuulasid meid väga paljud valgekraed töö juures (veel aastaid hiljem olen mitmelt kuulnud, et nad teavad mind tollest saatest raadiohäälena). [---] Ega minul ja Priidul ei olnud vahel võimalik kuigi palju rääkida, Ene oli peamiselt ise, aga me saime mõne vaimukuse ikka vahele sokutada. “Euroopa kristlikust kultuuripärandist

ja religioonist” oli neis saadetes paras jagu juttu, selleks ma olingi kampa võetud. Et olla uusaja filosoofide usku puudutavate seisukohtade suhtes tasemel, muretsesin endale väga õpetliku käsiraamatu “Religionskritik von der Aufklärung bis zur Gegenwart”. Tegemist ei olnud mingil juhul ususaatega, aga ilmselt just see populaarteaduslik hoiak pärast “teaduslikku marksismi”, millega meie maailma filosoofiat tutvustasime, tagas kuulajaskonna.“

Kristlikust mõtteloost tutvustati näiteks Augustinuse filosoofilist pärandit, (Raadioleht nr 21 1989), skolastikat (Raadioleht nr 26 1989), Aquino Thomast (Raadioleht nr 43 1989), aga ka reformatsiooni ajalugu (Raadioleht nr 4 1990) jne. „Filosoofia ja kultuuri“ erilisus seisneb kristlikku kultuuriloo süstemaatilises tutvustamises üks kord kuus.

Eesti Raadio I programm pööras usu teemale tähelepanu kirikupühadel, vt sellekohast peatükki. Teiseks tehti sellel kanalil mitmeid muusikasaateid, mis puudutasid kristlust ja teisi religioone, rääkimata vaimulikust muusikast, mis kõlas saadete vahel, vt peatükki religioonist ja muusikast. Kavasse võeti lisaks üksikuid teemasaaateid, nt „Reportaaž kodust“ 30. jaanuaril 1990 alapealkirjaga „Taevas ja põrgu“. Saatekava järgi oli see lugu EELK Halliste ja Karksi koguduse õpetaja Kalev Raavest – mehest, kes oli tuntud varem ajakirjaniku, ühismajandi juhina ja teatri juhina – ning tema perekonnast (Raadioleht nr 5 1990).

1990. aastaks tekkisidki ajakirjanikel vaimulike hulgast juba oma nõ lemmikud, keda edaspidi korduvalt stuudiosse kutsuti, eelmises lõigus mainitud Kalev Raave oli üks nendest. Toon kaks näidet siinkohal küll „Vikerraadio“ programmist. 27. jaanuaril 1990 on Vikerraadios Toivo Maki intervjuu usuteaduse doktor professor Evald Saagiga, kes kinnitab, et Johannes Lauristin aitas päästa Tartu Ülikooli usuteaduskonna varad. Saate pealkiri on „Peaaegu uskumatud lood“ (Raadioleht nr 4 1990). Toivo Makk tegi Evald Saagiga peagi ka järgmise saate – „Kas poliitikuks või puulõhkujaks?“ rääkis 24. märtsil 1990 Vikerraadios sellest, kuidas hinnata neid, kes tõusevad areenile oma julgete nõudmiste ja lahkete lubadustega (Raadioleht nr 13 1990). Evald Saag saab hilisemate 1993. aastal algavate Raadio 7 saadete sagedaseks külaliseks.

4.3.2. Eesti omausund I programmi saadetes

Üsna järjepidevalt räägiti I programmi sarisaadetes eesti omausust. See oli miskipärast iseloomulik just I programmile, aga mitte teistele kanalitele. 29. novembril 1988 kõneles ajaloolane Heiki Valk Terje Sootsi saates „Mõttekiir“ eestlaste muinasusundist, esivanemate tollaegsest mõtteviisist ja arusaamadest (Raadioleht nr 49 1988), 27. juunil 1989 oli jutuks näiteks metsa ja metshaldjate tähendus muistsete eestlaste maailmanägemises (Raadioleht nr 26 1989).

„Mõttekiirega“ sarnanes kohati sari „Esivanemate vaimuvara“, milles aeg-ajalt religiooni teema üles kerkis. Näitena olgu toodud 21. märtsi saade aastast 1990, mil Kristi Salve kõneles prohvetitest ja nende mõjust vaimukultuurile (Raadioleht nr 12 1990). Kolmas sarnase teemade valikuga saade oli I programmi saade „Silmaring“, mis näiteks 18. detsembril 1989 rääkis muistsete eestlaste vaimsest maailmast. Studios olid ajaloolased Heiki Valk ja Lauri Vahtre, saate toimetas Aime Napa (Raadioleht nr 51 1989), 8. jaanuaril 1990 oli „Silmaringis“ arheoloog Heiki Valgu teemaks esivanemate vaimumaailm ajal, mil Eestis valitses katoliiklus (Raadioleht nr 2 1990).

Usunditest, iseäranis eesti muinasusundist tehti juttu mitmetes rahvakalendri tähtpäevadest kõnelevates saadetes. 1988. aasta 1. mail oli I programmi saatekavas „Lehekuu. Volbripäev“, milles Mikk Sarv tutvustas maikuu esimest päeva eri rahvaste usundis ja folklooris (Raadioleht nr 18 1988).

Märkimisväärne on 1989. aasta 8. juuli Härmo Saarmi „Reporteritund“ „Ööpäev Vigala Sassi juures“, mis on saatekavas lausa kolme punkti loeteluna lahti kirjutatud. Raadioleht (nr 27 1989) kirjutab, et saates räägitakse loitsimisest ja sõna jõust; elusolendite rollist koosluses, kohanemisest, mõjust ümbruskonnale ning teadmistest kaugete aegade tagant.

4.4. Religioon ja muusika

Ilmselt oli muusika üks esimesi võimalusi üleüldse, mille läbi raadios õnnestus 1980ndate lõpus religioonist rääkida. Nagu eelpool mainitud, kõlas 31. detsembril 1987 I programmis

saade „100 aastat Kriisade esimesest orelist“. Selle saate tutvustuses polnud küll kordagi mainitud sõna „kirik“, aga ilmselgelt käis reporter Hubert Veldermann Haanjas, Võrus, Viljandis ja Rakveres salvestusi tehes orelihelistid kuulamas kirikutes. Selle taustal mõtiskles autor Hubert Veldermann orelimeister Hardo Kriisaga tööst, andest, vaimust, inimestest ja ajast, milles nad elasid (Raadioleht nr 1 1988).

Veel üheks näiteks muusika ja religiooni seostest on „Arbos“, mis osales ka muusikasaadete konkursil „Prix musical de radio Brno 1988“ ja võitis 28 võistleva programmi seas *grand prix*. Konkursi üldteema oli „Naine ja muusika“. Pealkiri „Arbos“ oli võetud Arvo Pärdi samanimelisest muusikapalast, mis raamib ka saadet, kõlavad veel teisedki teosed Arvo Pärdi loomingust „De Profundis“, „Parl intervallo“, „Laul aastate tagant“, „Sabat Mater“. Saate teksti koostades kasutati 1987. aasta ajalehes „Sirp ja Vasar“ nr 48 ilmunud Evald Laasi kirjutist „Mõnede lünkade täiteks“, Marie Underi luuletusi „Jõulutervitus 1941“ ja „Kes“, katkendeid Asta Põldmäe novellist „Kuumalaine“ ning Paul-Eerik Rummo luulet ema mälestuseks (Raadioleht nr 44 1988). See religioosse muusikaga ja kohati vaimulike mõtisklustega tervikuks põimitud saade on alles ka Eesti Raadio heliarhiivis. Esimest korda oli „Arbos“ kavas 24. oktoobril „Muusikalises tunnis“ nii Vikerraadio kui ka Stereoraadio laineil. Saade kordus kaks nädalat hiljem, 8. oktoobril I programmis (Raadioleht nr 46 1988).

Käesolevas töös ei ole kajastatud vaimuliku muusika kontserte sõnasaadete vahel. Sellegi poolest väärrib nimetamist 1989. aasta 9. juulil Valter Ojakääru toimetatud eri saade „Spirituuaal, gospel, soul“ (Raadioleht nr 27 1989), mis ei saanud mööda vaadata vaimuliku muusika arengust – nii nagu viitab sellele pealkiri.

25. oktoobril 1989 algas I programmis sari „Retki Juudamaa muusikasse“. Samuel Lazikin mängis esimeses saates juudi kultusmuusikat ja rääkis, kuidas see eri maades läbi aastasade edasi arenes. Üle nädala kolmapäeviti eetris kõlav „Retki Juudamaa muusikasse“ pidi looma silla tänapäeva ja aegade algusega (Raadioleht nr 43 1989). Edasistes saadetes oli jutuks näiteks kultusmuusika areng Põhja-Aafrikas ja Euroopa riikides (Raadioleht nr 45 1989), juudi rahvalaulud (Raadioleht nr 47 1989), süüria kirikumuusika (Raadioleht nr 51 1989). Kokku oli I programmis 6 saadet sarjast „Retki Juudamaa muusikasse“ (Raadioleht nr 1 1990).

Need on vaid mõned näited sellest, kuidas läbi muusika oli tõenäoliselt võimalik ka usust rääkida ja võib arvata, et seda tehti oluliselt varem kui 1987. aasta lõpus saates „100 aastat Kriisade esimesest orelist“.

4.5. Eesti Raadio pühadeaegne saatekava

Eesti Raadio kõikide programmide saatekava muutus täielikult kirikupühade ajal. Muutus muusikavalik, sõnasaadete teemade ring – pidulikkus paistis välja juba esimesest pilguheitest saatekavale.

4.5.1. Jõulud 1988

1988. aastal kuulutas 15. detsembril esimesena jõule „Muusikaline tund“, mille alapealkirjaks oli „Varsti on jälle jõulud“. Saates mängiti Irwin Goodmani jõululaule ning see kõlas nii Vikerraadio kui ka Stereoraadio programmis (Raadioleht nr 51 1988). Suurem jõulukontserdi ülekanne tehti Tallinna Linnahallist 25. detsembril Vikerraadios ja Stereoraadios ja see läks kõigile OIRT liikmesringhäälingutele. „Kolme orkestri jõulukontserdil“ esinesid ERSO, „Estonia“ orkester ja Tele-Raadiokomitee estraadiorkester (Raadioleht nr 52 1988).

1988. aasta jõululaupäev oli Eesti Raadios murranguline. Esimest korda pärast aastakümneid kestnud ateistlikku selgitustööd tehti raadios (ja ühtlasi ka televisioonis) ülekanne kirikust. Jõululaupäeva jumalateenistus algas saatekava järgi kõikides programmis kell 18 ja ülekanne tehti Tallinna Toomkirikust. Selle saate salvestus on Eesti Raadio arhiivi andmetel säilinud. Esinesid EELK peapiiskop Kuno Pajula ja Tallinna Toomkoguduse õpetaja Erik Hiisjärv, laulis „Ellerheina“ tütarlastekoor professor Heino Kaljuste juhatusel. (Raadioleht nr 52 1988).

Jumalateenistus polnud sugugi ainus vaimulik saade: kell 14 korrati I programmis kuu aega varem „Stereopühapäevas“ eetris olnud saadet „Kuidas tekkis universum ja meie koht seal“ ja kell 16 samuti „Stereopühapäeva“ saadet „Usk ja ajalugu“, milles osalesid eri kristlike kirikute vaimulikud. Eesti Raadio II programm mängis lisaks jumalateenistuse ülekandele

kell 22 kordusena aasta varem eetris olnud saadet „100 aastat Kriisade esimesest orelist“ (Raadioleht nr 52 1988).

1988. aastal mängiti esimesel jõulupühal lisaks „Kolme orkestri jõulukontserdile“ veel „Stereopühapäeva“ programmis saadet „Kodu on püha“, milles said sõna vaimulik, pedagoog ja kirjanik. Rohkem infot Raadioleht (nr 52 1988) selle saate kohta paraku ei anna. Reet Valingu ja Ivalo Randalo juhitud Stereoraadio pühapäevaprogramm kõneles sel päeval veel Euroopa teemal: kell 16 algas saade „Euroopa – meie ühine kodu“ ning kell 17 Tiit Karuksi „Reporteritund“ Jaan Kaplinskiga jõuludest ja „meie Euroopa kodust“.

Toomas Pauli (2005) sõnul on talle 1988. aasta jõuluöö erilisena meelde jäänud. Ette salvestatud saates luges ta vaheldumisi Viiu Härmiga Selma Lagerlöfi vagajutte: „Järgmisel päeval kuulsin paljudelt, kuidas nad ei olnud jõuluööl üldse maganud, oodates jõululaulude – seegi oli esimest korda ER-s – vahele meie tekste. Lugesin neid suure mõnuga, nagu olin oma tütardele aastaid lugenud õhtujutte.“

1989. aasta küünlapäeval, vene õigeusu kiriku jõulude ajal oli I programmi kavas kell 21 „Õhtu Aleksandr Arhangelski muusikaga“. Raadiolehes (nr 54 1989) avaldatud saatekava järgi koosnes saade keskisest jumalateenistusest ja Moskva patriarhaadi koori esitatud vaimulikest koorilauludest.

4.5.2. Ülestõusmispühad 1989

Erinevalt 1988. aasta jõuludest ülestõusmispühadel jumalateenistuse ülekannet raadios ei tehtud. Selle asemel korraldati 26. märtsil 1989 I ja III programmis „Prix musical de radio Brno 1988“ festivalil esikoha võitnud saadet „Arbos“, mis oli sisult muusikalis-sõnaline vaimulik mõtisklus. Õhtul mängiti Cyrillus Kreegi vaimulikke koorilaule. Seos religiooniga võis olla ka saates „Isetegemine meie kultuuris“ – Raadioleht (nr 12 1989) kirjutab, et Voldemar Miller mõtiskles meie kultuuri alglätete üle.

III programmis kõlas esimesel ülestõusmispühal kell 14 Andrew Lloyd Webberi rokkooper „Jesus Christ Superstar“. Õhtul mängiti veel Johann Sebastian Bachi „Johannese passiooni“

(Raadioleht nr 12 1989).

4.5.3. Jõulud 1989

1989. aasta jõulupühade eelne Raadioleht (nr 51 1989) viitas juba esilehel jõulujumalateenistuse ülekandele Tallinna Oleviste kirikust ning seda illustreeris Oleviste torni pilt. Saade tehti kõikides programmides pühapäeval, 24. veebruaril kell 17.

Vahetult enne pühi, 18. detsembril esines pensionäridele mõeldud saates „Päevatee“ ja mõtiskles elu püsiväärtuste üle Põltsamaa kiriku õpetaja Herbert Kuurme (Raadioleht nr 51 1989). Neljapäeva, 21. detsembri õhtul oli kutsutud saatesse „Inimene – elu aednik“ Tallinna Kaarli kiriku õpetaja Einar Soone. Reet Made saate tutvustus kõlas poeetiliselt – Kui oleme oma hingeaiad lasknud rohtu kasvada, kas on siis võimalik seda veel puhtaks harida? (Raadioleht nr 51 1989).

Laupäeval, 23. detsembril 1989 kõlas III programmi eetris teoloog Toomas Pauli saade Martin Lutherist. Tegemist oli sarisaatega „Poliitiku portree“, mille portreeteritav – reformaator ja usuisa Luther – oli valitud lähenevate jõulupühade eel kirikutegelaste hulgast. Samal päeval kõlas Stereoraadio eetris veel Anton Hansen Tammsaare piibliteemaline kuuldemäng „Juudit“ (Raadioleht nr 51 1989).

Jõululaupäeva hommikul kell 9 oli I programmis tavapärase saate „Tere hommikust, põllumehed!“ asemel „Maarahva jõulud Palamusel“. Saate koostasid Toomas Kutti ja Tõnu Sökk. Päeval kell 14 algas Lembit Siimaste kokku kutsutud vestlusring „Kes on söönud, ei näe nälga“. Raadioleht (nr 51 1989) ütleb saate lühikokkuvõttena, et kaks üle 80 meest – teoloog Elmar Salumaa ja jurist Theodor Männik – meenutavad möödunud ning mõtisklevad selle üle, kust ja kuidas võib inimene tuge saada edasi elamiseks: Usk elusse annab lootuse, lootus annab jõudu inimväärikuse säilitamiseks.

1989. aasta jõuludeks oli käivitunud juba koostöös Eesti Kirikute Nõukoguga valmiv saatesari „Hingevalgus“ ja vaimulik mõtisklus oli eetris nii 24. detsembri hommikul kell 8.45 kui ka 1. jõulupüha hommikul erisaatena kell 10 I programmis. Raadioleht (nr 52/53 1989)

kirjutab viimase kohta esilehel, et jõulupühal jutlustab Lääne praostkonna abipraost Tiit Salumäe, kes koos saatesarja toimetaja Toivo Aarega sirvib ka „Hingevalgusele“ saabunud kirju.

Lisaks jõulumuusikale mängiti temaatilisi saateid veel 1. jõulupühal Vikerraadio keskööprogrammis „Kirikukellad“. Silvia Karro saade kirikukellade ajaloo huvilise Tartu Ülikooli füüsika õppejõu Agu Visseliga rääkis sellest, kuidas kellade helin on jäänud kirjandusse ja muusikasse ning missugune on olnud selle tähendus eri paigus (Raadioleht nr 52/53 1989).

Teisel jõulupühal kõlas I programmis Hubert Veldermanni „Reportaaž kodust“. Pühade puhul oli teemaks „Jõulud Rahu kirikus“ ning saade salvestati kahe pere seltsis. Oma kodust, Nõmmest ja Rahu kirikust rääkisid ajaloolane Hannes Valter, tema abikaasa Ene, insener Leho Lõhmus ja abikaasa Tiiu. Saate vahendusel viibiti ja jõulujumalateenistusel (Raadioleht nr 52/53 1989).

Vene õigeusu kiriku jõulude ajal, 6. jaanuaril 1990 tehti jumalateenistuse ülekanne Aleksandr Nevski katedraalist (Raadioleht nr 1 1990).

5. Regulaarsete ususaadete algus ja areng

Eelmistes peatükkides käsitlesin neid saateid, mis said alguse toimetuse enda initsiatiivist, järgnevalt peatun regulaarsetel ususaadetel. Regulaarsete ususaadete algus Eesti Raadios on seotud koostööga kirikute ning usuorganisatsioonidega. Seda kinnitavad mitmed lepingud, milles on sätestatud raadio kohustus mängida eetris teatud kellaegadel kirikuelu sündmusi kajastavaid saateid, hommikupalvusi, jumalateenistusi või anda saateaga mõne teise toimetuse poolt toodetud saadetele. Kiriklikud organisatsioonid on seevastu võtnud kohustuse kas maksta kinni toimetaja palga kulud, raadio eetriaja, programmi edastamisega seotud kulud või annetanud stuudio tehnikat.

Selles peatükis on lahti kirjutatud regulaarsete ususaadete algus Eesti Raadios ning järgnevate aastate jooksul toimunud muutused. Regulaarsete ususaadete alla on töös liigitatud üksnes Eesti Kirikute Nõukoguga koostöös valminud saated, mis on kandnud 15 aasta jooksul pealkirju „Hingevalgus“, „Hommikupalvus“, „Hardushetk“, „Raadiojutlus“, „Stuudiojumalateenistus“ ja „Kirikuelu“. Erinevalt teistest lepingulistest ususaadetest [Luterlik Tund ja Raadio 7 – M. S.] toodab nimetatud programme tänaseni Eesti Raadio ning nende toimetaja kuulub raadio koosseisu.

Ususaadetest kõneldes peab ka Eesti Raadio toimetuse silmas eeskätt Eesti Kirikute Nõukogu toetusel valminud programme. Endise ajaviitesaadete peatoimetuse juht, Reet Valing nimetas samuti põhilisteks ususaadeteks hommikupalvusi, „Kirikuelu“ ja veel ülekandeid kirikutest jõulude ning teiste tähtsamate kirikupühade ajal (Reet Valing 2005), mis kuulusid 90ndate algul tema ja tänasel hetkel Vikerraadio toimetuse vastutusalasse.

Eesti Kirikute Nõukogu on kõige pikaajalisem ja stabiilsem koostööpartner Eesti Raadiotele ususaadete ettevalmistamisel. See organisatsioon sai alguse 16. veebruaril 1989, kui Kuremäel Pühtitsa kloostriis toimus Eestis tegutsevate kirikute juhtide ühine koosolek. Otsustati luua nõukogu, mis väärtustaks kirikute ja koguduste ühiseid ülesandeid kristliku eluhoiaku, kõlbluse ja eetika kujundamisel, eestimaalaste õiguste kaitsmisel, samuti soovi ühendada jõud evangeeliumi kuulutamiseks ja halastustöö tegemiseks. Tähelepanu väärivad asjaolu, et vaimulikud raadio- ja telesaated olid Eesti Kirikute Nõukogu prioriteediks juba

selle sünnist alates 1989. aastal ning regulaarse koostöö alguseni jõuti sama aasta sügishooajal (EKNi senine tegevus 1989, Rahva Hää! 13. oktoober 1989).

Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio koostöös valminud saated on selles peatükis jaotatud perioodidesse suuremate saatekavaliste muutuste või vaimulike saadete toimetaja ametiaja järgi. Viimase põhjuseks on iga autori omanäoline lähenemine teemale. Käsitluste paljususele viitab juba eelpool mainitud hommikuste vaimulike mõtiskluste pealkirjade paljusus eri ajahetkedel, kuid pidevaid muutusi elas läbi ka püsivalt „Kirikueluks“ nimetatud saade.

5.1. Ideoloogiline pööre ja regulaarsete saadete algus 1989

Ideoloogiline pööre ja muutus suhtumises religiooni toimus paralleelselt nii riigis kui ka raadios. Üheks eestvedajaks riigi poolel oli sel perioodil Andra Veidemann, Kultuuriministeeriumi kirjasõna osakonna peaspetsialist, hilisem osakonnajuhataja ja usuasjade talituse juhataja, kes lähtuvalt isiklikust initsiatiivist ja huvist tegi esmalt ettepaneku moodustada kultuuriministeeriumi juurde konsultatiivnõukogu. Nõukogusse olid kutsutud eri konfessioonide esindajad eesmärgiga arutleda kirikute ja koguduste positsiooni üle uuenevas Eestis (Andra Veidemann 2005). „Ei saa ka öelda, et see oleks nüüd olnud midagi absoluutselt uut selles mõttes, et kirikute nõukogu ju toimis ja selle üheks ristiisaks oli ka Rein Ristlaan“ – NSVL Ministrite Nõukogu juures asunud Usuasjade Nõukogu volinik ENSV-s. Aastal 1990 loodigi likvideeritud usuasjade voliniku institutsiooni asemele Kultuuriministeeriumi osakonnana tegutsenud usuasjade talitus, mis 1993. aastal viidi üle Siseministeeriumi alluvusse ja reorganiseeriti usuasjade osakonnaks. Selle riigi ja usuorganisatsioonide vahelisi suhteid koordineeriva ametkonna üheks ülesandeks on Eestis tegutsevate kirikute, koguduste ja koguduste liitude põhikirjade registreerimine ning Eesti kirikuregistri pidamine.

1990. aastal kultuuriministeeriumi juurde loodud usuasjade talituse esimesteks ülesanneteks sai koostöö arendamine kirikute ja koguduste ning riigi vahel, aga samuti püüd taastada kiriklike institutsioonide normaalne positsioon ühiskonnas: „Kristlikud organisatsioonid Eestis olid nagu terved inimesed, kes olid pandud voodisse aastakümneteks lamama ja siis ühel heal päeval astuti neile juurde ja öeldi, et tõuske nüüd üles, hakake aga oma igapäevaseid

toimetusi toimetama [---] ja siis selgus, et need inimesed tegelikult ei orienteeru sellepärast, et nad ei ole enam aastakümneid tänavatel käinud.“ Selleks ajaks enam vaenulikku suhtumist kirikutesse polnud, isegi usuasjade volinik, EKP ideoloogiasekretär Rein Ristlaan pigem juba toetas kristlikke organisatsioone, aidates luua kirikute nõukogu ning temast räägiti vaatamata ametinimetusele kiriku ringkonnas suhteliselt hästi (Andra Veidemann 2005).

Sarnane pööre toimus ka raadios – senine ateistlik propaganda, mida küll tegelikkuses juba mõnd aega enam ei tehtud, pidi muutuma kristlike kirikute tegevuse toetamiseks. Esimeseks vaimulike saadete toimetajaks sai Toivo Aare, kauaaegne Noorte Hääle peatoimetaja ning raadioajakirjanik, hilisem Koonderakonna pressiesindaja, kes tegi 55aastasena 29. aprillil 1999 enesetapu. Tema asumist vaimulike saadete toimetaja ametikohale on kirjeldatud ning tõlgendatud mitmeti.

Toivo Aare kunagine kolleeg, Eesti Raadio varasem toimetaja Maarja Lõhmus viitab oma kommentaaris 80ndate lõpu kohta, et regulaarsed ususaated olid toimetuseväline initsiatiiv või isegi kohustus ning samamoodi käsu korras määrati ka saatejuht. Eesti Raadiot juhtis aastatel 1987-1989 Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee esimehe asetäitja Mart Siimann, kelle ametiajal toimusid raadios veel regulaarsed hommikused koosolekud. „Osa programmimuutusi tuli raadiomaja seest toimetajate ettepanekul, teine osa aga väljast kellegi surve. Nii tuli ühel hommikul üllatusena, et vaja oleks ususaateid, hommikust hardushetke. Kui õigesti mäletan, tuli see ettepanek suisa EKP KKst. Kindlalt mäletan seda, et ettepanek tekitas elevust, hämmingut ja suurt naeru, sest see oli täiesti „vastuolus“ senise ametliku põhiliiniga ning oli kindel märk suurest pöördest, mille järel variseb hulk seniseid kultusteemasid olematusesse. Kuna religiooniteema sissetoomine vajas tegijat, siis vaatas Mart Siimann laua ümber ringi, pilk jäi peatuma Toivo Aarel ja lausus: „Toivo, Sina hakka nendega tegelema!“ (Maarja Lõhmus 2005). See korraldus tekitas elevust ja naeru, mida Maarja Lõhmus nimetab ajastu murdumise tajumise naeruks.

Sarnaselt nimetab ka Eesti Raadio toimetaja Reet Valing Toivo Aare määramist ususaadete toimetaja kohale omamoodi mõistetamatuks või jesuiitlikuks sammuks Eesti Raadio tollase juhtkonna poolt. Teiseks põhjuseks võis olla soov pakkuda Noorte Häälest lahkunud inimesele tööd, et „päris korraliku ajakirjandusliku kogemusega inimene ei jääks ripakile.

Toivo tegi oma tööd kõrgprofessionaalselt, [---] kuskil ei olnud mingeid märke selle kohta, et ta on üks endine väga tugeva ideoloogilise kallakuga kommunistliku häälekandja peatoimetaja.“ (Reet Valing 2005).

Eesti Kirikute Nõukogu meediatöö koordinaator Tiit Salumäe ja Eesti Raadio kauaaegne peadirektor Peeter Sookruus ütlevad mõlemad seda, et ususaadete toimetamine ei saanud olla Toivo Aarele sobimatu roll, kusjuures Tiit Salumäe rõhutab Toivo Aare varasemaid kokkupuuteid ühiskonnateemadega ning Peeter Sookruus tegijate eelsoodumusi, hoiakuid ning valmisolekut. Tiit Salumäe ütleb, et formaalselt võidi küll Toivo Aare panna ususaateid ühe koosoleku otsuse tulemusena toimetama, ent sellele eelnesid siiski kohtumised (Tiit Salumäe 2005, Peeter Sookruus 2005).

Usu teema lisamine saatekavasse Peeter Sookruusi (2005) kinnitusel tõrget toimetuses ei tekitanud. „1989 – kui sellele tagasi mõelda – oli selline aeg, kus uue avastamise või ka vana ja unustatu taasavastamise ind oli nii suur, et mingisugusest vastasseisust kindlasti rääkida ei saa. [---] Uusi koostöövorme ja uusi saateid tuli väga palju ja kindlasti ei olnud siin mingisugust tõrjuvat suhtumist kirikutega koostöö arendamisse.“

5.1.1. „Hingevalgus“ Eesti Raadio I ja II programmis

Esimene kord kui avalikkust Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio koostööst informeeriti, oli 1989. aasta 13. oktoobri Rahva Hääles. Ajalehes oli trükitud ära ETA uudis Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku kohta. Tiit Salumäe poolt vahendatud teates märgiti, et Eesti NSV valitsusorganid on mitu Eesti Kirikute Nõukogu tõstatatud küsimust lahendanud positiivselt. Alates 5. novembrist algavad Eesti Raadios igapäevased vaimulikud hommikutunnid ja Eesti Televisioonis saatesarja „Prillitoos“ raames vaimulikud vestlused (Rahva Häääl 13. oktoober 1989)

Seda sama sündmust kajastas 2. novembril 1989 ka ajaleht Sakala, andes mõnevõrra rohkem infot Eesti Raadio ja Eesti Kirikute Nõukogu koostöö kohta. Artiklis kirjutati, et 1989. aasta 3. oktoobril toimus EELK Konsistooriumi Asjadevalitsuse kirjastuse ja informatsiooni osakonna juhataja Tiit Salumäe kohtumine tele-raadiokomitee esimehe Jüri Paalmaga.

Mõttevahetusel olla jõutud taas ühisele arusaamisele, et ühiskonna uuenemine on mõeldamatu inimese vaimse uuenemiseta. Artiklist ei selgu, kas kohtumisest võttis osa veel keegi kirikutegelastest peale Tiit Salumäe. Küll aga annab uudis vihjeid Eesti Kirikute Nõukogu koordineeritavate ususaadete eesmärgi ja sisu kohta. „On väga tähtis, kuidas alustab inimene oma päeva – kas ta tunneb sellest rõõmu või peab toimetustele kurvameelselt vastu minema, väsinuna ja murelikuna. Kes veeretab murekivid ukse eest? Evangeelium annab selleks vastuse: Issand seisab sinu kõrval ja aitab sind, annab jõudu kanda koormat ja täidab su elu püsiva rõõmuga. Seda tahabki kirik kuulutada.“ „Hingevalgus“ läks eetrisse I ja II programmis pühapäeva hommikuti kell 8.45, vormiliselt oli saade üles ehitatud kirikumuusikast, pühakirjast ja selle lühiseletusest. Hingevalgus kõlas ka vene keeles samuti igal pühapäeva hommikul, kuid 10 minutit varem kell 8.35 Eesti Raadio venekeelsete saadete lainepikkustel. Esimene saade oli eetris pühapäeval, 5. novembril, kõneles EELK peapiiskop Kuno Pajula. (Sakala 2. november 1989)

Siinkohal on paslik meenutada, et vaimulik sõnum jõudis esmakordselt raadiosse vähemalt pool aastat varem – 2. aprillil 1989 „Stereopühapäeva“ kavas. Tookordne Illar Hallaste sõnum oli muidugi ühekordne, aga küllap andis see ka tõuke kirikutegelastele regulaarsete ususaadete alustamiseks.

Esimeses „Hingevalguses“ pöördus EELK peapiiskop Kuno Pajula kuulajate poole sõnadega: „Mul on põhjust arvata, et me kõik oleme täna rõõmsad, sest pikkade aastakümnete järel jõuab Eesti Raadio kaudu taas meie kodudesse emakeelne vaimulik saade. Ja see peab nüüd saama reeglipäraseks. Küllap oleme seda aega oodanud ning oleme imestanud, et aastakümnete jooksul see ei ole võimalik olnud. Nüüd aga tundub see üsna loomulikuna.“ (Lisa 20. Esimene „Hingevalgus“). Esinemises tunnustas peapiiskop kõiki koguduste liikmeid, kes väärtustasid kirikut ja pidasid oluliseks kristliku sõnumi kuulutamist ka nõukogude ühiskonnas. Kuna 1989. aasta oli eestikeelse piibli juubeliaasta, siis tuletas Kuno Pajula sellega seoses meelde esimeste emakeelsete raamatute vaimulikku tausta, piibli tähtsust, tänas tol aastal Eestisse saadetud mitmekümne tuhande piibli eest ning avaldas lootust, et pühakiri jõuaks kõikideni. Peapiiskop rääkis veel kiriku traditsioonist mälestada 1. novembril kõiki pühakuid, 2. novembril ehk hingedepäeval usus lahkunuid ning kutsu kõiki üles oma usku säilitama, et paganate mälestuspäeva poleks tarvis. „Hingevalguse“ lõpetas

Kuno Pajula tänusõnadega: „Kõigile neile võimalustele mõeldes, mis ka kirikutel nüüd on avanenud, saame saata palveid taeva poole, et Issand arvaks meid väärilised olema neid võimalusi kasutama ning et tema õnnistus saaks osaks meie maale ja rahvale sellel pöördelisel ajal.“

Toivo Aaret aitas „Hingevalguse“ ettevalmistamise juures sageli Toomas Paul (2005): „Toivo Aarega klappis koostöö. Et valdkond oli talle võõras, ei seganud – pigem aitas kaasa, tema oli meedia poolelt minu jaoks spetsialist, mina tema jaoks teoloogina. Üsna palju oli „Hingevalguse“ algusajal lihtsalt Uue Testamendi tekstide ettelugemist äsja [1989] trükivalgust näinud minu ja Uku Masingu tõlkes. Tekstid valisin Toivo jaoks mina, samuti kirjutasin neile sobivad kolme-neljalauselised palved – need ei ole samad, mis „Sinu tahtmine sündigu“ [Toomas Pauli teos – M. S.] omad – ette luges Toomas Lõhmuste, kes tegi seda tõesti väga hästi.“

Noorte Hääles avaldati 4. novembril foto EELK peapiiskop Kuno Pajulast ja selle pildiallkiri ütles, et 3. novembril viibis kirikupea raadiomajas, kus toimus vestlus Tele-raadiokomitee esimehe Jüri Paalmaga ja esimehe asetäitja Mart Siimanniga. Seejärel siirdus peapiiskop stuudiosse, kus lindistati esimene saade sarjast „Hingevalgus“ (Noorte Häälel 4. november 1989, fotoallkiri).

„Hingevalgust“ tutvustas ka Raadioleht (nr 44 1989). Selle esileheküljel öeldi, et edaspidi räägitakse igal pühapäeval inimlikkusest, halastusest, headusest ja ligimesearmastusest nende iidsete tõdede kaudu, mida on aastakümneid tahetud unarusse jätta. Ühtlasi avaldati lootust, et kuulajad saavad vaimulikust sõnast päevade pillavas rütus tuge.

Ajakirjanduse põhjal võib niisiis väita, et tegu oli tõelise suursündmusega ja läbimurdega tollal äsja asutatud Eesti Kirikute Nõukogu ning Eesti Raadio vahel. Pärast „Hingevalguse“ algust arenesid suhted kiriku ja ringhäälingu vahel väga kiiresti edasi. Vihjeid edasiste plaanide kohta võime leida juba 1990. aasta 3. jaanuari Noorte Häälest, milles uudis räägib järjekordsest Eesti Kirikute Nõukogu töökoosolekust. Teatest selgub, et äsja ametlikult registreeritud Eesti Kirikute Nõukogu avaldas tänu Televisiooni- ja Raadiokomiteele. Kirikute nõukogu taotluse kohaselt algasid raadios hommikupalved igal pühapäeval, nõusolek

olevat ka saatemahu suurendamiseks. Veebruaris lubati alustada kirikute nõukogu uudistesaaatega, moodustati vaimulike saadete koordineerimiskomisjon (Noorte Hää, 3. jaanuar 1990, Eesti Kirikute Nõukogus).

5.1.2. „Kirikuelu“ Eesti Raadio I programmis

Täpselt nii nagu Noorte Hää kirjutas, alustatigi kirikute nõukogu uudistesaaatega veebruaris. Esimene „Kirikuelu“ Toivo Aare toimetamisel läks eetrisse 24. veebruaril 1990. Raadioleht (nr 8 1990) kirjutas saate tutvustuseks, et eelneval aastal oli kirikuelu Eesti Raadio saadetes üsna tihti kajastatud: kahe aasta vältel oli üle kantud jõulujumalateenistust, kõneldud kiriku ajaloost, kirikutegelaste osast üldhumanistlikes ettevõtmistes, alustatud oli ka pühapäevaste „Hingevalguse“ saadetega, mis pakkusid kosutust vaimulikust sõnast. „Kuid siiani ei ole raadiokuulajatel olnud võimalust tajuda Eesti kirikuelu kui tervikut. Seda tühikut loodabki täita üle nädala kavas olev sarisaade „Kirikuelu“, mis valmib Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio koostöös.“ Esimene saade oli kavas laupäeval, 24. veebruaril kell 17.30 Eesti Raadio I programmis.

Toivo Aare tutvustas algavat „Kirikuelu“ saatesarja ka Päevalehes (23.2.90) ja nimetas esimeses saates käsitletavat teemat. Eesti Vabariigi iseseisvuspäeval eetrisse mineva saate alguses oli EELK peapiiskopi Kuno Pajula pöördumine, järgnes intervjuu Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku peapiiskopiga Stockholmis Konrad Veemiga, saade rääkis Luterliku Maailmaliidu assambleest Curitibas ja saates oli ka intervjuu Soome Piibliseltsi peasekretäri Esko Rintalaga. „Kirikuelu“ tunnusmuusika autor oli Erkki-Sven Tüür.

Käsikirja (Lisa 19. Esimese „Kirikuelu“ algus) järgi algas esimene saade muusikaga, järgnes kujundus, siis taas muusika ning seejärel 75-aastase vanaproua mõtisklus: „On inimesi, kes ütlevad lihtsalt, et ta ei usu Jumalat. Aga raske uskuda, et ta seda mõtleb. Näiteks, kui ei usu Jumalat, vaata loodust. Mustast mullast tuleb roos ja ta lõhnab, aga see on üks suur mõiste, mida me ei oska seletada, vähemalt mina mitte. Aga ma usun Jumalat ja austan Jumalat ja tean, et usk annab tuge.“ Saate sissejuhatuse tegi EELK peapiiskop Kuno Pajula, nimetades muutusi ühiskonnas ja uusi võimalusi: „See, et nüüd kiriku esindajad esinevad raadios ja televisioonis, on saanud endast mõistetavaks. Samuti näeme, et kiriku teemadel võtavad sõna

kõige erinevamad inimesed. See on ühest küljest hea, teisest küljest toob aga nähtavale tõsiasja, et mitte alati ei tunne need inimesed kirikut, tema tõekspidamisi, tema olemust. Sellepärast on mul eriti hea meel, et meil on eraldatud Eesti Raadios kirikuelu uudiste aeg ning ma võin Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku peapiiskopina selle saatesarja sisse juhatada ja kõigile selles sarjas esinejatele edu ja õnnistust soovida.“ Kuna saade läks eetrisse 24. veebruaril, siis õnnitles Kuno Pajula kuulajaid ka Eesti Vabariigi aastapäeva puhul: „Apostli sõna – olge rõõmsad lootuses, olgu meile kinnituseks. Nagu Jumal meile vabariigi aastapäeva andis, nõnda võib ta meile anda ka vabariigi.“

Käsikirja põhjal võib järeldada, et Toivo Aare ei kippunud vähemalt esimeses saates ise suurt kõnelema, kindlasti mitte ka vaimulikke mõtteid väljendama, jäädes ajakirjanikuna üksnes küsija rolli – „Kirikuelu“ alguses rääkis Jumalast ju hoopis 75-aastane vanaproua. Uut saatesarja tutvustas ning juhatas sisse Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku peapiiskop, ehkki seda võinuks teha sama hästi ka toimetaja ise. Peale sellele käsikirja ühtegi teist teksti ega saadet Eesti Raadio arhiivides 1989-1991 perioodi kohta säilinud ei ole. Kahjuks pole abi ka ajakirjandusest, sest infot „Kirikuelu“ saadetes käsitletud teemade kohta ei anna isegi Raadioleht. „Kirikuelu“ sarja tutvustamine kohe alguses 1990. aasta veebruaris jäi esimeseks ja viimaseks korraks, mil Raadiolehe nädalakavas saate sisu kirjeldati. Edaspidi trükiti ära lihtsalt kellaag, saate pealkiri, isegi toimetaja nime ei mainitud. Põhjus, miks saate teemasid Raadioleht ei avaldanud, võis olla tingitud sellest, et „Kirikuelu“ rääkis väga spetsiifilisest valdkonnast, millest huvi üldjoontes kindel sihtgrupp. Võib oletada mõttekäiku, et ristiniimete jaoks polnud ju tähtis, millist alapealkirja saade kandis – kuulati igal juhul. Teiseks võis ka raadios levida arusaam, et „Kirikuelu“ saated on midagi väga ühetaolist ja ei vaja rohkem tutvustamist – pealkiri kõneles iseenda eest.

1991. aastal jõuti igapäevaste vaimulike saadeteni. Alates 11. veebruarist 1991 luges näitleja Toomas Lõhmuste tööpäeviti kell 8.15 kirjakohti Matteuse evangeeliumist. Piibli lugemisele järgnes palve, mis oli sama kõikidel päevadel. Kirjakohad valis välja ja palve andis ette EELK Tallinna Jaani koguduse õpetaja Toomas Paul. Igapäevane jumalasõna läks eetrisse I programmi lainepikkustel. Kui „Kirikuelu“ oli olnud eetris seni üle nädala laupäeviti poole tunnise saatena kell 17.30, siis alates 16. veebruarist 1991 paigutati see laupäeva hommikusse iganädalase 15minutilise saatena nii I programmi kui ka II programmi

lainepikkustel. „Hingevalgus“ jäi endiselt pühapäevaseks vaimulikuks saateks, kuid selle algusaega nihutati pool tundi varasemaks – alates 17. veebruarist kell 8.15 – nii nagu ka teistel ususaadetel (Rahva Hää! 10. veebruar 1991). Nii said kristlikud saated Eesti Raadio oma kindla koha iga päev kell 8.15.

Sellest perioodist on säilinud Eesti Raadio heliarhiivis üks „Kirikuelu“. 19. detsembril 1992 kõlas eetris Toivo Aare saade Einar Soone piiskopiks pühitsemisest Tallinna Toomkirikus. Peapiiskop Kuna Pajula pidas kõne ja vannutas tulevas piiskopi ametisse, jutluse pidas Einar Soone.

Toivo Aare ajal said alguse veel studiojumalateenistused (Eesti Kirik 19. november 1992), mille juures oli samuti abiks Toomas Paul (2005) – tema on ka ainus, kes küsitletutest selle kohta midagi mäletab: „Kui mõni aeg oli tehtud „Hingevalgust“, tuli Toivol – vist ka Tiit Salumäel, võib-olla algatusena just temal – mõte pühapäeviti pakkuda midagi rohkemat, poole tunnist jumalateenistust. Mulle tehti ettepanek pidada esimesed kuus nädalat – esimesest adventist poolde jaanuari – nädalasisesed palvused ja välja töötada vastav jumalateenistuse kord. Tegin seda oma suutmise kohaselt [sain korra Saksamaal seminaris käia ning hankisin hulga spetsiaalkirjandust], koostades raadiotele sobiva struktuuriga teenistuse korra. Koguduselaulud olid õnneks olemas [Ludmilla Tooni Saaremaa Poistekoori lauldud KLPR-i algusosa], sinna lisandusid siis minu lugemised ja palved ja jutlus. *Tiimis* olime kolmekesi – Toivo, mina ja Einar Kraut. Einar oli väga nõudlik – mingeid keelekomistusi ei tohtinud olla, kohe tuli stopp ja kordus. Mul oli viimseni kõik paberil kirjas ning harjutasin kodus valjusti lugedes. Ka maht pidi olema nii, et täpselt 29 minutit oleksid täis. Olime innuga asja juures ja mu enda tunne oli [ja on], et tuli korralik. Siis sai minu aeg otsa...“ Studiojumalateenistused olid ilmselt seotud Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ja Eesti Raadio koostööga, mis pidi mahtuma Eesti Kirikute Nõukogu lepinguliste saadete alla. EELK ja raadio koostöö kohta loe pikemalt ptk 6.4.

Toivo Aare tegevuse kohta aitavad lisainfot anda käesoleva töö jaoks tehtud intervjuud. Andra Veidemann (2005) tõi esile Toivo Aare usinat käimist usuaegade talituses pidevat huvi nende tegevuse vastu: jooksvad sündmused, uue institutsiooni formeerimine, kirikute ja koguduste seaduse ettevalmistamine – „Kirikuelu“ saadete kaudu hoiti kristlikku avalikkust

väga hästi kursis sellega, millega usuasjade talitus tegeleb.

Reet Valing iseloomustas Toivo Aaret kui head ajakirjanikku, mitteusklikku, kes ei liibitsenud ega teinud avalikku patukahetsust stiilis „juba väikse poisina käisin ma salaja kirikus“. „Ta tegi lihtsalt profina oma tööd ja tegi hästi. [---] Tegelikult tal oli praktiliselt ükskõik, kas ta juhib kommunistliku noorsooühingu häälekandjat või „Kirikuelu“ saateid – ta tegi seda profina selle ajani, kuni ta nõ viina kurku kinni jäi.“ (Reet Valing 2005).

Einar Kraut (Eesti Raadio praegune keelenõustaja, varasem hommikupalvuste režissöör mäletab Toivo Aaret eeskätt hommikupalvuste toimetajana. „Toivo väga tugev külg oli suhtlemine. Erinevad konfessioonid, inimesed: noored, vanad – kõikidega ta sai suurepäraselt läbi. Ta oli väga hea rahvamees, kohe läks „sina“ peale, ma imestasin, kuivõrd hõlpsasti see käis. [---] Toivo ei seganud ennast üldsegi mitte selle asja religioossesse ei sisusse ega vormi. Võib-olla ma eksin, võib-olla olen ülekohtune. Mul on niisugune mulje jäänud, et sellekohased märkused või kaalutlused – need tulid pigem minult. [---] Me jagasime neid vaateid, aga ta üldiselt oli inimesena natukene kinnine ka. Ta oli väga lahtise suhtlemisega väliselt, aga mingisugune kardin oli ees, kust ta ennast väga välja ei lasknud ja tema suhtlemine käis nagu mingisugusel ülatasandil, alla jäi peidus olev ruum. Muidugi see võimaldas tal väga suurepäraselt väga erinevate inimestega, erinevate konfessioonidega lävida ja kogu seda organiseerimistööd teha ajal, kus veel religioosne sõnum ühiskonnas ei olnud sugugi endast mõistetav. [---] Tollel ajal oli tegemist ikkagi täiesti revolutsioonilise tegevusega, täiesti uuendusliku asjaga. Ma ütleks nii, et „diplomaat“ on paras sõna Toivo kohta. Hea suhtleja, hea diplomaat, kõva organisaator.“ (Einar Kraut 2005).

5.3. Toimetajate vahetumine 1993-1994

Toivo Aare tegevust jätkas 1993. aastal hulk Eesti Raadio toimetajaid. Arvestades Toivo Aare mitmekülgseid võimeid: häid suhteid kiriku ringkonnas ja asjaajamisoskusi ning toimetaja tööd, on arusaadav miks üht sarnast inimest tema asemele toimetuses ei leitud ja koormus tuli jagada paljude vahel. Eesti Kirikute Nõukoguga hakkas suhtlema ajaviitesaadete peatoimetuse juht Reet Valing, saadete koormus jagati ära Terje Sootsi ning Ilona Hausmanni vahel, kusjuures Terje Soots jäi ajakirjanikuna ülevaatajaks. Lisaks Ilonale ja Terjele

valmistasid saateid aeg-ajalt ette veel hulk Eesti Raadio kolleege ja kaasautoreid, nt Mare Pihlak Eesti Raadio Tartu stuudiost.

Nii Terje Soots kui ka Ilona Hausmann hakkasid tegema „Kirikuelu“ saadet ja toimetama palvusi lisaks senistele kohustustele raadios: Terje Soots teiste saadete, Ilona Hausmann hoopis peadirektori sekretäri töö kõrvalt. Tiit Salumäe (2005) mäletab Terje jõudmist usu teemadeni KALME (Euroopa luterlike vähemuskirikute meediaorganisatsiooni) esimese raadioseminari kaudu Eestis. Ilona Hausmann sattus IBRA [Rootsi nelipühi kiriku taustaga kristlik raadio] koolitusele [loe IBRA koolitusest pikemalt ptk 6.2.] ja haarati seejärel saadete tegemisse.

Mare Pihlak (2005) ütles, et hakkas „Kirikuelu“ saateid tegema Toivo Aare kutsel: „Tartu stuudio oli ju koosseisult väike. Aga see oli kuidagi nii seatud, et just mina sellest väikesest kollektiivist sattusin „Kirikuelu“ saatele kaastööd tegema. Esimese pakkumise tegi kindlasti Toivo Aare. Ma ei mäleta enam teemat ja situatsiooni, kuid eeldan et esimese pakkumisega kaasus ka teema. Edaspidi kulges asi paindlikult. Kui Tartu usuelus midagi toimus, oli sellest võimalik ka saates rääkida. Saadetes kaastööks tehtud helilõikudest kasvas edaspidi loogiliselt välja vajadusel ka „Kirikuelu“ saadete toimetamine Tartust.“

Üldreeglina tegid Terje Soots ja Ilona Hausmann „Kirikuelu“ saadet üle nädala, kusjuures palvuste toimetamine ja monteerimine jäi suuremalt jaolt just Ilona Hausmanni peale. Erinevalt Toivo Aarest, kellel olid juba välja kujunenud kontaktid kiriku ringkonnas, tekkis uutelt tegijatelt mure, kust saada kirikuelu sündmuste kohta infot: „Kirikuelu saate kokku panemine oli kõige suurem probleem. Terje tegi oma tööd, mina tegin oma tööd ja siis alati üritasime leida, et kellel on aega siis teha see saade. [---] Kust sa midagi kuulsid või saadeti vahest ka mingeid materjale, vahest tõlkematerjale – said oma laupäevase saate valmis, siis hakkasid pead murdma, mida ma järgmine laupäev teen.“ Ilona Hausmann (2005)

Endise ajaviitesaadete peatoimetuse juhi Reet Valingu kaustas on säilinud loetelu esinejatest, kes aastatel 1989-1994 vaimulikke mõtisklusi pidasid ja ülevaade ka 1993. ja 1994. aastal „Kirikuelu“ saadetes käsitletud teemadest. Valdav osa nendel aastatel eetris olnud saadetest kajastasid jooksvaid kirikuelu sündmusi, nt 23. jaanuaril 2003 Toivo Aare reportaaž Eesti

Meremisjoni tegevuse taaselustamise pidulikult jumalateenistusel (see oli ka tema viimane „Kirikuelu“ tol aastal) ja 6. veebruaril 2003 Mare Pihlaku saade nurgakivi panekust uuele Tartu adventkirikule (Lisa 22: Kirikuelu teemad 1993). Teiseks tutvustasid „Kirikuelu“ saated erinevaid kogudusi ja kristlikke organisatsioone, nt 13. novembril 2003 Mare Pihlaku saade Gideonide liikumisest Tartus ja 26. märtsil 2004 sama autori käsitlus EELK Tartu Peetri kogudusest ja kirikust (Lisa 21: Kirikuelu teemad 1994).

Harvem kajastati „Kirikuelu“ saadetes probleemseid või arutelusid pakkuvaid teemasid. Kahe aasta jooksul võib siinkohal esile tõsta 2. märtsil 1993 eetris olnud Tiiu Vilu saadet Põhjamaade esimese naispiiskopi ametisse pühitsemisest Norras, 3. oktoobril 1993 Ilona Hausmanni saadet Eesti Õigeusu kiriku olukorrast, 6. novembril 1993 Anne Osveti intervjuud EELK peapiiskop Kuno Pajulaga kirikute registreerimise küsimustest. Õigeusu kiriku probleeme käsitleti veel järgnevatel saadetes, nt Anne Osvet 20. novembril 2003 ja Terje Soots 12. veebruaril 2004. Avalikkuse ette jõudis 12. märtsil 1994 Ilona Hausmanni vahendusel veel küsimus EELK kodu- ja eksiilkiriku ühendamisest ning 9. aprillil 1994 Terje Sootsi „Kirikuelu“ saade usuõpetusest koolides. Üksikud „Kirikuelu“ saated olid sügavalt vaimuliku sisuga, jutustades usklike inimeste elust, andes edasi vaimulikke läkitusi või sisaldades piiblisalmide lugemisi, nt Ilona Hausmanni saade 19. juunil 2003 80aastasest naisest, kes rääkis oma usust Jumalasse, saates luges Matteuse evangeeliumi Toomas Lõhmuste.

Kokkuvõtlikult võib 1993.-1994. aasta „Kirikuelu“ saated lahterdada teemade järgi nelja kategooriasse (Lisad 12 ja 13: Kirikuelu teemad 1993 ja 1994):

- 1) kristlike päevasündmuste kajastamine;
- 2) kiriklike institutsioonide, organisatsioonide ja nähtuste tutvustamine;
- 3) kirikueluga seotud probleemide kajastamine;
- 4) vaimuliku sõnumi edastamine.

Ilona Hausmann (2005) meenutab, et õigeusukiriku lõhenemise teemal oli väga raske saadet teha: „Õeldi, et me ei räägi sel teemal ja pandi toru hargile. Siis lihtsalt oli lühiuudisena, et on selline asi. Kuskilt ei saanud mingeid kommentaare.“ Nagu eelpool mainitud, kajastas sama teemat ka Anne Osvet (2005), kes jäi ka hiljem õigeusu kiriku probleeme juba teistes saadetes

käsitlen. „See oli toona üsna huvitav kähmlemine, millel paraku suur poliitiline tähendus. Istusin mitut puhku ka vene õigeusu kiriku koosolemistel ja vene keele hea oskajana oli sellest päris kasu ka uudiste jaoks. Nii et nendel teemadel tegin mäletamist mööda päris mitu „Argipäeva“. Aga see oli kõik juba pärast „Kirikuelu“ saate aega“.

Anne Osvet (2005) lisab veel, et „Kirikuelu“ oli üks esimesi saateid, mida ta toimetas väljaspool uudiseid ja arvab, et sattus saadet tegema seetõttu, et oli „särasilmnne hakkaja, kes tahtis lisaks uudistele ka muid asju proovida. [---] Ma ei teinud seda saadet mitte väga pikalt, aga see ei olnud ka ühekordne üritus. Vaste ehk pool aastat või nii. Terje Soots ja Reet Valing (Terje Soots ja Ilona Hausmann Reet Valingu alluvuses – M. S.) tegid siis seda kuidagi kahasse, ent neil oli palju muudki saateid-teemasid käsil ja nii nad palusid mul proovida. [---] Teemaga EELK elust ja tegemistest olin nõ sina peal ka hiljem uudistes, sest sain mõned nüansid selgeks, mida ülejäänutel uudisterahvast polnud kas aega või tahtmist enesele selgeks teha. Mäletan hästi nüüd juba taandunud peapiiskopi toonaseid valimisi ja imekombel selgus ka ühtteist telgitagustest, et kes ja missugune poliitiline jõud seisis Jaan Kiiviti taga ja kuidas ainult üks hääl lõplikul hääletamisel kaalukaasi Kiiviti kasuks kallutas.“

Ilona Hausmann (2005) mäletab, et Terje Soots püüdis jätta ususaateid rohkem tema peale. „Sest tal olid enda asjad. [---] Teda huvitas, ma arvan, rohkem asja filosoofilisem pool. [---] Ta tegi korralikult, aga ma ei usu, et see tal lausa lemmiksaade oli.“ Terje Sootsi huvi pigem müstika kui kirikuelu vastu väljendas ka Einar Kraut. „Mis Terjet puudutab, siis ega ma ei mäletagi, et Terje oleks otseselt nende saadetega tegelenud. Terje tegevus oli rohkem sinna *new age*'i ja üldise vaimsuse kanti. Just üldine vaimsus *new age*'i võtmes ja vahel tuli seal ka parajat umbluud muidugi, olgem ausad. Ega tal väga kriitikat selle kohta pealt ei olnud, olgu muld talle kerge. Ta korjas kokku siit ja sealt ja keeras ühes suures pajas sellest kõigest supi kokku.“ (Einar Kraut 2005).

Kokkuvõttes jätkas „Kirikuelu“ saade aastatel 1993-1994 endist Toivo Aare tegevust, kajastades kristlikus maailmas toimuvaid sündmusi, eeskätt usuelu Eestis ning kirikute nõukogu tegevust. Seda kinnitab avar teemade ring ning ilmselt tuli kuulaja seisukohast saatele kasuks ka see, et tegijad vaheldusid ja kaastööd tehti Tartust. Sel perioodil kasvas „Kirikulu“ tegijate hulgast välja Anne Osvet, viies end kurssi kirikupoliitikaga ning hakates

teemat kajastama hiljem veel Eesti Raadio üldhuvisaadetes. Teiseks väärrib rõhutamist tõsiasi, et Mare Pihlak (2005) kui „Kirikuelu“ sarja üks autoritest aastatel 1993-1994 pani mõni aeg hiljem aluse regionaalse kristliku raadiojaama – Tartu Pereraadio – programmile, saades selle peatoimetajaks.

5.4. Formaadi muutus 1994-2001

Terje Soots ja Ilona Hausmann toimetasid ususaateid koos teiste kaasautoritega kuni 2004. aasta sügiseni. Kuna „Kirikuelu“ ning hommikupalvused polnud neist kummagi jaoks põhivastutuseks, siis hakati otsima uut toimetajat. Umbes samal ajal tekkis senistel autoritel konfliktne olukord kolleegiga, kes huvitus samuti religioonisaadetest ning tahtis Ilona Hausmanni (2005) hinnangul neid ise teha (põhjusel, et käesoleva töö eesmärgiks pole isikutevahelisi lahkkelisid analüüsida ning autor tunneb nimetatud inimest isiklikult, jäägu nimed töö sisulises osas mainimata – M. S.) „Mingi koosolek oli, vist 1. studios. Olid inimesed kirikute nõukogust, kindlalt oli seal Soone ja Salumäe (Einar Soone ja Tiit Salumäe – M. S.), aga võib-olla ka teiste koguduste esindajad. [---] Oli arutelu, kes oleksid õiged „Kirikuelu“ tegijad – minu ja Terje vastu nagu.“ Ilona Hausmann lisas, et otseselt ei tulnud keegi ütleva, et nad ei tee religioonisaateid nii nagu peab, need olid vaid vihjed: „Terje ütles, ka, et temale aitab, kaua võib. Tahad teha, aga kui sulle kogu aeg kaikkaid kodaratesse loobitakse, las siis teevad teised!“.

Järgmiseks toimetajaks sai Reet Valingule ja Terje Sootsile EELK peapiiskopi sekretärina tuttav Jaan Leppik. Jaan Leppik (2005) kinnitab, et teda tõi ususaadete juurde Terje Soots, kelle juures olid nad koos ühe oma sõbraga kätt proovinud ja lavastanud raadios muusikalis-sõnalise põimiku. „Terje vist helistas ja otsis mind üles ja küsis, kas ma ei oleks valmis neid saateid tegema. Mina muidugi suurest edevusest, nagu ikka, mõtlesin, et mis seal siis ära ei ole ja tegelikult ma ei ole seda sammu kunagi kahetsenud.“

Eesti Raadio peadirektori Peeter Sookruusi ametlikus kirjas 4. oktoobril 1994 Eesti Kirikute Nõukogule seisab, et raadio näeb hea meelega kirikuelusaadete toimetajate hulgas vastavas valdkonnas töötavat ja teoloogilistes küsimustes hästi orienteeruvat inimest – EELK Tallinna Kaarli koguduse diakonit Jaan Leppikut. Mainitud on veel Jaan Leppiku varasemat kaastööd

raadiole ning huvi ajakirjanduse vastu (Lisa 18).

Jaan Leppiku ajal muutus „Kirikuelu“ formaat – edaspidi ei kajastanud saade enam kirikuelu, vaid oli pigem õpetuslik. Jaan Leppik (2005) põhjendas seda muutust kirikust saadud kogemusega, et informatsioon ei liigu. „Minu ponnistused saada nii vaimulikelt kui ka mõningatelt ilmikutelt informatsiooni selleks, et asetada kokku üks „Kirikuelu“ saade, luhtusid. Ja ime või ära ime – neid uudiseid sa kätte ei saanud. [---] Aga loomulikult, kui mingisugune suurem sündmus toimus, siis ma püüdsin võtta kas asjaomaste käest intervjuu, mõnikord sain mõne inimese stuudiosse ka“. Samas tunnistas Jaan Leppik, et ei ole uudistereporterit tüüpi inimene, kes jookseb ringi ühelt pressikonverentsilt teisele: „See oli nagu selline kuldne kesktee, mida ma püüdsin enda jaoks valida. Iga inimene on ju erinev“. Jaan Leppikule pakkusid rohkem huvi hommikupalvused ja teoloogina valmistas ta neid ka ise ette.

„Kirikuelu“ saate formaadi muutus pälvis Eesti Kirikute Nõukogu kriitika. 2000. aasta kohta esitatud aruandes kirjutas Jaan Leppik, et vastavalt 1999. aastal toodud kriitikale püüdis saatejuht enam sisse tuua uudistesaaate formaati. „Maksimaalselt seda teha ei saagi, kuna suuri Eesti konfessioonide sündmusi on suhteliselt vähe ning uudistetoimetuse moodustamine võimatu. Umbes pool saadetest käsitlesid kiriku uudiseid Eestis ja mujal maailmas. Teine pool saadetest jagunes intervjuudeks, publitsistikaks, ja kateheetilisteks või kirjanduslikeks saadetekks“ (EKNi tegevusaruanne 2000:15). Jaan Leppik jäi tegema „Kirikuelu“ saateid ning toimetama hommikupalvusi kuni 2001. aasta suveni.

6. Eesti Raadio koostöö kristlike organisatsioonidega

Eesti Raadio koostöö kristlike organisatsioonidega tähendas enamat kui saatesarja käivitamist ning teostuse kinni maksmist tellija poolt. Lisaks eelpool kirjeldatud koostööle Eesti Kirikute Nõukoguga „Kirikuelu“ ja hommikupalvuste ettevalmistamise osas korraldati ka koolitusi nii raadio toimetajatele kui ka raadios esinevatele vaimulikele. Eesti Kirikute Nõukogu kõrval on olnud lepingulistest suhetes Eesti Raadioga ka Rootsi nelipühi kiriku taustaga raadio või meediaorganisatsioon International Broadcasting Association (IBRA), Eesti Luterliku Tunni Teenistus (ELTT), Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (EEL), aga samuti Tartu Pereraadio Ühing. Järgnevalt on kirjeldatud ja analüüsitud Eesti Raadio koostööd kristlike organisatsioonidega.

6.1. Eesti Kirikute Nõukogu

Eesti Kirikute Nõukogu alapunktides on toodud välja see osa koostööst, mida pole eelnevas raadiosaadete osas veel kirjeldatud ja mis raadiokuulaja jaoks jäi sageli varjatuks: omavahelised lepingud läbi aastate, hommikupalvuste nädalate jaotamine eri kirikute vahel, aga samuti vaimulike individuaalne kõnetreening ning suuremad õppepäevad.

Peeter Sookruus (2005) rõhutab lepingupartnerina Eesti Kirikute Nõukogu olulisust selle organisatsiooni positsiooni tõttu ühiskonnas ning kirikute seas. „Mindi üle sellele minu arust väga heale demokraatlikule mudelile, et meie partner oli kirikute nõukogu, aga esineda said ja eetriaega said erinevate konfessioonide esindajad. Keegi ei saanud öelda, et meil on mingi riigikirikuga erisuhe. Kirikute nõukogu ise jagas (hommikupalvused nädalate kaupa konfessioonide vahel ära – M. S.) balansseeritult, tasakaalustatud alusel ja see toimis. [---] Kujunes välja selline hea mudel, et meie partner oli soliidne, väärikas – kirikute nõukogu ja lähtekoht oli see, et Eesti Raadio ei ole see, kes võtab seisukohti erinevate konfessioonide suhtes – kes on niiöelda ametlikum, kes mitte, kes on tunnustatum, kes mitte – see oleks olnud kummaline, me oleks nagu sekkunud konfessioonide omavahelistesse suhetesse ja võib-olla usuellu riigis tervikuna, mis ei olnud kindlasti meie eesmärk ja roll, vaid siin leidsime hea partnersuhte kirikute nõukoguga.“

Sarnase mõttekäigu toob esile Tiit Salumäe (2005), kui ta räägib, et „sel ajal kui oli kaunis surve ka panna konkureerivaid rühmitusi raadiosse juurde, siis oli ka see kokkulepe, et siiski Eesti Raadio näeb kirikute nõukogus ja selle kontaktisikuna minus ikkagi seda, et nad ei võta juhuslikult tänavalt tulnud inimesi, kes ütlevad, et me tahaksime ka jumalasõna kuulutada. [---] Nead samuti vajasisid koordineerimist, nad vajasisid ka tegelikult nende rühmituste tausta, kes nad võivad olla, kust nad tulevad, kas neil on üldsegi mingisugust jõudu midagi teha. Nii et niisugune nõustamine kuulus muidugi selgelt ühe lõiguna, mida seal sai teha.“ See tähendas ka seda, et edaspidi oli välistatud ilma Eesti Kirikute Nõukogu, teisisõnu Tiit Salumäe toetuseta ühegi teise usuorganisatsiooni tegevus Eesti Raadio partnerina.

6.1.1. Lepingud Eesti Kirikute Nõukoguga

Eesti Raadio ja Eesti Kirikute Nõukogu vahel sõlmitud lepingud kirjeldavad koostöö eesmärke ja sisu. Eesti Raadio kunagise ajaviitesaadete peatoimetuse juhi Reet Valingu kaustas on säilinud nimetatud lepingute allkirjastamata koopiad alates 1990. aastast, Eesti Raadio dokumentide arhiivis on allkirjastatud paberid alates 1994. aastast. Esimene leping – raadio poolt ENSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee esimehe asetäitjale Peeter Sookruusile ja EKNi poolelt EELK Konsistooriumi Asjade Valitsuse kirjastuse ja informatsiooniosakonna juhatajale Tiit Salumäele allkirjastamiseks ette valmistatud dokument – seab eesmärgiks koostöö tegemise „kõlbelise kliima parandamiseks muutavas Eesti ühiskonnas ja seda raadiosaadete kaudu, mis edastavad informatsiooni kirikuelust Eestis ning ka väljaspool Eestit. EKN juhindub selles töös kristliku õpetuse ja eetika printsiipidest, ER Eesti ajakirjanduse humaansetest ja kultuurilistest traditsioonidest“ (Leping ER ja EKNi vahel 1990). Lepingutes on igal aastal täpsustatud summa, mis tuleb kirikute nõukogul raadiole üle kanda ning teiselt poolt raadio kohustus toota vaimulikke saateid.

Aasta	ER kohustused	EKNi kohustused	Märkused
1990	I PR laupäeviti „Kirikuelu“ 2 x kuus 30 minutit. Igas saates EKNi tegevust tutvustavad materjalid, nimetatakse sponsorina EKNi. Materjalid, saatejuhid, autorid ja teised osalejad kooskõlastatakse EKNi vaimulike saadete koordineerimiskomisjoniga. Tagada loominguline ja tehniline teostus	Tasuda sihtfinantseerimise korras 2700 rubla aastas. EKN aitab kaasa tehniliste vahendite uuendamisele ning saadetega seotud töötajate loominguliste lähetuste korraldamisele erialaste teadmiste omandamiseks ja süvendamiseks	
1991	I PR tööpäeviti „Hingevalgus“ 7 minutit, pühapäeviti 14 minutit, laupäeviti „Kirikuelu“ 14 minutit. Iga kuu lõpuks esitada õiend saadete eetris olemise kohta. Saated valmivad koostöös EKNi vaimulike saadete koordineerimiskomisjoniga. Tagada loominguline ja tehniline teostus.	Tasuda 1500 rubla kuus vastavalt raadio õiendile. EKN aitab kaasa tehniliste vahendite uuendamisele ning saadetega seotud raadiotöötajate loominguliste lähetuste korraldamisele erialaste teadmiste omandamiseks ja süvendamiseks.	Saadete omaniku- ja autoriõigused kuuluvad raadiotele. Leping ei piira muude vaimulike saadete edastamist Eesti Raadio programmides.
1992	Tööpäeviti „Hingevalgus“ 10 minutit, pühapäeviti 30 minutit, laupäeviti „Kirikuelu“ 15 minutit. Kord kvartalis esitada õiend saadete eetris olemise kohta.	Tasuda 11 400 rubla ja 2400 krooni. Summat kasutatakse saadete ettevalmistamiseks, töötajate lähetuste korraldamiseks, erialaste teadmiste omandamiseks ja süvendamiseks, samuti osaliste materiaalseks stimuleerimiseks.	Saadete autori- ning omandiõigus kuulub raadiotele. Leping ei piira muude vaimulike saadete edastamist Eesti Raadio programmides.

Tabel 6.1. Eesti Raadio ja Eesti Kirikute Nõukogu koostöölepingus sätestatud poolte kohustused (Lepingud ER ja EKNi vahel 1990, 1991, 1992).

Esimene leping (ER ja EKNi vahel 1990) meenutab praeguses ajas rohkem reklaamsaate tellimist kui ajakirjanduslikku programmi, aga küllap on selles ka midagi omast nõukogulikule bürokraatiale ja tsensuurile, mis polnud veel ununenud. Iga saade pidi kajastama Eesti Kirikute Nõukogu tegevust tutvustavaid materjale ja EKNi tuli nimetada programmi sponsorina. Lisaks nendel nõuetele sätestas leping kohustuse kooskõlastada saate materjalid, saatejuhid, autori ja teised osalejad EKNi vaimulike saadete koordineerimiskomisjoniga. Ühtekokku pidi valmima vähemalt kakskümmend 15-minutilist „Kirikuelu“ aastas. Pühapäevane „Hingevalgus“ ehk vaimulik mõtisklus või jutlus lepingu alla ei kuulunud. Leping oli sõlmitud nelja aasta peale, aga see katkestati 1991. aasta alguses, kui määrati uued tingimused (Otsus ER ja EKNi lepingu ammendamise kohta 1991).

Järgmisel aastal sõlmitud kokkulepe (ER ja EKNi vahel 1991) oli juba märksa vabam: EKNi ei pidanud enam sponsorina mainima ja kirjas oli vaid väide, et saated valmivad koostöös EKNi vaimulike saadete koordineerimiskomisjoniga. Uus kokkulepe laiendas oluliselt raadio ja kirikute koostööd, suurenes saadete maht. Lisaks „Kirikuelule“ ja pühapäevasele „Hingevalgusele“ jõudsid eetrisse tööpäeviti hommikused palveminitid, kusjuures iga kuu tuli esitada öiend saadete toimumise kohta. Lepingu maht suurenes ka numbrites – eelmise aasta 2700 rubla asemel tuli kirikute nõukogul maksta 18 000 rubla. Samas on lisatud lepingusse märke, et koostöö „ei piira muude vaimulike saadete edastamist Eesti Raadio programmides“. Selle põhjuses võib olla ühelt poolt Eesti Kirikute Nõukogu soov ususaadete valdkonda Eesti Raadios tervikuna koordineerida ning teisalt Eesti Raadio väljavaated teiste usuorganisatsioonidega täiendavaid koostöölepinguid sõlmida.

1992. aasta leping (ER ja EKNi vahel 1992) annab raadiole veelgi vabamad käed: muudeti öiendi esitamise perioodi kvartali peale ja kaotatud on ära punkt, et saated valmivad koostöös EKNi vaimulike saadete koordineerimiskomisjoniga. Aasta teises pooles pärast rahareformi sõlmitud lepingus on eesmärkide punktis muudetud sõnastust – koostööd tehakse „kõlbelise kliima parandamiseks Eesti ühiskonnas“ mitte enam „muutuvas Eesti ühiskonnas“.

Koostöölepingu vorm kujunes välja esimese kolme aasta jooksul ja on säilis sellisena vähemalt 1988. aastani, muutusid vaid summad ja osaliselt ka saadete pealkirjad ning pikkused. Nt „Hingevalguse“ asemel on 1994. aastal sõlmitud lepingus (ER ja EKNi vahel 1994) tööpäeviti „Hommikupalvus“ ja pühapäeviti „Raadiojutlus“. Ajavahemiku 1989-2003 kohta töö autori valduses lepinguid ei ole, kuid Eesti Raadio juristi Helen Kiviloo sõnul on need sarnased, muutunud on vaid kuupäev. Uus ja senisest veelgi lakoonilisem vorm on kasutusel 2004. aastal (Leping ER ja EKNi vahel 2004), milles pole nimetatud enam koostöö sisulist eesmärki, vaid lihtsalt projektitoetust saadetele „Kirikuelu“ ja „Hommikupalvus“. Samas on lisatud kohustus teha raadio ülekandeid kirikutest jõulude ja lihavõtete ajal, ehkki toimetust teeb seda suurematel pühadel juba 1988. aastast alates. Viimastel aastatel on jäänud ka EKNi poolt makstav summa raadiole üldjoontes samaks – 1998. aasta lõpus sõlmitud lepingus oli see 70 000 krooni ja 2004. aasta lõpus käesolevaks aastaks ette valmistatud projektitoetuse lepingus 80 000 krooni (Lepingud ER ja EKNi vahel 1998, 2004).

Koostöölepingute muutumine üldsõnalisemaks, ja Eesti Raadiole jäetud kohustuste sõnastamine üksnes saadete pealkirjade ja pikkustena näitab Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio vahel tekkinud usaldust aastatepikkuse koostöö suhtes. Samas on paljud asjad ametlikult kirja panemata, ent mida tehakse suulise kokkuleppe alusel. Näiteks saadab Eesti Kirikute Nõukogu graafiku, mille alusel jaotatakse hommikupalvused eri konfessioonide vahel nädalate kaupa ära proportsionaalselt liikmete arvule. Iga kiriku või koguduste liidu juhtkond määrab jällegi igale oma nädalale esineja, kes tuleb raadiosse palvusi lugema kutsuda. Teiseks tuleb vaimulike saadete toimetajal korraldada soovitatavalt kord aastas õppepäev hommikupalvuste autoritele, mille käigus antakse juhiseid uutele lugejatele ning arutletakse ususaadete vormi ja sisu üle. Kolmandaks oodatakse Eesti Kirikute Nõukogu tegevusaruande jaoks toimetajalt iga aasta lõpus kokkuvõtet ja analüüsi tehtud töö kohta.

6.1.2. Koolitus vaimulike saadete tegijatele

1990. aasta jaanuaris loodud vaimulike saadete koordineerimiskomisjon Eesti Kirikute Nõukogu juures saatis sama aasta sügisel välja kutse kõikidele liikmeskirikute kogudustele osaleda 2. oktoobril Eesti Raadio Valges saalis seminaril „Kirik ja raadio“. Konverents oli seotud ka „Hingevalguse“ 50. saate eetrisse minekuga. Seminarist võttis osa umbes 50 inimest, kusjuures raadio poolelt olid esindatud nii vaimulike saadete igapäevased tegijad kui ka juhtkond. Eesti Raadio peadirektor Peeter Sookruus esines ettekandega Eesti Raadio ja kirikute koostöö võimalustest ning ühistest taotlustest. Eesti Raadio Informatsiooni ja Arvutuskeskuse sotsioloog Tiiu Paulson andis ülevaate „Hingevalguse“ kuulajaskonnast, mis ulatus 26,5%-ni üldauditooriumist. Tollane ajakirjandustudeng Tiina Kuuler analüüsis „Hingevalguse“ tekste, mis olid koostatud eri konfessioonidesse kuuluvate vaimulike poolt. Selgus, et raadiojuttude ülesehitus oli mõningaid erandeid arvestamata traditsiooniline, st oli lähtunud kirjakohest, millele järgnes teema arendus. Seminari tööst võtsid osa ka kolm väliskülalist: Gösta Åkerlund ja Heino Viikholm Rootsist, IBRA-raadiost ning Soome Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi informatsioonibüroo juhataja Anneli Janhonen. Anneli Janhonen avaldas tunnustus vaimulike saadete ettevalmistajatele, kelleks olid tollal lisaks Toivo Aarele veel Einar Kraut, Virve Pulver, Urve Marka, Terje Soots ja Heli Pikk. (Raadioleht 15.-21. oktoober 1990, K 10. oktoober).

1993. aasta 23. septembril toimunud Eesti Raadio ja Eesti Kirikute Nõukogu ühisel vaimulike saadete seminaril oli huvilisi juba oodatust vähem (Eesti Kirik 29. september). Kui palju täpselt, seda pole kahjuks ajakirjanduse põhjal teada. Koolituste jätkumine näitas toimetajate ning kaasautorite jätkuvat tahet teha ususaateid üha professionaalsemalt. Teatud hinnangut tehtud tööle võib lugeda välja Eesti Raadio režissööri Einar Kraudi kommentaarist, et algus on olnud üsna raske ja seda võib võrrelda harkadrakünniga alepõllul. Piiskop Einar Soone lisas, et saadetes on oluline säilitada kindlat rütmi, mis sobib raadio üldise rütmiga ja hommikupalvus ei tohiks teiste saadete kõrval võõrkehana tunduda. Üha enam nähti, et saade peaks puudutama kuulaja igapäevast elu ning päevakajalisi sündmusi. Piiskop Einar Soone esitas ka küsimuse, millises vormis peaks sõnumi kuulajale suunama – kas on see evangelisatsioon, kogemuste jagamine, hingekosutuslik sõna või lihtsalt palve?

Õppepäevi korraldati ka hilisemal ajal. Eesti Kirikute Nõukogu tegevusaruandes (1997) märgib Tiit Salumäe 23. aprillil toimunud õppepäeva, mida juhendasid Jaan Leppik ja Einar Kraut. Jaan Leppik (2005) meenutab, et nende paari õppepäeva jooksul, mida ta läbi viis, käisid ühed ja samad inimesed: „kurioosum on selles, et nende eetritunnetus, nende diktsioon, nende mõttesügavus ei vajanud mitte mingisugust koolitamist. Ja üks osa nendest, kes koolitusele tulid, teadsid isegi omaenese tarkusest, kuidas kõike tegema peab. Kuna ma olin diakon, ega ma siis ei saanud ju ristiga õpetajaid käsutada, mida nad nüüd tegema peavad. See oli väga kummaline, sest ma sain tagasisidet ka stiilis, et „sa oled küll koolituspäeva teinud, aga ära õpeta!“ – mis ma siis tegema pean?“

Eesti Kirikute Nõukogu poolne soovitus on korraldada tänaseni õppepäevi üks kord aastas ja viimane neist toimus 2004. aasta 4. novembril. Seminari käigus anti ülevaade religioonisaadetest 2. maailmasõja eelse Eesti Vabariigi ringhäälingus, ususaadete kuulajaskonnast, kristliku sõnumi edastamise võimalustest raadios ja raadiokõne iseärasustest (EKNi tegevusaruanne 2004).

6.2. International Broadcasting Association (IBRA)

IBRA on kristlik meediamisjoni organisatsioon, mis tegutseb koostöös Skandinaavia nelipühi

kirikutega. IBRA taga seisab enam kui 750 kogudust Põhjamaades ja organisatsiooni visiooniks on jõuda sõnumiga nende inimesteni, kelle „ainus lootus kuulda evangeeliumi on läbi massimeedia“. Läbi raamprogrammi "World by Radio" teeb IBRA koostööd mitmete suuremate ülemaailmsete kristlike raadiote võrgustikega, et „kõikidel rahvustel, rahvastel ja hõimudel oleks võimalus kuulda evangeeliumi keeles, millest nad aru saavad“ (All about IBRA 2005).

Eesti Raadio koostöö Rootsi nelipühi taustaga kristliku organisatsiooniga IBRA algas 1990ndate aastate alguses, mil hulk Eesti Raadio toimetajaid ja vaimulikke eri kogudustest saadeti Rootsi raadiotöö kursustele (Eesti Kirik 3. oktoober 1992). Koolituse tagamaaks oli IBRA lootus saada Eesti Raadiost kristliku sõnumi edastamiseks saateaga – nii mõistan Eesti Kirikus avaldatud Stockholmi Filadelfia kiriku pastori Heino Viikholmi suhteliselt ebaselget kommentaari: „Aasta enne koolitust astusin kontakti IBRA-raadioga. Avaldasin lootust, et ehk annab Eesti Raadio meile saateaga, et võiksime neid otse Eestist eetrisse anda. Koos tegime kirja Eesti Raadio direktorile Peeter Sookruusile... Kuna IBRA-l pole suuri rahasid, siis ei saanud me eetriaega osta. Pidime teise lahenduse leidma. Selleks saigi koostöö IBRA ja Eesti Raadioga.“

Raadio 7 peatoimetaja Helle Aan meenutab (2001), et IBRA raadio oli juba aastakümneid teinud välismaalt 10minutilisi saateid ka eestlaste jaoks ja taasiseseisvumise ajal sooviti hakata seda tööd tegema Eestist. „IBRA võttis ühendust Eesti Raadioga, tollel ajal muud ju ei olnudki ja tegi lepingu, kuna Eesti Raadio ütles, et ta on huvitatud sellistest saadetest, mille tulemusel kahel suvel [---] kümme Eesti Raadio toimetajat suunati Rootsi, kas nädalaks või kaheks, sinna õppima, kuidas religioonisaateid toimetada. [---] See oli niisugune natukene valitud seltskond, sest tollel ajal välismaale saamine oli ikka eriline privileeg, ja ma võin ainult arvata, et ega tegelikult vist ei võetud väga tõsiselt seda, et nad hakkavad neid saateid tegema.“ IBRA koolitusel osalenud Ilona Hausmann (2005), kes töötas tol ajal peadirektori sekretärina, oli nõus väitega, et tegemist võis olla omamoodi preemiareisiga. Rootsis käisid raadio poolt näiteks Toivo Aare, Einar Kraut, Heli Pikk, Terje Soots, Peeter Kaldre, Silvia Karro ning veel hulk hulk vaimulikke erinevatest konfessioonidest. Einar Kraut (2005) mäletab seda kui täiesti praktilist õppust, mille käigus tuli teha ka stuudiotööd ning viimaks isegi saatelõike. Kuulati loenguid nii vaimuliku saate tegemisest kui ka raadiotööst

üldisemalt, õpetajateks olid Rootsi raadio parimad spetsialistid koolituse alal.

IBRA raadiokoolitusest kasvas välja hulk hilisemaid saatejuhte, kellest üks osa hakkas tegema Eesti Kirikute Nõukogu lepingulisi saateid, teine osa tegutses IBRA toetusel Eesti Raadio III programmi kanalil eetris olnud Raadio 7 saadete toimetajatena ning hulk koolitusel osalenud vaimulikke sai ettevalmistuse raadiotöök mis tahes kanalil.

26.-27. jaanuaril 1993 peeti IBRA raadio direktori Gösta Åkerlundi, koordinaatori ja tehnikaeksperti Larseric Jansoni, Kaggeholm Folkhägskola õpetaja pastor Lännart Olssoni ja Eesti Kristliku Kiriku pastori, IBRA raadio esindaja Eestis Allan Lauri eestvedamisel Tallinna Teletornis Eesti Kristliku Raadio loomise konverents. IBRA oli teinud selleks ajaks eestikeelseid saateid juba 30 aastat Lissaboni kaudu. Eesti vabanemisega seoses taheti luua siin oma kristlik raadio ja selleks olid rootslased kogunud korjanduse näol kahe kuu jooksul 1 200 000 Rootsi krooni. Leiti, et kui Eesti Raadio koostööd ei võimalda, jätkatakse teiste lahenduste otsimisega (Eesti Kirik 10. veebruar 1993).

Helle Aan (2001) meenutab, et 1993. aasta jaanuaris tuli kodumaale Kanadast väliseestlane Madis Lodu, kes soovis hakata Eesti Raadios 10minutilist IBRA programmi toimetama. Eesti Raadio selleks I programmis eetriaega ei leidnud, ehkki eelnevalt oli IBRA saatnud lepingu alusel raadio töötajaid Rootsi. Igal kohtumisel paluti tulla kuu aega hiljem ning nõnda kestis see kaheksa kuud.

1993. aastaks oli Eesti Raadio jõudnud olukorrani, kus polnud enam raha kõiki raadiosaatjaid ülal pidada ning senisel tasemel programme toota. Senise nelja programmi asemel oli plaan jätkata kolmega – ühe eestikeelse, venekeelse ning kommertskanaliga. Stereoraadio oleks tulnud sulgeda (Rahva Häääl 13. märts 1993). Seda teades soovitas Helle Aan (2001) küsida IBRA esindajatel eitava vastuse korral saateaega I programmi asemel hoopis III programmist, mida 22. augusti kohtumisel tehti. „Ja siis juhtus suur muutus selles toas, sellepärast, et... oli tükk aega vaikust ja siis arutati natukene omavahel ja öeldi, et võite 1. septembrist alustada 22 tundi päevas. See oli niisugune vabastav lahendus kõigile – ühelt poolt siis Eesti Raadiole, kuna ta nägi siin potentsiaalset abilist läbi sellest rahalisest raskusest minekut ja samal ajal siis teine pool, kes oli kaheksa kuud käinud kord kuus viisakalt küsimas, sellele

siis lubati.“

Eesti Raadio ja IBRA vahel sõlmitud lepingus (Agreement of Cooperation 1993) oli kirjas, et alates 1. oktoobrist 1993 kasutab IBRA eetriaega III programmis kaks tundi päevas ja hüvitab saadete edastamisega seotud kulud 5,5 tunni ulatuses.

Sündmust valgustas siiski Raadioleht, teatades mõnevõrra üldsõnalisemalt, et 2. septembril 1993 kirjutasid Eesti Raadio peadirektor Herkki Haldre ja Rootsi IBRA direktor Gösta Åkerlund alla ühisele koostöölepingule kristlike saadete alustamiseks III programmis Raadio 7 nime all. Leppe tulemusena jätkasid oma igapäevast tööd paljud Eesti Raadio toimetajad ja tehnilised töötajad, edasi kestsid ka senised Stereoraadiole iseloomulikud elitaarsed saated. III programm alustas iga päev kell 18.30 ja Raadio 7 saated olid esialgu planeeritud alates õhtul kella üheksast kuni südaööni. Raadio 7 direktor Madis Lodu iseloomustas seda ühistööd Eesti Raadioga kui soovi aidata inimestel leida iseennast, saada tuge igapäevamuredele ja mõista sügavamalt muusikat, kunsti ja kirjandust – väärtustada väärtusi, mis on kestnud põlvest põlve (Raadioleht 27. september 1993).

Peeter Sookruus (2005) kinnitab, et IBRA võis tõesti maksta tollal kinni saatjate kulud. Kuna Raadio 7 kasutas saateajast ära vaid ühe osa, edastati ülejäänud ajal Eesti Raadio programmi. „Eesti Raadio jaoks seisnes põhi huvimoment just selles, et me saime leevendust kasvavate levikulude eest tasumisel. Ja sisuliselt see koostöö vorm andis meile võimaluse ühte võrku rahastada koostöös teistega. Ma arvan, et see oli ka hea.“

Esimene Raadio 7 oma saade jõudis eetrisse 1. oktoobril 1993. Peagi kujunesid välja kindlad saateajad: E, K, R, L – kell 21-1; T, N – kell 23-1 ja P – 19-1. Eesti Raadio siduva lepingu tõttu Raadio Vaba Euroopaga olid õhtul kell 22-23 eetris nende uudised. Raadio 7 juhatuse liige ja kaasautor Ene Pilliroog kirjeldas intervjuus ajalehele Eesti Kirik, et saated sekkusid ühiskonna hetkeprobleemidesse, öeldi välja oma suhtumine näiteks surmanuhtluse või prostitutsiooni. „Oleme rääkinud inimeste eluteest, päikese- ja varjupooltest; reisidest kaugetesse maadesse, teistest kultuuridest, kirikute elust ning ajaloost. Väga populaarsed on avatud telefoniga saated. Helistajaid on väga palju ning selle järgi võib öelda, et meid kuulatakse üle Eesti... IBRA ei kirjuta meile teemasid ette. Ta vaid toetab meid ning jälgib, et

läh­tume kristlikust pinnasest ja hoiaksime oikumeeniliselt kokku. Unistuseks on saada laiema kandepinnaga kultuuriraadioks. “ (Eesti Kirik 13. aprill 1994).

Eesti Raadio arhiivis on säilinud rida Ene Pilliroo toimetatud Raadio 7 saateid. Suur osa nendest on usulist maailmavaadet tutvustavad kõnelused, nt „Retked pühale maale“, kus oli stuudiokülaliseks juudi, muhameedluse ja kristluse asjatundja, Kursi kiriku õpetaja Sulev Sova. Omaette sarja moodustasid professor Evald Saagi saated ristiusu ajaloo­st ja põhitõdedest, nt 11. oktoobril 1993 mehe ja naise loomisloost, patust ja abielusuhetest kristlikus kultuuris; kuu aega hiljem 10. novembril reformatsiooni tagapõh­jast, usupu­hastuse taotlustest, ühteaegu õige ja patuse käsitlesest, usu olemusest jne. 1994. aasta sügishooajal alustas Evald Saag raadioloengute sarja Vana Testamendi raamatutest.

Raadio 7 ei piirdunud üksnes piibli seletamisega – õiste kahtunniste saadete jooksul räägiti ka arhitektuurist, loodusloost ja gospelmuusikast, vesteldi kirikute­gelastega, loeti ilukirjandust ning arutleti teoloogiliste teemade ümber. Laupäevane infotund sisaldas kiriku­uudiseid Eestist ja kogu maailmast. Ülipopulaarsed olid professor Evald Saagi saated, mida nõuti koguni kordusena. Raadio 7 töötas Eesti Raadio III programmis kuni 1995. aastani. Kevadel avati Tallinnas Lastekodu tänavas Raadio 7 uued tööruumid ja plaaniti oma stuudiotest minna eetrisse alates sügisest (Õhtuleht 3. aprill 1995).

Kokkuvõttes tõdeb Peeter Sookruus (2005), et IBRAga koostöö võib tunduda praegu veidi imelik, kuna tegemist oli selgelt religioosse nelipühi värvinguga raadioga. Sellel oli siiski oma kindel siht koolitada kaasaegsel tasemel raadio töötajaid ning saada abi III programmi saatekulude katteks. „Koostöö IBRA raadioga ei olnud mitte nõ ideoloogilisel, religioosse kokkukuuluvuse alusel, vaid see oli täiesti pragmaatiline. See ei ke­stnud väga kaua, aga ma arvan, et omas ajas võib teda hinnata igal juhul positiivsena, kuigi tänapäeval ta võib tekitada küsimusi, miks just nemad.“

Pärast Raadio 7 lahkumist Eesti Raadio kanalilt toimetus senises mahus ususaadete jätkamist õhtustel aegadel vajalikuks ei pidanud. See näitab veel kord, et prioriteediks ei olnud Eesti Raadiote need saated, mida Raadio 7 tootis, vaid majanduslik tugi ja lepinguline kohustus pakkuda saateaega.

6.3. Eesti Luterliku Tunni Teenistus

Aastal 1997 ehk kaks aastat pärast Raadio 7 saadete lõpetamist Eesti Raadios alustas tööd Eesti Luterliku Tunni Teenistus. Selle meediakeskuse taga olid Ameerika organisatsioonid Rahvusvaheline Luterlike Ilmikute Liit, Luterliku Kiriku Missouri Sinod ning Eesti Evangeelne Luterlik Kirik. Meediakeskuse Eesti Luterliku Tunni Teenistus loomise alusdokumendiks on rahvusvaheline koostöökokkulepe, millele 20. jaanuaril 1997 kirjutasid alla Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Peapiiskop Jaan Kiivit ja Rahvusvahelise Luterlike Ilmikute Liidu rahvusvahelise arengu nõunik Dusan Toth. Vastloodud meediakeskus seadis oma põhikirjaliseks ülesandeks massimeedia kaudu kuulutada Eesti rahvale kristlikke väärtushinnanguid ja põhitõdesid, Jumala Sõna, millel seisab maailm. Meediakeskuse ajakirjanduslik nimi oli Eesti Luterlik Tund (ELTT 1999).

Eesti Luterliku Tunni Teenistuse rahastaja Missouri sinod esindab ameerika luterlaste konservatiivsemat tiiba, mis erinevalt teistest näiteks ei ordineeri naisi kirikuõpetajateks, mõistab üheselt hukka aborti, nimetades seda vastuhakuks Jumala käsule „ära tapa“, rääkimata suhtumisest homoseksuaalsusesse kui pattu, mis vajab kahetsust ja Jumala andestuse vastu võtmist.

Missouri sinodiga toimusid meediatöö alustamiseks Eestis väga pikad ja põhjalikud läbirääkimised. Kirjavahetus Missouri sinodiga algab juba 1993. aastal ning üheks suureks katsumuseks kujunes kokkuleppe saavutamine meediatöö alustamiseks kohalike põhimõtete mitte Missouri sinodi poolt ette antud tingimustel. Tiit Salumäe (2005) nimetab siinkohal näiteks rõhutatud konfessionaalsust, millega Eesti pool ei saanud leppida. Teiseks korraldati kogu Eesti Luterliku Tunni Teenistuse tegevus Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku konsistooriumi kaudu, mis oli üks väheseid kirikuid, kus sellega nõustuti – igal pool mujal käivitas Missouri sinod oma töö eraldi iseseisvalt, mitte ühe osana kohaliku kiriku tegevusest. See võis olla ka põhjus, miks Eesti Luterliku Tunni Teenistuse töö majanduslike raskuste saabudes 2003. aastal kohe lõpetati – Ameerika poolel võis olla kergem öelda „ei“ tegevuse jätkamisele, mis erines oluliselt nende endi taotlustest. Võrdlusena näiteks Läti ja Venemaa Luterlik Tund töötab tänaseni.

1997. aastal allkirjastasid EELK peapiiskop Jaan Kiivit ning Rahvusvahelise Luterlike Ilmikute Liidu esindaja Dusan Toth koostöökokkuleppe Eesti Luterliku Tunni Teenistuse asutamise kohta, mille eesmärgiks seati kuulutada meediatöö vahenditega eesti rahvale Jumala sõna, kristlikke väärtushinnanguid ja põhitõdesid, teha misjonitööd ja olla abiks uute inimeste pöördumisel kristlike koguduste juurde (Postimees 18. mai 2002).

Eesti Luterlik Tund seadis tegevuse eesmärgiks olla massimeedias vaimsust ja eetilisi tõekspidamisi kajastavate eluhoiakute kandja. Koostöö kokkulepped sõlmiti esmalt ajalehega Postimees, seejärel Vikerraadio, Klassikaraadio, Raadio 2 ja Eesti Televisiooniga. Meediakeskus andis välja ka lasteraamatuid, toetas CD „Jõululugu muusikas“ tootmist ning korraldas kontsert-kohtumisi „Elulõng“ Estonia teatri talveaias ja mitmel pool Eestis. Meediakeskuse sihtgrupp on algusest peale olnud kirikukauged ja kristlikke põhimõtteid mittetundvad inimesed, kellele selgitada elu- ja usuküsimusi üldisemas päevakontekstis, sidudes igapäevaelu usuga (Eesti Kirik 10. oktoober 2001).

Eesti Raadio juhtide ja toimetuse algsetest kartustest Eesti Luterliku Tunni tegevuse suhtes rääkis Ene Pilliroog (2001), et tollane ülemus olevat alguses öelnud: „ma kirjutan sellele lepingule sellepärast, et sina seal oled“. Tema sõnul võidi karta probleeme kuulajatega, „et nüüd tuleb kirjade vool – kujutad ette: sunnitakse peale, määratakse pähe, pööratakse ja ma ei tea mida veel! Aga mitte midagi muud.“ Ene Pilliroogi sõnul viljeles Eesti Luterlik Tund siiski tasakaalukat stiili ja oli väga tugeva oikumeenilise põhjaga. Peeter Sookruus (2005) nendib, et Ene Pilliroogi tundmine võis hõlbustada kokkuleppele jõudmist: „Enega meil olid väga head koostöö suhted pikka aega olnud, aga see ei olnud kindlasti määrav.“ Eesti Luterliku Tunni puhul oli tähtis „valgustav, hariv, hinge hariv“ programm, mis polnud üksnes otseselt religioosse suunitlusega.

Eesti Luterliku Tunni Teenistusest rääkides rõhutas Ene Pilliroog (2001), et tegemist on meediakeskusega, mille üks paljudest väljunditest on raadio. Teiseks toonitas ta, et meediakeskus planeerib tööd nende inimestega, kes ei kuulu kirikusse. „See tähendab, et me peame rääkima niimoodi, et ta kinni ei keera või ära ei pane. [---] Keel peab olema selline, et ta mõistab seda, see ei tohi olla väga kaananlik – kiriku keel, ka kirikuõpetaja, kui ta osaleb

meie saadetes, ta peaks suutma oma väljendustes olla teistsugune kui kantslis.“ Ühtlasi ei varjanud Ene Pilliroog tegevuse kaugemat eesmärki – aidata kasvatada kogudusi, aga seeläbi ka kristlike kanalite auditooriumit. Viimase näite tõi ilmselt Ene Pilliroog seetõttu, et temaga vestlust salvestades töötas intervjuerija kristlikus Tartu Pereraudios hommikuprogrammi toimetajana. „Meie leiame, et me oleme teatud mõttes nagu eelpostil, töötades nende inimestega, kes ei kuulu kirikusse. Ma täiesti loogiliselt arvan, et need, kes on millegi tõttu leidnud ja jäänud meie programmi peale ja mingil hetkel võtavad julguse kokku ja astuvad üle selle ukسلäve, ületavad ennast ja leiavad, et nemad on kõige stabiilsemad järgmise sammuna, kõige stabiilsemad, kõige truumad kristliku meedia kuulajad. Need raadiojaamad, kes töötavad 24 tundi, ongi kristlikud väljundid. Ja nii et ma eeldan ja ma loodan ja ma palun, et me oleme need, kes aitame kasvatada nii kogudusi – see on üks meie eesmärk – kui ka inimesi, kes siis kinnistuvad kristlike raadiojaamade lainepikkustele.

Eesti Luterliku Tunni viimasel hooajal 2002-2003 kõlasid saated Eesti Raadio kahel kanalil: Vikerraudios neljapäeviti kell 21.05 ja Klassikaraudios pühapäeviti 18.15 (ELTT Hooaeg 2002). Mõlemas programmis jooksis eri nädalatel perioodiliselt hulk sarju. „Kuula ja küsi“ oli Vikerraudios avatud telefoniga Ene Pilliroogi otsesaade, kus stuudios vastas kuulajate küsimustele meediakeskuse teoloogiline konsultant, EELK Tallinna Jaani koguduse abiõpetaja teoloogiadoktor Arne Hiob. Teiseks sarjaks oli „Valikud“, mille stuudiokülaliseks valiti mõni tuntud riigitegelane, teadlane, kultuuriinimene, sportlane, arst või mõne muu eriala esindaja. Intervjueritav oli reeglina kristlane, kes rääkis oma eluloo läbi, miks ta on oma elus teinud ühe või teise valiku, kuidas see valik on tema elu mõjutanud, kuidas ta on õppinud oma vigadest ja kes või mis on teda aidanud eluraskustes. Selles sarjas on esinenud ka inimesi, kes said suure vaevaga jagu näiteks oma alkoholi kirest ja kes rääkisid, kuidas just usul või mõnel konkreetsetel kristlastel on olnud seejuures oluline roll. Tunnistusliku iseloomuga saate juhiks Vikerraudios oli näitleja ja psühholoog Härmo Saarm. Vikerraudios algas hooajal 2002-2003 veel sari usutunnistusest. „Mina usun“ oli planeeritud oikumeenilisena: stuudios rääkisid luterlane, baptist ja katoliiklane. Sarja autor oli EELK Juuru koguduse õpetaja ja Concordia Ülikooli õppejõud Marko Tiitus, kelle eesmärgiks sai usutunnistus oluliselt, oikumeeniliselt ja tänase päeva näidete varal lause lauselt lahti seletada. Klassikaraadio saates „Igihaljas inimene“ tutvustas teoloogilise haridusega näitleja Malle Pärn suuri mõtlejaid läbi aegade. Klassika kanalil jätkus ka sari „Teeline“, milles

kultuuriinimesed tutvustasid oma loomingut ning religioosset kõrgkunsti. Saatejuhid olid Signe Aus ja Meelis Holsting. Klassikaraadios jätkus kordussaadetena teoloogiaprofessor Evald Saagi ja Marko Tiituse raadio piiblikool (Ene Pilliroog 2002).

Ka Eesti Luterliku Tunni Teenistuse projekti taga olid rahad, osteti saateaega, renditi Eesti Raadiolt stuudioid, Eesti Luterliku Tunni Teenistuse tegevuse viimastel aastatel ka kontoripinda Tallinnas Gonsiori tn 21 raadiomajas. Pärast Eesti Luterliku Tunni Teenistuse likvideerimist nende toodetud ususaateideid jätkatud.

6.4. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik

Eesti Evangeelne Luterlik Kirik on tegelikult vanim Eesti Raadio koostööpartner. Suhted luterliku kirikuga said alguse juba enne enne Eesti Kirikute Nõukogu tekkimist, mil plaaniti esimest raadio- ja teleülekanne Tallinna Toomkirikust 1988. aasta jõulude ajal. Tiit Salumäe (2005) meenutab, kuidas ta EELK Konsistooriumi Asjadevalitsuse kirjastus- ja pressiosakonna poolt tegi juhatajana 1988. aastal sellekohase avalduse Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee esimehele Jüri Paalmaale ning korraldas esimesed kohtumised. Kirjastus- ja pressiosakonna üheks tööharuks sai raadio, mille raames korraldati Tallinnas mitmeid rahvusvahelisi seminare ning organiseeriti ka humanitaarabi korras tehnikat Eesti Raadiole.

Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku heade rahvusvaheliste suhete tõttu oli võimalik luua kontakte Eesti Raadio ja mitmete Eesti arengust huvitatud välismaalaste vahel. Üheks oluliseks isikuks oli Jürgen Eggebrecht, kes lahkus alles hiljuti igavikku. Tema raadio Saksamaal lõpetas tegevuse ja Tiit Salumäe (2005) sõnul soovis ta selle stuudio tehnika anda eestlastele. „Ta pakkus meile võimalust, kas me tahaksime endale ise stuudio teha või mitte ja jäime siis selle juurde, et me ei peaks olema konkureerivad, et me ajame ühte asja ja see andis meile teatud lepingulisi eeliseid, et me andsime selle terve stuudio sistustuse üle Eesti Raadiole.“

23. novembril 1992 anti Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku vahendusel Eesti Raadiole üle Evangeelse Raadiomissiooni „Christus Lebt“ poolt raadiostuudio inventar (ER vastuvõtuakt 1992). Allkirjastamata üleandmis-loovutamislepingus märgitakse, et seadmed antakse Eesti

Raadio käsutusse kirikusaadete tegemiseks kuni nende lõpetamiseni ja muudatused nii loovutava kiriku kui ka raadio juriidilises staatuses teevad vajalikuks käesoleva lepingu tühistamise või kohese uue lepingu sõlmimise alates muudatuse toimumise päevast (ER ja EELK üleandmisleping 1992). Selle klausliga ilmselt sooviti vältida olukorda, kus reformide keerises Eesti Raadiole kingitusena saadud seadmeid hakataks kasutama kommertseesmärgil või näiteks erastamise puhul oleks läinud tehnika kolmandate isikute käsutusse. Uus leping Eesti Raadio poolt Peeter Sookruusi ja EELK poolt peapiiskop Jaan Kiiviti isikus on sõlmitud 1994. aastal, kusjuures pole täpsustatud, miks varasemat kokkulepet uuendati. Lepingu preambula ütleb, et arvestatakse mõlemapoolset soovi teha koostööd kõlbelise kliima parandamiseks ning auditooriumi moraalse ja vaimse teadlikkuse tõstmiseks eesti ühiskonnas. Kaks aastat hiljem sõlmitud lepe ei ütle enam otseselt, et seadmed on mõeldud kirikusaadete tegemiseks, küll aga lisatakse, et Eesti Raadio kohustub mitte kasutama tema valdusse antud vara programmide ja materjalide tootmiseks kasumi saamise eesmärgil (ER ja EELK leping 1994).

Nagu eelpool nimetatud, andis Tiit Salumäe (2005) sõnul stuudio sisseseade üle andmine teatud lepingulisi eeliseid. „See nagu tegi võimalikuks üldsegi niisuguse päris regulaarse koostöö. Sest ega me ei ole ju raadios tegelikult kunagi selles mõttes ostanud nagu eetriaega, vaid esialgu isegi Toivo oli minuarust täielikult Eesti Raadio palgal [---] See oli nagu meie panus sellesse ühest küljest, et üldsegi ühe taasiseseisvunud riigi raadiot üles ehitada. Noh, mis oli nagu ka lääne riikide huvi ja meie huvi loomulikult selle juures, et selle tulemusena meie vaimulikud saated said teostuda.“

Tegelikult oli aastaks 1992 toimunud regulaarne koostöö Eesti Raadiol kirikutega juba kolm aastat, mistõttu ei saanud vähemalt tehnika üleandmise hetkel regulaarne koostöö ja saadete teostumine enam lepinguline eelis olla. Nii Eesti Kirikute Nõukogu poolset kui ka Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku meediatööd, sh suhteid raadioga korraldas Tiit Salumäe. Seetõttu tekib näiteks siinkohal ka segadus, millise organisatsiooni huve on esindatud, kas EELK või EKNi? Kuna 1992. aastal sõlmitud leping rääkis stuudio annetamisest kirikusaadete heaks, siis see oli ametlikult Eesti Kirikute Nõukogu rida, mida EELK tehnika vahendamise läbi järelikult toetas. Tiit Salumäe (2005), nentis intervjuus veel seda, et Läänes ei saadud aru, miks peaks ususaateid üldse kirikute nõukogu kaudu tegema ja kas sellega on luterliku kiriku

positsioonid piisavalt kaitstud.

Huvitava vaatenurga tehnika üleandmisega seotud lepingule annab 19. novembril 1992 ilmunud EELK häälekandja Eesti Kirik, mis kirjutab, et Tiit Salumäe peab oluliseks kokkulepet, mille kohaselt alustatakse stuudio jumalateenistusi esimesest adventist. „Esiolgu jääb teenistuste ajaks 8-8.30. Stuudiojumalateenistusi alustab õpetaja Toomas Paul. Rääkisime härra Sookruusiga ka järgmise aasta plaanidest. Hommikupoolne saateag jääb endiselt oikumeeniliseks kasutamiseks teiste konfessioonidega kahasse. Pühapäevade rõhuasetus on luterlikul kirikul. Ülekandeid teenistustelt tehakse vaid suurte pühade aegu.“ (Eesti Kirik 19.11.1992). Sellest kommentaarist võib välja lugeda, et EELK läbi annetatud tehnika üheks taotluseks oli luterliku kiriku positsiooni tugevdamine raadios teiste kirikute kõrval ja luterlike stuudiojumalateenistuste algus pühapäeviti. See oleks olnud teostatav seetõttu, et hommikupalvuste graafik ja pühapäevaste raadiojuttude või stuudiojumalateenistuste esinejate nimekiri oli erinev. 1993. aasta graafik näitab siiski, et pühapäeviti jätkati senistel oikumeenilistel alustel ega jäetud stuudiojumalateenistusi üksnes luteri kirikule (Lisa 15: stuudiojumalateenistused 1993).

Eesti Raadio endine peadirektor Peeter Soorkuus (2005) hindab tol ajal kiriku kaudu saadud tehnikat ja kontakte sakslastega väga kõrgelt: „Me saime tänu neile võib-olla päris mitte uue, aga täiesti korraliku stuudio sisustuse ja see oli pikka aega kasutusel peamiselt kirikuelu saadete, jumalasõna saadete tegemisel üldse. Aga seda kasutati vabadel aegadel ka muude saadete tegemiseks – nii et see oli Eesti Raadiole väga kasulik.“ Sama kinnitab ka endine ajaviitesaadete peatoimetaja Reet Valing (2005), nimetades täiesti arvestatavaks abiks nii stuudio tehnikat kui ka väikest reportertermagnetofoni, millega Terje Soots töötas veel kaua aastaid. Reet Valing (2005) ei mäleta, et tehnika üle andmisega oleks kaasnenud mingisuguseid täiendavaid nõudmisi peale senise regulaarse töö jätkamise: „Ma võin neid muidugi näidata praegu paremas valguses kui nad olid, aga minu meelest oli see just niisugune arusaamine, et avalik-õiguslik ringhääling teenib kõikide inimeste huve ja sealjuures usklite ja mitteusklite huve. Seetõttu see, mida kirikute nõukogu sai seoses selle sama „Kirikueluga“ [---] ma ei arva, et nad midagi rohkemat nõudsid.“

Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku ja Eesti Raadio koostöös salvestati ka hulk koraale, mida

mängiti Soome Yleisradio eeskujul hommikuste vaimulike mõtiskluste juurde ja stuudiojumalateenistuste vahele. Projekt algas pärast uue EELK Kiriku Laulu- ja Palveraamatu ilmumist 1991. aastal. Koraale salvestati mitmes järgus ja Eesti Raadio salvestamise eest tasu ei nõudnud, nähes seda osana vaimulike saadete ettevalmistamisest. Kiriku Laulu- ja Palveraamatu ligemale 500 laulust oli 1993. aasta alguseks Eesti Raadio segakoor laulnud linti üle 50 koraali (Lisa 16: KLPR koraalid 1993).

Üks osa Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku panusest kristlike saadete arengusse oli koolituslane tegevus. Tiit Salumäe (2005) räägib Euroopa luterlike vähemuskirikute meediaorganisatsiooni KALME seminaridest, mida tal oli võimalik EELK esindajana KALME juhatuse liikmeks olemise ajal Eestis korraldada. Terje Soots oli näiteks üks raadioajakirjanikke, kes esimesest raadiokoolitusest Eestis osa võttis. Koos Toivo Aarega käis Tiit Salumäe Strasbourgis ühel seminaril: „See oli tema jaoks esimene kord seda maailma tunda õppida ja käisime siis Pariisi kaudu, nii et olime seal Notre Dame'is veel pühapäeval missal ja sõitsime sealt siis rongiga Strasbourgi edasi.“ KALME tegeles kristliku meediatöö professionaalsuse tõstmisega ja selles organisatsiooni lektoriteks olid oma ala asjatundjad, näiteks Fritz Westphal Prantuses raadiost ning Jürgen Eggebrecht, kes annetas ka eelpool nimetatud stuudio sisustuse Eesti Raadiole.

7. Ususaadete rollist avalik-õiguslikus raadios

Religiooni teema meedias on üks tundlikumaid valdkondi üleüldse. Kui jälgida näiteks internetiportaali Delfi kommentaarikeskust, siis usuteemaliste arvamustele järgnevad kommentaarid on esiteks väga rohkearvulised ja teiseks täiesti vastandlikud. Religiooni teema ei jätta sageli inimest ükskõikseks – tänu välja kujunenud väärtushinnangutele ollakse kas poolt või vastu, nõustutakse või eitatakse. Sama kehtib ka raadios.

Teiselt poolt kirikute huvi religioonisaadete tootmise vastu näitab ilmekalt ka Eestis toimunud koostöö mitmete kiriklike struktuuride ning avalik-õigusliku ringhäälingu vastu. Kui ilmalikul kanalil pole mõeldav kõikide eri uskkondade igapäevane kuulutustöö, siis on loonud selleks võimaluse kristliku mittetulundusliku ringhäälingu areng. Praegusel hetkel töötab Eestis neli kristlikku programmi: Tartu Pereraadio, Kuressaare Pereraadio, Raadio 7 ning Tartu Pereraadio venekeelne programm *Тартуское Семейное Радио*. Siia võiks lisada veel viiendana endise Tallinna Pereraadio, mille toimetuse tegevus lõppes 2004. aastal, ent sellegi poolest toodavad endised kaastöötajad Tallinna Oleviste kirikust teatud saateid ja teevad otseülekandeid kirikust vastavalt kokkuleppele Tartu Pereraadioga, andes edasi nõnda oma programmi Tallinna saatja kuuldealal regulaarselt 7 tundi nädalas, Oleviste kirikus toimuvate suurürituste ajal isegi enam (Pereraadio saatekava 23.- 29.05.2005).

Kirikliku raadiotöö käsiraamatus toob Joachim Schmidt (1998) välja neli suunda, mis iseloomustavad kristlikke saateid ilmalikel kanalitel.

- 1) Sihikindlalt kuulavad ususaateid ainult väga väike vähemus – palvuse pärast lülitavad raadio hommikul sisse vaid üksikud. See kõlab halvemini, kui asi tegelikult on, sest isegi nende „sihikindlate“ kuulajate arv on oluliselt suurem kui koguduse tuumik või isegi jumalateenistuste küllastajate arv.
- 2) Kristlikud saated sõidavad sekulaarses programmis teiste turjal. Kiriklikud saated saavutavad aja jooksul teatud liturgilise iseloomu. Saatekava koosneb mitmetest osadest ja ka kõige igavamale jumalateenistuse ülekandele järgneb kunagi jälle midagi põnevat. Kord sisse lülitatud programmi kuulatakse edasi ka siis, kui hetkel midagi sobivat kuulata ei ole. Kui see mittesobiv on juba tuttav, siis võetakse seda nagu loodusnähtust ükskõikselt ilma erilise tagasitõrjumiseta teatavaks.

- 3) Varahommikusi kuulajaid on küll palju, ent seevastu õhtused kuulajad, kes haaravad ainult murdosa auditooriumist, on sageli oluliselt tähelepanelikumad ja vastuvõtlikumad sõnumile. Kristlike saadete kuulajad on enamasti tunduvalt vanemad rahvastiku keskmisest ja nooremate või enam haritud gruppideni jõuavad klassikalised ususaated harva. Umbes kahel kolmandikul religioonisaadete reeglipärastest kuulajatest on ka muidu kontakt kiriku või kogudusega ning üsna suurt protsenti nendest tuleb arvata „mitmekordsete“ tarbijate hulka, kes haaravad kristlikust sõnumist kõike, mida neil iganes võimalik saada on, st ka mitmed hommikupalvusi erinevatelt raadiojaamadelt samal päeval.
- 4) Unelm raadiost kui piiramatust misjonipõllust on üksnes unelm – seda ei muuda ka uued kanalid ega suurem saadete arv. Kirik raadios seisab samasuguste probleemide ees, mida ta ka muidu ühiskonnas kohtab.

Joachim Schmidt religioonisaateid kirjeldavad printsiibid kehtivad suuresti just Eesti Raadio kui avalik-õigusliku raadio kohta. Mis puudutab suhtumist ususaadetesse raadios, siis eriti just siinkohal võib nõustuda väitega, et kirik raadios seisab samasuguste probleemide ees nagu ühiskonnas. Oma ettekandes Eesti Luterliku Tunni kultuurikonvrentsil „Kiriku vastutus ühiskonna eest“ kirjeldas EELK Saarte praosti kt Veiko Vihuri (2003) kiriku kolme peamist rolli – kuulataja, prohvet ja teenija – ning rõhutas neist kaht esimest. „Kiriku esmane ülesanne on evangeeliumi ehk kristliku sõnumi kuulutamine. Samas on kirikul kohustus ühiskonna haigetele kohtadele osutada, kuid mitte parastavalt, vaid parandavalt. [---] Kirik ei peaks rahulduma üksnes sotsiaaltöötaja rolliga.“ Seega peaksid ka ususaated raadios lähtuvalt paralleelist kandma neid kolme eesmärki, iseküsimus mil viisil eri kanalitel ja missuguse rõhuasetusega seda teha. Mõnevõrra teistsuguse käsitluse religioosete institutsioonide rollist ühiskonnas annab Ringo Ringvee (2003), küsides, kas kirik erineb oma funktsioonidelt tänapäeva ühiskonnas teatrist, raamatukogust või muuseumist ja kas kirikul võib olla ühiskonnas teisi funktsioone peale usulise traditsiooni alal hoidmise ja usuliste vajaduste rahuldamise – kas usu tekitatud üldine hüve erineb üldse sellest, mida tekitavad, hoiavad alal teised kultuuri- ja sotsiaalabiinstitutsioonid?

Ususaadete rolli kaardistamine raadios vajaks ilmselt oluliselt põhjalikumat analüüsi, mis hõlmaks nii auditooriumi uuringut, näitaks inimeste hoiakuid, ootusi, kuulamisharjumusi,

teiselt poolt kindlasti ususaadete sisu põhjalikku analüüsi, tegijate arvamusi jne. Selles peatükis on piiratud ususaadete mõnede funktsioonide välja toomise ning kõrvutamise, mida on pidanud oluliseks Eesti Raadio religioonisaadete tegijad või nende eest vastutavad isikud.

Ususaadete eesmärgid peegeldavad ilmekalt Eesti Raadio ja Eesti Kirikute Nõukogu vahel sõlmitud lepingud, mis sätestavad koostöö alused. Alates esimesest lepingust oli nimetatud koostöö eesmärgiks kõlbelise kliima parandamine muutuv Eesti ühiskonnas, millele lisati, et EKN juhendub selles töös kristliku õpetuse ja eetika printsiipidest ning Eesti Raadio ajakirjanduse humaansetest ja kultuurilistest traditsioonidest. 1993. aastal kadus sellest sõnastusest ära väljend „muutuv Eesti ühiskonnas“, mis asendus lihtsalt „Eesti ühiskonnaga“. Omadussõna „muutuv“ kadumine on tegelikult antud kontekstis väga oluline detail – sellega tunnustati kiriku positsiooni ühiskonnas igal ajahetkel, mitte üksnes muutuste perioodil. Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio jätkuv koostöö kinnitab seda ka täna. 2004. aastal sõlmitud leping enam koostöö eesmärkidest ei räägi (EKNi lepingud 1989, 1992, 2004). Omamoodi vastuolulist väljendit „kõlbelise kliima parandamine“ võib mõista kaheti. Kui sõna „kõlbeline“ tähendab „voruslik, karske, karge, kasin, puhas, laitmatu“, siis ei ole niigi head „kõlbelist kliimat“ ilmselt tarvis paremaks muuta. Teiseks kui peetakse silmas moraalset õhkkonda ja selle parandamist ehk viidatakse teisisõnu ühiskonna moraaltusele, siis on koostöölepinguga antud üsna karm hinnang nii raadio kui ka kirikute nõukogu poolt eesti ühiskonnale. Tõenäoliselt peetakse kõlbelise kliima parandamise all silmas siiski kristlike väärtushinnangute edasi andmist, mis hõlmavad moraalnorme, nt 10 käsus toodud põhimõtteid ja Jeesuse õpetusi.

Küsites täpsustavalt, millisel eesmärgil vaimulikke saateid raadios tehakse, viitas Tiit Salumäe (2005) vaimulike saadete kontseptsioonilisele alusele. Tegemist on dokumendiga, mis räägib täpsemalt küll hommikupalvuste funktsioonist, ent sisaldab ka üldisemaid printsiipe. Toimetajate vahetumisel on dokumenti „Juhised hommikupalvuste lindistamiseks Eesti Raadios“ (Lisa 17: Juhised palvuste salvestamiseks) kuigivõrd redigeeritud (nt muudetud telefoninumbreid, salvestuse kellaegasid), ent sisuline osa on jäänud samaks. Jaan Leppiku ametiajal kehtinud juhiste avalause ütleb, et raadio hommikupalvused on ennekõike võimalus kuulajal mõelda oma elu ja oma suhte üle Jumalaga ning saada päevaks moraalset

kinnitust. Näitlikult on toodu välja mõned võimalikud eesmärgid: 1) juhtida tähelepanu evangeeliumis peituvale lootusele ja uutele võimalustele, 2) selgitada kristliku usu põhitõdesid, 3) teenida inimesi, kellel ei ole võimalik koguduse elus osaleda. Lisatud on ka seda, et raadiopalvus peaks olema hingeheidlik ning see ei tohiks muutuda jutluseks või piiblitunniks, palvus ei ole loeng, manitsuskõne ega koht oma probleemidest kõnelemiseks. Hardussaateid puudutava põhimõttena on kirjas, et iga konfessioon või kristlik ühendus võib esile tuua oma tõlgenduse usu kohta ja käsitleda võib ka neid usuküsimusi, milles ollaks eri arvamusel, ehkki teiste tõlgendusviisidele hinnanut anda pole lubatud.

Endine Eesti Raadio ususaadete toimetaja Jaan Leppik (2005) nimetab intervjuus kristliku hommikupalvuse rolliks aidata kaasa inimese vaimuliku päeva algusele ja kestmisele, anda lisaks muudele päeva rahmeldamistele inimesele vaimulik sõnum, mida kasutades või mille üle rõõmustades saab ta oma päeva korralikult ja väärikalt õhtuni viia. Inimesed, kes ei ole kristlased, võivad palvust kuulata kui üldkultuurilist nähet. Sellega rõhutab Jaan Leppik, et vaimulike saadete sihtgrupp ei ole sugugi kogu Vikerraadio auditorium, vaid eri konfessioonidesse kuuluvad kristlased, „sest vastasel juhul võiks ütelda, et avalik-õiguslik raadio tegeleb misjoniga, mida ükski avalik-õiguslik ringhääling endale lubada ei saa“.

Selline käsitlus läheb kokku ka Ringhäälinguseaduse 25. paragrahvis toodud Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni ülesannetega, milleks on muuhulgas kõigi rahvastikurühmade, sealhulgas vähemuste, infovajaduste rahuldamine. Kogumikus „Avalik-õiguslik ringhääling Eestis“ on sõnastatud avalik-õigusliku programmi ülesehituse põhimõtteid järgnevalt: „Kontrastiks kommertsringhäälingule peab avalik-õiguslik programm sisaldama suurel hulgal neid saatetüüpe, mis turul paratamatult ellu ei jää, kuid millel on märkimisväärne tähtsus kodanike arengus ja nende osalemisel avalikus elus. [---] Avalik ringhääling ei pea teenima üksnes võimalolevaid ideid, vaid esindama kõiki ühiskonnas esinevaid märkimisväärseid ja põhjendatud ideid.“ (Aune Unt 2001: 11-12) Selge see, et ususaated ei ole kommertskanalite magnetiks, mistõttu kuuluvad need pigem avalik-õigusliku ringhäälingu programmi. Teiseks on kristlik religioon Eestis piisavalt „märkimisväärne ja põhjendatud idee“ – arvestades 160 000 luterlast, kümneid tuhandeid õigeusklikke, tuhandeid baptiste, evangeeliumi kristlasi, vanausulisi, nelipühilasi, adventiste ning mitmeid väiksemaid kristlikke uskkondi – mis võiks olla esindatud ka Eesti Raadios ja Eesti Televisioonis.

Kuulajad süüdistavad sellegi poolest Eesti Raadiot usu propagandas üsna sageli, näiteks Vikerraadio interneti kodulehekülje foorumis „Kirikuelu“ rubriigis on 10. oktoobril 2004 kell 18:27:24 anonüümse T. T. Kommentaar: „Miks räägitakse Kirikuelu saates ainult kristlusest. Kas näiteks maausuliste tegemistest-mõtetest ei olegi mõtete rääkida? Või teistest religioonidest? Või on avalik-õiguslik ringhääling [---] asunud kindlale ristiusu-propaganada-teele?“. Vastulauseid leidub ka Klassikaraadio kodulehekülje foorumis „Klassikahommiku“ saate all anonüümse Anna repliik 05. oktoobril 2004 kell 22:10:13: „Miks te arvate, et hommikul tahaks usupropagandat kuulata? Selleks on olemas religioonraadiod. Riigiraadio peab olema erapooletu.“ Kui 2004. aasta sügishooajal muudeti Klassikaraadio hommikupalvuse aega tund aega varasemaks vähem kuulatavale ajale, siis selgitas peatoimetaja Tiia Teder raadio ja kirikute nõukogu esindajate kohtumisel, et Tiia Teder päris otse välja ühe muutuse põhjusena selle, et palvus häirib osasid inimesi (EKNi tegevusaruanne 2004). Seda väljendab ka näiteks Eesti Raadio tellimusel läbi viidud Faktumi arvamusuuringu (2004) tulemus – 2/3 ei soovi raadiost jumalasõna kuulata, ülejäänud jäävad ükskõikseks, nõustuvad kuulama või tahavad kuulata palvusi (soovib kuulata 5%, nõustub kuulama 19%, 33% pigem ei soovi, 34% ei soovi kuulata, ükskõikseid oli 9%). Tulemusi võis mõjutada ka küsimuse sõnastuses väljend „jumalasõna“, mis kipub olema seotud mõnevõrra rõhutatud religioossusega.

Peeter Sookruus (2005) ei nõustu raadio ususaadete tembeldamisega usupropagandaks, sest näiteks Soome Yleisradio kanalitel kõlavad samuti saated ja ülekanded kirikutest. „Ma arvan, et see on täiesti loomulik osa tänapäeval ja ilmselt sellise vihkava ateismi ajad on möödas. [---] Mida mitmekülgsem see programm on – sealhulgas usklite inimeste jaoks midagi seal programmis – seda parem. See minu meelest on avalik-õigusliku ringhäälingu üks kohus, [---] täiesti loomulik osa programmist ja ma ei mõista siin mingeid sallimatuid avaldusi.“ Sarnaselt Peeter Sookruusile ei nõustu ka endine ajaviitesaadete peatoimetaja Reet Valing ususaateid propagandaks. Selle asemel hindab Reet Valing (2005) Eesti Raadios kirikute nõukoguga koostöös valmivaid „Kirikuelu“ saateid, hommikupalvusi ning ülekandeid suuremate pühade ajal kirikutest proportsionaalselt piisavaks tähelepanuks kristlikule religioonile: „Kui me oleme kummalisel kombel leidnud vajalikuks teha saadet aiapidajatele Eesti Raadios – mingisugusele täiesti huvitavale rühmakesele, ütleme lugu värskest sibulast –

miks me ei võiks teha saadet, ütleme hingehoiust või kirikuelust.“ Reet Valing arvab samuti, et kristlikud saated ei ole usu propaganda, vaid tsiviliseeritud ühiskonnale omane tolerantsi kasvatamine. Samas rõhutab Reet Valing Eesti Raadio ususaadete vajalikkust sellistele ristiinimestele, kes hindavad Eesti Kirikute Nõukoguga koostöös valmivaid tasakaalukaid, mitte liialt pealetükkivaid või agressiivseid ususaateid.

Teine võimalus on näha ususaateid osana kultuuriprogrammist, mis on suunatud üldisele auditooriumile mitte vähemusele. Einar Kraut (2005) kirjeldab ideaali, millised võiksid tema hinnangul religioonisatud raadios olla – head vaimulikud saated on võrreldavad kultuurisaadetega, mille sihtauditooriumil puuduvad igasugused kitsendused. Samas kuuluvad ususaated Einar Kraudi hinnangul sisu poolest isegi sotsiaalelu saadete valdkonda – sotsiaalsus *par excellence* – mis räägivad elust, suhetest, eetikast, elu mõttest jne.

Nende kahe lähenemise eesmärgid võivad osutuda täiesti vastandlikeks. Kui kristlikule sihtauditooriumile suunatud programmi funktsiooniks on õpetada, julgustada ja kinnitada ristiinimest, pakkudes seeläbi mõtteainet ka juhuslikult kuulama sattunud mittekristlasele, siis üldhuvi taotleva kristlik-kultuurilise saate kaugemaks eesmärgiks võib olla sõnumi kuulutamine ilmalikule kuulajale. Paradoksaalselt peetakse usu propagandaks sageli just esimest mitte teist kuulutuse vormi.

Selgelt mittekristlikule auditooriumile suunati Eesti Raadios nii Raadio 7 kui ka Eesti Luterliku Tunni tegevus. Ene Pilliroog (2001) kirjeldas, et Eesti Luterlik Tund valis teadlikult ilmaliku infosüsteemi oma sõnumi edastamiseks, et inimene saaks oma vaimuliku sõna koos spordi, muusika, majanduse ja poliitikaga loomulikult kätte. Eesti Luterliku Tunni Teenistuse asutamisest alates seati töö eesmärgiks kuulutada meediatöö vahenditega eestlastele Jumala sõna, kristlike väärtushinnanguid ja põhitõdesid, teha misjonitööd ning olla abiks uute inimeste pöördumisel kristlike koguduste juurde (Ehasalu 2002). Raadio 7 asutaja IBRA on oma esimese eesmärgina sõnastanud soovi näha „inimesi võtmas vastu Jeesust Kristust kui oma isiklikku päästjat läbi kõige efektiivsema meedia, mis on kättesaadav“ (Policy for IBRA 1993).

ER ja EKNi leping 1992 (1989)	Kõlbelise kliima parandamine (muutuvas) Eesti ühiskonnas
Juhised hommikupalvuste salvestamiseks Eesti Raadios	Võimalus mõelda oma elu ja suhte üle Jumalaga, saada päevaks moraalselt kinnitust. Juhtida tähelepanu evangeeliumis peituvale lootusele, selgitada kristliku usu põhitõdesid ja teenida neid, kes ei saa koguduse elus osaleda
Jaan Leppik (2005)	Kristlik hommikupalvus on kiriku liikmete vaimulikuks teenimiseks, mittekristlaste jaoks kultuurinähtus. Õpetuslik „Kirikuelu“ avardab ristiniimese mõttemaailma. Multireligioosne hommikumõtisklus täidaks avalik-õiguslikku funktsiooni veelgi paremini, ent kaotaks atraktiivsuse kirikute nõukogu jaoks
Peeter Sookruus (2005)	Ususaated on programmi mitmekesisuse ja avalik-õigusliku ringhäälingu ülesannete täitmise huvides kristlikule vähemusele. Laiemalt hariv, hinge hariv, kasvatab inimestes headust, helgust, valgust, selgust.
Reet Valing (2005)	Igapäevased palvused, „Kirikuelu“ ja 5 kiriku ülekannet aastas on proportsionaalselt piisav hulk saateid kristlikule sihtgrupile, eesmärgiks tolerantsi kasvatamine ühiskonnas ja tasakaalustatud käsitluse pakkumine ristiusust
Einar Kraut (2005)	Head vaimulikud saated on võrreldavad kultuurisaadetega, mille sihtauditooriumil puuduvad igasugused kitsendused. Ususaated kuuluvad sotsiaalelu saadete valdkonda – sotsiaalsus <i>par excellence</i> – mis räägivad elust, suhetest, eetikast, elu mõttest. Ususaadete kandepind võiks minna laiemaks, haarates kaasa lisaks kristlusele veel teisi religioone.

Tabel 7.1. Võimalikke religioonisaadete eesmäärke raadios.

Kolmas võimalik lähenemine ususaadetele raadios on võrreldav Eesti Kirikute Nõukogu religiooniõpetuse platvormiga. Selles öeldakse, et religiooniõpetus on mitte-konfessionaalne, olemuselt oikumeeniline õppeaine, mis käsitleb lisaks kristlusele kõiki suuremaid religioone ja religioosseid liikumisi (Religiooniõpetuse platvorm 2002). Multireligioossele lähenemisele viitavad intervjuudes kaks vastanut. Einar Kraut (2005) arvas, et ususaadete filosoofiline kandepind võiks minna laiemaks ja hõlmata lisaks kristlikele kirikutele veel teisi religioone: „Minule väga meeldiks, kui siit kõlaks ka maausuline, budistlik, judaistlik või kasvõi islami sõnum aeg-ajalt. Me teame, et meie ühiskonnas ei ole neid inimesi palju, aga nad on olemas ja selletõttu võiksid nad siin ka oma häält omada. Selles mõttes oleks siis Eesti Raadio veel rohkem ikkagi eesti raadio, eesti rahva raadio.“ Seda, et Eesti Raadio täidaks veel paremini avalik-õiguslikku funktsiooni, kui hommikupalvused oleksid avatud teistelegi religioonidele, arvas ka Jaan Leppik (2005). Samas tõdes ta, et tõenäoliselt kaotaksid hommikupalvused sel juhul Eesti Kirikute Nõukogu jaoks atraktiivsuse. Teiseks probleemiks mittekristlike religioonide kaasamise juures jääb katusorganisatsiooni puudumine, millela oleks raadiol äärmiselt raske iga usuühendusega eraldi läbi rääkida ja proportsioone paika seada.

8. Diskussioon

Diskussiooni osa võtab kokku käesolevast tööst esile kerkinud arengud ja tendentsid kristlikul ringhäälingumaastikul. Peatükk arutleb Eesti Kirikute Nõukogu positsiooni üle Eesti Raadios seoses ususaadet koordineerimisega ning raadio juhtkonna nõustamisega. Eraldi küsimused on ususaadete sihtauditoorium ning koostööpartnerite valiku põhimõtted religioonisaadete tootmiseks. Lisatud on autori poolsed soovitused ja küsimused edasiseks tööks.

8.1. Kristliku ringhäälingu areng

Lähtuvalt käesolevas töö aluseks olnud materjalist ja selle analüüsist võib jagada ususaated ringhäälingus kolme suuremasse perioodi.

1. Esimene etapp aastatel 1988-1991 on suure vaimustuse aeg, mil piisas toimetuse enda initsiatiivist, et hakata usust taas avalikkuse ees rääkima. Varasemal ajal taunitud või suisa keelatud teema oli põnev, populaarne, köites nii kuulajaid kui ka saatejuhte. Religiooni teema hakkas 1988. aastal samm haaval päevavalgele tulema ja aasta kulmineerus jõulude ajal esimese raadio- ja teleülekandega Tallinna Toomkirikust, mis oli väidetavalt esimene ülekanne üldse tegutsevast kirikust Nõukogude Liidus. Aga toimetust ei huvitanud üksnes ristiusk vaid ka teised usundid, mistõttu muutus 1989. aastal pilt raadios üsna kirjuks. Selleks ajaks oli loodav Eesti Kirikute Nõukogu loomas juba suhteid ringhäälingu organisatsioonidega regulaarse koostöö arendamiseks ja päris esimeste regulaarsete saadetenähtude jõuti 1989. aasta 5. novembril „Hingevalgusega“. Raadio toimetuse oli selleks ajaks juba kõik ära proovinud, isegi vaimuliku raadiomõtiskluse sama aasta 2. aprillil „Stereopühapäeva“ alguses, kui esines Illar Hallaste. Eesti Kirikute Nõukogu eesmärgiks kujunes regulaarsete ususaadete arendamine. 1990. aasta 24. veebruaril lisandus „Kirikuelu“, veel üks aasta hiljem 11. veebruaril said Eesti Kirikute Nõukogu toel ususaated igapäevasteks ning algasid hommikuti kell 8.15.
2. Teist perioodi võib nimetada kristliku ringhäälingu arengu perioodiks. Esimene vaimustus läks mööda, põhiohk jäi sellele, kuidas senist koostööd edasi arendada ja tegevusulatust

laiendada. Lisaks Eesti Kirikute Nõukogule tekkisid veel mitmed rühmitused, kes soovisid kristliku meediatööga tegeleda – eeskätt muidugi selleks, et aidata kaasa kristliku sõnumi levikule Eestis. Kristliku raadiotöö tegemisest olid huvitatud luterlased, baptistid ja nelipühilased, aga ilmselt veel paljud teised, kes selleni ei jõudnud. Erinevatest kirikutest pärit kristliku raadiotöö algatajad omavahel üksmeelt ei saavutanud ja igaüks ajas oma rida. Luterlik kirik jäi 1990ndate alguses Eesti Kirikute Nõukogu raames tehtava raadiotöö juurde, annetades näiteks Saksamaalt saadud raadiotehnika Eesti Raadiole ususaadete ettevalmistamiseks. See on mõistetav ka seeläbi, et luterlaste arv teiste konfessioonide esindajate kõrval on suurem ja nõnda saadi ka Eesti Raadios võrreldes teiste konfessioonidega rohkem eetriaega. 1993. aastal alustasid baptistid saateid Tallinna Pereraadios, varsti lisandusid Kuressaare Pereraadio ja Tartu Pereraadio programm. 1993. aastal hakkasid nelipühilased edastama „Raadio 7“ saateid Eesti Raadio III programmi kanalil. 1995. aastal muutus Raadio 7 iseseisvaks kanaliks. 1997. aastal alustas tööd meediakeskus Eesti Luterliku Tunni Teenistus, mille üheks väljundiks olid saated Vikerraadios ja Klassikaraadios. 2001. aastal alustab kesklainel tööd Tartu Pereraadio venekeelne programm.

3. Viimast perioodi tänaseni võib nimetada ajaks, mil kristlik ringhäälingumaastik korrastub. Erinevatel põhjustel välistoetusest ilma jäänud Eesti Luterlik Tund ja Tallinna Pereraadio lõpetasid tegevuse – vastavalt aastatel 2003 ja 2004. Pereraadio astus sellega sammu ühtse üleriigilise programmi poole, laiendes Tartu stuudio saateid Põhja-Eestisse ning luues Tallinna väikese korrespondentpunkti, mis töötab ühise programmi heaks. Järgnevatel aastatel on oodata ilmselt veel muutusi. Küsimuseks jääb, milliseks kujuneb Kuressaare Pereraadio saatus, kas see ühineb ühtse Pereraadio programmiga, jääb regionaalseks või muutub lokaalseks jaamaks? Kas millalgi on mõeldav Pereraadio ja Raadio 7 ühinemine? Kuidas jätkub Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio koostöö?

Tabel 8.1. Kristliku ringhäälingu areng Eestis aastatel 1988-2004

Aastad	Arengud
1988-1991	saated „Stereopühapäev“ ja „Keskööprogramm“. Rahvuslik ärkamine ja usuline ärkamine toetasid teineteist. Kõrgendatud huvi ristiusu vastu 1988. aastal, seejärel 1989. aastal ka teiste religioonide suhtes. Saadetes loodi seoseid euroopa kultuuri ja ristiusu vahel. Areneb välja koostöö Eesti Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio vahel. Ususaated – hommikupalvused ja „Kirikuelu“ saavad kindla formaadi ja aja saatekavas.

Aastad	Arenngud
1991-2001	Teema muutub inimestele tuttavamaks, kõrgendatud huvi religiooni suhtes vaibub. Tekib ja areneb kristlik ringhääling. Tänapäevaks iseseisva raadiojaamana tegutsev Raadio 7 alustas tegevust Eesti Raadio III programmi kanalil. Rootsi nelipühi kiriku taustaga IBRA-raadio aitas vastutasuks Eesti Raadiol hoida töös sulgemisele määratud III programmi. 1997. alustab Eesti Raadio kõikidel kanalitel kristlikke saateid Eesti Luterliku Tunni Teenistus, tasudes selle eest USA luterlaste rahadega. Alustab Pereraadio venekeelne programm.
2001-2004	Kristlik ringhäälingumaastik korrastub. Eesti Luterliku Tunni Teenistus lõpetab tegevus 2003. Tallinna Pereraadio regionaalne programm suletakse 2004. aastal ja Tallinnas kantakse edasi Tartu Pereraadio programmi. Eesti Raadiosse jäävad kristlikest saadetest alles Eesti Kirikute Nõukoguga koostöös valmivad "Kirikuelu" ja hommikupalvused.

8.1. Eesti Kirikute Nõukogu positsioonist Eesti Raadios

Bakalaureusetöö sissejuhatuses oli väide, et uurimuses peaks selguma Eesti Kirikute Nõukogu võtmeroll ususaadete taastamise juures, ehkki nõukogude aja lõpus võib eeldada ka toimetuse enda initsiatiivi ristiusuga seotud teemade kajastamisel. See väide leidis töös kinnitust, kuid tuleb lisada, et Eesti Kirikute Nõukogu võtmeasukoht on säilinud läbi kõikide aastate alates esimestest saadetest. „Kirikuelu“ saade on eetris juba 15 aastat sama pealkirja all, hommikupalvused on küll läbi aegade kandnud eri pealkirju – „Hingevalgus“, „Raadiojutlus“, „Hardushetk“ – kuid jäänud sellegi poolest osaks hommikuprogrammist.

Eesti Raadio endine peadirektor Peeter Sookruusi ja kirikutepoolse meediatöö koordinaatori Tiit Salumäe jutust selgus ka see, et Eesti Kirikute Nõukogul sai raadios ühtlasi eksperdi rolli anda nõu, milline on ühe või teise usuliikumise taust, missugune võib olla nende potentsiaal osaleda ususaadete ettevalmistamises. Näiteks koostöö nii IBRA kui ka Eesti Luterliku Tunni Teenistusega arutati läbi Eesti Kirikute Nõukogu esindajatega ning saadi nendepoolne heakskiit. Arvestades Eesti ajaloolist ja usulist tausta on olnud partnerlus Eesti Kirikute Nõukoguga tugev ja toimiv alus, mis on taganud stabiilsuse läbi aastate. Toimetuse sõltumatust ja vastutust on aidanud garanteerida vaimulike saadete toimetaja kuulumine Eesti Raadio koosseisuliste ajakirjanike hulka, ehkki saadete eest maksab Eesti Kirikute Nõukogu.

Samas on just viimastel aastatel hakatud avalik-õiguslikule ringhäälingule ette heitma koostööd kiriklike organisatsioonidega ning võimalike teiste religioonide kõrvale heitmist raadiotööst. Sellises olukorras võiks raadio kaaluda üldiste religioonisaadete põhimõtete välja

töötamist, mis oleksid rakendatavad ka olukorras, kus koostöö üksnes Eesti Kirikute Nõukoguga jääb kitsaks – mittekristlikesse religioonidesse kuuluvate eestimaalaste arv suureneb ning ühtlasi kasvab ka vajadus nende usulise teenimise järele raadio vahendusel ning. Eeskujuga saab võtta ilmselt religiooniõpetuse platvormist või kaitseväge kaplanaadi teenistuses kehtivatest põhimõtetest. Eesti Kirikute Nõukogu ja Siseministeeriumi usuaastade osakond saavad olla siinkohal kindlasti head partnerid õiglase aluste välja töötamisel.

Eesti Raadio koostöö kristlike organisatsioonidega on olnud kohati väga pragmaatiline. „Raadio 7“ alustas tänu IBRA rahadele, Eesti Luterliku Tunni kasuks rääkisid raadiotele makstavad summad. Regulaarse ja püsiva koostöö Eesti Kirikute Nõukoguga on samuti kindlustanud lepingulised suhted ning järjepidev toetus raadiotele, kompenseerimaks toimetaja palka ja esinejatele makstavat honorari. Peeter Sookruus tunnistas intervjuus, et koostöö osade lepingupartneritega võib tunduda tänases päevas kummaline ning küsimusi tekitav. Paratamatult tekib kahtlus, kui ei oleks kristlike organisatsioonide toetust, kas ringhääling siis üldse ususaateid edastaks? Või hoopis vastupidi, kui jehoovatunnistajad alustaksid pikki läbirääkimisi, pakuksid head kultuuriprogrammi ning suurt projektitoetust, siis kas nad võetaks samuti vastu? Muuseas see küsimus pole sugugi juhuslik ega mitte ka kiuslik, sest Eesti Vabariigi taasiseseisvumise eelsel perioodil võeti „Vahitorni Seltsi raadiokõned“ ilmselt nendel samadel motiividel saatekavasse. Siinkohal oleks abiks taas selgelt sõnastatud platvorm, milliste põhimõtete järgi ühe või teise kristliku organisatsiooniga ringhääling koostööd teeb.

Tabel 8.2. Eesti Raadio koostööpartnerid aastatel 1989-2004 ususaadete tegemisel.

Aasta	Partner	Koostöö
1989-2004	Eesti Kirikute Nõukogu	„Kirikuelu“, palvused, ülekanded kirikutest, toimetaja palk, esinejate honorarid
1991-1995	International Broadcasting Association	Töötajate ja vaimulike koolitus, „Raadio 7“ saated Stereoraadios, kandis III programmi saatekulud aastatel 1993-1995
1991-1992	Eesti Evangeelne Luterlik Kirik	Raadio saab humanitaarabi korras tehnikat. „Kiriku laulu- ja palveraamatu“ sisse laulmine
1997-2001	Eesti Luterliku Tunni Teenistus	Missouri sinodi rahadega valmivad saated Viker- ja Klassikaraadios

Ususaadete madalat prioriteeti näitab ka tõsiasi, et Eesti Raadio koduleheküljel rippuv

kronoloogia ei maini ühtegi ususaatega seotud kuupäeva – 1989. a. kohta märgitakse küll regulaarsete ingliskeelsete saadete algus, aga ususaadetest mitte sõnagi. Samas väljendavad ususaated samuti väga olulist suuna muutust Eesti Raadios, tehes lõpu ateistliku propaganda ajastule ning astudes sammu lääne kristliku kultuuriruumi suunas. Samuti puudub Eesti Kirikute Nõukogu raadio kodulehel avaldatud koostööpartnerite nimekirjast.

8.3. Ususaadete sihtauditoorium

Ususaadete rolli ringhäälingus on käesolevas töös vaadeldud läbi kolme võimaliku lähtepositsiooni. Avalik-õigusliku ringhäälingu põhimõtetega läheb neist kõige enam kokku saadete tootmine vähemustele, mida kristlus Eestis ka on. Sellise lähenemise korral on religioonisaadete eesmärgiks pakkuda vaimulikku sõnumit ja moraalselt tuge kristlasest kuulajatele, teised saavad sellest osa kui üldkultuurilisest nähtusest. Teiseks võib näha saadete eesmärki kristliku kultuuri tutvustamisena üldisele auditooriumile, mis kirikute poolt organiseerituna kannab sageli mõtet juhatada inimesi usu juurde. Avalik-õiguslikus kanalis on seesugune varjatud kuulutustöö problemaatiline, ent mittetulunduslikes või kommertsraadiotes täiesti aktsepteeritav töö vorm. Kolmas võimalus taotleda üldist sihtauditooriumi ususaadetele, oleks muuta need laiapõhjalisemateks, kaasates veel teisigi religioone peale kristluse. Selline töö eeldaks mittekristlike religioonide suuremat aktiivsust ning koostööd, et olla väärikas partner nii Eesti Kirikute Nõukogule kui ka avalik-õiguslikule ringhäälingu organisatsioonile.

8.3. Tabel. Ususaadete võimalikke sihtgruppe ja eesmärke lähtuvalt teoloogilisest alusest.

Saadete alus	Sihtauditoorium	Eesmärk
Kristlus	Kristlik vähemus	Saada kinnitust usule, täiendada teadmisi, mõtiskleda, palvetada, saada julgustust
Kristlus	Mittekristlik enamus	Tutvustada kristlikku kultuuripärandit, kiriku põhitõdesid ja väärtushinnanguid, õpetada tundma Jumalat, kasvatada kogudusi
Eri religioonid	Üldine kuulajaskond	Tutvustada eri religioone, nende tõekspidamisi, edendada sallivust ja rahu, väärtustada ühiseid huvisid

Eesti Raadios kõlanud ususaated vajaksid lisaks käesolevas töös antud ülevaatele ka sisulist analüüsi. Edasi võiks uurida, millise sõnumiga on kristlik hommikupalvus? Millist

jumalapilti hommikupalvused kujundavad? Milliseid üleskutseid sisaldavad vaimulikud mõtisklused? Kuidas on valitud piibli kirjakohtad hommikupalvustele? Kas ja kuidas aitavad kaasa kristlikud saated sallivuse ja võrdõiguslikkuse edendamisele ühiskonnas? Milliseid väärtushinnanguid palvused sisaldavad?

Teine teemade ring, mida võiks edasi uurida, puudutab Eesti Raadio koostööd erinevate organisatsioonidega, aga samuti mitteformaalsete initsiatiivgruppidega, kes regulaarselt sõna saavad. Millised on koostöö alused avalik-õiguslikus kanalis, kuidas on tagatud toimetuse sõltumatus rahastatud projektide puhul, millist koostööd üldse võimaldavad teha ringhäälinguseaduses lubatud annetused ja projektitoetused.

Kolmandaks võiks uurida, kuidas katab Eesti Raadio oma saadetega ühiskonna vähemusgrupe, kuhu paigutatakse saatekavas kitsamale grupile suunatud saated, mida peaksid need pakkuma üldauditooriumile, kuidas tagada nii raadiojaama kõrge kuulatavus kui ka jõudmine vähemusteni.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö uuris ususaateid Eesti Raadio, kusjuures suuremat tähelepanu oli pööratud religiooni teema esinemisele 80ndate lõpu aastatel ja regulaarsete ususaade välja kujunemisele 1990ndatel aastatel. Töö allikateks olid Raadiolehed, Eesti Raadio arhiivimaterjalid ja intervjuud ususaadetega seotud võtmeisikutega.

Töö esimene osa uuris, milliste saadete kaudu jõudsid usu teemad raadio vahendusel taas avalikkuseni ja kuidas kujunesid välja regulaarsed religioonisaated? 80ndate aastate lõpus ilmunud Raadiolehtede saatekavade põhjal selgub, et Ususaated Eesti Raadios said hoo sisse juba 1980ndate lõpul. 1988. aastal tegi otsa lahti III programmi ehk Stereoraadio pühapäevane saade, milles aeg-ajalt tutvustati nii kristlikku kultuuri kui ka kiriku ajalugu. 1988. aastale oli iseloomulik seoste loomine religiooni ja Euroopa kultuuri vahel. „Stereopühapäeva“ vestlusringidesse olid haaratud vaimulikud, ajaloolased ja kirjandusteadlased. Tutvustati nii ristiusu jõudmist Eesti alale kui ka eestikeelse piibli ajalugu ning selle mõju edasisele emakeelse kirjanduse arengule. Euroopa kultuurist ja usust räägiti sageli Eesti jaoks murrangulistel päevadel, näiteks III programmis enne „Eestimaa laulu“ otseülekannet. 1988. aastal anti „Stereopühapäeva“ saadete vahendusel kuulajatele nõ kiirkursus kristlikust kultuuriloost ja ristiusu põhialustest. See oli lünk paljude inimeste teadmistes, mille aitasid täita pikad, mitmeid tunde kestnud avalikud vestlusringid ja arutelud mikrofoni ees. 1989. aasta 2. aprillil jõudis „Stereopühapäev“ esmakordselt vaimuliku mõtiskluse eetrisse andmiseni.

1989. aastal muutus pilt juba kirevamaks, saatejuhid avastasid koos kuulajatega samm-haaval teisi religioone. „Stereopühapäeva“ arutelud võttis üle Vikerraadio „Keskööprogramm“, hakates tooma sisse üha sagedamini teisi religioone, näiteks budism või juutlus. Huvi hakkasid pakkuma ka tervendajad ja imearstid. Kristlusest räägiti juba seoses mingisuguse konkreetsete üritustega või välisreisidega. Kesköine saateaeg pakkus võimalusi usulisteks-filosoofilisteks otsinguteks, olgu siinkohal nimetatud näiteks lugemised Herman Hesse ja Uku Masingu teostest.

Samal ajal 1989-1990 käsitlesid Eesti Raadio I programmi saated jõuliselt kristlikku

mõttelugu saates „Filosoofia ja kultuur“ ning teiselt poolt eesti rahvapärимust ning omausku saadetes „Mõttekiir“, „Esivanemate vaimuvara“ ning „Silmaring“.

Regulaarsed ususaated said alguse koostöös Eesti Kirikute Nõukoguga 90ndate alguses. Samas ei tasu ära unustada seda, et kiriku ringkond oli juba 1988. aasta jõulujumalateenistuse ülekande taga. 1989. aasta lõpus alustas pühapäeva hommikuti vaimulike mõtiskluste või raadiojuttudega „Hingevalguse“ sari. Nendest saadetest kasvasid välja tänaselgi päeval Eesti Raadio eetris olevad igapäevased hommikupalvused.

Töö esitas küsimuse, milline on olnud Eesti Raadio koostöö usuorganisatsioonidega religioonisaadete ettevalmistamisel, milliseid saateid ning kuidas on toodetud? Eesti Kirikute Nõukogu on olnud Eesti Raadio kõige pikaajalisem partner. Lisaks eelpool nimetatud pühapäevasele „Hingevalgusele“ käivitati kristlike organisatsioonide tegevust kajatav infosaade „Kirikuelu“, mis alustas 1990. aasta 24. veebruaril esialgu üle nädala. Igapäevaste Kirikute Nõukogu poolt toetatud vaimulike saadete ni jõuti aasta hiljem – 11. veebruaril 1991. Saated said kavas kindla koha iga päev kell 8.15 hommikul: vaimulik mõtisklus või piibli lugemine oli eetris tööpäeviti, laupäevane aeg läks „Kirikuelu“ saatele ja pühapäeva hommik jäi pikema raadiojuttude jaoks. Eesti Kirikute Nõukogu jagas hommikused raadiomõtisklused nädalate kaupa kirikute või koguduste liitude vahel ära proportsionaalselt liikmeskirikute suurusele ja samal põhimõttel on valitud hommikupalvuste pidajaid Eesti Raadios ka praegu. Ehkki hommikuste palveminitute pikkus ja aeg on muutunud ning „Kirikuelu“ saate vorm vaheldunud, on Eesti Kirikute Nõukogu Eesti Raadio kõige tugevam partner seoses ususaadete ettevalmistamisega. Nendepoolne panus väljendub lisaks koordineerivale tegevusele ka igaaastases rahalises toetuses, mis aitab katta esinejatele makstavat honorari ning toimetaja tööd, samuti toetavad kirikud kristliku raadiotöö õppepäevade korraldamist.

Bakalaureusetöö kirjeldab lühidalt intervjuude ja arhiivi dokumentide põhjal Eesti Kirikute Nõukogu lepingu raames töötanud toimetajate tegevust. Esimene vaimulike saadete toimetaja oli endine Noorte Hääle peatoimetaja Toivo Aare, tema tööd jätkas 1993. aastal Terje Soots koos Ilona Hausmanniga, Tartu stuudiost tegi kaastööd praegune Pereraadio peatoimetaja Mare Pihlak. 1994. aastal asus ususaateid toimetajana koordineerima Jaan Leppik, töötades selles ametis kuni 2001. aastani.

Paralleelselt Eesti Kirikute Nõukoguga tegi Eesti Raadio koostööd ka Rootsi nelipühi kiriku taustaga misjoniorganisatsiooniga International Broadcasting Association (IBRA), kelle toel algasid 1993. aastal III programmis õhtused kristlikud saated. Suutmata kanda programmide edastamisega seotud suuri kulutusi, oli Eesti Raadio 1993. aastal valmis sulgema III programmi – Stereoraadiot. Selles olukorras pakkus IBRA mõlemale poolele sobivat koostööd: Õhtustel tundidel alustas Stereoraadios tööd kristlik programm „Raadio 7“ ja IBRA toetas Eesti Raadiot III programmi saatekulude hüvitamisega. Väidetavalt säilis tänu IBRA rahalisele panusele ja „Raadio 7“ sünnile Eesti Raadio Stereoraadio programm, millest tänaseks on välja kasvanud Klassikaraadio. 1995. aastal Raadio 7 iseseisvus ning tegutseb tänaseni regionaalse kristliku erakanalina teise kristliku ja mittetulundusliku Pereraadio kõrval. Sisuliselt oli juba 1993. aastal tegemist eraraadioga, mis pidi olude sunnil töötama Eesti Raadio kanalil. IBRA huvi koostöö vastu Eesti Raadioga tekkis mõni aasta varem, kui pakuti Eesti Raadio töötajatele ning eri kirikute vaimulikele kristlikuks raadiotööks vajalikku väljaõpet Rootsis.

Kolmas koostööpartner Eesti Raadiole oli 1997. aastast alates Eesti Raadios Eesti Luterliku Tunni Teenistus. Selle organisatsiooni põhikirjaliseks ülesandeks oli kuulutada massimeedia kaudu Eesti rahvale kristlikke väärtushinnanguid ja põhitõdesid. Saated Vikerraadios ja Klassikaraadios kord nädalas kuulusid ühe osana Eesti Luterliku Tunni kui meediakeskuse töö juurde, mida rahastasid suures osas Ameerika Missouri sinodi luterlased. Meediakeskus likvideeriti 2003. aastal, mil rahastamine lõppes.

Eesti Raadio koostöö Eesti Evangeelne Luterliku Kirikuga on seotud väliskontaktide loomise ning humanitaarabi korras raadiotehnika vahendamisega Saksamaalt. Teiseks organiseeris luterlik kirik koostöös Euroopa luterlike vähemuskirikute meediaorganisatsiooniga KALME raadioseminare või kutsus vaimulike saadete toimetajaid osalema välisriikides toimuvatele koolitustele. Eesti Raadio segakoor laulis linti valitud koraale 1991. aastal ilmunud uuest luterlikust Kiriku Laulu- ja Palveraamatust, mida mängiti hommikupalvuste juures. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku algatusel toimus ka esimene raadio- ja teleülekanne kirikust 1988. aasta jõulude ajal.

Bakalaureusetöö otsis ka vastust küsimusele, milliseid eesmärke võiksid täita religioonisaated raadios. Eesti Kirikute Nõukogu poolt kinnitatud hommikupalvuste salvestamise juhend toob välja kolm võimalikku eesmärki 1) juhtida tähelepanu evangeeliumis peituvale lootusele, 2) selgitada kristliku usu põhitõdesid ja 3) teenida neid, kes ei saa koguduse elus osaleda. Intervjueeritavate arvamuste põhjal võib välja tuua veel eesmärke: hinge harimine, headuse ja sallivuse kasvatamine inimestes, moraali väärtustamine, elu mõtte leidmine.

Omaette väärtust kannavad bakalaureusetöö tarvis salvestatud ja üles kirjutatud intervjuud religioonisaadetega seotud isikutega, mis sisaldavad olulisi tähelepanekuid kirikute, koguduste ja parakiriklike organisatsioonide rolli kohta ühiskonnas, analüüsivad avalik-õigusliku ringhäälingu võimalusi vähemusgruppidele suunatud programmi valmistamiseks, kirjeldavad avalik-õigusliku ringhäälingu lepingulisi suhteid teiste organisatsioonidega ja võimalikke poolte kohustusi, räägivad toimetuse tööst, vastutusest, sõltuvusest ja sõltumatuses, kirjeldavad ajakirjaniku tööprotsessi ning meisterlikkust. Ajaloolise väärtusega on esimese „Hingevalguse“ ja „Kirikuelu“ tekstid, mida ei leia isegi arhiividest.

Käesolev bakalaureusetöö näitas Eesti Kirikute Nõukogu võtmerolli Eesti Raadio partnerina kristlike religioonisaadete ettevalmistamisel, tutvustas regulaarselt eetris olnud saatesarju ja nende toimetajaid. Samuti kirjeldas uurimus Eesti Luterliku Tunni Teenistuse ja IBRA toetusel valminud saateid ning Eesti Raadio võimalikke motiive nende organisatsioonide kaasamisel kristlike saadete tootmisse. Uurimus viitas majanduslikele kaalutlustele kui ühele võimalikule valiku kriteeriumile religioonisaadetega seotud koostööpartnerite valikul ning esitas ettepaneku töötada välja põhimõtted, mille alusel koostöö usuorganisatsioonidega võiks edaspidi toimida. Ühtsed aluspõhimõtted looksid ka vajaliku raamistiku olukorras, kus ristiusu kõrval suureneb teistesse religioonidesse kuulvate inimeste arv ning koostöö Eesti Kirikute Nõukoguga jääb liiga kitsaks.

Edasised tööd võiksid uurida religioonisaadete sisu, neis peegelduvaid väärtushinnanguid, panust sallivuse ja võrdõiguslikkuse edendamisse. Samuti väärivad täiendavat analüüsi Eesti Raadio koostöö partnerorganisatsioonidega ja vähemustele suunatud programmi ulatus ja vastavus Eestis esindatud gruppide vajadustele.

Abstract

The re-emergence and development of religious radio programmes on Estonian Radio in 1988-2004

Meelis Süld

The aim of the current Bachelor of Arts thesis was to research religious programmes on Estonian Radio with a specific focus on the frequency of religious topics in the late 1980s and the emergence of regular religious programmes in the 1990s. The sources of information included the radio guide *Raadioleht*, archives of Estonian Radio and interviews with key persons connected with the production of religious programmes.

The first part of the thesis focused on the first radio programmes publicly dealing with religious issues as well as the emergence of regular religious programmes. The issues of the radio guide *Raadioleht* in the late 1980s show that religious programmes gained momentum already at the end of the 1980s with *Stereoraadio* Sunday programme *Stereopühapäev*. The programme introduced both Christian culture as well as the history of the Christian church. The attempt to establish links between (the Christian) religion and the European culture was characteristic of the late 1980s. The talks in *Stereopühapäev* included ministers, historians and literary scientists. Both the coming of Christianity to Estonia as well as the history of the Estonian Bible and its impact on the development of Estonian literature were discussed.

In 1989, programme presenters and listeners gradually began to discover other religions besides Christianity, bringing a change to the situation. The talks begun in *Stereopühapäev* continued in *Vikerraadio* late night programme *Keskööprogramm* with an increasing focus on other religions, such as Buddhism or Judaism. Philosophical and religious issues, for example the readings of Herman Hesse and Uku Masing, found good ground due to the late night transmission time. In parallel to this, the history of Christian philosophy was intensively dealt with in *Filosoofia ja kultuur*, an Estonian Radio Channel 1 programme. On the other hand, other Channel 1 programmes, such as *Mõttekiir*, *Esivanemate vaimuvara* and *Silmaring*,

focused on Estonian folk tradition and ethno-religion.

The regular transmission of religious programmes had its beginning in co-operation with the Estonian Council of Churches at the beginning of the 1990s, although the church community already supported the broadcasting of the Christmas service in 1988. Sunday morning religious meditations and radio sermons began with *Hingevalgus* series in 1989. These programmes later developed into daily morning prayers which are still on air on the Estonian Radio today.

The thesis also explored the co-operation of the Estonian Radio and religious organizations in producing religious programmes, the nature of these programmes and the way they were produced. One of the most long-lasting partnerships of the Estonian Radio has been with the Estonian Council of Churches. On February 24, 1990 *Kirikuelu*, a programme reflecting the activities of Christian churches was launched in addition to Sunday morning *Hingevalgus* and was initially transmitted every other week. Daily religious programmes supported by the Estonian Council of Churches were launched a year later, on February 11, 1991. The programmes were listed every morning at 8:15 with a Bible reading or a meditation on weekdays, *Kirikuelu* on Saturdays and longer radio sermons on Sundays. The production of morning meditations was divided on a weekly basis by the Estonian Council of Churches between its churches and associations of congregations with morning prayer time allocated to member churches proportionally according to their size. The same principle is still being used for apportioning morning prayer time by the Estonian Radio now. The Estonian Council of Churches also supports the Estonian Radio financially by paying the speakers' fees and the editor's salary. Churches also support the organization of Christian radio work training days.

Using the interviews and the archives as a source, the thesis then gives a short account of the work done by the editors contracted with the Estonian Council of Churches. The first editor of religious programmes was Toivo Aare, the former chief editor of the newspaper *Noorte Hääl*, followed by Terje Soots and Ilona Hausmann in 1993. Contributions also came by Mare Pihlak from Tartu studio now working as the chief editor of *Pereraadio*. In 1994, Jaan Leppik commenced work as editor and coordinator of religious programmes, holding the post until 2001.

The Estonian Radio also co-operated with the International Broadcasting Association (IBRA), a mission organization of Swedish Pentecostal background, whose support enabled the commencement of Christian evening programmes on Channel 3, named *Stereoraadio*, in 1993. Unable to cover its broadcasting expenses, the Estonian Radio was ready to close down Channel 3 in 1993, which made IBRA's co-operation very welcome. It supported the Estonian Radio financially by compensating the expenses of Channel 3 while *Stereoraadio* broadcasted the Christian programme *Raadio 7* in the evening hours. IBRA's interest for the co-operation with the Estonian Radio emerged a few years before necessary trainings for Christian radio work began in Sweden for Estonian Radio staff and ministers of different Christian churches.

From 1997 onwards, the Estonian Radio also had a third co-operation partner, Lutheran Hour Ministries Estonia. The aim of this organization, specified in the articles of association, was to promote Christian values and principles via mass media in Estonia. The work of the Lutheran Hour Ministries Estonia media centre included programmes both on *Vikerraadio* and *Klassikaraadio* once a week, mostly financed by the Lutheran Church-Missouri Synod, USA. In 2003, the financing stopped and the media centre was closed down.

In co-operation with the Estonian Radio, the Estonian Evangelical Lutheran Church acted as an intermediary for bringing usable radio studio equipment as humanitarian aid from Germany. The Lutheran church also organized radio seminars in co-operation with the Communication Committee for Lutheran Minority Churches in Europe (KALME) and invited editors of Christian programmes to training sessions abroad. In 1991, the Estonian Radio Mixed Choir recorded a selection of hymns from the new Lutheran Book of Praise and Prayer which were later used in morning prayer programmes. The first church radio and television broadcasting at Christmas 1988 was also one of the initiatives of the Estonian Evangelical Lutheran Church.

The present Bachelor of Arts theses emphasized the key role of the Estonian Council of Churches in partnership with the Estonian Radio in the production of Christian religious programmes. It introduced different regularly transmitted radio programmes and their editors.

The study also described several programmes produced with support from Lutheran Hour Ministries Estonia and IBRA and sought to understand the motives of the Estonian Radio for including the above-mentioned organizations in the production of Christian radio programmes. The study identified economic reasons as one possible motive and made a proposal to develop a set of principles for co-operation with religious organizations. In future, these principles would provide a necessary framework in a situation where the number of people belonging to other religions besides Christianity increases in the society, making the Estonian Council of Churches unable to provide for all potential target audiences.

Kasutatud kirjandus

Kirjanduse loetelu

Aimre, I. (2005). Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Arnaldo, C. A. & J. P. Madeira (ed). (1998). Public Service Broadcasting and Editorial Independence: Strengthening Democratic Voices. Keruu: Finnish National Commission for UNESCO and the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation, 164-167.

Ateistlikust kasvatustööst. (1976). Tallinn: Eesti Raamat.

Eesti Kirikute Nõukogu religiooniõpetuse platvorm. (2002).

<http://www.ekn.ee/index.php?lk=toovaldkonnad&valdkond=ReligiooniõpetusePlatvorm>.

Vaadatud 28. aprillil 2005.

Eesti riigi kultuuripoliitika põhialused. (2002). <http://www.kul.ee/index.php?path=367>.

Vaadatud 28. aprillil 2005.

Euroopa põhiseaduse leping. (2004). Euroopa Liidu Teataja. Teatis nr 2004/C 310/01. 16. detsember 2004.

Fairclough, N. (1989). Critical discourse analysis in practice: description, in N. Fairclough, Language and Power. London: Longman, 109-139.

Giddens, A. (2000). Sociology. Cambridge: Polity Press.

Hoover, S. M. (1997). Media and the Construction of the Religious Public Sphere. In Rethinking Media, Religion, and Culture. S. M. Hoover & K. Lundby (ed). Thousand Oaks CA, London, New Delhi: SAGE Publications, 283-297.

Hoover, S. M. & K. Lundby. (1997). Introduction: Setting the Agenda. In Rethinking Media, Religion, and Culture. S. M. Hoover & K. Lundby (ed). Thousand Oaks CA, London, New Delhi: SAGE Publications, 3-14.

Inter Mirifica. Decree on the Media of Social Communications. II Vatican Council. (1963).

[http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-](http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19631204_inter-mirifica_en.html)

[ii_decree_19631204_inter-mirifica_en.html](http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19631204_inter-mirifica_en.html). Vaadatud 28. aprillil 2005.

Kulmar, T. (2000). Üldine usundilugu I. Käsikirjaline loengukonspekt sügissemestrist 2000. TÜ usuteaduskond.

- Lauristin, M. & P. Vihalemm. (1980). Massikommunikatsiooni teooria. 2. trükk. Tartu: TRÜ žurnalistikakateeder.
- Lauristin, M. & P. Vihalemm. (1998). Postkommunistlik siirdeaeg Eestis: Tõlgendusvõimalusi. Akadeemia, 1998, 4-5, 675-701 & 899-916.
- Liiman, R. (2001). Usklikkus muutub Eesti ühiskonnas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lindlof, T. R. (1995). Qualitative Communication research methods. Thousand Oaks CA, London, New Delhi: SAGE Publications.
- McQuail, D. (2000). McQuail's Mass Communication Theory. 4th Edition. London, Thousasnd Oaks CA, New Delhi: SAGE Publications.
- Ringhäälinguseadus. Redaktsiooni jõustumise kp. 01.01.2005. (2004). Elektrooniline Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=831359>. Vaadatud 29. aprillil 2005.
- Ringvee, R. (2003). Usk tänapäeva maailmas. Ettekanne. ELTT kultuurikonverents „Inimesena maailmas“. Tallinn, 21. veebruar.
- Schmidt, J. (1998). Saade ja selle kuulajad. Kuidas ma kõnelen raadios? Kirikliku raadiotöö käsiraamat. Fraud, M & J. Goetzmann. Tallinn: EELK Konsistooriumi kirjastusosakond, 13-22.
- Süld, M. (1998). Ateistlik propaganda Nõukogude Eesti ajalehtedes aastail 1952 ja 1962. Käsikirjaline seminaritöö. Ajakirjandusosakond, Tartu Ülikool, Tartu.
- Süld, M. (2004). Religioonisaated ringhäälinus – ajalugu ja tänapäev. Ettekanne. Kristliku raadiotöö õppepäev Eesti Raadios. Tallinn, 4. november.
- Teaduslik ateism. (1975). Tallinn: Eesti Raamat.
- The Communicative Church. (2004). The Church's Communications Strategy 2004-2010. Helsinki: Evangelical Lutheran Church of Finland. Central Church Board 2004:7.
- Tylor, E. B. (1871). Primitive culture. London: Murray.
- Unt, A. (2001). Avalik-õigusliku ringhäälingu mõistest. Avalik-õiguslik ringhääling Eestis. Lõhmus, M. & E. Ehand. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 9-14.
- Vihuri, V. (2003). Kiriku vastutus ühiskonna eest. Ettekanne. ELTT kultuurikonverents „Inimesena maailmas“. Tallinn, 21. veebruar.
- Võõrsõnastik. (2000). Tallinn: TEA Kirjastus.

Allikate loetelu

- A Statement of Policy for IBRA Radio (1993). ER ja IBRA lepingu lisa. Tallinn, 2. september.
- Aare, T. (1990). 14. oktoobril läheb eetrisse 50. saade „Hingevalgus“. Raadioleht. 15.-21. oktoober.
- Aare, T. (1990). Esimene „Kirikuelu“ homme eetris. Päevaleht. 23. veebruar.
- Aare, T. (1990). Kirikuelu. Raadioleht nr 8. 19.-25. veebruar.
- Aare, T. (1990). Vaimulikku sõna kuulab 170 000 inimest. K. 10. oktoober.
- Aare, T. (1991). Vaimulikud saated Eesti Raadio kavas nüüd iga päev. Rahva Hääl. 10. veebruar.
- Aare, T. & Salumäe, T. (1989). Hingevalgus. Sakala. 3. november.
- Agreement of Cooperation. (1993). ER & IBRA. 2. september.
- All about IBRA, Presentation. (2005). <http://www.ibra.org/info/presentation.html>. Vaadatud 23. mail 2005.
- EELK Liturgiline Komisjon. (2000). Matus. Jumalateenistuste ja kiriklike talituste käsiraamatu prooviväljaanne 5. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik, Tallinn.
- Eesti Kirikute Nõukogu religiooniõpetuse platvorm. (2002). 24. oktoober. <http://www.ekn.ee/index.php?lk=toovaldkonnad&valdkond=ReligiooniopetusePlatvorm>. Vaadatud 20. mail 2005.
- Ehasalu, J. (2002). Meediakeskus toob Jumala sõna koju kätte. Postimees. 18. mai.
- EKNi tegevusaruanne. Raadiotöö. (1997). Käsikirjaline köide. Eesti Kirikute Nõukogu.
- EKNi tegevusaruanne. Raadiotöö. (2000). Käsikirjaline köide. Eesti Kirikute Nõukogu.
- EKNi tegevusaruanne. Raadiotöö. (2004). Käsikirjaline köide. Eesti Kirikute Nõukogu.
- EKNi tegevusaruanne. Senine tegevus. (1989). Käsikirjaline köide. Eesti Kirikute Nõukogu.
- ER saatekava. (1988). E 26. september II programm. Raadioleht nr 40. 26. september – 2. oktoober.
- ER saatekava. (1988). E 5. detsember II programm. Raadioleht nr 50. 5.-11. detsember.
- ER saatekava. (1988). K 17. august II programm. Raadioleht nr 34. 15.-21. august.
- ER saatekava. (1988). L 24. detsember I ja II programm. Raadioleht nr 52. 19.-25. detsember.
- ER saatekava. (1988). L 8. oktoober I programm. Raadioleht nr 41. 3.-9. oktoober.
- ER saatekava. (1988). N 15. november II ja III programm. Raadioleht nr 51. 12.-18.

detsember.

ER saatekava. (1988). N 25. august II programm. Raadioleht nr 35, 22.-28. august.

ER saatekava. (1988). N 31. detsember I programm. Raadioleht nr 1. 28. detsember 1987 – 3. jaanuar 1988.

ER saatekava. (1988). N 8. detsember II programm. Raadioleht nr 50. 5-11. detsember.

ER saatekava. (1988). P 1. mai I programm. Raadioleht nr 18. 25. aprill – 1. mai.

ER saatekava. (1988). P 10. jaanuar III programm. Raadioleht nr 2, 4.-10. jaanuar.

ER saatekava. (1988). P 11. detsember III programm. Raadioleht nr 50, 5-11. detsember.

ER saatekava. (1988). P 11. september III programm. Raadioleht nr 37, 5.-11. september.

ER saatekava. (1988). P 20. november III programm. Raadioleht nr 47, 14.-20. november.

ER saatekava. (1988). P 24. detsember III programm. Raadioleht nr 52. 19.-25. detsember.

ER saatekava. (1988). P 31. jaanuar III programm. Raadioleht nr 5, 25.-31. jaanuar.

ER saatekava. (1988). R 17. juuni II programm. Raadioleht nr 25, 13.-10. juuni.

ER saatekava. (1988). R 23. september II programm. Raadioleht nr 39, 19-25. september.

ER saatekava. (1988). R 25. november I programm. Raadioleht nr 48. 21.-27. november.

ER saatekava. (1988). R 25. november II programm. Raadioleht nr 48. 21.-27. november.

ER saatekava. (1988). R 28. oktoober I programm. Raadioleht nr 44. 24.-30. oktoober.

ER saatekava. (1988). R 28. oktoober II programm. Raadioleht nr 44. 24.-30. oktoober.

ER saatekava. (1988). R 29. aprill II programm. Raadioleht nr 18, 25. aprill – 1. mai.

ER saatekava. (1988). R 30. detsember I programm. Raadioleht nr 53. 26. detsember 1988 – 1. jaanuar 1989.

ER saatekava. (1988). T 29. november I programm. Raadioleht nr 49. 28. november – 4. detsember.

ER saatekava. (1988). T 8. november I programm. Raadioleht nr 46. 7.-13. november.

ER saatekava. (1989). E 12. juuni II programm. Raadioleht nr 24. 12.-18. juuni.

ER saatekava. (1989). E 13. märts II programm. Raadioleht nr 11. 13.-19. märts.

ER saatekava. (1989). E 18. detsember I programm. Raadioleht nr 51. 18.-24. detsember.

ER saatekava. (1989). E 21. august II programm. Raadioleht nr 34. 21.-27. august.

ER saatekava. (1989). K 16. august II programm. Raadioleht nr 32. 7.-13. august.

ER saatekava. (1989). K 20. detsember I programm. Raadioleht nr 51. 18.-24. detsember.

ER saatekava. (1989). K 22. november I programm. Raadioleht nr 47. 20.-26. november.

ER saatekava. (1989). K 25. oktoober I programm. Raadioleht nr 43. 23.-29. oktoober.

ER saatekava. (1989). K 29. november II programm. Raadioleht nr 38. 27. november – 3. oktoober.

ER saatekava. (1989). K 8. november I programm. Raadioleht nr 45. 6.-12. november.

ER saatekava. (1989). L 19. august II programm. Raadioleht nr 33. 14.-20. august.

ER saatekava. (1989). L 23. detsember III programm. Raadioleht nr 51. 18.-24. detsember.

ER saatekava. (1989). L 8. aprill I programm. Raadioleht nr 14. 3.-9. aprill.

ER saatekava. (1989). L 8. juuli I programm. Raadioleht nr 27. 3.-9. juuli.

ER saatekava. (1989). N 12. oktoober II programm. Raadioleht nr 41. 9.-15. oktoober.

ER saatekava. (1989). N 21. detsember I programm. Raadioleht nr 51. 18.-24. detsember.

ER saatekava. (1989). N 26. oktoober II programm. Raadioleht nr 43. 23.-29. oktoober.

ER saatekava. (1989). P 19. märts III programm. Raadioleht nr 11, 13.-19. märts.

ER saatekava. (1989). P 2. aprill III programm. Raadioleht nr 13, 27. märts – 2. aprill.

ER saatekava. (1989). P 23. detsember. Raadioleht nr 51. 18.-24. detsember.

ER saatekava. (1989). P 26. märts I ja III programm. Raadioleht nr 12. 20.-26. märts.

ER saatekava. (1989). P 8. jaanuar III programm. Raadioleht nr 54, 2.-8. jaanuar.

ER saatekava. (1989). R 10. märts II programm. Raadioleht nr 10. 6.-12. märts.

ER saatekava. (1989). R 13. jaanuar I programm. Raadioleht nr 2. 9.-15. jaanuar.

ER saatekava. (1989). R 26. mai I programm. Raadioleht nr 21. 22.-28. mai.

ER saatekava. (1989). R 27. jaanuar I programm. Raadioleht nr 4. 23.-29. jaanuar.

ER saatekava. (1989). R 27. oktoober I programm. Raadioleht nr 43. 23.-29. oktoober.

ER saatekava. (1989). R 3. märts I programm. Raadioleht nr 9. 27. veebruar – 5. märts.

ER saatekava. (1989). R 30. juuni I programm. Raadioleht nr 26. 26. juuni – 2. juuli.

ER saatekava. (1989). R 6. jaanuar I programm. Raadioleht nr 54. 2.-8. jaanuar.

ER saatekava. (1989). T 18. aprill II programm. Raadioleht nr 16. 17.-23. aprill.

ER saatekava. (1989). T 24. oktoober II programm. Raadioleht nr 43. 23.-29. oktoober.

ER saatekava. (1989). T 27. juuni I programm. Raadioleht nr 26. 26. juuni – 2. juuli.

ER saatekava. (1990). E 8. jaanuar II programm. Raadioleht nr 2. 8.-14. jaanuar.

ER saatekava. (1990). ER saated vene keeles. Raadioleht nr 1. 1.-7. jaanuar.

ER saatekava. (1990). K 21. märts III programm. Raadioleht nr 12. 19.-25. märts.

ER saatekava. (1990). K 3. jaanuar I programm. Raadioleht nr 1. 1.-7. jaanuar.

ER saatekava. (1990). L 27. jaanuar II programm. Raadioleht nr 4. 22.-28. jaanuar.

ER saatekava. (1990). N 1. märts II programm. Raadioleht nr 9. 26. veebruar – 4. märts.

ER saatekava. (1990). N 29. märts I programm. Raadioleht nr 13. 26. märts – 4. aprill.

ER saatekava. (1990). P 4. märts III programm. Raadioleht nr 9. 26. veebruar – 4. märts.

ER saatekava. (1990). R 26. jaanuar I programm. Raadioleht nr 4. 22.-28. jaanuar.

ER saatekava. (1990). T 16. jaanuar II programm. Raadioleht nr 3. 15.-21. jaanuar.

ER saatekava. (1990). T 23. jaanuar II programm. Raadioleht nr 4. 22.-28. jaanuar.

ER saatekava. (1990). T 30. jaanuar I programm. Raadioleht nr 5. 29. jaanuar – 4. veebruar.

ER tehnika vastuvõtuakt. (1992). Tallinn, 23. november.

Fotoallkiri. (1989). Verner Puhmi foto. Noorte Hää. 4. november.

Hapsal, M. (1994). Raadio 7 – koostegemise rõõm. Eesti Kirik. 13. aprill.

Intervjuu. (2001). Kristlik sõnum ilmalikus meedias. Eesti Kirik. 10. oktoober.

Kalve, T. (1988). Arbos. Raadioleht nr 44. 24.-30. oktoober.

Kalve, T. (1988). Kolme orkestri jõulukontsert Linnahallis. Raadioleht nr 52. 19.-25. detsember.

Kalve, T. (1988). Tuhat aastat. Raadioleht nr 28, 4.-10- juuli.

Kalve, T. (1989). Hingevalgus. Raadioleht nr 44. 30. oktoober – 5. november.

Kalve, T. (1989). Jõulujumalateenistus. Raadioleht nr 51. 18.-24. detsember.

Kalve, T. (1989). Silmaring. Raadioleht nr 51. 18.-24. detsember.

Kalve, T. (1989). Šamaanitrummidest UFOdeni.... Raadioleht nr 35. 28. august – 2. september.

Kalve, T. (1989). Hingevalgus. Raadioleht nr 52/53. 24. detsember 1989 – 1. jaanuar 1990.

Kalve, T. (1989). Kirikukellad. Raadioleht nr 52/53. 24. detsember 1989 – 1. jaanuar 1990.

Kalve, T. (1989). Reportaaž kodust. Raadioleht nr 52/53. 24. detsember 1989 – 1. jaanuar 1990.

Laanela, D. (1992). Kas vajatakse kristlike raadiosaadete tegijaid? Eesti Kirik. 3. oktoober.

Laanela, D. (1993). Eesti kristliku televisiooni- ja raadiotöötajate konverents. 10. veebruar.

Laaneser, R. (1993). Kristliku raadio seminar. Eesti Kirik. 29. september.

Leping ER ja EELK vahel. (1992). Tallinn, november. Allkirjastamata koopia.

Leping ER ja EELK vahel. (1994). Tallinn, 20. detsember. Allkirjastamata koopia.

Leping ER ja EKNi vahel. (1990). Tallinn, 27. veebruar. Allkirjastamata koopia.

Leping ER ja EKNi vahel. (1991). Tallinn, 31. jaanuar. Allkirjastamata koopia.

Leping ER ja EKNi vahel. (1992). Tallinn, 11. veebruar. Allkirjastamata koopia.

Leping ER ja EKNi vahel. (1992). Tallinn, detsember. Allkirjastamata koopia.

Leping ER ja EKNi vahel. (1994). Tallinn, 9. detsember.

Leping ER ja EKNi vahel. (1998). Tallinn, 15. detsember.

Leping ER ja EKNi vahel. (2004). Tallinn, jaanuar. Allkirjastamata koopia.

Leping ER ja EKNi vahel. (2004). Tallinn, november. Allkirjastamata koopia.

Lodu, M. (1993). Eesti Raadio III programmis alustab Raadio 7. Raadioleht. 27. september.

Meediakeskus ELTT. Hooaeg 2002/2003. (2002). [/www.ngonet.ee/eltt/kes4.html](http://www.ngonet.ee/eltt/kes4.html). Vaadatud 11. novembril 2002.

Meediakeskus ELTT. Kes me oleme. (1999). <http://www.ngonet.ee/eltt/kes2.html>. Vaadatud 12. oktoobril 1999.

Otsus ER ja EKNi lepingu ammendamise kohta. (1991). Tallinn, 31. jaanuar.

Peensoo, P. (1995). Raadio 7 kavandab tervet infokeskust. Õhtuleht. 3. aprill.

Pereraadio saatekava 23.05.05.- 29.05.05. (2005). <http://www.pereraadio.ee/est/kava.htm>. Vaadatud 24. mail 2005.

Pilliroog, E. (2002). Meediakeskus Eesti Luterliku Tunni Teenistus 2002/2003. Tallinn: ELTT.

Raadio. (2004). 15-74aastase elanikkonna uuring. November. Tallinn: Faktum.

Salumäe, T. (1989). Eesti Kirikute Nõukogus. Rahva Hääl. 13. oktoober.

Salumäe, T. (1990). Eesti Kirikute Nõukogus. Noorte Hääl. 3. jaanuar.

Uudis. (1992). Kiriku ringhäälinguplaanidest. Eesti Kirik, 19. november.

Uus, E. (1993). Kirikute Nõukogu ja Eesti Televisioon hakkavad tegema koos kristlikku programmi. Rahva Hääl. 13. märts.

Lisa 1. Intervjuu. Einar Kraut

Tallinn, 5. aprill 2005

Millal ususaadete ettevalmistamisega esmakordselt kokku puutusid?

Ma jään selles mõttes korrektse ja täpse vastuse võlgu, et ma ei jõudnud järele vaadata oma kodust arhiivi, et seda kalendritest leida, mis aasta ja kuu see täpselt oli. Igatahes see oli mõni aeg pärast seda, kui Eesti Raadios hommikupalvused käivitati. Päril alguse juures ma ei olnud, sest Toivo Aare, kes seda teatavasti nii palju kui minul teada on, alguses korraldas ja juhatas, ja mul on tunne, et kõige esimeses otsas oli, andis seal režii alast nõu ja juhendamist esinejatele Härmo Saarm, kes tol ajal oli režii osakonna või raadioteatri, tol ajal nimetati veel režii osakonnaks, selle juhataja. Aga Härmol vist mingi hetk tuli selline tunne, et tööd on niigi palju, kuna ta, kuna ta ka osakonda juhatas ja siis ta palus mul see asi üle võtta. Nii et üsna algjärgus varsti ka ma seda tööd tegema hakkasin. Mida ma sellest esimesest perioodist mäletan, on see, et kõik oli uus, kusagilt otsa midagi üle võtta ei olnud, muidugi me teadsime, olime kuulnud, kuidas neid saateid tehakse välisraadiotes mujal maailmas. Soomet mäletan juba koolipõlves sai aeg-ajalt ususaateid kuulatud, hommikupalvusi ja ja küllap Toivogi umbes samal tasemel seda asja teadis ja valdas. Siis mis puudutab niisugust professionaalset ettevalmistust, siis toimus meil... Mis aastal meil kroon tuli? 91 või oli see 2 juba? See oli, vabariik oli juba olemas ja siis läksime rublalt kroonile üle, see oli vist, kas mitte 92. aasta suvel. Nii et igatahes sellel suvel, kui tuli kroon, me olime parajasti Rootsis koolitusel ja see koolitus oli nii, et sinna, selle jaoks moodustati raadio ja noorte kirikutegelaste ühine õppegrupp. Meid võis olla... kahtkümme vast ei olnud, aga üle kümne kindlasti oli meid seal koos. Raadiost olid peale Toivo Aare ja minu veel mitmed inimesed: Terje Soots, siis Peeter Kaldre, Silvia Karro ja veel nii mõnedki. Ja grupi põhituumiku, valdava enamuse moodustasid siis noored vaimulikud või vaimuliku ala vastu huvi tundvad inimesed eri konfessioonidest. Seal oli näiteks ena... noh kõige rohkem oli muidugi luterlasi, aga oli ka üks katoliiklane, üks seitsmenda päeva adventist, üsna mitu baptisti ja ja ma ei mäleta, kas, ja oli küll metodisti kiriku esindajaid oli kah. Niisugune seltskond, väga huvitav seltskond oli. Ja selle, selle seltskonnaga meil kõigepealt oli siis niisugune sissejuhatav õppus siin raadiomajas, niisugune paari päevane sessioon või isegi vist mitu korda käisime koos ja selle asja korraldusliku külje eest aitas hoolt kanda või selle niisugust finantskülge vedas rootsi nelipühi kiriku üks aktiivne tegelane, näed nimi ei tule hetkel meelde, aga, aga ta oli eestlane. Nii et tema kaudu aeti välja rahad ja siis kui me Rootsis käisime, siis juba edasi järgmine sessioon oli juba Rootsis, kus me olime kümme päeva või kaks nädalat koguni, vist oli kümme päeva, siis seal meid majutati Stockholmi lähedale nelipühi kiriku mingisugusesse õppekeskusesse, kus meie eest väga hästi hoolt kanti ja väga huvitav programm oli, ka kaasa arvatud väikesed ekskursioonid Stockholmis ja selle ümbruses ja sisustati meie aega seal kõige enam muidugi professionaalseid tarkusi jagades, olid loengud niihästi vaimuliku saate tegemisest kui ka saate tegemisest, raadiosaate tegemisest üldse, kaasa arvatud raadiokõne, selle niisugused põhitarkused, tuleb arvestada, et suur osa meie kursusest osavõtjaid oli ju väga vähese või üldse mitte raadiokogemusega, aga ma pean ütlema, et ka meile raadioinimestele oli see päris huvitav ja kasulik näha, mis moodi Rootsi raadio kõige paremad spetsialistid koolitusosalal meile seda teavet edasi andsid. Igatahes ma olen kodus hiljem veel seda kladet lehitsenud ja vaadanud, et päris huvitav oli. Ja siis muidugi seal oli täiesti praktiline õppus, et seal siis tegime ise ka niisugust elavat stuudiotööd, võtsime sõna mingitel teemadel, esinesime ja... ja tegime lõpuks siis ka mingisugused saatelõigud valmis. Ka üks käik oli Rootsi raadiosse.

Kui Sa nüüd juba sellest koolitusest räägid, siis võib-olla noh peaks rääkima ka sellest, mida raadio ise on teinud siin. Ma lugesin vanu ajalehti ja seal oli, noh, päris mingi seminar „Kirik ja raadio“ ja siis Sina olid seal kõneleja. Et kui palju siit raadio poolt on olnud sellist aktiivsust ja... ja soovi siin kohapeal õpetada inimesi välja. Noh, eeskätt siis neid hommikupalvetajaid varasematel aastatel.

Noh, siin ma pean nüüd ütlema, et ma ei ole nende asjade organiseerimise juures olnud mitte kordagi. Küllap seda on organiseerinud nii nagu Sina viimastel aastatel seda ise oled teinud, küllap varasematel aastatel selle eest hoolitses Toivo ja kui palju neid õppusi või koolitusi täpsemalt olnud on, ei oska ma ka praegu enam ütelda, ei mäleta. Ma mäletan lihtsalt, et üsna mitmel korral on seda olnud, aga tegelikult kiriku poolt, kirikute nõukogu poolt, ütleme nii Tiit Salumäe isikus on olnud huvi isegi rohkem kui seda teoks on jõutud teha, sest neid plaane oleme me ihunud üheskoos küll mitutki puhku, aga igakord ei ole see iga... noh, ma ütleks nii, et ei läinud aastat kui me sellest ei rääkinud, aga mitte igal aastal ei ole sellist koolitust toimunud. Ma ei oska öelda, mis põhjusel, aga nüüd viimastel aastatel on see olnud tõepoolest juba regulaarne peaaegu ja... ja nagu on jäänud mulje, kuna

ma olen nüüd kõikidel nendel kordadel tõepoolest ka ise olnud rääkimas, vähemalt kahel viimasel aastal, mul on jäänud mulje, et igatahes vaimulike poolt on huvi olnud väga suur ja vastuvõtt väga hoogne ja elav. Tõeliselt hea on olnud neid õppusi läbi viia.

Kui palju on olnud sellist koos istumist ja mõtete jagamist kirikutegelaste ja raadioinimeste vahel. Kas Sa oled ka ise nendest osa võtnud, just varasematel aastatel jällegi.

Neid on kindlasti olnud, aga kuivõrd Toivo käes oli ikkagi kogu see organiseeriv jäme ots, siis ma usun, et põhilise niisuguse planeerimis- ja arutamistöö kirikute nõukogu inimestega tegi Toivo omaette omapead. Näiteks ei ole mina kordagi osalenud avalike salvestuste ettevalmistamisel ega selle üle aru pidamisel, et kust järjekordse salvestuse teha võiks, samuti ei ole mina ka kordagi olnud ühelgi salvestusel ei jõulude ajal ega lihavõtte ajal, ega mingil muul puhul. Aga minu töö, kui nüüd selle juurde juba jõudsimel, on olnud just studiosalvestuste, hommikupalvuste ja pühapäevaste hommiku... väikeste hommikujutluste juures abistavaks jõuks olla, abistada nõu ja jõuga ja ma ütlen ka kohe, mis laadi see nõu on pidanud olema või see abi. Hoolimata sellest, et vaimulikud kõik on harjunud sõnaga töötama ja avalikult esinema, raadiostuudio on siiski midagi muud. Kõige rohkem ilmneb see selles, et raadiostuudios ei ole esinejal ju vahetult kuulajat ees. Ta ei taju seda otsest kontakti ja selletõttu mitte kõik inimesed, aga on neid, kes tunnevad end esialgu väga kohmetult, võõras keskkond ka natuke ajab närvi, tavaliselt seda tööd võetakse väga suure vastutuse ja niisuguse kohusetundega. Ja siis on üks väga lihtne väike ülesanne lihtsalt see närv katsuda maha võtta. Ühesõnaga teha inimesele olemine mõnusaks, anda tunda, et ta on siin oodatud ja kui peaks proovi juures esimese, esimese hommikupalvuse, esimese, esimese lõigu salvestamisel ilmneva mingisugune pinges või krambis olek, siis julgustama, natukene abistama, et see üleaurune närv välja võtta, et inimene hakkaks tundma ennast mõnusalt. Ja enamasti see ka õnnestub. Siis muidugi mis on väga sageli esinejatele kammitsaks, on see, et (pikk paus) ei vallata vajalikul määral raadiolugemiseks vajalikku intiimsust. Ollakse harjutud esinema kantslist suurele kirikusaalile võlvide all, pannakse hääl kõlama, siis esialgu seda tuleb teadlikult, kõigepealt, kui uus inimene tuleb, kes enne ei ole raadios veel oma häält proovida saanud, siis see on esimene asi, mida tingimata rääkisin läbi, et meil on niisugune... olukord on täiesti teine, mikrofon on väga tundlik ja kujutage ette nüüd, et te räägite tõesti ühele inimesele, kellega te olete vastastiku silmast silma ja suhtlete ja teil on temaga hea rääkida, saate aru, et ta teid tahab kuulata ja mõistab teid ja tundke ise mõnu sellest, sellest rääkimisest. Siis muidugi kõigest hoolimata ikkagi küllalt palju on noh niisugused maneerlikud või harjumuslikud, igapäevasest esinemisest külge jäänud kõnevõtted, mille puhul ühekahe korruga veel midagi ei õnnestu ära teha, ma pean siin silmas just niisugust noh kantsli tooni või, või just näiteks väga paljudele kirikutegelastele on omane selline väga rõhutatud rääkimine, kus isegi liit-sõnad on igaüks oma rõhuga (utreeerib) ja kaas-sõnad „Jumala nimel“, „Jeesuse pärast“ – kõik on niisuguse kõrgendatud rõhuga, mis teeb kõne muidugi ka mikrofonile jaoks väga kunstlikuks. No sellega oleme ikka üsna palju vaeva näinud ja ma usun, sellest on ka muidugi kogu aeg räägitud nendel koolitustel ja ma usun, et selles osas praeguseks on asi läinud märksa-märksa paremaks, ei anna üldse võrrelda, noh nii palju kui ma nüüd olen... ma ei ole küll pidev hommikupalvuste kuulaja, aga aeg-ajalt, kui sellel ajal satun raadio juures olema, minu meelest praegune tase on ikka tõesti midagi muud kui tol ajal. On tunda tõesti, et niisugune üldine selle ala, selle valdkonna kultuur on täiesti olemas meil. Aga kui, kui sellega alustasime, siis tõepoolest oli nii, et, et, see, see tuli nagu omal siin välja mõelda ja-ja üheskoos paika panna ja muidugi need esimesed lugemas käijad, siis sai ka valitud, kiriku poolt sai valitud ikkagi tõesti niisugused hästi kindlad, usaldusväärsed tegijad, kellel oli ka vaimulikuna, noh vaieldamatu tunnustus ja hea esineja maine.

Kui palju oli vaja, noh ma ei tea, kas sinul oli ka võimalus sekkuda natuke sisse, või sa jälgisid ainult keelt ja keelekasutust ja intonatsiooni?

Muidugi oli neid puhke küll, kus oleks tahtnud sekkuda või avaldada oma arvamust või-või natukene, natukene mõjutada. Ma püüan selgitada, mis puhul niisugused hoiakud või niisugused sisetunded tekkisid. Ma ise ei ole kristlane ja selletõttu suhtun hästi, eelarvamustevabalt kõikidesse konfessioonidesse ja ma tundsin tegelikult, et see andis mulle teatud eelise seda tööd tehes, sest et, et olin, olin nõu neutraalne, et ma tõesti ma jagan ja mõistan täielikult religioossust ja, ja neid tundeid ja, ja sümboleid ja see ei ole mulle olnud kunagi probleemiks ja, ja selles mõttes oli see mulle väga õpetlik ja huvitav kogu see töö. Aga tõrked tekkisid põhiliselt selle pinnal, kui jäi mulje, et selle vaimuliku esinemise tagant vaatab vastu millegi poolest piiratud maailma nägemine. Nimetagem seda sektantluseks, näiteks. Võib-olla see ongi kõige õigem sõna, mille iseloomustamiseks ma siis, lahti defineerimiseks ma võib-olla peaksin ütleva midagi, midagi selgituseks. See on see, kus inimene on veendunud võib-olla üleauru palju veendunud, natukene peab nagu ka ikka olema oma, oma hoiakutes ja usus veendunud, aga-aga-aga kui inimene on... inimese esinemisest kumab läbi, et ta on veendunud oma vaadete ja usu paremusel või eelistes mingi teise, teistsuguse uskumise või maailmapildi ees, vot kui niisugused hoiakud

esinemisest läbi kumavad, siis minu arust see ei ole vaimuliku saate õnnestumisele kasuks. See lõikab ära kõigepealt väga suure osa kuulajaskonnast, kes seda ära tajuvad. Minu meelest ideaalne vaimulik esinemine on selline, mida võib naudinguga ja huviga, tõelise teadasaamis-põnevusega kuulata see, kes enne ka üldse mitte midagi ei tea usust ega Jumalast. Ja nii näiteks mul oli väga meeldiv kuulat... kuulda päris algusaegadel, ma ei mäleta, palju see oli möödas päris algusest, aga igatahes mina olin siis juba nende saadete juures, kui üks kord Ivar Trikkel ütles, et kuulge, need on nii huvitavad saated, et see on ju tõeline maailmavaate avardamine, et see on tõeline eluväärtuste lahti mõtestamine, see on filosoofia, et need, te teete nii tasemel saateid ja vat niisugune hinnang oli minule väga suur tunnustus. Min-minu, minu meelest mitte minule, vaid kogu sellele tööle suur tunnustus. Mina hindasin seda niimoodi. Aga on olnud muide üks kord, ma ei nimeta, mis puhul ja millise konfessiooni esindaja puhul, aga kus me olime sunnitud saate ära võtma sellest, või noh mitte eetrisse laskma just nimelt (puutus kogemata mikrofoni ja ehmatas kergelt, vabandas), kus me olime sunnitud saadet mitte eetrisse laskma sellel põhjusel, et see oma enese ja oma religiooni positsioneerimine muude hoiakute ja muude vaadete suhtes oli liiga õhvastav või selline tõrget tekitav.

Kas sul olid ka mingid omad lemmikud?

Olid, loomulikult, loomulikult olid. Näiteks mulle väga meeldisid alati Rein Õunapuu esinemised, kes teatavasti on katoliiklane. Kuigi, ma pruukinud ka iga kord temaga nõus olla ja mõnikord oleks tahtnud temaga vägagi vaielda. Aga miks mulle tema esinemised meeldisid, nad olid väga elulised. Neis ei olnud seda nn (rõhutatult nn) religioossust, ta täiesti teadlikult ja ta seda isegi rõhutas mingil puhul, ta täiesti teadlikult hoidus isegi niisugusest mõistest nagu hommikupalvus, vaid ta palus ennast teadustada kui, seda esinemist teadustada kui mõtisklust. Loomulikult need oli religioosse sisuga täiesti. Aga nad olid eluliste näidete peal ja puudutasid igati. Ja vot selles mõttes, miks just see mulle meeldib, see haakub nüüd eelmise jutuga, see vat (?) religioossus, vaimsus ei ole ju midagi elust, igapäevaelust lahus seisvat, need peaksid omavahel lõikuma need kihid ja tasandid ja toetama ja ja Reinu puhul just see oli meeldiv kogu aeg, et ta järjekindlalt mõtles läbi oma esinemised selle kandi pealt ja viis nad niimoodi läbi. Ta rääkis ka peast, kusjuures see peast rääkimine oli tohutu sisemise kontsentratsiooniga, ettevalmistatud ja läbi viidud – nii et seal ei olnud mingisugust mökutamist ega ebalemist või kõhklemist, vaid see tuli väga tiheda jutuna alati. Aga muidugi meeldivaid tegijaid on olnud väga palju. No hästi palju tööd on tehtud näiteks Toomas Pauliga koos ja tema puhul muidugi keegi, ma usun, ei pane kahtluse alla seda suurt üldfilosoofilist kultuuri ja avarat vaimsust ja teadmiste hulka ja ja samas niisugust eetilist mõttekultuuri ja sügavust. Ja ka suhtlejana Toomas Paul on väga hea, meeldiva häälega ja niimoodi naudinguga kuulatav lihtsalt selles mõttes ma tõin teda sageli eeskujuks teistele lugejatele või nendel päris algusaegadel, kui me alles otsisime seda oma keelt.

Aga enne sa mainisidki Trikkelit, kes siis andis nagu sellise oma kommentaari või rääkis, mis moodi temale on need saated meeldinu, aga kas rohkem veel raadiotöötajate poolt oli tagasisidet, arvamusi nende ususaadete kohta?

Eriti mitte. Ma ei tea, võibolla Toivo... Toivoga kindlasti räägiti rohkem. Minule ei, ma ei mäleta, et oleks niimoodi kõrvu jäänud.

Aga see üldine meelsus ja suhtumine ususaadetes, sest see oli ju uus asi täiesti?

Jah, mis minule oleks muidugi algusest peale meeldinud ja see oli ka kiriku inimestega rääkides, selgus ka nende soov ja mure ja ma usun ka et Toivo jagas seda mõtet, ma ei mäleta enam, kui palju meil sellest omavahel juttu oli, oleks tahtnud, et need ajad, esinemisajad ei oleks nii meeletult varasel kellaajal ja see-see-see-see probleem minu meelest säilib siia maani, ikkagi tuleb arvestada, et väga suur osa kuulajaskonnast on eakad inimesed, kellel see raadiojutlus on ka üks võimalus leevendada oma vähest liikumisvõimalust ja selles mõttes tuua oluline osa maailmast ja elust koju kätte, aga see vanainimene hommikul võib-olla tahab magada. Selles osas ma palusin Toivol jah, et raadio juhtkonnaga ikkagi räägitaks ja selgitataks, aga mulle näib, et jah mingit... ühelgi ajal ei ole sellele vastu tulnud, ilmselt see hilisem aeg on kuulatavuse seisukohalt niivõrd magus juba, et seda ei raatsi, ükski programm ei raatsi seda käest ära anda.

No nüüd sa mainisid neid vanemaid inimesi, aga kes oleks see sihtgrupp nendel ususaadetel sinu arvates?

Loomulikult mitte ainult vanemad, ma praegu ainult mainisin selletõttu, et nende puhul on see, et nendele on see, on see ehk kõige olulisem ja kõige vajalikum osa, osa, loomulikult sihtgruppi kuulub... minu meelest võiks heade vaimulike saadete või ka hommikupalvuste kuulajaskond olla noh ilma igasuguste kitsendusteta. Nii nagu ma

kujutan ette, et hea, häid kultuurisaated võiksid kuulata, nad peaksid olema tege... tehtud nii, et nad on vastuvõetavad kõikidele normaalselt ühiskonna... normaalset ühiskonnaelu elavatele inimestele. Nii nagu on sotsiaalelu saated, haridussaated, tervisesaated praktiliselt piiramatult kuulajaskonnaga, minu arvates ususaated kujutavad sisuliselt tegelikult ju üht sotsiaalelu saadete valdkonda. Sotsiaalsus *par excellence*, üks ole, kõige, kõige, kõige olulisem, kõige... nii kuidas üldse sotsiaalsust võib ette kujutada, inimestevahelised suhted ja-ja-ja üldine elu, eetika ja elu mõtestamine ja selles mõttes oleks minul hea meel, mida avaramale pinnale see kuulajaskond suudetaks viia. Aga selle jaoks muidugi, noh, kui sa juba siin minu käest neid asju uurid ja tahad... lubad mul väljendada ka oma arvamust, siis ma kujutakse ette, et selle saate niisugune võib-olla filosoofiline või- või sisuline kandepind võiks minna veelgi laiemaks. Ma arvan, et seda ei peaks piirama isegi mitte ainult nüüd kristlikute kirikute ringiga, vaid siia võiks kutsuda sama moodi, aga see on iseasi, kuidas, kuidas näiteks sina kui juhul kui sa sellest huvitatud oled või oleksid, et kuidas, kuidas sa selle näiteks kirikute nõukogule selgeks teed, aga minule väga meeldiks, kui siit kõlaks ka minupärast maausuline või budistlik või minupärast judaistlik või või kasvõi islami sõnum aeg-ajalt. Me teame, et meie ühiskonnas ei ole neid inimesi palju, aga nad on olemas ja selletõttu võiksid nad siin ka oma häält omada. Selles mõttes oleks siis Eesti Raadio veel rohkem ikkagi eesti raadio, eesti rahva raadio.

Ma loodan, et sa seda sama mõtet ütled ka kunagi kirikute nõukoguga koostöös korraldatud koolitusel...

Hea meelega, hea meelega.

Ma tuletan sulle siis seda meelde.

Aga kas sina jagad seda seisukohta?

Ma jagan täiesti sinuga seda seisukohta, sest minu teada nad vist Rootsist läksid seda sama teed ja sealne ususaadete koordinaator ütles, et pärast seda hakkasid ka kirikud rohkem pingutama ja hakkasid mõtlema, mis sõnumit edastada raadio vahendusel.

Kas sa ise lugesid ka millalgi palvusi või piibli tekste?

Olen seda teinud. Olen lugenud Toomas Pauli valitud piibli tekste, meil oli niisuguseid sessioone, niisuguseid nädalaid, mida me täitsime vahel, noh, sellisel ajal kus vaimulike oli raskem kätte saada, näiteks suvel, kus me tegime, ise olime ka puhkusel, tegime hulk saateid ette valmis, siis me tegime nii, et palusime Toomas Paulil valida piibli tekste ja siis minu meelest isegi mitu korda luges neid ette Toomas Lõhmuste, aga vähemalt ühe korra olen lugenud mina ka. Aga võib-olla isegi mitu korda. Ma täpselt ei mäleta enam, igatahes ma olen seda teinud. Ja see oli minule väga huvitav.

Ja seal lõpus vist oli ka ette kirjutatud palve, üks ole?

Jaa, palve oli jah ette kirjutatud.

Kas midagi sellist võiks näiteks vahelduse mõttes ka praegu teha?

Miks ei, miks ei? Vat üks probleem, kui sa küsisid jah, et minu hoiakuid ja suhtumisi ja kuidas ma kogesin seda tööd. Üks probleem on minu jaoks olnud, see on nüüd hästi isiklik jutt ja sa ei pruugi seda kusagil kasutada, aga võib-olla sa saad siit midagi ka ja noh, kasvõi enda jaoks või vähemalt tekib sul mingisugune resonants ja sa mõtled minuga kaasa, mul on hea meel sellegi üle. On olnud näiteks palve tonaalsuse leidmine ja muide, see oli üks, kui nüüd niimoodi minu mäta otsast, režissööri mäta otsast asja vaadata, siis minu jaoks oli see väga oluline küsimus, sest mis mind esialgu nii mõnegi esineja puhul häiris, oli see niisugune võltsvagaduse tonaalsus, võltsvagaduse hoiak hääles, millega asuti palvet lugema. Ja muuseas ma sellest rääkisin isegi [---] (palus nime mitte kasutada). Minu meelest palve ükskõik mis religioonis see ka oleks, ta on, ta peab olema kõige siiram, kõige ehtsam, kõige ausam, kõige vahetum kõnelemine kõige vägevamaga.

Ühesõnaga seda maha lugeda ei saa?

Seda ei saa maha lugeda ja seda ei saa, seda ei saa, mis veelgi olulisem on, et seda ei saa lugeda tehtud häälega või tehtud olekuga, et ma „heidan Sinu ette, arma' Isa, armas Taevane Isa... ja nüüd ma olen nii väike ja armetu ussikene, kõiges ma loodan sinu peale, oh ja...“ või mis eriti mind veel on häirinud, mõningate

konfessioonide puhul, aga võib-olla ei ole õige seda üldistada konfessionaalsele tasemele, võib-olla on siiski rohkem tegemist isiksusliku tasemega, on mind häirinud mõnede esinejate puhul sõnaohtrus palves. Ma olen isegi mõnele vaimulikele ütelnud, et mida Jeesus ütles selle kohta? (Naerab). Et ära tule siia lobisema! Püüa öelda lihtsalt, lühidalt ja kontsentreeritult see kõige tähtsam. Eelnev jutt, kirjakohta seletamine või lihtsalt mõtisklus mingi elulise teema üle – see on olnud asi, mille juures kuulaja on saanud kaasa mõelda. Aga nüüd kontsentreeri ennast, ära hakka seletama pikalt, Jumalal ei ole vaja sinu sõnu, Jumal teab niigi, mida sa tahad, mida sul vaja on ja kas sa seda väärid või mitte. Ja, aga see on üks, mis puudutab sõnastust, aga nüüd veelgi olulisem raadiorežissööri pilgu läbi on see, et selle sõnumi või sõnade lugemise, ühesõnaga (?) rääkimise sisuline adekvaatsus oleks tagatud, et see oleks kvaliteetne, et see oleks noh, ütleme võtta näitlejakunsti mõõdupuudega, et seal ei tohi valetada. Ma ei tohi, ma ei tohi minna võltstunnetega, aga vagaduse mängimine on minumeestest võltstunne. Ma kas olen vaga või ma ei ole, võib-olla mul ei olegi vaja seda vagadust, vaid ma lihtsalt olen ehtne, aus, siiras ja räägin sellest, mida ma, mida ma tunnen ja tajun. Vot nii.

Tegelikult on päris palju kritiseeritud seda, et mispärast kristlik kirik teeb avalik-õigusliku raadio kaudu propagandat. Noh, siin võib öelda ka seda, et meil on olemas kaks usuraadiot veel – Pereraadio ja Raadio 7. Mis sa ise sellest arvad, et meil on sellised religioonsaated ja kitsalt kristliku kiriku omad, kas see läheb kokku avalik-õigusliku raadio formaadiga või peaks siin veel midagi läbi mõtlema?

Osaliselt ma sellele juba vastasin, kui ma pakkusin seda ideed, et hommikupalvusi võiks teha ka teised religioonid proportsionaalses suhtes võib-olla inimeste hulgaga, kes üht või teist usku tunnistavad. Mis puudutab näiteks „Kirikuelu“ saadet, siis ausalt öelda mind see ei häiri sellepärast... ja minu meelest ei peaks kedagi häirima, sest sõna „kirik“ on juba kristlik mõiste ja nii nagu maausulised ei lase endale pähe mää... pähe istutada, pähe määrida „kiriku“ mõistet, siis võib-olla ei armastaks seda ka mõni teinegi religioon, juutidel on sünagoog ja ja moslemitel on ka midagi muud eks ole, mošee, kirik kui organisatsioon, muidugi me võime mingisuguse üldistustasemega seda mõõnda, aga aga ma arvan, et „Kirikuelu“ saade võib küll olla kristlikule religioonile, kristlike kirikute tegemistele pühendatud ja mulle on see saade jätnud väga positiivse mulje, ma olen sulle seda ka isiklikult rääkinud mitu puhku, sellepärast, et just sa tõepoolest teed seda saadet nii, et see on kiriku elu kajastus. Seal on pidevalt vaateid ühe ja teise konfessiooni sisemistesse tegemistesse, mis kirikus üldse toimub, ma arvan just nimelt, et see on selline ülevaate saade, kus ei ole niivõrd põhjust üldist filosoofiat rääkida usu teemadel, mingisuguseid isiklikke mõtisklusi heietada, vaid et see on omamoodi selline ühiskonnaelu kajastav, kajastav saade, mis vat hõlmab seda ühiskonna valdkonda. Nüüd... ja ma ei arva ka, et see nüüd kuidagi... lõppude lõpuks on igal, igal saatel oma sihtgrupp ja, ja ei pea sugugi taotlema seda, et et mingi saate formaat oleks, oleks seeditav või vastuvõetav või puudutaks kõiki kuulajaid, vaid ikkagi ta haarab ühe elulõigu, ma arvan, et see on normaalne. Aga võib-olla peaks olema siis „Kirikuelu“ saate kõrval veel üks niisugune kultuuri vaimset külge ja seal hulgas siis religiooset või filosoofilist külge puudutav saatesari või saateliik, olgu ta kasvõi kord kuus, kui ei ei jõua seda teha iga nädal, minu arvates midagi sellist võiks veel olla, kus oleks siis lisaks kristlikele tõdedele või kristliku, kasvõi kristliku elu kajastusele võib-olla siis ka laiemat vaadet ühiskonna sellele vaimsele religioossele tegevusele.

Neid varasemaid „Kirikuelu“ saadete toimetajaid ja ususaadete toimetajaid nagu Terjet ja Toivo Aaret ei ole võimalik enam küsitleda, nad on meie seast lahkunud ja siis saabki üksnes intervjuude kaudu veel teada, mis moodi nad oma tööd tegid. Alustaks Toivo Aarest, mis moodi sa iseloomustaksid seda, kuidas tema töötas.

Minul jäi mulje, üldiselt ega ta mind ei pühendanud, selleks ei olnud vajadust, ta oli, ta oli niivõrd energiline ja võimekas raadiotehnik ja niigi, niihästi selles osas, mis puudutas saate tegemist, kavandamist, kokku panekut kui ka organiseerimist ja see muidugi oli nendes saadetes kõige tähtsam just nimelt see organiseeriv, korraldav külg. Noh, kõige rohkem, nagu ma juba mainisin, eks sa ise tead seda samuti, kõige rohkem annab see tunda (telefon heliseb) vabandust... (kõne lõppeb). Väga suur töö oli jah muidugi kõiksugu organiseerimine nii lugejate välja ajamine, teine kord tuli ju ka ette olukordi, kus lugeja äkki viimasel hetkel selgus, ei saa tulla, kas juhtus midagi, haigus või midagi muud, kiiresti oli vaja kedagi asemele otsida jne. Toivo sain nende asjadega hiilgavalt hakkama. Siis, mis Toivo väga tugev külg oli suhtlemine. Ta oli niivõrd hea suhtleja, erinevad konfessioonid, erinevad eartühmad, inimesed, noored, vanad, kõikidega ta sai suurepäraselt läbi, kõikidega ta oli... ta oli väga hea rahvamees, kohe läks sina peale, ma imestasin, kuivõrd ladusalt, hõlpsasti see käis. Õieti mina ei märganudki, millal ta seda oli jõudnud teha, igatahes kui mina stuudiosse tulin, siis oli juba vahekord selline, et ükskõik, millise suure tegelasega oli tegemist, noh võib-olla tõesti, ma ei mäleta, kas ta nüüd piiskopile ütles... tol ajal „sina“, võib-olla mitte, aga aga näiteks, väga elav ja värvikas mulje jäi muuseas papa Arderist kellega ta oli kohe „sina“ peal. Papa Arder käis meile ka mitu... mitu puhku rääkimas ja, noh baptist, ja ja oli hea esineja

ka muidugi, väga värvikas ja niisugune nauditav ja ka hästi eluline oma esinemistes, on mul jäänud mulje niimoodi. Ja Evald Saag näiteks – jälle väga väärikas vanapapi ja temaga ka kohe laabus kõik väga mõnusalts ja lahedalt ja ja siis ma mäletan, kes väga hästi esines, oli härra Priit Rannut, tol ajal Märjamaa ja Nissi koguduse õpetaja. Ja siis oo jaa muidugi Eenok Haamer. Eenok Haamer oli ka tol esimesel perioodil väga viljakas ja sage esineja ja väga nauditav selles mõttes, et rääkis alati peast, tema jutud olid enamasti väga elulised, hinge minevad, tõsiseid probleeme puudutavad ja alati niisuguse tugeva eetilise kandepinnaga ja nakatavalt-nakatavalt kõneldud.

Rääkisime Toivo Aare tööst, eks ole.

Jaa, vabanda, ma läksin nüüd teisele teemale seoses just nimelt just selle sama mälestusega, et lihtsalt enne jäi nendest nimedest puudu, aga praegu, praegu niimoodi selle assotsiatsiooni mõjul kerkis esile. Siis... mis Toivo puhul veel... tead, mul on tunne tegelikult, ega Toivo ei seganud ennast üldsegi mitte selle asja religioossesse ei sisusse ega vormi. Võib-olla ma eksin, võib-olla olen ülekohtune, mul on, mul on niisugune mulje jäänud. Et sellekohased niisugused märkused või mõtted või kaalutlused, need tulid pigem minult. Mõnikord juba hilja, kui esineja oli juba läinud, kui midagi enam teha ei olnud, aga noh, seda ma õppisin kohe nägema, et need märkused tuleb rääkida suust-suhu esinejaga kohe stuudios. Kui esimese saate lindistamise juures midagi niisugust kõrva jäi, tavaliselt siis ma läksin stuudiosse ja noh sai omavahel Toivoga nõu peetud ka, et kuule, mis sina arvad, ja mulle tundus, et me jagasime neid vaateid. Need, mida ma siin enne juba mainisin natukene. Mul on tunne, et me jagasime neid vaateid, aga ta, noh üldiselt ta oli inimesena natukene kinnine ka. Ta oli väga niisuguse lahtise suhtlemisega väliselt, aga tal oli, mingisugune kardin oli ees, kust ta ennast väga välja ei lasknud ja tema suhtlemine käis nagu mingisuguse üla-, ülatasandil, alla jäi peidus olev niisugune ruum. Ja, ja muidugi see võimaldas tal väga suurepäraselt väga erinevate inimestega, erinevate konfessioonidega lävida ja kogu seda organiseerimistööd teha ajal, kus veel religioossuse, religioosne sõnum ühiskonnas ei olnud sugugi endas mõistetav. Vot seda tuleb praegu, praegu on seda isegi rakse ette kujutada, eriti noortel inimestel, kes toda aega ei mäleta. Aga tollel ajal oli tegemist ikkagi täiesti revolutsioonilise tegevusega, täiesti uuendusliku asjaga. Ja nii et, ma ütleks nii, et „diplomaat“ on paras sõna Toivo kohta. Hea suhtleja, hea diplomaat, kõva organisator. Mis Terjet puudutab, siis ega ma ei mäletagi, et Terje oleks otseselt nende saadetega tegelnud. Terje tegevus oli rohkem sinna *new age*'i ja üldise vaimsuse kanti. Just üldine vaimsus *new age*'i võtmes ja vahel tuli seal ka parajat umbluud muidugi, olgem ausad. Ega tal väga kriitikat selle koha pealt ei olnud, olgu muld talle kerge. Ta korjas kokku siit ja sealt ja keeras ühes suures pajas keeras sellest kõigest supi kokku.

Ja samal ajal tegi ka Ilona Hausmann neid saateid?

Jah.

Tema oligi vist põhiline, kes hommikupalvuste juures oli.

Jah. Ilona jah aitas korraldada, kui Toivot ei olnud. Ja võib-olla et tal oli mingisugune osa veel Toivo kõrval, võib-olla mingisugune niisugune käskjala või või kontakti võtja roll, ma isegi ei kujuta ette. Ma mäletan, et Ilona oli ja Ilona käis sellel kursusel ka, võttis osa, kus me... muide Rootsisis me käisime kaks raksu. Või oli see isegi kolm? Igatahes üks suvi oli nagu pikem, see on kindel ja siis üks raks oli talvel ka.

Kui kaua sa seda tööd tegid, mis ajani sa istusid seal stuudios ja olid nende salvestuste juures?

Noh, pärast Toivot tuli Jaan J. Leppik, temaga me olime ka ja... ega me sinuga koos ei ole teinud seda tööd?

No päris alguses, kui ma tulin majja, siis ma vist alguses palusin paaril korral, et sa tuleksid.

Siis ikka ilmselt oli nii, et Jaan J. tegi viimases lõpus ise. Sest sai selgeks, et enam ei olnud mind vaja. Ma tundsin ennast viienda rattana, ülearusena, ripatsina, sest esinejaskond omandas juba kõik täielikult selle vilumuse, mis vaja oli, hakkas ka korduma sama ring, uutega eriti tegemist ei olnud vaja teha, vahel oli mõni noorukene, kas mõni üliõpilane või mõni diakon või diakoniss, mõni väikselts misjonäri kalduvustega inimene kusagilt, väga huvitavaid saateid muide oleme teinud, ütle mulle nüüd see Lääne-Nigula koguduse õpetaja nimi... pikka kasvu poiss, tunned sa teda?

Reinaru on praegu.

Just-just, jah. Temaga, tema organiseeris sellist, sellisel viisil oma need nädalad mitut puhku, et võttis oma koguduse noored ja andis igapäevase ühe päeva ja, ja siis oli hästi tore. Üheskoos tegime, üheskoos kuulasime, nad olid väga õpihimulised, õppisid ka üksteise vigadest. Sai, tihtipeale sai veel mitu korda lindistatud, üks kord ei jäänud rahule, tegime uuesti, üheskoos kuulasime üle, tegime veel, nad hästi tahtsid. See oli tore töö. Kui rääkida veel probleemidest, siis üks tõsisemaid probleeme oli muuseas tol ajal, ma ei tea, kuidas sa nüüd oled selle lahendanud, aga tol ajal oli õigeusu liturgilise selle elemendi lahendamine. Sest oli isegi paar juhtumit, kus tuldi väikese kooriga ja taheti teha niisugune väikene laululine etteaste, aga sellest ei tulnud midagi välja, need asjad läksid tavaliselt aia taha. Mõned korrad me küll lasime eetrisse ka niisugust asja, aga aga siis me noh omavahel pidasime nõu ja just vaimulikega koos arutasime ja katsetasime ikkagi leida sellise sõnalise lahenduse, et see asi oleks jälgitav noh mõttega ja siis noh liturgia elemente või laulu, retsitatiivi siis väga niimoodi valikuliselt lõppu näiteks, noh kasvõi siis palvusesse või aga üldiselt, üldiselt see oli niimoodi alati noa tera peal liikumine ja sest noh ma ei tea, vaevalt et küsimus on lihtsalt selles, et raadio(ja)kuulaja ei ole harjunud niisuguse asjaga, vaid ikkagi see liturgia eeldab ümber, eks ole, kiriku võlve ja ja seda atmosfääri ja kõike. Seda ei saa lihtsalt stuudio teha, juba see kõlab võltsilt, stuudio akustika ei ole see, ta ei hakka kõlama õiges võtmes, ta jääb tehtuks.

Selle sama asjaga tuleb mul praegu meelde üks projekt, vähemasti ma saan aru, et see oli vist kunagi üks projekt – stuudiojumalateenistused. Mul on paar sellist käsikirja, kus ma näen ka, et on mingid liturgia osad, on mingi muusikapala vahepeal, raadio koor vist isegi laulis sisse ja siis on jutlus. Mis nendest välja tuli, ma arvan, et sa olid ka nende asjade juures.

Ma millegi pärast ei mäletagi seda üldse. Ma ma ma oletan, et neid asju katsetati veel selles päris alguse otsas, kui mind veel juures ei olnud. Selleks ajaks vist oli see juba läbi käidud etapp. Ma usun, see võis üks aasta-päevad olla, kus kus mina asjast kõrval seisin. Ja küllap siis päris alguses need suured katsetamised käisid. Millega on muidugi ka olnud jagelemist ja vaidlemist ja õiendamist, on aeg, aja pikkus ja praegu on nüüd 5 min sisse mahutatud see asi, eks ole?

Ja pühapäeval kuni 10.

Kuni 10 jah. No see kinnistus ikka juba hulk-hulk aastaid tagasi, ma usun, et see on oma 10-kond aastat niimoodi käinud. Aga alguses oli see aja ruum natukene avaram. Minu meelest ta oli 10 ja 15 päris algul. Ja siis sai ka nii tehtud, et muusikaga täideti meie poolt see tagumine pool ka ära. Tihtipeale vaimulik tõi ise kaasa muusikapalad, mida ta tahtis, et seal lõpetuseks kõlaks. Või siis, kui tal seda ei olnud, siis me omalt poolt valisime või noh Toivo valis tavaliselt või palus fonoteegist kellelgi valida. Ja noh, ilmselt siis Heli Pikk teda aitas sel puhul.

Ma ei tea, kas see tänapäeval veel töötaks? Kas seda annaks praegu teha veel? Kas oleks vajadust üldse või mõtet? Vaimulikku muusikat Vikerraadios? Või Klassikaraadios?

Ta ei pruugi ilmtingimata olla vaimulik, tähtis on see, ja selle koha pealt ta täiesti õigustas ennast, et tol ajal oli ju niimoodi, et see kujundusmuusika võis väga juhuslikult kukkuda seal mingisugune noh täiesti teisest ooperist, mingi roki lugu või või mingist täi... noh ta võib olla väga hea muusikaliselt iseeneselt, aga lihtsalt meeleolu ei pruugi näiteks selle tekstiga sobida või ja ja vot niisuguste dissonantside vältimiseks oli see hea. Tänapäeval üldiselt või noh ma ei ütle ju üldsegi, et tänapäeval, see on ikkagi ju aegade jooksul nüüd juba välja kujunenud, et küllap saate foonikas ka on teada, missugune maitse peab olema sellel palal, millise maitsega valitud peab olema see pala, mis nüüd peale vaimulikku esinemist läheb eetrisse. Ta ei pea olema maru tõsine või või või niisugune noh mingi tingimata klassikalisest muusikast või või kuidagi harras tingimata. Ta võib olla, minupärast võib see, võib ta olla mingi jazz improvisatsioon täpselt sama hästi. Ja mulle väga meeldis selle poolest näiteks Rein Õunapuu taas, et ta tõi kaasa vahel hiigla kärtse poplugusid ja niisuguseid originaalseid ja põnevaid palu. Ja siis muidugi, noh niisuguste väiksemate konfessioonide esindajad, eriti kui nooremad käisid, tõi tihtipeale oma koguduse mingi ansambli salvestisi, see oli ka päris huvitavad. Või siis näiteks noh „Sõnajalgade“ esinemisi või midagi selles võtmes, selles laadis.

Keda sa praegu kuulaksid hea meelega hommikuti palvusi pidamas? Kes meil ei ole võib-olla olnud?

Ma ei oska nii öelda. Olen kuulnud head tööd. Noh ma nimetan praegu esimesed pähe tulevad, mis ei tähenda, et neid ei oleks rohkem ja selles mõttes see on niisugune väga mitte midagi ütlev või vähe ütlev näitestik praegu. Noh, Mihkel Kukk Raplast näiteks on teinud sisuliselt väga kandvaid ja tõsiseid saateid. [---] Siis noh, praegune piiskop on väga häid saateid teinud, Toomas Paulist oli juba juttu, kõik Salumäed vennad kolmekesi teevad head tööd, aga kuidagi eriti eluliselt huvitav ja ma usun, et just eriti nooremale kuulajale või alla keskiga kuulajale

väga täpselt suunatud tööd on teinud üks nendest, see kes Viljandis töötab – Mart Salumäe. Vennad Salumäed on kõik, nad on (?) muidugi väga erinevad igaüks oma stiililt, laadilt. Noh, Tiit Salumäe on ka väga ladus esineja... olnud kogu aeg ja kindel, kindel niisugune esineja, hoolimata sellest, et aeg-ajalt, aeg-ajalt on näha ka, et tal on 1000 muud tegemist ka ja tal (see et noh) väga raske (on) aega leida selle töö jaoks. Aga Mart Salumäe on on... niisugused... noh, ta... ta on väga hea häälega, väga hea selge esinemisega, mõttearendusega, elulised, toredad, vahvad näited ja just niimoodi, et see on kõik, vat see sama religioossus on igapäevasusega väga tihedalt läbi põimitud. Ja siis natukene akadeemilisem stiil muidugi on Jaak Salumäel, aga ka üks professionaalsemaid esinejaid olnud minu ajal vähemalt. Alati, kellele võis tohutult kindel olla, kui tema tuli ja ja oma selle noh niisuguse kindla kontseptuaalse joonega nädala läbi viis. Villu Jürjo on olnud algusaegadel väga sage esineja ja mees, kes alati hädast välja päästis, ta on niisuguse hea jutusoonega ja võis rääkida igal teemal ja igas olukorras. [---] Rein Õunapuu. Siis Vello Salo on muide siiaaani veel nimetamata. Vot Vello Salo jutlused on olnud ka ääretult elulised, lihtsad, mõistetavad, tihti peale täidetud mõnusast huumorist, tabavatest võrdlustest, täiesti vabad niisugusest võltspühadusest, vat niisugune kvintessents lööb läbi.

Kas on midagi veel lisada?

Sinu eelkäija Jaan J. kohta ütlen nii palju, et ta oli minule väga võluv, sümpaatne koostööpartner just seetõttu, et ta oli noor mees, energiline, täielik energiapomm, hästi avatud, temaga sai väga palju vaieldud, põhimõtteliselt kõiksugu teemadel mõtteid vahetatud, ka see, et ta oli niisugune, noh, see sama niisugune elulisus, tal olid väga laiad huvid ja väga suur silmaring ja ja minu arvates oli see tema etapp raadios ususaadete ajaloos ka täiesti märkimisväärne. Me siiaaani ei ole seda veel puudutanud, aga see oleks teenimatu, kui me sellest vaikiksime. Jaa, mul on hea meel, et mul tuli meelde sellest veel rääkida. Jaan J. Leppiku puhul muidugi aeg-ajalt ma oleks soovinud, et ta oleks rohkem vaeva näha kõikvõimalike esinejate otsimisega selle asemel, et ise nii palju teha. Ta natukene ülehindas oma seda, endas olevat seda teemade avarust, teemavaliku avarust, ei saa lõputult rääkida ise ja kõigest. Et paratamatult seda tööd tuleb ikkagi, see on sedavõrd tõsine ja nõudlik ja laia mastaabiline töö, et siia tuleb kaasata ikkagi võimalikult suur kaastööliste ring ja selle poolest ma väga hindan sinu, sinu tööd ja seda, kuidas sa seda tööd läbi viid.

Lisa 2. Intervjuu. Ene Pilliroog

Tallinn, 19. aprill 2001

Mis ajal tulid religioonisaated raadiosse?

Eks iga inimene räägib sellest seisukohast, mida tema tegi. Ja nüüd mina räägin sellest seisukohast, mida mina tegin, selles mõttes, et ma teist asja lihtsalt ei pruugi teada. Ja selles suhtes on mul täiesti konkreetsed faktid. Aasta 1986, 87. Stereoraadio, raadiole, Eesti Raadiole kingiti mitu suurt hunnikut CD heliplaate, mis sellel ajal oli ilmatuma tehniline ime ja kinkija oli keegi meesterahvas Ameerikast, siamaani mina ei tea tema nime, aga igatahes kottide viisi ta neid CD-d tolaegse raadio juhtkonna ette lauale tassis annetusena Eesti Raadiole tingimusel, et igal pühapäeval mängiti seda muusikat. No raadio juhtkond võttis suure tänuga kõik vastu ja olid õnne tipul kuni avastasid, et aaa! (sisse hingates) see on ju vaimulik muusika, gospel ja ja ja vaimulik rokk, popp, nii küll, aga vaimulik muusika, mis me teeme? Ja tõesti tollel ajal oli Stereoraadio ja ilma... no lihtsalt sündis selline sari nagu igapäevane kolmetunniline otse-eetris olev saatesari „Valguskiir“, kus me alguses tohtisime mängida ühelt CD-lt teisele ainult seda muusikat. Muidugi alati oli seal keegi toimetaja ja operaator, nii et vahele tulid uudised ja saatesarjal oli selline pealkiri „Valguskiir“. Juttu me rääkida ei tohtinud. Nii. Aga siis meil hakkas muidugi igav. Ja mingisugusel hetkel me hakkasime lugema mõtteteri sinna vahele. Mitte midagi ei juhtunud, mitte keegi midagi ei öelnud. Ja siis mingil ajal muidugi tulid ju jõulud ja me ilma, et oleks keegi ka küsinud kusagilt, tegime „Valguskiires“ esimese jõulusaate. Ja tollal oli noor Mihkel Kukk tulnud värskest Kaarli kogudusse ja kuna ma olen ise selle koguduse liige, siis ma sõandasin lihtsalt, ilma et oleks keegi midagi julenud karta või pahasti mõelda või mis iganes, ütelda, et kuuled, et kas sa ei tuleks natukene rääkima vat sinna „Valguskiirde“ meile jõuludest ja ja Mihkel tuli. Ja tulemus selles, et järgmisel päeval oli umbes raadiomaja valvelauas palju tädisid ja onusid, kes tõid meile jõulupakikesi ja tänukaardikesi ja kirjakesi ja ja nii. Ja mitte midagi pahasti ei läinud ja see oli aasta 86, 87. Ja vastupidi, siis hakati tellima juba keskööprogramme, vaimulikke ja hästi palju käisin Mihkel Kukega just nimelt temaga, ma ei tea, kas ma ei julenud teiste juurde suurt minna või ma ei oska isegi öelda, milles oli see põhjus, et ma temaga alguses temaga väga palju saateid tegin. Ja teine mees, kes mind selles mõttes väga sügavalt on kasvatanud ja on olnud minu teine isa, on Evald Saag, kes on ka aastate viisi väga mu kõrval seisnud ja saadetes palju käinud. Nii, ja aeg läks ja nüüd ma ei oskagi peast rääkida, mis saated seal vahepeal kõik olid, aga sellised märksõnad ma ütlesin nüüd enne 90ndaid, et aastal 1988 tõi Eesti Raadio saade „Arbos“, mis oli tehtud Arvo Pärdi „Sabat Materi“ ja teiste Arvo Pärdi stiili perioodi vaimuliku muusika peale, see saade „Arbos“ tõi Prix Musical de Radio Brno (?) esikoha. See oli esimene rahvusvaheline konkursi võit Eestisse ja tegelikult pole neid võite üldse ka hiljem tulnud. Ja seal oli siis ema temaatika. Ma kasutasin katkendeid Asta Põldmäe loa põhjal ühest tema mõtisklusest eesti ema kohta ja ise kirjutasin sotsiaalpoliitilised kristlikud üleminekulised tekstid sinna vahele. (Telefonikõne vahepeal) Nii. Et ühesõnaga Arvo Pärdi muusikale oli see tehtud ja üldiselt on teada, et Arvo Pärt ei armasta, et tema muusikat... tema muusika peale veel keegi räägib midagi või et on kujunduse mõttes tema muusikat tema muusikat kasutatud ja ma saatsin selle valmis saate Pärdile, elas ta siis Hamburgis või Berliinis või kusagil ta seal kaugel maal elas ja sealt oli positiivne vastus. Ja need saated sinna Prix Musical de Radio Brno (?) konkursile läksid tollal loomulikult läbi Moskva ja läbi Eesti Raadio kunstnõukogu loa, mille saamine oli veel omaette väga igaveseks meelde jääv protseduur ja ja vat Moskvast ütlesid mulle need inimesed, et teate, et et et see see saade põhjustas meis šoki ja oli kaalul küsimus, et kas läheb või mitte ja ja sealne peamees, ma kahjuks ei tea tema nime, olla öelnud, et glasnost on glasnost, see puudutab ka Balti vabariike ja et see läheb, et see puudutab teatud ajaloolist epohhi, millele tuleb anda õige hinnang. Nii. See tähendab, et et oli üks selline saade kristlikule mõttele, kristlikule muusikale põhinev ja saavutas sellise edu, mida siis kanti ette tõlgetena loomulikult ja luba küsides korduvalt Soome raadios, tekkis Soome raadioga kontaktid Oke Jokinenile (?) tegin hästi mitmeid kristlikke saateid, Eestis nad ei läinudki eetrisse, nad olid seal. Nii, Varssavi raadios, Läti raadios, ei oskagi praegu meenutada, kas võib olla veel kuskil. Nii. Aga nüüd järgmine selline täiesti konkreetne post sellel samal konkursi liinil on „Musica Coeli“ (?) saade. „Musica Coeli“ aastal 1990 koos Mihkel Kukega ja jällegi võitis rahvusvahelise konkursi kolmanda koha ja vat alles siis 90ndate aastate alguses hakkasid tulema need ametlikud kristlikud saated ja hommikupalvused ja see rida juba, mida ajas kirikute nõukogu ja Toivo Aare. Nii. Ja vat nüüd siin peate täpsustama, mis aasta see oli, 91 või kuskil selline. Aga meie oma Stereoraadios ja keskööprogrammides tegime ikka ja edasi, lihtsalt tegime ise ilma et oleks kirikute nõukogu palunud või üldse kirik palunud. Raadio tollane juhtkond, programmide juhtkond tellis ja pani oma programmi ja vat ma usun, et,

ma ei ole küll kindel, aga ma arvan, et ka sellest ajast mingisugune saade peaks ka arhiivis olema.

See käis ikkagi siis III programmi alt?

Tähendab, ei no keskööprogrammid olid ikka Vikerraadios või tollal I programm. Aga see „Valguskiir“ oli loomulikult iga pühapäeva õhtune otsesaade kalla viiest kaheksani. Ja see oli Stereoraadio.

93 tuli Raadio 7...

Enne seda veel sündis Pereraadio. Ja mul oli au olla Evald Timmase valitud üks Pereraadio juhat... või tähendab Pereraadio sünni hetkel põhikirja koostamisel igasugustel läbirääkimistel päevade kuude tundide viisi käisime koos, üks selline täiesti oikumeeniline seltskond, mida juhtis Evald Timmas ja mul oli rõõm ja au kuuluda sellesse kuni selle hetkeni kui toimus üks ümarlaud ja mu meelest ametlik juhatuse ja direktori valimine, sest Evald Timmas nägi, et mina võiksin olla see Pereraadio juht ja direktor kuni selle hetkeni, kui tuli Meiusi. Ja Meiusi leidis, et millegipärast tema arvas, et kui mina sinna ette saan, siis sellest raadiojaamast üks väga luterlik asi saab ja seda ei tohi sündida mitte. Ja siis valiti Leinus ja me oleme Haldiga sellest rääkinud, Haldi oli esimene, kes kohe kutsus mind ühte kohvikusse ja palus tulla sinna tööle jne jne, aga siis oli vist aeg nii palju edasi läinud, et ka Raadio 7 oli sündinud. Vat nüüd ma, see on juba täiesti kuude küsimus. Ja ajas ma võin eksida, aga minu jaoks oli ajastus selline, et ühel kevadisel ajal käis üks grupp päevade viisi koos Timmasega nii Oleviste kirikus kui ka Siseministeeriumis tollase selle usuaşjade nõuniku kabinetis seda põhikirja välja mõtlemas, seda plaani välja mõtlemas, isegi nime me ei tahtnud panna mitte Pereraadio vaid me tahtsime panna Credo raadio, või raadio Credo, midagi sellist. Ja, ja tõesti grupp oli oikumeeniline, kuni selle hetkeni kui siis kõik see tegevus ära lõpetati Meiusi (Meiusi) poolt ja edasine suhe ja saatus Pereraadioga viis meid lahti (lahku). Aga Raadio 7-sse palus mind Helle Aan koos Madis Loduga ja ilmselt nende eelnevate raadiosaadete põhjal, mis olid siin riigiraadios, kuna Helle Aan oli ka ju riigiraadios tööl, ta lihtsalt ju ei saanud mitte märgata, mis siin nagu toimus. Ja alguses olid ju Raadio 7 saated ka III programmis õhtutundidel ja kuna mina olin tööl raadios, aga Helle vist oli selleks ajaks juba ära läinud ja oli tarvis niimoodi väga kindlalt ennast siia raadioprogrammi sisse sulatada, siis Madis Lodu palvel olin mina alguses see, kes planeeris neid saateid Eesti Raadio võrku ja tegelikult oma 5, 6, 7 noort inimest nagu koolitas ka välja, kellest mõned siamaani on Raadio 7-sse kaastööliseks jäänud. A nüüd ma ei mäleta praegu seda aega, millal ma sealt ära tulin sellepärast, et olukord oli kogu aeg siin küllaltki keeruline. Lihtsalt pandi ühel hetkel Klassikaraadios fakti ette, et see või teine. Aga samas ei olnud need tegelikult üldse võrreldavad suurused selles mõttes, et Raadio 7-s ikkagi oli ütleme igal inimesel või niimoodi mõni saade nädalas heal juhul ja seal oli ikkagi rohkesti armastuse tööd, seal ei olnud sellist... noh, ikkagi ka palgatöö on meie inimesel väga oluline, sa pead ju millestki ära elama ja ka Klassikaraadios oli mul tol hetkel väga suur koormus produtsendina, nii et tegin tollet hetkel oma valiku, ma ei mäleta praegu, mis aasta see oli, 95 või 6 või.

6 ta ei saanud enam olla, 6 ei olnud enam Raadio 7 siin...

Ei, ma alguses olin ikka seal, tegin ka veel edasi.

Luterlik tund?

Ma tahaks Luterliku tunni kohta seda kohe kõigepealt öelda, et millegipärast arvatakse, et – ja see on muidugi väga suur rõõm ja au – et arvatakse, et raadio ja raadio! Et Eesti Luterlik Tund, et raadioprogrammid! Ma sain just uuringud kätte ja need näitavad tõesti positiivseid numbreid, raadiouuringud, noh tähendab iga saate tund, tund kui selline. Ja muidugi neid numbreid ei tohi nagu ametlikult ilmselt loopida niiviisi, aga täna juhatuse... või selle... üldkoosolekul oli mul tunni uuringute põhjal suur rõõm neid ette lugeda ja seda kui ühtlaselt on kaetud terve Eesti, v.a Tartu. Ja kui Te nüüd mõtlete, et mis on seal Tartu taga, et mida tegelikult nii Vikerraadiot kui Klassikaraadiot kuulatakse Tartu regioonis väga vähe. Klassikaraadio lausa ei ületa teatud seda künnist, nii. Ja nüüd kolm korda võib arvata, mis õitseb Eesti vaimu, Tartu vaimu pinnal – Sky Plus ja Uuno, ületades vapustavalt kõiksugused numbrid, mis on, aga noh sedagi on väga kasulik teada saada. No nii. Ma tahan seda ütelda, et Luterlik Tund on meediakeskus, mille kõige tugevamaks väljundiks me loeme endal Postimehe lehekülge. Siis teisele kohale... ja ka Postimehe lugejaskond 299 tuhat on väärt kristliku meedia levi. Nii, teisele kohale me ka kuulajaskonna järgi paneme Vikerraadio, mis on väga tugev, siis Klassikaraadio, Eesti Televisioon ja meediakeskuse terviktöö juurde väga olulisena kuulub kodulehekülg kui ajakiri, millest 4-5 rubriiki täiesti aktiivselt kirjanduslikult, ajakirjanduslikult iga nädal vahetub. See tähendab, et kodulehekülg ei ole mitte mingisugune seisev infoallikas, et see päev, see kell, sel kohas, nii, vaid see on ajakiri, mis ilmub, millel on oma

tähendus ja mõte ja mille sees on ka piiblikool, mis on läbi interneti ja posti teel. Ma alguses ise ei uskunud, et see meil käima läheb, aga praegusel hetkel on üle 90 inimese meil piiblikoolis ja nad on kõik lõpmata tänulikud selle õppimise võimaluse eest. Piiblikoolis on nõ 4 klassi, igas klassis on 8-12 tundi ja see piiblikooli 4-klassiline süsteem saab meil nüüd selleks kevadeks välja töötatud. Noh, kes on jälginud koduleheküljelt näeb, kuidas kahe nädala järgi tuleb uus tund sinna sisse. Ja seda me oleme siis nüüd kasvatanud 2 aastat, nüüd saab see tehtud. Meie töö juurde kuulub veel väga palju. Meediakeskus kui selline, me käime ringi palju, kusjuures me ei taha käia niivõrd kogudustes kui muudes paikades nagu raamatukogud ja kõlakojad ja kammersaalid ja lastemuusikakoolid. Teatavasti väiksemates paikades, kus on kool või lastekool, see kooli saal või lastemuusikakooli saal kui selline ongi see paik, kus inimesed käivad kontserte kuulamas, loengutel, vestlustel, et see ei ole lihtsalt koolimaja kui selline, vaid ta on mingisugune keskus selles paigas. Vat meil meeldib seal käia, me mõtiskleme, palume kohaliku kirikuõpetaja abi ja seal on siis mingisugune vaimulik mõtisklus, arutelu selle teema üle, muusikat tingimata, mida siis ise kas kaasa võtnud või kas kohalik koor või ansambel või keegi mängib või niiviisi, et me oleme ilmestanud. Oleme kaasa võtnud oma saadete videosalvestusi, oma saadete lõike mänginud seal sees, tutvustanud nii saatejuhte ja saateid ja teadvustanud meediakeskuse tööd tervikuna. Aga nüüd saadetest ja kohtumistest ja kuulajate küsimustest on välja kasvanud ka selline asi, et me ise, siin on üks inimene, kes selle peal lausa on, toimetab, kirjutab, tellib temaatilised voldikud, tähendab voldikud erinevatel teemadel sellises lihtsas kristlikus mõttes edasi öeldud mingi mõte väga olulise elulise küsimuse osas. Vot ma jätsin alguses toonitamata seda, et meie meediakeskuse niisugune põhihoiak on planeering töö nende inimestega, kes ei kuulu kirikusse, meie ei pea vajalikuks edastada kogudusele uudiseid, kirikuelu uudised, selleks on teised väljundid ja programmid. Meie töö on inimesega, kes ei kuulu kirikusse. See tähendab seda, et me peame rääkima niimoodi, et ta kinni ei keera või ära ei pane või et ta millegipärast leiab, et ta on puudutatud või et me ei räägi mööda. See tähendab seda, et see keel peab olema selline, et ta mõistab seda, see ei tohi olla selline väga... kaananlik, kiriku keel, ka kirikuõpetaja, kui ta osaleb meie saadetes, ta peaks suutma oma väljenduses olla teistsugune kui kantslis. Nõ võrdluseks. Füüsilistel ilmuvad oma eriala ajakirjad ja on oma väljund. Aga samas lihtnimene väga tahab teada loodusseadusi ja mis iganes, talle tuleb see selgeks teha sellises väljendusviisis, et ta täpselt need samad Einsteini teooriad saab enesele selgeks, ainult et seda öeldakse teisiti. Nii et meie leiame, et me oleme teatud mõttes nagu eelpostil, töötades nende inimestega, kes ei kuulu kirikusse. Ma täiesti loogiliselt arvan, et need, kes on millegi tõttu leidnud ja jäänud meie programmi peale ja mingil hetkel võtavad julguse kokku ja astuvad üle selle uksele, ületavad ennast ja leiavad, et nemad on kõige stabiilsemad järgmise sammuna, kõige stabiilsemad, kõige truamad kristliku meedia kuulajad. Need raadiojaamad, kes töötavad 24 tundi, ongi kristlikud väljundid ja ja nii et et ma eeldan ja ma loodan ja ma palun, et me oleme need, kes aitame kasvatada nii kogudusi – see on üks meie eesmärk – kui ka inimesi, kes siis kinnistuvad kristlike raadiojaamade lainepikkustele. S' ma arvan, et see niisugune... egoistlik iseteadev inimene, kes on ikka rohkem ise inimene kui Jumala kummardaja, ta põrkub eemale... esmakohtumisel niisuguse kristliku, sügavalt kristliku kirikukeelelise lainepikkuse pealt. A' see on muidugi mu isiklik arvamus, see ei pruugi nii olla. Ma lihtsalt põhjendasin, kuidas meie, millistele alustele meie oleme oma selle meediakeskuse töö üles seadnud. Nii et me oleme niisugune keskus, milles on raadio, televisioon, kirjasõna, internet, kohtumised, piiblikool, oma väljaanded ja noh, meil on veel üht-teist plaanis, aga sellest on hetkel vara rääkida.

Aga millal see luterlik tund alguse sai?

97.

Ja esmalt tulid siis mis väljundid?

Kõik olid esmalt (naerab). Jaa, see, üks, üks kirikumees ütleski, et kuule, kui sa kohe täismänguga hakkad, et mis siis tuleb? Noh, aga, tähendab, minu mõtlemine oligi meediamiks, meediamiks, noh, tähendab miks – segatud meedia, et mitte ainult üks väljund. Alguses muidugi (heliseb minu telefon).

Et koostöökokkuleppele Lutheran Hour Ministries ja Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku vahel kirjutati alla 27 jaanuar 97. Juhatuse koosolek, noh seda võib vaadata sealt bukletist ka kas oli 21 või 26 aprill, kus siis nagu niiviisi juhatase tasemel loodi, mina alustasin tööd 9. mai 97. Nii ja programmid – Postimees oli kõige esimene, mis hakkas juba suvel ilmuma – ja programmid Vikerraadio, Klassikaraadio, Raadio 2 oli meil alguses üks ööprogramm, täiesti südaösel, omaette võlu. Mul on kahju, et see nagu teatud põhjustel ära jäi. Nii et oli siiski jah alguses kolm raadioprogrammi ja Eesti Televisioon ja Postimees. Aga ei olnud loomulikult ei interneti ei piiblikooli, mitte midagi muud ei olnud. Oli ainult meedia nii et see internet tuli meil 99.

Kuidas raadio seltskond, raadiomaja võttis vastu?

Väga positiivselt.

Ongi nii jah?

Absoluutselt positiivselt.

Kas sellepärast ka, et Luterlikust Tunnist tulevad teatud rahad? Kas on ka üks põhjustest?

Ei, ei, ei, sellel teemal... Tähendab mina isiklikult olen raadios tunnetanud väga tugevat vaimset sellist sidet ja tõttõelda küll, tollane ülemus ütles, et... ütles niiviisi, et tead ma kirjutan sellele lepingule alla sellepärast, et sina seal oled. Aga mida nad kartsid? Nad kartsid seda, et... et kuna keegi ei olnud ju siin majas nõ kirstlikult haritud või niiviisi, nad kartsid igauks ilmselt oma ametipostil mingeid probleeme kuulajatega, sest vat, mis praegugi on, mida ma ei jõua ära Eesti Vabariigis imestada, et meil on väga imeilus vabariigi aastapäev, kus on imeilus paraad ja kus lauldakse „Jumal hoiab Eestit“ ja ja sa kujutad ette, ühel hetkel poisid peavad võtma mütsi peast ära ja on üks palve! Tingimata see ilu saab olema tõrvatilgaga ära rikutud, paar päeva hiljem mõne ajalehe artiklis, kus kedagi see kohutavalt häirib, nüüd surutakse peale, ahistatakse, sunnitakse, tehakse mingisugust ma ei tea mida! Et... ja ma mõistan ka meie maja inimesed kartsid eelkõige seda. Et nüüd hakkab tuleb kirjade vool – kujutad ette, sunnitakse peale, määratakse pähe, pööratakse ja ei tea mida veel! Aga mitte midagi muud. Aga tähendab, pärast seda kui me olime alustanud ja nad olid näinud seda tasakaalukat stiili. Ja ma julgen öelda, et me oleme olnud väga tugeva oikumeenilise põhjaga algusest peale. Et jah, muud niisugust nüanssi ma ei ole tunnetanud neis.

Kas Luterlik Tund maksab siiski Eesti Raadiote selle eetriaaja kinni?

Tähendab ei, see ei ole üldse oluline. Ma arvan, et diplomitöös ka Teil ju sugugi. Kas see, kuidas see peaks kajastuma diplomitöös finantsolukord?

Ei, Luterlik Tund ei maksa eetri aega, ei raadios ega televisioonis.

Aga koostööleping lihtsalt?

Jah, meil on koostööleping.

Ma siiski arvan, et see toetus on olemas raadiote Luterliku Tunni poolt.

No kahtlemata, me sisustame ju, me sisustame ju programmi. Mis on, ma kordan veel, meie kuulatavus, meie neljapäeva õhtune saate aeg, positsioon on sellel kellaajal väga kõrgel positsioonil seitsmest nädala päevast, seitsme nädala päeva selle kellaajaga võrreldes. Ja need vastukajad on, tähendab valdavalt positiivsed. Ega meid muidu siin ei hoitaks. Ja mul tuli meelde veel üks nüanss, kui me alustasime neli aastat tagasi, Peeter Sookruus oli ülemus, kellega esimesed lepingud lõime, ee (parandab) kirjutasime. Ja Peeter on mulle siamaani seda öelnud ja nüüd on ta kultuuriministeriumis ja ükskord tänaval vastu tulles ütles, et „Ene, su sõnad hakkavad täide minema.“ Selles mõttes, et kui me alustasime, me ka ei teadnud, kuidas me peame toimima, et kuidas on õige. Me otsisime, me väga analüüsisime. Me tahtsime 97 korda enne mõõta kui pärast hakata haavu lakkuma. Ja mina ütlesin ka Peeter Sookruusile tookord niiviisi, et, tead et kõik see, see, kuidas seda nimetada, see on kultuuriprogramm, see on vaimse kultuuri programm. Religioosne kunst on... vanim kunsti vorm, mis üleüldse on, 99,9% kõrgkunstist, mis on säilinud, on religioosne. Me vanade elust teame rohkem nende religioossete tõekspidamiste järgi kui seda, kas nad sõid leivasuppi ja kartuliputru või kuidas nad pidasid sõdu. Et see, mida me praegu tahame oma meediasse tulekuga läbi viia, see religioosne vaimse kultuuri programm, et see on täiesti loomulik, et mingil ajahetkel hakkab raadio ise seda tootma ja tegema. Ja kui praegu sel hetkel vaadata kasvõi neid asja olnud suurepäraseid ülestõusmispühi, kui mõõdukalt, kui hästi olid mõlemad programmid planeerinud nende programmi ülesehituse. Nende samade ajakirjanike poolt, kes teevad oma poliitilisi, majanduslikke, ma ei tea mis saateid. Tähendab, see toimib ja meil on aeg hakata mõtlema selle peale, missugune oleks nüüd meie järgmine funktsioon. Teha pööre, mida me nüüd ka tahaksime teha. Nii et ma näen ikkagi seda vaimset sidestust meie koostööpartnerite vahel.

Kuivõrd võiks Luterliku Tunni saateid pidada Eesti Raadio saadeteks?

Tähendab, meie oleme põhimõtteliselt tahtnud oma ütlemist, keelt, mõtet ja meelt siduda ja väljendada ennast selle programmi näo järgi. Nii et mina arvan, et need on Eesti Raadio saated ja meie istume Eesti Raadio stuudios. Ja meie oleme Eesti Raadioga koostööpartnerid nii nagu hommikuprogrammi tulevad inimesed ja... ja teevad oma, teevad oma tööd. Ma pean täiesti loomulikuks, et nad on Eesti Raadio saated. Et see on Postimehe lehekülg, et see on Eesti Televisiooni saade.

Ei ole saatekavas joonega eraldatud nagu 1. EV ajal, olid piiblitunnid ja reklaam saatekavas joonega eraldatud.

No lõppudelõpuks on tegelikult see väga armas, et Eesti Raadio näiteks, saatekava... kui ta avaldab saatekava, ta alati kirjutab ilusti välja Eesti Luterliku Tunni saade, Eesti Luterliku Tunni saade, see tähendab, see-see-see-see sõna, see on nagu märksõna ka inimesele, et ta ütleb, et et vat et sealt tuleb nüüd selle, selle meedia... sest jah, me oleme tõesti iseseisev meediakeskus. Me tegelikult raadioga või telega või Postimehega oleme koostöökokkuleppes, aga me oleme iseseisev meediakeskus jah.

Milline on selle iseseisva meediakeskuse hinnang teistele kristlikele kanalitele?

Mina ei ole seda üldse kompetentne andma. Ma tunnistan, et kui ma tulin Raadio 7-st ära, siis ma kuulasin neid sagedasti ja kuulasin ka Pereraadiot sagedasti. Aga ma ei ole seda nii ammu teinud, et mul puudub, puudub igasugune õigus midagi ütelda.

Mingisugune pilt võib-olla on?

Tähendab, mina ütlen seda ütlemist, mida mina olen ammu õelnud ja aastaid õelnud ja ja millega ma ilmselt olen ka väga paljude inimeste pahameele ära teeninud. Aga see on minu arvamine iseenesest, ainult minu arvamine, et kui me räägime kristlikust meediast, siis see süsteem on tegelikult ju korrastamata. Kui iga üksus võitleb oma elu ja olemasolu ja ja mille eest, siis minu meelest on lihtsalt, ütleme, kui ma oleksin mittekristlane ja ma vaataksin sellele kristlikule sebumisele selle mittekristlase pilguga, siis ma vaataksin sellel niiviisi, et kas tõesti on tarvis nii Pereraadiol kui Raadio 7-l ehitada oma maste kõrvuti üle Eestimaa? Kas ei saa siis panna ja rääkida ühte sama? Ja võidelda ühte meeletut võitlust, olemisvõitlust, elamisvõitlust, panna mõte, tegijad ühte tupp ja toota üks professionaalne programm ühest paigast, mis kataks Eestimaa. Mitte et igast nurgast toodaks oma mees mingit oma põlveotsas... sa kuuled kuidas kokku lükatud programmi ja ise mõtled siis veel, et miks vähe kuulajaid või miks see, et... tähendab, miks öeldakse ka näiteks... ma toon nüüd võib-olla teise, teisest nurgast paralleeli, teatud nüansiga, et „Ahh kristlik muusika!“ või „Kiriku muusika!“ või „Kiriku muusikud!“ või (üleoleval toonil) noh et see on nagu mingisugune teine, kolmas, neljas järk või igal juhul ta ei ületa teatud künnist. Miks? Ületavad künnist kuidas veel! Ainult et tõepoolest nagu iga professionaalne asi, et neid tegijaid ei jätku võib-olla esilagu nii palju, et nad kõik, aga kui leivad ühte kappi panna ja asjalikult tööd juhtida ja korraldada ja oleks üks üks tervik kristlik meedia ja ühed mastid, jääks ju teise masti raha järgi. Ja ja mis kõik sinna kokku panna, nii et seda seda segadust on minu meelest Eestis nagu palju. Ja nüüd Te küsite, et ja kuhu siis Teie jääksite? Ma ei tea, kuhu meie jääksime, sest ma ütlen seda, et meie hetkel ja meie oleme sündinud töötama nende inimestega, kes ei ole kristlased ja sellepärast valisime ka väljundiks ilmalik meedia, ilmalik infosüsteem. Et inimene saaks oma vaimuliku sõna koos spordi, muusika, majanduse, poliitika, ma ei tea, mis asjadega loomulikult kätte. A, ta ei märkagi, näiteks nagu inimene loeb Postimeest, kuidas tulevad meile helistamised ja kõned ja tänud ja ütlemised, et jah, ma alles mitu päeva hiljem nägin, et sinna peale oli kirjutatud Eesti Luterliku Tunni lehekülg, tähendab, ta luges seda asja, ta luges, et näe kaplanid või või kristlikud õpetajad või, ta luges seda asja, ta luges seda saatekava ja siis alles märkas, et ahah, näed, mille lehekülg. Ma tahan ütelda seda, et sama loomulikult ta peaks seda vaimulikku sõna, ja ma usun, et ta saab ka nendes meie raadio- ja teleprogrammides kätte saama, et tähendab, ma selles mõttes eristaksin seda ütlemisega kristlikku tööd ilmalikus meedias nüüd absoluutselt kindlalt sellest kristlikust meediast, mis töötab omaette. Ja ja ma näen sellel kristlikul meedial väga suurt tulevikku, ain't et siin on kuidagi reorganiseerida vaja või midagi kokku liita vaja või ühte majandusnimest tarvis ja oleks kõik professionaalsem: väljund, tehnika, ei oleks tarvis eri maju, eri paiku, eri maste. Ja annetusigi küsitakse ju ühtedelt ja samadelt inimestelt. Aga see on minu mõte ja see ei pruugi olla mitte kõigi otsustajate mõte.

Pereraadio algusest veel. Kas Endel Meusi tuli pärast või oli ta selle töörühma eesotsas juba kohe?

Ma ei tea, küllap ta oli. Aga tähendab mina teda ei näinud, mina olin kogu aeg koos Evald Timmasega ja täiesti mõistetav, ma arvan, et Endel Meusi lihtsalt ei olnud Eestis. Ja siis, kui ta mingil hetkel tuli ja neid nimesid sealt

vaatas, siis millegipärast tema arvas, et mina nii tulihingeline luterlik võitleja olen, et ma ei sobi kuidagiviisi sinna. Mille põhjal ta selle otsuse tegi, ma ei tea ja see ei ole mulle ka üldse tähtis. Ma pean üldse olema väga õnnelik selles mõttes, et vat ma tõesti kunagi olin nooruses meeletult võitleja tüüp (naerab), aga siis ma leidsin, et kogu aur ja energia läheb selle võitluse peale ja asja peale nagu ei jäägi ja mingil ajahetkel ma tabasin selle, et need kõige suuremad vaenlased, kes kelle vastu sa kõige rohkem pidid võitlema, mõne aja pärast hakkasid ise su sõnadega rääkima, ainult et siis olid need nende sõnad ja siis olid need nende mõtted ja see asi sai tehtud. Ja siis kui ma olin ära selle tabanud, et asi saab tehtud, siis mul on rohkem saanud energiat endale alles jätta ja rohkem asja juures olla. Aga jah...

Midagi lisada?

Meil on väga stabiilne tegijaskond. 4 aastat põhitegijad põhiliinidel ikka ühed ja samad olnud. Ja tähendab alati peab olema valmis muutuma, peab jälgima seda vajadust. Igal hetkel on vajadustel eri rõhuasetused ja selleks peab väga tundma seda inimest, kellel' seda saadet teha ja armastama teda kõigi tema puuduste juures ja saama väga suurt inspiratsiooni just teisitimõtletelt.

Mis oleks võimalik suund Luterlikul Tunnil, kui raadio toimetus hakkab igapäevaste saadete raames omal initsiatiivil kristlikke teemasid kajastama.

Jah. Sellega me tegeleme praegu ja see on omaette teema. Ja see suund on ka välja töötatud ja sellest võime rääkida juunis.

Varem ei räägi?

Ei, varem kindlasti mitte. Kas nüüd juunis või septembris. Luterliku Tunni viies hooaeg algab.

Lisa 3. Intervjuu. Helle Aan

Tallinn, 19. aprill 2001

93 august ER sõlmis lepingu Rootsi IBRA raadioga ja see on 4pühi taustaga, aga hetkel ei ole see taust tähtis, vaid IBRA raadio on aastaid, kuskil 50ndatest alates teinud saadet ka Eestimaale, sellist 10minutilist ja minu meelest nt Marju Kuut on 1 nendest, kes on seda kunagi teinud 80ndatel Rootsi minnes. Aga siis Rootsi nagu tunnetas ära, et Eesti hakkab ilmselt vabaks saama ja arvas, et ei ole vaja teha seda 10 minutit nädalas enam Rootsist, vaid et teda on mõistlik teha Eestis. Ja muidugi siin oli selline poliitiline situatsioon, et ka Eestis endas KN otsustas ER-s hakata tegema hommikupalveid ja tänu sellele ei leitud erilist vajadust, et seda oleks nüüd väga vaja, et see Rootsi pool tuleks. Aga IBRA võttis ühendust ER-ga, tollel ajal ju muud ei olnudki ja tegi lepingu, kuna Eesti Raadio ütles, et ta on huvitatud sellistest saadetest (intonatsioon üles – MS), ja tegi lepingu, mille tulemusel kahel suvel, nüüd aastaid ma ei tea, sest see oli üsna salajane, kes sinna said, kahel suvel 10 ER toimetajat suunati Rootsi kas nädalaks või kaheks, sinna õppima, et kuidas religioonisaateid toimetada ja mis asjad nad üldse on jne. Võibolla on võimalik mingeid välislähetusi vaadata, või noh, et kes need olid. Ja ma tean näiteks, et Silvia Karro oli üks, kes seal oli. Kui niimoodi küsida, siis inimesed mäletavad, kes need... (minu vahelepeõige Ene Pilliroo kohta - MS)... aga Ene ei olnud nende seas. See oli niisugune, ühtepidi natukene valitud, sest tollel ajal välismaale saamine oli ikka eriline privileeg, ja ma võin ainult arvata, et ega tegelikult vist ei võetud väga tõsiselt seda, et nad hakkavad neid saateid tegema. See oli pigem võimalus Rootsi minna nõ õppima. Aga Rootsi pool võttis seda väga tõsiselt loomulikult, tema ei osanud midagi arvata ja vastavalt sellele leppele oli ta leidnud ka Kanadast ühe välis-eestlase, kes oli aastaid tagasi IBRA raadioga koostööd teinud ja sellest lähtuvalt oli see mees siis tulnud Eestisse nõ seda 10 minutit nädalas siis toimetama. See juhtus 93. aasta jaanuaris, kui ta siia saabus, tema nimi on Madis Lodu, kuid paraku ER arvas, et 10 min nädalas, seda aega ei ole võimalik leida. Ja muidugi Rootsi pool lootis, et nad saavad mingi toimetuse ruumi, nad pakkusid tegelikult äriprojekti, nõ, et nad maksavad selle eest, nad ei tahtnud tasuta seda 10 min ja nad pakkusid ka, et nad rendivad siis ruumid. Aga tollel ajal ikkagi see varakapitalism oli nii varajane, et seda ei osatud näha, et see on üks sissetuleku allikas. Ja samal ajal loomulikult on ju ER, ma ei tea, kuidas täna, aga siis oli ta 10 min kaupa ära jagatud toimetajate vahel. Ja 10 min kelleltki ära võtta – see tähendas ju seda. Ja mina sees olijana, raadios olijana saan täiesti sellest aru, et vastus oli, et 10 min ei ole võimalik leida nädalas. Kuigi tundub kummaline, et enne seda oli leping, kus saadeti inimesi õppima, mis see siis ikka oleks toimetada olnud see 10 min nädalas. Aga väga viisakalt öeldi, et tulge järgmisel kuul, et ehk on asjad... nii kestis see 8 kuud kuni augusti kuuni. Siis juhtus Eestimaal, a 93 kuskil ilmselt aug alguses selgus, et ei ole rahasid, et edasi pidada nõ seda stereo... pühapäeva või III, nüüdset meie Klassikaraadiot, aga tollel ajal tähendas see seda, et lihtsalt riigil ei ole raha ja pannakse see III programm kinni. Samal ajal sattus see olema nii, et see avalikustati Riigikogu tasandil, et ei ole... ja mina olin tollel ajal puhkusel, siin on nüüd minu isiklikud mälestused, lugesin seda lehest ja ma olin kuidagi väga kurb, sest ma kujutasin ette, et need inimesed, kes meil just Klassikaraadiot tegid, et nad on väga spetsiifilise elukutsega, et ei ole ta enam õieti muusikateadlane, ei ole ta õieti ka muusikaõpetaja, eks ole, et on nagu raadiotöötaja, et mis nendest saab. Ja siis juhtus, et ma sattusin kogemata kokku mõnede inimestega, kes olid selle IBRA raadio projektiga seotud ja nemad ütlesid, et – noh nad on välis-eestlased – et äkki nad ei saa lihtsalt aru, mis neile räägitakse eesti keeles, et tulgu ma lihtsalt kaasa, et pärast räägin, mida nad jälle seal direktoriga vesteldes... (naerab – MS) ...äkki on nendel nii vanaaegne eesti keel, et nad ei mõista selles kaasaegses keeles, mis neile on öeldud ja... ma võin ju siis minna, noh, kuulata lihtsalt ja olla abiks. Aga just oli tulnud see info, et seda III programmi hakatakse kinni panema ja muidugi ma mõistsin ise majas olles töö, et see on väga raske variant, et anda ära see 10 min ja teiseks hirm religioonisaadete ees, mis asjad need õieti on, eks ole. Et see 2 kokku tekitab selle, et kergem on öelda viisakalt “ei” või siis asja edasi lükata, et enam ei tule küsima. See on minupoolne arvamus, aga see paistis niimoodi, et ta on. Ja muidugi ma lihtsalt soovitasin, et kui teile jälle ära öeldakse, et ärge küsige seda nn Vikerraadiot või I programmi, tollel ajal olid nad niisuguste nimedega, küsige toda III, et ehk teile siis antakse. Ja nii see läkski see nõupidamine samamoodi, see oli 22. augustil kui too kohtumine toimus ja esimesed viisakusavaldused toimusid ära, nagu ikka ja pärast seda tuli siis jutt järjekordselt 10 min, mida IBRA raadio küsis sellepärast, et neil oli mingisugune koostööleping, omavaheline, mida ma ei tea, ega nad muidu ei oleks tulnud siia ju küsima seda ja muidu ei oleks saadetud sealt Kanadast seda inimest siia Eestisse jne. Aga siis juhtus nii, et öeldi muidugi jälle ei (intonatsioon üles – MS), vabandust, öeldi “ei” (konkreetselt – MS), vat nii peaks ütlema viisakalt, eks ole, ja selle peale nad küsisid toda III programmi. Ja siis juhtus suur muutus selles toas sellepärast, et... oli tükk aega vaikust ja siis arutati natukene omavahel ja siis öeldi, et te võite 1. septembrist alustada 22 tundi päevas. See oli niisugune vabastav lahendus

kõigile – ühelt poolt siis ER-le, kuna ta nägi siin potentsiaalset abilist läbi sellest rahalisest raskusest minekut ja samal ajal siis teine pool, kes oli 8 kuud käinud kord kuus viisakalt küsimas, sellele siis lubati. Aga küsimus oli... nädala pärast alustada 22 h saateid ja mitte tasuta, eksole, sai siis IBRA-ga uuesti läbi räägitud ja tegelikult olid seal ka teatud tingimused. Ja muidugi IBRA ise väga tahtis, et kui see on III programm, mis on klassikalise muusika programm, et siis ta aitab lihtsalt olla eetris sellel klassikalisel muusikal. Ja siis tehti kompromiss nii nagu ta tegelikult tollel ajal töötas, et alates kas kella kuuest või seitsmest tegelikult see programm alustas, päeval oli ta vakka, et siis ka see nn IBRA pool ei alustanud hommikul neid saateid, vaid alustas siis nendel tundidel, mis oli seal võimalik saada õhtul, pärast seitsmest kella 19-st alanud kontserti ja tekkisid sellised kella 9-10 aeg ja siis selgus ka, et ER-l oli üks siduv leping Vaba Euroopaga, mis tulenevalt 10-11 oli kinni ja pärast seda lubati jälle siis kaks tundi saadet. Kokku sündis sealt leping, mis oli 5 aastat salastatud, nüüd võib sellest rääkida, ja sellest lepingust sündis siis 21 tundi nädalas ja IBRA pool kandis kogu – mitte 21 h nädalas – vaid kogu selle summa, mis tegelikult oli vaja siis, et eetris olla ka sellel klassikalisel muusikal ja kontsertidel ja kõigel. Ja see kestis aastani 95. Muidugi see oli ER litsentsiga saade. Nii et kui meil siin oli arusaamatus (Helle Aan kui ER religioonisaadete toimetaja), siis noh ühtepidi ma arvan, et... ma ütlesin, et ER ei maksnud ju mitte honorari, vaid hoopiski võttis eetris olemise eest... lasi ära maksta kõik maksud, mis olid vaja sinna teletorni ja kõik need muud asjad, nii et välja mõeldi siis, et kuna IBRA nimi, see lühend on sellise kõlaga Eestis, et tundub vähe imelik, et mis asi see on, seda enam, et veel religioonisaadetega oli tegemist, siis tulid kokku üsna mitmed inimesed ja siis pakuti välja sellele programmile nimeks Raadio 7. Number tulenes ühtepidi küll sellest, et Piiblis on 7 täiuslikkuse number ja noh, siis oli selline ideaal, eksole, et oleks kuhu püüelda, aga teisipidi sellel hetkel oli see nõ seitsmes jaam, mis nagu alustas tollel hetkel. Nüüd on 30 jah? Aga tollel hetkel siis oli ER-l 3 programmi, Kuku kahe jaamaga, või ER-l siis 4 programmi?, ma ei tea, igatahes see oli 7., nii ta tuli. Ja minu sattumine sinna oli täiesti juhuslik. Nii nagu see oli seal tänava peal, kus ma nendega kokku sain ma soovitasin, et hea küll, ma tulen ja kuulan teie vestluse ära, et ma saan rohkem eesti keelest aru. Aga siis kui me tulime sealt tagasi, siis muidugi olid need inimesed, kes olid IBRA esindajad, natukene vapustatud, et mida nad nüüd teevad nende saadetega, mis neile on nagu lubatud see aeg, sest nad olid ette valmistanud 10 min. Ja nad palusid minul ja ma tean ka, et mitmel teisel inimesel teha lihtsalt nõ projekt, et mida võiks... ja hästi hea on teha kui sa tead, et sa ise ei ole sellega seotud, et sa võid ju teistele soovitada ja teha südamest, teades muidugi ER töötajaid, see oli lepe, et ER ütles, et neid, kes on seal koolitusel käinud, et neid võib kasutada. Et kui need inimesed on nõus kaastööd tegema, siis võib neid inimesi kasutada. Ja honorari maksis siis mitte ER, vaid see IBRA pool. Ja teine pool oli seal, et kui sa tunned, kuidas inimesed tegelikult kardavad seda religiooni, “Aah, nüüd tulevad ususaated! Mis need siis on?” Sest tüüpiline oli arvamus, et kindlasti Piibliga pähe ja midagi peab palju palvetama ja niisugused tüüparvamised olid. Siis oli hästi põnev mõelda, et mida peaks üldse või mida võiks siis selle ajaga, mida antakse... Muidugi IBRA poole peal oli ka mitmeid... pärast seda kui nad olid toibunud, sest nad ütlesid, et seda juhtub ainult Eestis, kui sa küsid 8 kuud 10 minutit ja siis saad 22 tundi nädala pärast. Alustati muusikaga, 1. septembrist mindi küll eetrisse, aga lihtsalt mängiti sellel ajal klassikalist muusikat. Ja siis alustati 1. oktoobrist rahvusvahelise muusikapäevaga. Ja nii nagu IBRA ütles tollal, et ta toetab Eestis demokraatia arengut ja toetab kultuuri. Selle läbi oli siis ka arusaadav, miks nad olid nõus toetama seda klassikalise muusika programmi ja nüüd tagantjärele öeldes aitas see lammutada (!? – MS) ühte osa ER-st ja tänasel päeval jätkatakse seal Klassikaraadioga, sest lihtsalt ajad muutusid, rahad tulid uuesti taha. Aga kuidas siis IBRA lõpetas oma lepingu 95. aastaks? Sest igal aastal lihtsalt kõik maksud tõusid ja ühel hetkel kuulajaid oli üsna palju, sest see oli üle-eestiline programm ja ta rääkis sellistest asjadest, mida varem ei olnud eetris olnud, siis tagasiside oli ehmatavalt suur tolle aja just sellise programmi suhtes. Inimesed hakkasid väsimata igal õhtul kl 23-01 eetris seda kuulata ja nemad küsisid päise päeva aegu. Ja siis olid läbirääkimised, aga kuna olukorrad olid muutunud, siis ER ei olnud huvitatud et nendest asjadest räägitakse nõ päise päeva ajal ja nemad tahtsid endiselt jätkata seda, et kui IBRA pool on nõus, et ikkagi nõ pimedas (muigab – MS), see on minu väljend (naerab – MS). Aga see annab teatud varjundi asjale, tegelikult ta seletab ehk rohkemgi kui... Ja siis jõudsime sellest, et... kuulajate vajadus oli, et... kuna... Me vaatasime, et raha, mis kulub – kahjuks raha paneb rattad käima, eksole? – et me vaatasime, et see raha, mis kulub lihtsalt sellele 21 h nädalas, et selle sama raha eest on võimalik pidada ühte raadiojaama, lokaalset. Et lihtsalt. Ja kuna ka selliseid materjale tuli aina enam ja enam juurde, siis ühel hetkel otsustati, et selle sama summaga, millega on toetatud eesti kultuuri ja edendatud demokraatiat (naerdes – MS) ja aidatud ka läbi selle rahalise raskuse ER, et nüüd oleks aeg lihtsalt... Noo ja siis tuli initsiatiivgrupp kokku erinevatest kiriku juhtidest ja tehti MTÜ nimega Raadio 7 ja registreeriti tema ja küsiti litsentsi ja imelikul kombel anti (üllatavalt/naerdes – MS) ja see kõik tundus nii... (kihistab – MS) ja nõnda ta siis algas. Pidi alustama novembris või oli see detsembris nüüd, vist oli ikkagi november, enne advendiaega just ja nii see läks.

Kas võiks siis öelda seda, et ER võlgneb praegu tänu R7-le, et see Klassikaraadio üldse töötab?

Noo jah, tegelikult on see nii, aga ega ta... kuna see lepingki oli salastatud. Sest mina räägin temast üldiselt, ma ei räägi sealt punkti punkti kaupa, eks ole?, siis nad natuke nagu ei tahtnud, et sellest räägitakse, et nad saavad toetust Rootsist ja veel usuorganisatsioonilt nõ. Aga selleks ajaks oli muidugi lihtsalt see klassikaline pool edenenud, osad inimesed ilmselt olid lahkunud, see on nüüd, mida tuleb kontrollida, mina ei tea nende asju. Aga selleks ajaks olid nad ikkagi jõudnud ka ise nii kaugele, need inimesed seal nagu sellest esimesest shokist läbi käinud ja kuna ta jätkas, siis nad jõudsid selleni ja nad muidugi pidasid koormavaks, et tuleb klassikaline muusika, siis räägitakse usuasjadest, siis on Vaba Euroopa, et nendele tegelikult see pool ei meeldinud, et me seal oleme. Nii et see lõppes imeilusasti meie endi ettepanekuga lõpetada see leping 95-st, nii et me ei pikendanud 96. peale seda enam ja ilmselt siis oli ka nii palju riigi rahasid rohkem, et too kriis elati üle ja Klassikaraadio alustas, nüüd ma ei mäleta, kas 95 aprill või alustas ta siis nüüd 96 1. aprill siis, 96. aastast.

Viide nupukele raadiolehes, kui Raadio 7 alustas.

Jaa, esialgu Raadioleht trükkis, aga seal oli üks inimene, kes oli väga religiooni vastu, kes toimetab lehte ja tema siis nägi suurt, tegi suurt tööd selleks, et kuskil ei oleks näha, et oleks kavas saated. Nii et alguses neid kirjutati ja siis oli... Ja muidugi seda tuleb mõista, tollel ajal oli üsna keerulised ajad lihtsalt ER-s: raha ei olnud, koondati, siis mõned said äkki endale töö võimaluse seal religioonisaadetes, kusjuures kõik ju teadsid, et nad ei ole usuga seotud inimesed ja siis see tekitas omavahelisi pingeid. Et kes siis sai seda tööd ja kes mitte. Ja nii mõnigi hakkas ära ütleva ajapikku sellepärast, et ta ei suutnud sellele pingele, mis toimus seal maja sees ja IBRA pooltel oli jälle selline seisukoht, et ta ei nagu ole tulnud tüli tekitama, ta ei ole tahtnud riidu majja, et kui on... Inimesi ühtepidi küll valiti ka või võeti, kes tahtis, ega siis ei sunnitud kedagi, ei saa ju sundida, aga teisipidi tollel ajal kui ma soovitasin, ma sattusin sellise soovijate rolli, sest kui küsiti seda – ma rääkisin, et ma seda plaani neile tegin, et mul ei olnud absoluutselt mingit arvamistki, et ma... ma arvasin, et kui nad vajavad, ma võin nõustada, aidata, sellepärast, et IBRA-l oli võimalus kasutada raadio stuudiot, neid töötajate, ta küll maksis nendele selle töö eest, seal ei olnud nagu midagi erilist. Aga et kui on vaja, et missuguse südame hoiakuga on inimene, kui sa oled pikka aega raadios tööl olnud, sa ju tead niikuinii, kes on lihtsalt hoolivam, kes hoolib rohkem rahast, kes inimesest, ütleva niimoodi, see sai mingil määral valiku aluseks, kes... Sealt mõned inimesed tulid rõõmuga, mõned tegid mõned saated ja lihtsalt ei pidanud sellele sisemisele pingele vastu ja lõpetasid. Mõnedest oli väga kahju, midagi ei olnud teha. Ja ajapikku siis hakkasid ka kooruma uued inimesed, sest tegelikult oli ka kuu aega liiga vähe aega ette valmistada nüüd 21 h nädalas. Ja üks väga hea abiline oli Ene Pilliroog, kes tuli ja oli väga avatud ja avali ja ma mäletan, et juhtus nii, et minu programm võeti, see 7 päeva kava, mida ma pakkusin, võeti aluseks, millega alustati okt-st ja siis kuna ma olin selle kava autor või selle programmi idee autor, siis ma olin nagu seal juures ja ma mäletan, et me Ene Pillirooga olime ära planeerinud kaks esimest nädalat ja Ene küsis, et mis me siis teeme. Mina ütlesin, et papa Peegel on öelnud, et iga uus lugu peab tootma kolm uut – tähendab üks lugu peab tootma kolm uut ideed. Et kui me oleme nüüd oma programmi õigesti üles ehitanud, siis ta peaks nagu käivituma. No tänaseni, noh töötab, aga tollel hetkel küll niisugune, et... Ja muidugi pärast seda kui oli vaja teha plaani ja ma olin nagu kaasas, aga tegelikult ma ei olnud nagu põhitagija või, ma olin sellele Madis Lodule nagu abiline. Tema juhtis seda, tema nimega on ka see sama kiri seal (Raadioleht - MS) ...sest ta ei tundnud Eesti ühiskonda, ta ei teadnud, kelle juurde minna või kellega nõu pidada või keda kutsuda kui oli vaja, sest tema oli ikkagi see, kes sõlmis kõik need lepingud. Ja siis 95. aastal ütles ta, et tema arvab, et tema töö on nüüd tehtud, eriti pärast seda kui see jaam nii suureks kasvas nagu 24-tunniseks - üsna pea, sest alustasime küll, selle loa järgi meil on vist 17 h, aga üsna pea lihtsalt rahvas ju nõudis, meil ei olnudki midagi teha. Me ei plaaninud, me ei tulnud kunagi kokku nii, et me lihtsalt, et ühel tuli idee fix, et nüüd teeme nõ kristlikule sõnumile toetava või ütleva, Piibli alustele toetava või kristlikele väärtustele toetava raadiojaama, et otsime inimesed kokku ja nüüd hakkame. Et see sündis hoopis kuidagi väljastpoolt, esiteks see 10minutiliine soov nädalas, mis ei teostunud mitte ialgi, siis sealt edasi see 21 h, sealt edasi siis nende kuulajate palvel, kes ütlesid, et nemad ei jaksa enam ainult õhtuti kuulata, et nad tahaksid... Ja selleks ajaks oli ka juba materjali kogunenud ja samal ajal ka oli juba nii palju muusikat, mida oleks võinud mängitada jne jne. Siis tekkiski sellest see uus mõte, mitte nii et... taas jälle kuulajate poolt see mõte. Ja samamoodi on Raadio 7 ka tänaseks päevaks kasvanud, ei ole üldse olnud ka siis kui teda 95.-l see litsents küsiti, ei olnud siis ka kahjuks, oleks pidanud rääkima, eks ole, kümneaastasest või ma ei tea mitmeaastasest visioonist, et ei olnud siis ka seda soovi, noh arvati, et vaatame, kuidas läheb ja mis on ja taas on kuulajad olnud need, kes on jälle nõudnud ja nõudnud. Siis on tulnud, et oota aga kui nad ikka nii tahavad, et vaatame siis ja sealt on see tulnud, see leviala kasv.

Millest need saated 93, 94 rääkisid, ma arvan, et see situatsioon on piisavalt ka muutunud tänaseks päevaks?

Mingil moel on see kondikava isegi tänase päevani R7 kava, et ei ole nagu vaja olnud teda eriliselt muuta. Aga tollel hetkel oli täiesti uus portreesaade, see kannab tänaseni pealkirja “Aeg rääkida” ja seal olid siis kirikuõpetajad, kes ei olnud nõukogude ajal ju sõnakestki rääkinud. See oli nagu midagi väga uut ja kui nad siis rääkisid lihtsalt oma elust ja sellest, kuidas... seal oli üks eriline joon, see oli see Jumala tunnistamine, olemasolu tunnistamine ja rääkimine, kuidas ta on siis selle inimese elus toiminud. See oli täiesti uus pool selles saates. Ja teine oli nõuandev jutt, kus räägiti siis erinevatest situatsioonidest elus ja räägiti, et kui meil oli võimalus psühholoogi juurde minna või perenõustaja juurde, siis nüüd äkki tekkis selles saates kolmas versioon, et kui oled usklik inimene, mida tema teeb. Muidugi kogu selle R7 programmi mõte oli, et ta on seletav, ta on seletav, ta on seletav. Ja läbi selle seletamise huvi tekitab. Et ära võtta seda hirmu, mis meil kõigil oli tegelikult, sest paberi peal on küll kirjas, et “demokraatiat arendav” ja “kultuuri toetav”, aga mine tea, et mis see on. Ja samas muidugi Eestiski oli tollel ajal juba EKN olemas ja sinna kuulus siis 6 konfessiooni, aga mis nad on, miks neid ikkagi nii palju on, see oli täiesti uus pool, mida ei olnud kunagi räägitud. Mina ise samamoodi, haritud, teadsin, et 4pühilased kindlasti on need kõige hirmsamad ja nüüd äkki toetavad kultuuri ja demokraatiat (naerab – MS). Ma kujutan ette, et kuulajadki võtsid nõ pika hambaga algul, noh et mis see on. Aga tõepoolest Madis Lodu oli väga leplik ja väga mõistlik, ta ei olnud nii, et Piibliga pähe ja kohe palvetama, vaid tõepoolest väga seletav ja muidugi silmaringi avardav, sest see pool oli ikka väga kinni olnud. Keegi ei teadnud, mida üldse kristlased teevad, kes nad sellised on ja minu jaokski täpselt sama moodi. Nii ta siis samm-sammult läks ja tänaseks ma ütlen, et kuulajaid on nõ kolme liike. Need, kes alles avastavad seda maailma või seda poolt. Nendele peab hästi kergelt seletama, õrnalt lähenema. Siis järgmine on juba see huvi tekkinud, mis asi on mis, see seletav pool ja siis kolmandad on need, kes tahavad juba väga tõsiselt tekste ja mõistavad ka Piibli teksti. Võibolla see on nüüd ka täiesti meist, kes me alustasime seal raadios ja me ei teadnud nii hästi isegi seda Piiblit, ütlemegi niimoodi, siis me seletasime neid tekste ka... ja kasutasime, ütlemegi siis, käibel olevat eesti keelt. Ja see on see eripära, mida me tänaseni oleme suutnud hoida, et me ei räägi kaanoni keeles. Selliseid tekste praktiliselt meil eetris ei ole. Et täitsa tavaline inimene, kui öeldakse, tänapäeval räägitakse kirikus näiteks palju sellisest... ütlemegi, mis on väljend, et... “osadus”, see on kirikus nii üsna tavaline, et “nad on osaduringis” jne, siis tavaline inimene ei saa sellest sõnast aru, mis asi see “osadus” on. Ja kui sa oled nii palju nende kirikuringkondade sees, siis sa hakkad äkki ka kasutama neid sõnu, arvates et teised aru saavad. Aga me ei tee seda raadiot, ei ole me kunagi teinud konkreetset usklikule inimesele. Vabandust, nad kuulava küll ka seda programmi, aga sellel on olnud selline IBRA joon, see seletav, tutvustav. Muidugi, see 10 min seda palveaega on nüüd loomulikult seal programmis sees ja see ei ole eesmärk omaette. Ja kui sul on 24 h saateaega, siis sa võid teha ju kuulaja ootuste ja... vaatlusi, millal keegi kodus on, kes millal kuulab, missugused ajad võivad olla vähe tõsisemad, millal võib olla vähe kergem. See on juba teistsugune mäng, see on palju põnevam kui tollel hetkel 21 h teha. Sellepärast, et nüüd on ta hoopis teine oma olemuselt, mitte ER üks osa, vaid ikkagi iseseisev raadiojaam. Aga ega ER ei võta teda tõsiselt või ega teised jaamadki ei võta kristlikku jaama tõsiselt. Just alles oli Vikerraadiol sünnipäev, vanaks tema küll sai?, aga programmijuht, kui tema käest küsiti ETV hommikuprogrammis ka, et kuidas on siis konkureerivate raadioteaga, siis väitis tema, et noh, mis see Kuku siis ka on? Umbes noh niimoodi. Samal ajal see näitab lihtsalt seda tausta, kust me tuleme. Lihtsalt, et me ei tea sellest religioonist palju ja kui me kuuleme, et see on kristlik raadio, siis arvamegi nii nagu 93. kui R7 alustas. Kuigi ma arvan, et Tln-s küll R7 üsna pea hakkas mõjutama erinevate ajakirjandusväljaannete temaatikat. Ja meil on isegi teatud fenomenid, kus me teame, et teatud pealkirjad on võetud R7 kavast, aga mitte niimoodi teadlikult, vaid inimesed on kuulnud ja neil on nii palju segamini läinud. Nii meil oli näiteks lastesaade “Vigurivänt” ja siis kui TV1 alustas oma “Vigurivända rallit”, siis oli teada, et (naerab – MS) see vigurivända nimi on tulnud... seda enam, et kõik teised raadiod lõpetasid lastesaated ja R7 alustas lastesaadetega ja selle nimi oli “Vigurivänt”. Siin ei olegi midagi. Või siis näiteks K2, kes kasutab “Päevapeegli” saate nime ja kui vaadata lihtsalt lehtedest järele, siis me oleme 95.-st seda “Päevapeegli” saadet kasutanud, aga tühja kah selles mõttes. Samal ajal tuli näiteks ka ju logodega, kui meie logo on Piiblist: “Iga päev koos Sinuga”, siis teatavasti on meil üks mobiilfirma vist, kes ütleb “Alati sinuga” või... No tähendab, see näitab lihtsalt, et inimesed kuulavad, aga nad ei teadvusta enesele, et see on kristlik jaam, seda enam, et meie sagedus on antud nii ER külje all, et üsna tihti inimesed kurdavad, et nad ei saagi aru, et nad ei kuula Vikerraadiot, vaid hoopis kuulavad R7. Mõni on muidugi kuri ka ja üsna alguses sõna “kirik” ja üleüldse see tekitab väga huvitavaid reaktsioone. 34:20

Tookord kui R7 oli ER-s, olid ka juba olemas KN finantseeritud saated – Kirikuelu ja hommikupalvused – milline oli nende ja R7 erinevus?

Seal oli niisugune pool, et Kirikuelu toimetaja oli EKNi poolt otsustatud, kes see oli ja see ei puudutanud, kuna tema oli vastava lepinguga ju ka ER lepinguga eetris. Ja need hommikupalvused, seda koordineeris EKNis Tiit Salumäe, siiamaani. Ja kui tollel ajal tal oli veel neid tegijaid, siis tänaseks on asi natukene kurvem, et inimesed ei jaksa seda koormust vedada. Aga teatud mallid ta muidugi andis. Kui minna Inglismaale ja kuulata seal, siis

seal on ka üks jaam, kus on sees hommikuti palvused ja teistes jaamades ei ole, ka nendes, mida riik finantseerib mingilgi moel. Ja muidugi miks mitte, kui sa oled endast lugu pidav jaam, seda enam kui sa oled avalik-õiguslik, sul peakski olema vähemasti pool tundi saadet nädalas, mida sa... kajastad siis seda kirikuelu, nii et ma ei näe selles mitte midagi... "Mingit kattumist ei olnud seal teemades, eesmärkides, funktsioonides?" Ei oska seda öelda, ma ei olegi seda uurinud sellepärast, et kui tekkis see oma jaam, siis me loomulikult pidime ju kõik uuesti paberid tegema ja põhikirjad ja kõik mis sinna iganes ja uuesti läbi vaatama ka selle, et mis siis meie eesmärk nüüd oleks. Ja loomulikult meie põhilisemaid, tähtsamaid mõtteid on, et see inimene, kes kirikus ei käi ja kirikust praktiliselt midagi ei tea, et ta nagu hakkaks mõistma, et see on osa kultuurist, et seal toimub elu. Meil on iga päev eetris Kirikuelu saade ja tegelikult ju toimub kogu see aeg kusagil midagi ja see sama, mis toimub, on üks osa meie Eesti elust. Selles valguses, ma arvan, et pool tundi saadet on väga vähe, arvestades nüüd iseloomu avalik-õiguslikul, mis on informatiivne, üks ole, siis võiks teda olla rohkem.

R7 koht teiste kristlike kanalite seas?

Siin oli enne küsimus KNis. Kui KN mõistis, et see IBRA raadio leping on kehtiv ja toimib ja tõepoolest tehakse neid saateid ja Eestist raha ei küsita ja asjad lähevad, siis ta nagu tahtis mingil hetkel hakata seda ka nõ haldama. Aga Rootsi pool lihtsalt ütles, et – ja ma arvan, et see on üsna õige põhimõte, et – see on demokraatlik riik ja ei pea olema, et ainult üks saade on ja et seda tehakse just nii nagu keegi arvab, vaid et paljuson on lubatud. Mina nüüd ajalooliselt ei tea, sest mina tõesti ei ärkanud üles mingil hommikul idee fixiga teha kristlikke saateid, aga mina arvan, et Pereraadio Tallinnas alustas enne kui tegelikult see raadio, programm R7 Eesti Raadios, ma arvan. Aga seal olid neil väga huvitavad tagamaad lihtsalt nõ kapitali, omandi küsimustes. Ja see mees, kes tuli Eestisse tegema Pereraadiot, see lihtsalt välistas koostöö võimaluse IBRAga ja ta on seda tegelikult välistanud tänase päevani. Ja kui alguses nagu inimesed ei saanud sellest aru, ka meie ei saanud aru, aga kui me nägime, et too omanik nagu väga tõsiselt kohtles neid inimesi, kes olid R7ga läbi käinud ja lausa ütles töökohti üles jne, siis me otsustasime, et me ei taha teistele halba. Et midagi ei ole teha, kui meie pärast niisugused... teine jääb tööst ilma, siis ei ole ju vaja teisele seda soovida ja et me siis hoiame veidi eemale. Ja teiseks oli nendel ka, nagu ma tean, Pereraadios Tallinnas vähemasti oli see põhimõte, et 4pühi kirikut ei ole, tähendab seda uut Sakala keskuses koos käivat kirikut ei ole. Ja alguses me ei mõistnud seda, aga täna sel päeval ma muidugi tean tagamaid rohkem ja tean ka lihtsalt seda, et Oleviste kirik, kes enamuses on Pereraadios üsna juhtivas positsioonis, on aastaid välismaal olnud 4pühi kiriku nime all. Nii et seal on hoopis teised tagamaad selle 4pühi kiriku mitte näitamise avalikkusele, et on olemas ka Sakala keskuses toimiv kirik, vaid et on Oleviste 4pühikirik, aga ma arvan, et see ei ole jutt, mida peaks siin praegu rääkima, aga ma arvan, et küsimus on jälle rahas ja annetustes, mis taha tulevad ja kuhu tulevad. "R7 poolt on koostöö avatud?" Täiesti, täiesti. Ja nüüd ongi see küsimus, et üks igaüks on otsinud – nüüd ma tuleks selle küsimuse juurde, et kus me oleme – üks asi on see, et ma võin mõelda, et ma olen Taani printsess, aga teised ei saa sellest kuidagi aru ja ei käitu minuga kui Taani printsessiga. Ja sama on ka lihtsalt ajakirjanduslikult, Eestisse tulid formaatraadiod alles ütleme aastast 93. Kuku sündi teame me, vähemasti mina mäletan kui alternatiivi sellisele järgale süsteemile, et oli hästi painduva süsteemiga raadio, võis kohe panna eetrisse seda, mis juhtub jne. Sellest ka tegelikult see nimi – see Kuku – noh, umbes nii, et... tähendab, et ta on täiesti oma aja laps, see Kuku sünd. Ja siis venekeelne Tallinna raadio, mis oli samamoodi siis alternatiiv sellele riigiraadio variandile. Ja taheti rääkida sellest, mis on, mitte seda, mida peab või 2 nädalat ette tegema saateid jne, tolles hetkes sündis Kuku, üsna pea kahjuks, samal ajal kui näiteks R7 sai litsentsi, hakkas sealt... noh, meil võivad olla küll ajupotentsiaal, aga meil ei ole raha lihtsalt ja see on põhjus, miks me oleme end müünud nõ. Ma ei räägi R7-st, ma räägin üldiselt Eestis seda situatsiooni väljapoole ja. Ja muidugi Ameerikas on ju formaatraadiod väga kuum sõna ja selles valguses uuesti vaadata Kuku arengut, siis on täiesti arusaadavad need Eevad ja kõik muud sinna juurde, mis on tulnud ridamisi. Sest Ameerikas on see täiesti tavaline, et on olemas sellise muusika stiili raadio, teise muusika stiili raadio. Formaadi sisse on võimalik panna ka kristlik raadio. Ja kui võtta aluseks uuesti see, mis Ameerikas on sündinud, see formaatraadio on seal mandril sündinud, siis nende tunnuste järgi R7 ei ole kristlik raadio. Ma olen ka analüüsinud seda, et missugused on meie arengud, et kes kus raadios töötab, kes on olnud pikka aega riigiraadios tööl, tollel ajal riigiraadios, nüüd avalik-õiguslikus, nendel on ikkagi väike mall teha saatekava, ehitada saateid üles sellele, mida kunagi kas on siis õpetatud ülikoolis või on see traditsioon nii tugev lihtsalt. Aga ameerika pool ütleb alati, kogu see õpetus räägib sihtgrupist ja räägib auditooriumi uuringust, mida sinagi siin üles võtsid. Ja sellele toetudes ehitatakse kuulaja ootustele vastavalt oma programmi üles. Kui 95-ni tegime ER-s lihtsalt põnevusest saateid, nii nagu oli see aeg ja seda oli vaja täita ja me üritasime, teadmata üldse, kes meid kuulab, me tegime arvates, et seda võiks seletada, et siin on uus aine, mida ei ole kunagi avalikult käsitletud, et me üritame seda rääkida, et see ei olegi nii hirmus. Too oli see mõte. Et selles võib olla palju põnevat. 95-st me hakkasime ikka tõsiselt uurima, kes on meie kuulaja ja me tegime seda... paraku ei olnud sellisel MTÜ-l ju võimalik panna reklaamikampaaniat, tänavatele püsti silte, et me oleme tulnud ja meie oleme turul ja kuulake meid jne. See tulenes meie ühiskonna situatsioonist.

Meie rikkurid nõ ei ole valmis toetama kristlikku poolt. Ja see tundub niisugune, et siis sa oled vähe imelik eks, kes see tahab siis imelik olla, kõik tahavad olla tugevad ja hästi edukad ja kus siis selle juures Jumal võiks olla. See ju näitab nõrkust. Aga ka kultuuritust tegelikult, võin mina öelda, mitte kibestunult, vaid lihtsalt seletavalt seda. Ja sellest tulenevalt pidime me ise tegema uurimusi. Helistama ja tegema palju otsesaateid, et saada tagasisidet ja kuulda lihtsalt, kes helistab. On see noor inimene, on see vana inimene, on see mees või naine? Siis me joonistasime... Meil on olnud palju koosolekuid, siis me joonistasime aga jälle omale selle näo üles ja siis tema ootused, tema vajadused, kui vana ta on. Ja 95. aastast tänaseni siis, nüüd on juba 5 aastat ikkagi, sest me 95. aasta lõpus alustasime, sellepärast, selle 5 aasta jooksul on kuulaja noorenenud ikka 20 aasta võrra, 30 aasta võrra.

Muusika järgi pannakse vanus paika.

Jah seda, ka. Ja siin ongi nüüd see, et kellele sa seda teed ja miks sa seda teed on teine pool. Ja missugused on nende ootused ja missugused on sinu võimalused neid ootusi täita. Ja tänases päevas on muidugi, me oleme muutnud ka oma iseloomustust, öeldes, et me oleme informatiivne publitsistlik kanal, toetudes ristiusu alustele. See on ja jääb – see ristiusu alused. Meil on siin küll igasuguseid erinevaid uskkonna esindajaid käinud ja üritanud nõ et üks religiooni värk puha. Et räägime, aga noh, see on väga puhas. No tähendab, meil on küll litsents, eks ole, ta on antud kristlik raadiojaam, eks, niimoodi, ja seda me oleme, sellepärast et enamuse meie muusikast ikkagi 95-97% on ikka gospel. Ülejäänud on klassikalist ja vahel harva mõni ilmalik laul sinna vahele olenevalt teemast, mida käsitletakse ja vahel mõni sõnum lihtsalt, mis laulu sees on, avab teemat. See on see põhjus, muidu ei ole nagu vajadust. See on muusikavalikust rääkides. Ja nüüd on see teine pool, et me võime ju igal pool, ma loodan, et ka Tartu Ülikoolis õpetatakse seda ajakirjanduses, et sa võid ju arvata, et mina olen kõva vend ja teen, aga kui sind ei osteta või sind ei kuulata, siis sa võid arvata mida iganes, sa lähed pankrotti. Ja see on üllatav, et meid kuulatakse. Vabandust, juhina ei tohiks ma niimoodi öelda. Seda enam just üllatav seepärast, et neid formaate on nii palju tekkinud. Mõned formaadid ju kattuvad, kui vaadata nende 30 raadiojaama seas, mis Eestis töötavad. Ma ei räägi lokaaljaamadest, aga ma räägin just niimoodi nendest formaatidest, mis siin Tallinnas on, siis meie eripära on see, et me oleme nõndanimetatud juturaadio. Me räägime, me seletame tänase päevani. Ja ilmselt, tähendab, maailmas on üks huvitav faktor, me oleme kuulsamad välismaal kui Eestis, sest meil on see nimi ees „kristlik“ ja siis Eestis ei saa tõsiselt võtta, välismaal, kus ei ole komplekse sõnale „kristlik“, võetakse meid üsna tõsiselt ja meile on tekkinud jälgendajaid, sellele formaadile, mis meil on tekkinud kuulajat uurides, nende ootusi uurides on tekkinud täiesti, on tekkimas uus formaat. Ta toetub ristiusu alustele. Ma ei ütleks, et ta nii väga avalik-õiguslik on, sellepärast et minul jääb viimasel ajal eetriaega puudu, mida kõike võiks rääkida või kõike võiks käsitleda. Aga raadio juhina ma küsin ka, et kes maksab, kellel, noh tähendab, kui suur on see sihtgrupp, kui avalik-õiguslik võib teha sihtgrupile, kes on väga väike, sest ta peabki seda katma, siis meil paraku see nii ei ole. Me oleme ikkagi ise toimetulev raadio.

Kes on kuulja?

Noh, ütleme, et täna on ta 37 aastat vana. Noh, ta, on ka vanemaid, on ka väga vanu daame, kes meile helistavad ja räägivad jne, aga keskeltläbi on selline 37aastane haritud inimene, pigem mees kui naine. Ja ta on sellises olekus, kus ta arvab, ja ta ongi tihti ka väga edukas. Ainult, et ühel hetkel ta vaatab, et elu ei lähe nii nagu ta on plaaninud. Ta on õppinud, tal on töökoht, tal on raha, aga need suhte inimestega, või noh et see ei lähe. Ja siis ta hakkab nagu otsima põhjust ja selles otsimises oleme siis meie see, kes talle seda seletab. Kusjuures me ei suru talle midagi ja see eripära on nüüd ka Tallinna Pereraadioga, et me oleme öelnud, et me ei suuda iial Tallinna Pereraadioga võistelda, sest me ei oska selliseid saateid teha. Seal peab olema enam, noh ikka väga kaua aega usklik olnud ja kõike selliseid asju. Noh, tähendab et me ei oska neid saateid teha nii et me ei näe isegi konkurentsi. Vabandust, et ma nii ütlen, sellepärast et meie raadios praktiliselt ei ole ka ju kirikust ülekannet. See on teine eripära. Noh, ma mäletan, kui Tartu Pereraadio alustas ja Mare Pihlak noh, ja ma mäletan kuidas Paavo alguses ütles, et neil on üsna raske käia iga pühapäev salvestamas ja kui ei ole palju inimesi ja kogu see tehnika üles panna ja maha võtta jne jne. Siis nemad ütlesid, et peab, et memmekestele, kes on k.... noh nii nagu sa ise ütlesid, et juba 37. aastal oli memmekene padja peal jalgadega... siis meie mõte on avada see kiriku üks inimesele ja öelda, et siin on maailm, aga ta peab ise sinna minema. See on meie eripära. Meie ei too kirikut koju ja seda tegelikult ei olegi võimalik, sest kui me väga tõsiselt selle asja sisse läheme, mis seal kirikus toimub, siis on siingi studios olnud inimesi, kes on tervendanud palvetades raadiokuulajaid. Nendel ei ole olnud füüsilist kontakti, et see on toimunud, aga küsimus on armulaua selle nn osaduse saamine, mis ei toimu ilma selle veini ja leiva saamiseta ja seda ei saa mitte kuidagi raadio teel jagada. Aga noh, meile on ka vahel seda ette heidetud, just seda sama, et me ei too nagu kirikut koju. Aga meil on olnud teenus, kus me oleme organiseerinud neid, kes ei saa kirikusse, et need, kes lähevad, võtavad need teised, sellised abitud, jalutud, liikumisvõimetud lihtsalt oma

autosse ja viivad nad siis kirikusse, et siis need kuulajad omavahel aktiviseeruvad ja hakkavad suhtlema. See on olnud siis meie teine pool. Nii et kes on meie kuulaja – 37 aastat vana, meesterahvas, üsna edukas. Me oleme ka õelnud, et see on otsivale inimesele raadio. Nii et see on aja jooksul, mitte et 95 me istusime maha siin ja siis kirikujuhid ütlesid, et nüüd teeme sellise jaama, vaid ta on kujunenud turu situatsioonis.

Kust saab r7 andmeid oma kuulajate kohta?

Endiselt... Tähendab, me oleme teinud mõned uurimused, mida me ei ole palunud avalikustada, noh, tähendab, lasknud raha eest need teha, ja nüüd on jälle üks just sellel aastal tegemisel. Ja siis veel on olnud ka selline asi, et me oleme oma veebilehekülge kasutanud, selleks on mitmeid nippe, et teada saada, kus meid kuulatakse ja-ja noh, mida, et meil on tekkinud meie kuulajate databaas niiöelda. Et on olemas teatud, kes meid toetavad, kes siis on asjast huvitatud. Kui me siin teeme mingeid kampaaniaid, kui me siin noh palume neil helistada, siis on see tagasiside. Otsene, noh selline. Kuigi hetkel on, ütleks niimoodi, et aina raskemaks ja raskemaks läheb tänu sellele, et telefoni hinnad lihtsalt tõusevad ja ja ja noh, isegi mõtled juba, kui pikalt sa räägid või mida sa teed. Et mingil ajal oli telefonikõne odavam kui kirja saatmine, nüüd võib-olla hakkab see juba jälle...

Nüüd veel rahast...

Jah? (rahulikult)

Kust tulevad rahad?

Noh, on mitmeid viise. Kuna me oleme mittetulundusühing, siis esimene on annetused.

Eestist või välismaalt?

Üle maailma, ka Eestist, aga ka siis mujalt, sest meil on lihtsalt see sama Madis Lodu näiteks läks Kanadasse tagasi ja me sõlmisime temaga lepingu, et ta on nõ meie esindaja, kes siis propageerib meid ja kes nii inglise keeles kui eesti keeles. Sama moodi on meil sellised esindajad Inglismaal ja seal on Iirimaal noh tähendab, kes teevad lihtsalt meie promomiseks tööd. Ja ja on ka Eestis. Ja muidugi meil on kohe olemas selline, me nimetame teda küll reklaamijuhiks, aga see sõna „reklaam“ selles tavalisemas tähenduses, mida arvatakse, et müüakse reklaamiaega, meie müüme iseennast. Et me oleme selles faasis, kus me müüme lihtsalt Raadio 7-t kui kindlat partnerit ja me oleme alles alustanud seda nõ, et...

Mida see siis tähendab? Et „seda saadet toetab...“ või, või...?

Ka „seda saadet toetab“, aga ka lihtsalt sedapidi, et enam ja enam kinnistuks lihtsalt sellel meediaturul ja igal pool nii nagu sa ütlesid, et ju „ei ole näha“ (viitab ilmselt päevikuuuringule), eks ju, vaatad, siis ju sind ei ole olemas.

Aga IBRA toetus?

IBRA toetus on suhteliselt 93ndaga võrreldes väga väike. Nad on kaasas sellepärast, et osa rootsi kirikuid, kes on nagu võtnud omaette noh sellise toetussuuna, et nad toetavad meediatööd, kristliku meedia tööd Eestis, siis see toetus tuleb läbi IBRA. Ma ütlen lihtsalt, teatud kirikute. Aga noh, ma ise arva niimoodi, et välismaal on tendents eks ole, et lokaalraadio on see kõige tähtsam, mitte suured raadiod. Ja sellepärast mina väga tervitan näiteks, et on olemas Pereraadio ja Kuressaares raadio töötab ja et on olemas see luteri tund, sellepärast et noh, me tuleme ikkagi sealt sotsialismiajast ja me arvame, et kui oli üks raadio, siis kõik kuulasid ja meil ei olnud muud valikut. Aga meile kõigile meeldivad erinevad lilled ja me ei kakle sellepärast, et erinevad lilled meeldivad. Nõnda on ka selle kuulamisega. Kes kus kuulab, mida kuulab, seda ei saa nagu peale sundida. Ja mida rohkem on, noh näiteks luteri tund ütleb ikka, Ene Pilliroog ütleb, et tema on nõ eeljaam 24tunnisele kristlikule jaamale, et tema lihtsalt teeb eeltöö ära ja siis hakkavad inimesed noh niimoodi... why not, noh miks mitte? Kuigi jälle seal võib vaadata, et kas Eesti Raadio on kõige parema kuulatava aja andnud sellele saatele või on taas sama taktikat kasutanud, mis oli. Aga noh, see ei ole meie jutu praegune... ja see tendents, mida sa teed, kui ta noh niisugune on lihtsalt. See on kinni mitmete juhtide ilmselt just nimelt sellest kristliku poole tundmisest ja muud ei midagi.

Kas Raadio 7 kuu eelarve on salastatud?

Ei ole! Ta on ligikaudu 100 000. Kusjuures meil on tänasel hetkel neli palgalist töötajat ja siis üks paarkümmend inimest, kes projektidega teevad tööd ja kes lihtsalt projektides... (Kommenteerin, et sama lugu on ka Tartu Pereraadios) See on täiesti loomulik, ma pean seda nii normaalseks, et siin ei ole midagi (aga eelarve on poole väiksem). Noh meie eelarve oli veel aasta tagasi ka poole väiksem. Et see eelarve kasvab sellepärast, et me oleme lihtsalt saanud endale need regionaalse litsentsi ja lihtsalt see levi maksab. Selles on see küsimus, et seda võib lihtsalt arvestada, aga seal lihtsalt tornid ja antennid ja see on kulu ja see ongi see, kuhu see raha läheb. Niimoodi on ta. Kuigi mõni arvab, et me oleme rikkad, siis me oleme üldiselt hingelt rikkad. (naeravad) Vaimult. Ja noh, meie mõte on tõepoolest ikkagi kuulajat aktiveerida, et ta ei istuks, ei norutaks, ei süüdistaks, et ta muutuks. Nõ kodaniku algatust me aina propageerime ja vaadates seda, nagu ma ütlesin, et mujal maailmas on ikkagi lokaalraadios väga suur tähtsus ja suured raadiod ei ela ära, et kuna nad räägivad nii üldist juttu, et ikka enam ja enam (see ei lähe korda lihtsalt MS) Ei lähe korda, just nimelt jah, et ma ise arvan, et ilmselt tulevik on samasugune Eestis, ajapikku seda enam, et hakatakse korrastama neid, seda maastiku võrku ka noh.... Me teeme siin nalja, et me teeksite hea ettepaneku kultuuriministeeriumile, et müüks kõik meie raadiojaamad maha, ostaks selle raha eest – välismaale – välismaalased arvavad, et see on hea koht siia tulla raadiojaamu tegema – ja saaks suure raha, ostaks selle raha eest kõikidele Eestimaa inimestele arvutid (itsitab) ja teeks arvutiraadiot. Ja las nad siis teevad oma raadioid, noh kes on ära ostnud. See on muidugi nali, aga...

Kui nüüd kokku võtta: Mis on Raadio 7 eesmärk?

Endiselt. Jagada ikka seda kristlikku sõnumit, seda head sõnumit Jeesusest. Ja seda enam selles situatsioonis, kus me täna oleme. Kus inimesed, neil ei ole millelegi tugineda, et oma elu üles ehitada, et alustada, et olla aktiivne, et hakata tegijaks, siis peab olema üks kindel baas. Me pakume seda baasi, näidates väga aktiivsete, tegevate kristlaste läbi, et see kõik on võimalik.

Ja see eesmärk on olnud ka aastal 93?

Jah ta oli siis... siis ta oli, noh ütleme, siis me ei teadnud ise veel, kes see kristlane on. Milline ta võiks olla, sest eks meil oli sellel ajal ikka ka teadmine, et ta on pika näo ja... ja vaikne ja pigem keelav. Täna hetkel me teame, mille poolt kristlane on – ta on elu poolt. Arvatakse ka täna, et kristlane on vastu. See ongi see vastuolu, et... ja missugune on veel, mida me teeme, et me kasvatame kirikuõpetajaid ja kirikut üleüldiselt ühiskonnaga suhtlema. Sest ikkagi kristlik meedia on nii uus nähtus ja kui võtta nüüd kirikuõpetaja tasandit, seda, mida tema kõike peab tegema, siis veel meedia ka sinna otsa, et suhtle sellega ja ta ei jaksa lihtsalt, aga ta ei näe temas ka veel abilist. Ta näeb pigem kohustust stuudiosse tulla ja rääkida ja niimoodi, aga ta ei näe veel abilist, et ja kui ta näeks ära selle, et ta ei peagi midagi rohkemat tegema kui ainult olema, infot andma niioelda ja teised teevad selle töö ära, nii et see on perspektiiv ühiskonnas. Aga see ongi siis see demokraatlik ühiskond, täiuslik noh, kuivõrd aga....

Tsitaat raadiolehest III programmi töö jätkamise kohta „Leppe tulemusena jätkavad oma igapäevast tööd paljud ER toimetajad ja tehnilised töötajad“

Jah, need oleks kõik läinud. Need oleks kõik läinud, kui nad ei oleks saanud seda....

Aga muidugi ka täna hetkel on see sama probleem, mis oli aastal 93, et tegijaid on vähe. Esiteks, kes julgevad üldse kristliku poolega rinda pista, et ei saaks endale seda märki külge, et... mis kristliku poolega hetkel ikkagi meie ühiskonnas on. Ja teiseks et olla positiivne ja osata teha ka ülesehitavat saadet mitte lahmivat, sest noh, uudisekännise ületab ju eks ole negatiivne pool. Sellest lähtuvalt teeb Raadio 7 muid oma uudiseid. Me lihtsalt ei võimenda negatiivset, sest nad kuulevad selle niikuinii ära, aga me lihtsalt ei võimenda.

Kiidan Raadio 7 tublidust teha oma uudiseid.

Enamuses BNSist, sest BNS on lihtsalt parem, kuigi sealgi on, kui teda niimoodi vaadata, kuidas ta tööd teeb, siis on vähe liiga noored toimetajad, kellel ei ole lihtsalt elukogemust ja ei tea mõnda elu valdkonda, eriti veel kristlikku poolt, siis on see pool, aga seda annab kasvatada ja korraldada. Aga ETA-l on vahetevahel asjad ikka väga segi.

Kristlikus jaamas probleemiks vabatahtlike väsimine, lahkumine. Uute koolitamine.

Jah see koolitamine. Mina olen nüüd ikkagi ajapikku välja selekteerinud inimesed, keda ma koolitan spetsiaalselt. Rääkides siis raadiospetsiifikast, Raadio 7 spetsiifikast, üldiselt intervjuutehnika üks ole. Ja midagi ei ole teha, kui sa tahad, et oleks tase, see sama „elitaarsus“, mis seal kirjas oli (enne tsiteerisin teadet III programmi töö jätkamisest ja elitaarse kõlapildi säilitamisest) ja see nõue, et ta on väga kõrgel tasemel tehtud, et keegi ei saaks öelda, et te jama ajate. Juba siis 93. aastal – see kandus üle 95. ka sellele iseseisvale raadiojaamale, et muidugi kust sa nad võtad need inimesed, räägivad ikka, mis sülg suhu toob ka, aga lihtsalt seda on võimalik teemadega, et sa kutsud teadjad inimesed stuudiosse, kes ei aja nõ pada ja ei räägi rumalusi ja ei ole nõ ainult usuhullud, vabandust, et...

Ei, noh, meie alustasime ju mõned aastad tagasi ka seda õist projekti. Me oleme mitmes asjas olnud üsna pioneerid, mida on teised raadiojaamad siis järgi teinud. No näiteks see sama õine nõustamine. Kuku raadio võttis Raadio 7-lt selle idee. Samal päeval kui Raadio 7 lõpetas oma suvise projekti, samal õhtul Berends ütles eetris, et meie alustame. Ja inimesed, kes öösel olid ühe raadio kuulajad, kolisid siis järgmisse. Aga seal oli üks väike nüanss, mis teebki eriliseks Raadio 7 – et me ei teinud õist nõustamist mitte nõustamise enese pärast lihtsalt vaid me olime selle raadiokuulaja pärast. Ja sellest tulenevalt tegime me saadet kella neljani öösel. Mitte kella üheni või kella kaheni, sest hädad hakkavad ilmnema pärast kella kahte, noh, need kes tegelikult vajavad sinu nõuannet ja sinu abi. Seda nagu kuku pool ära ei mõistnud. Aga noh, see selleks. On aegu olnud, kus ka Kuku esindajad on käinud siin mitte Lang ega Berends, vaid mõned teised, öeldes et meie kavad on üsna sarnased ja me oleme naerdes öelnud, et ei ole. Et ta võib olla paberi peal, aga sisult oleme me inimest toetavad ja üles ehitavad ja see on see vahe.

Jah, ka nende vabatahtlikega on ka niimoodi, et noh, meil ei räägita sellest, ma ei räägi nüüd vabatahtlikest, ma räägin üldiselt kõik inimesed väsisivad. Ja see on täiesti loomulik, et nad põlevad läbi ja mujal maailmas minul on lihtsalt nii palju häid partnereid väljapool, et nende kogemused ma lihtsalt kasutan ära. Ja üks kogemus on ka see, et sa ei või ühte inimest lõpmatuseni nõ kasutada, sa pead talle andma, sa pead ette nägema puhkuse ajad. Eriti rasked on hommikuprogrammid ja seal lihtsalt saab inimene otsa ja lihtsalt põnev oli nentida seda sama, et Kuku raadios, kui nad vahetasid nüüd märtsi alguses oma programmi ära, siis nad, siis küsiti, et kus on kadunud hommikuprogrammi tegija, siis öeldi, et igal asjal on oma aeg. Tähendab, et inimene oligi läbi. Aga me ei ole veel sinnani jõudnud või ma ei tea, kuidas tänapäeval jälle ülikoolis õpetatakse, et kui sind õpetatakse ikkagi seda meedia asja juhtima või nägema seda, siis sa pead ka nägema inimese ressursi ja seda hoidma. Muidugi kui meil tekkisid need formaatraadiod, siis seal oli ju küll, et võeti alguses isegi Raadio 2-te poisid oma plaatidega ja lüpsiti nõ sellest muusikast tühjaks ja siis võeti järgmine. Ma ei tea, kui palju pettunuid tegelikult Eestimaal on.

Mina räägin ühe loo ajakirjaniku koondamiset.

Maailm on julm. Midagi ei ole teha. Ja üsna karm on. Ja selles mõttes on väga huvitav see, et neid kristlikke jaamu nagu ei võeta tõsiselt. Noh, teised nagu ei võta tõsiselt ja nad on lihtsalt andnud aega Eestis kristlikule jaamale üldiselt, ma ei räägi Raadio 7-st vaid üldiselt oma nišši leida ja kohta leida tänu sellele, et nad ei ole võtnud tõsiselt. Et siis nagu võivad teised edasi teha ja areneda vaikselt. Ja muidugi veel on see tähtis, et mida inimene tähtsaks peab, kui ta teeb, kuhu ta tuleb. Noorele inimesele pakud, et nii ülikool on sul läbi, nüüd on sul valida. Noh, millal ta valib kristliku jaama kui töökoha? Et ta võtab ka seda tõsiselt. Sel juhul, kui ta on saanud juba ühe koondamise või on lihtsalt jaam nõ kui siin Tln-s mitmed jaamad nõ otsa said, siis oli töötajaid, et kõlbab isegi Raadio 7 ka. (naerab) Ja kui sa selle valiku põhjenduse, noh, aru saad, et ta ainult selle pärast tuleb, et noh... siis noh me ei tee raha pärast tööd.

Kas Raadio 7-l on ka eeskujud?

Paraku mitte. Vabandust. (itsitab)

Aga välismaal?

Noh, tähendab välismaal on mitmeid võimalusi, lihtsalt erinevad ühiskonnad kui küpsed nad on üks ole, ja arenenud ühiskondades on ka selliseid, et on lihtsalt ainult gospelmuusika jaam noorte ja mida meil, tähendab, meie turu situatsioonis, arvestades, et kõik on vaesed, ma mõtlen kristlikke jaamu, oleks võimalik ka teha ja mõelda kuulajale, ja teha ka noorteraadio, ainult noorteraadio, sellel oleks kindlasti nišš. Aga mina arvan, et see on lihtsalt tuleviku küsimus, kus ikkagi nii nagu raadiod või jaamad või telejaamad või isegi üks ole ju need suured ajalehedki on ühinenud ootamatult, ainus põhjus on toimetulek. Ja tänased uudised kõnelevad ikkagi sellest, et päevalehel ei jätku tegijaid, kuigi on kaks suurt lehte, ütleme. Lihtsalt ei ole inimesi, kes jaksaksid oma

selle... tähendab ilmselt on konkurents nii tugev, et ta hakkab psüühikale. Mina kõrvalt, lugedes uudiseid, teen selle järelduse.

Kuhu jõuab välja kristlik raadio? 3 erinevat Pereraadiot, Raadio 7, ELTT. Kõik on vaesed ja virelevad. Viited Pereraadio sees käärivale tüllile, mis leidis väljundi EEKBLi listis. Kusagilt peab tulema lahendus?

Noh, siin ongi nüüd juhtide teadlikkus. Mitte küsimus, et minul on raadio, vaid uuesti see – meie oleme kirjutanud lahti, et me oleme kuulaja jaoks ja kuulaja pärast. Me ei ole iseenda pärast. Ja nüüd tulebki see küsimus, et millal me kõik oleme. Ma ei süüdistata mitte kedagi. Ma võtan selle maha (Jätan maha kirjutamata off the record info – MS)

Tln linnas oleme me selle uuringu teinud ja jõudnud sinna järeldusel 37 aastat jne nagu ma siin rääkisin, siis kui me nüüd oleme laiemad, Valgani välja nagu kirjad näitavad, et nad kuulevad meid, siis seal on kindlasti erinevaid sihtgrupe ja kui siin oli, et kuidas välismaal on, siis ongi olemas selline sihtgrupiga raadio, mis on vanemale, rahuliku muusikaga, teda ei šokeeri nii nagu sa rääkisid oma isast (vanaisast MS), tulebki kogu see aeg selline tasane, räägitakse talle need asjad ära ja ta ka hea meelega toetab seda. Aga meie tahame kõigile meeldida, ma ei räägi nüüd Raadio 7-st, vaid üleüldiselt, me küll võime kirjutada paberi peale, meie sihtgrupp on see, aga me tahame teha kindlasti neid saateid ja neid saateid ja. Raadio 7 praktiliselt lastesaateid enam ei tee, uuringu tulemusena ei saa, noh... tähendab maailmas on aastakümneid räägitud, et kõige kallim on lastesaade, kõige raskemini kättesaadav on see sihtgrupp. Laps üleüldiselt, et kus, mis ajal sa tema kätte saad, et sa tõesti saaksid teda kujundada jne. Eesti Raadios ise olles tööol noorte- ja lastesaadetes, me teame, et saated toimusid õhtul ja hommikul kordusena või vastupidi siis, ükskõik, kuidas seal need ajad olid – meid kuulas kogu Eestimaa, sest muud ei olnud kuulata. Aga kuivõrd kuulasid lapsed, kes olid koolis ja lasteaia, on hoopis teine küsimus. Nii et meie oleme ikkagi teinud vaikselt seda valikut, et me mängitame küll teatud kellaegadega teatud muusikat, mis omab sihtgruppi ja me teame, et siis neid ka kuulatakse, aga põhimõtteliselt meie jutusaade ei ole 17-aastasele. Ta ei saa sellest aru, tal ei ole veel seda muret, vabandust, noh, mida meie püüame pakkuda või lahendada või. Kuigi viimane nõ listist eile tuli üks 16aastase tütarlapse niisugune kiri, kus ta ütles, et teil on nii huvitavad ja targad saated, et olge edasi, noh, sellised. Aga see on kindlasti erand, kes 16aastaselt vaevub niimoodi pühenduda või asjasse minna. Nii et siin on ealised iseärasused.

Kas uuringud peegeldavad ka Tln PR aud või on ainult Raadio 7?

Ei, me ei ole Tln PR puudutanud. Me oleme ikkagi võtnud neid kui iseseisvat – nii nagu nad seda on ja-ja... tavaliselt niisugused, noh, arvatakse, et üks kristlik värk puha, et kõik pannakse ühte, aga paraku on erinev. Aga kui ma võtan ette lehe ja vaatan kava või kui ma kuulan Pereraadio saatekava tutvustust, siis ma näen selles küll teatud paralleeli avalik-õigusliku raadiojaama ülesehitusega.

Mõtlete Tartu Pereraadiot?

Tartus ja ka siin samas Tallinnas. Noh, seal tingib juba see uudiste saamine ja teatud asjad eks ole niisugused.

Lisa 4. Intervjuu. Peeter Sookruus

Tallinn, 14. aprill 2005

Huvitab näiteks see, et... te astusite peadirektori ametisse 89...

Jah, täpselt.

Et kas selleks ajaks olid ka mingisugused kokkulepped juba kiriku ja raadio vahel sündinud? Kas midagi oli toimumas juba ususaadete vallas?

Seda ma täpselt ei mäleta, kas selleks ajaks olid mingisugused... ma tean seda, et 89-90 Eesti Raadios igal juhul ususaated kui sellised, ütleme, said suurema eetriaaja, said tähtsama koha. Meil olid väga head partnerid, läbirääkijad kirikute nõukoguga, pastor Salumäega ja mõne' tegevestega. Meil oli väga erinevaid projekte seal. Ka mitte ainult selleks, et lihtsalt eetriaega leida kiriku saadetele, üldse sellise vaimsema, tõsisema suuna saadetele, inimeste hingeelu harimisele, ütleme nii. Mitte ainult puhtalt religioossusega(?), vaid ka selleks, et nende saadete tootmise jaoks tehnilist baasi parandada, leida... siin oli meil koostööd saksa maal, kas oli Põhja-Saksa Elbe kirikutega saime, saime stuudio, stuudio sissesead sealt (tel helises, tõusis püsti) nende (?) saadete jaoks. (Tuleb tagasi.) Ühesõnaga, et kas enne olid ususaated...

(Sõidan sisse) Midagi oli vist, sest ülekanne oli näiteks kirikust 88...

(Sõidab sisse) Ei seda küll. Jaa-jaa, aga ma mõtlen püsivatest saadetest.

(Sõidan sisse) Püsivatest 89 algas „Hingevalgus“...

(Sõidab sisse) Jah, jah, jah. 89. Hommikused jumala sõna minutid olid ju. Siis oli... kirikuelu saateid tuli juurde ja ülekanne jõulude ajal, lihavõtte ajal said täitsa tavaliseks juba. Ja meil olid koostöölepingud, kui ma ei eksi isegi kirikute nõukoguga. Pärnis mahukad, kusjuures siis mindi just üle sellele minuarust väga heale demokraatlikule mudelile, et meie partner oli kirikute nõukogu, aga esineda said ja ütleme eetriaega said erinevate konfessioonide esindajad. Ei olnud ainult nõ... keegi ei saanud öelda, et meil on mingi riigikirikuga erisuhe, eksju. Kirikute nõukogu ise jagas balansseeritud, tasakaalustatud alusel ja see toimus.

Kas oli ka mingisuguseid teisi organisatsioone, kes tahtsid eetriaega just ususaade jaoks? Tol ajal oli ju see usuelu üldse väga aktiivne Eestis, kõiksugused uued liikumised tulid ju.

Ilmselt oli. Oli, ma mäletan veel mõningaid kirju, ma ei oska praegu täpselt öelda, millistelt, millistest ühendustelt, aga, ma eksiksin, oli küll, aga meie seisukoht oli see, et meie partner siin on kirikute nõukogu ja kui organisat... erinev... täiendav soov tuli, siis me ütlesime, et kui te saate kirikute nõukoguga kokkuleppele või kirikute nõukogu liikmeks ja nendega kokkuleppe raamidesse see koostöö mahub, siis palun. Aga et me ei võtnud vist täiendavalt kedagi kõrvale, aga oli küll. Aga noh lisaks meil oli ju veel koostöö suhted siin, telefoni teel, ei meili teel te küsisite siin IBRA raadio kohta, need on eraldi küsige seda, see on te... muu jutt, aga selliseid soovide oli, aga kujunes välja selline hea mudel, et meie partner oli soliidne, väärikas, see tähendab kirikute nõukogu ja lähtekeht oli see, et Eesti Raadio ei ole see, kes võtab seisukohti erinevate konfessioonide suhtes. Kes on nõ ametlikum, kes mitte, kes on nagu tunnustatum, kes mitte, vaid... see oleks olnud kummaline, see oleks, me oleks nagu sekkunud konfessioonidev' suht' omavahelistesse suhetesse ja võib-olla usuellu riigis tervikuna, mis ei olnud kindlasti meie eesmärk ja roll, vaid me siin leidsime sellise hea partnersuhte kirikute nõukoguga.

Milline oli see suhtumine raadio poolt, et need ususaated tulid. Pikka aega oli ju täielik vaikus sellel teemal olnud. Võib-olla välissaadetes oli midagi natukene aga, aga kas oli ka mingisugust vastasseisu toimetuse poole pealt?

89, kui sellele tagasi mõelda, oli selline aeg, kus uue avastamise või ka ütleme vana ja unustatu taasavastamise hoog, ind oli nii suur, et mingist vastuseisust, vastumõjust kindlasti rääkida ei saa. 'T oli väga erinevaid asju, võib-olla mõne puhul võib hiljem arutada, kunagi hiljem ja mõelda, kas see päris optimaalne oli, koostööd

mõningate, mõningate teistega, ma ei räägi praegu siin puhtalt ususaadetega osas, aga selliseid uusi koostöövorme ja uusi saateid tuli väga palju. Ja kindlasti ei olnud siin mingisugust tõrget või tõrjuvat suhtumist kirkute... koos... koostöö arendamises.

Siis see IBRA, see sama IBRA raadio projekt. Ma tean, et mingisugune koolitus oli...

(Sõidab sisse) Täpselt nii. Seda ma tahangi öelda, et kui ma vihjasin, et võib-olla mõne puhul võib, võis praegu tunduda see koostöö nagu imelik, sest et no IBRA raadio on selgelt religioosne raadio, nelipühilise värvinguga ja võib-olla mõnedele tundus see, tundub tänapäeval tagasi vaadates see veider. Miks me võtsime ühe? Aga meil oli väga selge siht, kuna noh me tulime olukorrast, kus maailm oli suletud, siis meil oli väga vähe neid võimalusi, kus oleks võinud saada ka oma inimesi koolitada (telefon heliseb), oma inim... kaasaegsel tasemel. (Tuleb tagasi.) Ja, ühesõnaga, koostöö IBRA raadioga ei olnud mitte niiõelda ideoloogilisel, religioosse kokkukuuluvuse alusel, vaid ta oli täiesti pragmaatiline, kuna nendega koostöös me tegime seminare, meie inimesed käisid, kui ma ei eksi Rootsist väljaõppel päris arvukalt, paar seminari, tänapäeval võib öelda workshop'i toimus Eesti Raadios valges saalis, kus räägiti väga vähe noh ususaadetest, sisu poolest. Inimestele räägiti, mis on raadio produtsent, kaasaegse raadiosaadete tootmise põhimõtetest – täiesti professionaalne ettevalmistus ja sellepärast ma arvan, et see koostöö oli õige, kuigi tänapäeval tõesti tagasi vaadata, et ütleme, me ei olnud siis veel avalik, me olime siis... avalik-õiguslik, me püüdsime selle poole alles. 92 meid võeti vastu EBUsse, 93 1. jaanuar... mul on pilt kaasas, kuidas me osaleme sellel, ajalooline pilt, kuna järgmine on intervjuu on teisel teemal, kus meid võetakse EBUsse vastu. Eesti Raadi, Eesti Televisioon, juuli 1992 me oleme Oslos EBU peaassambleel. Kuna praegu võib tõesti tunduda imelik, et ütleme.... noh siis sel... tollase põhimõttega pool riigiraadio või avalik-õiguslikuks pürgiv teeb koostööd ühe selgelt, ütleme nii, mitte eriti arvuka kiriku, ma ei taha öelda hääletoruga. Noh, kirikuraadioga nagu IBRA on. Aga tollal meie jaoks olid need koostöövõimalused selles, et koolitada, et õpetada inimesi. Ja kui me need leidsime, siis me seda koostööd nendega ka tegime. See ei olnud väga kaua ei kestnud, aga ma arvan, et n'd omas ajas teda hinnata võib igal juhul positiivsena, kuigi tänapäeval, kordan, ta võib tekitada küsimusi, miks just nemad. Aga me olime tollal olukorras, kus meie partnerid esimesena tulid meile appi meie head sõbrad soomlased võimaldasid inimestel koolitust, tehnilist abi, veidi ka. Ja siis tulid rootslased ja siis oligi, ma isegi ei mäleta, kuidas me IBRAga kontakti leidsime, praegu hetkel ei mäleta seda.

(Sõidan sisse) Helle Aan, see praegune peatoimetaja seal on rääkinud, et pikka aega käisid need IBRA esindajad Eesti Raadios ja tahtsid esimeses programmis mingit kümnet minutit saada ja ei õnnestunud. Siis nad muudkui käisid ja käisid peale ja lõpuks said nad siis Stereoraadios 22 tundi ööpäevas, mida nad... mida neile lubati, täitke nüüd aga! Kaks tundi vist tegelikult õhtuti kasutati või kaks kuni neli tundi, sõltuvalt siis sellest päevast.

Siiralt ei mäleta seda. Hakkaksin oletama seda, võiksin teid eksitada. Minumeelest mõningaid neid asju, vist kas kanti üle või? Ei, tõesti ei mäleta. Aga ma võin öelda seda, mis on nagu mällu jäänud. Mällu on jäänud see, mis oli siht. Siht oli see, et saada inimesi koolitada, saada *know how*, saada abi ja mitmed me inimesed, minu meelest Helle Aan, Silvi(a) Karro käisid ise ka, neid oli veel mitmeid, käisid Rootsist koolitusel ja mitu *workshopi* toimus siin. Need olid päris huvitavad. Sest meie jaoks selline asi nagu ütleme kaasaegne raadiosaadete tegemine või ka mingi meedia õiguse alused või autoriõigus meedias oli täiesti uus asi. Täiesti uus ja tundmatu asi ja neid asju me tõesti tollal alles suu ammuli vaatasime. Ma arvan, et see õigustas ennast.

Noh muidugi, kui me räägime Raadio 7-st veel praegu natukene, siis Raadio 7 ise räägib praegu, et tänu nendele säilis nagu Klassikaraadio programm. Et ühel olid need IBRA rahad olulised, mis aitasid käigus hoida seda III programmi. Kas sellel väitel võib olla mingit...

(Sõidab sisse). Võib-olla küll, võib-olla küll. Vist nipp oligi see ka, et nad maksid ju saatjate kulud. Nad maksid ju saatjate kulud, millest nemad sellest saateajast katsid ainult osa ja ülejäänud anti muud Eesti Raadio programmi. Vist oligi see mõte. M'õtsin mingi, mingi mõte pidi olema kas' peale selle koolituse ka, aga üks oli ka see. Noh, mitte Raadio 7-l niivõrd tänapäeval eraldi, aga tollal oli ikka veel see koostöö vorm oli IBRA raadioga eks ju, kuigi jah seal oli neid ütleme siis nelipühi suunitlusega raadiosaateid ka aga ilmselt Eesti Raadio jaoks oli põhi huvimoment seisnes just selles, et me saime nagu leevendust kasvavate levikulude eest tasumisel. Ja sisuliselt see koostöö vorm andis meile võimaluse ühte võrku rahastada koostöös teistega. Ma arvan, et see oli ka hea.

Siis hiljem 97 tuleb luterlik tund, luterliku tunni teenistus. Ene Pilliroog ütleb seda, et Teie kirjutasite alla

lepingule ainult sellepärast, et te teda isiklikult tundsite (ütlen muigega).

(Naerab.) Ei taha minna isiklikuks, ma Enet väga austan ja hindan ja armastan sõna tõsisel mõttes. Ta on erakordselt tore kolleeg, ma olen temaga aastaid koos töötanud. (Naerab). Vaevalt, et see oli, vaevalt, et see oli, see oleks natuke veider kui raadio programmi struktuuris olulised osad sõltuvad sellest, kes keda tunneb või nõ kes keda austab või ei austa, siis oleks natuke imelik. Ilmselt see nii ei ole. Võib-olla see hõlbustas selles osas kokkuleppele jõudmist, aga luterliku tunni puhul on tähtis just see, millest ma siin alguses rääkisin, et ta ei olnud niimoodi ju ainult otseselt religioossete suunitlusega, ta oli nõ nagu valgustav, hariv, hinge hariv, sisuga saade üks ju, programm. Ja kõik see oli selline... vahepeal oli Eesti raadios üks saade „Hingevalgus“ üks ju ja kõik... ühesõnaga ta oli tõepoolest selline asi, mis oli hea ja õilis ja õige. Aga võib-olla see oli nagu abistav komponent, et meie läbirääkimised kulgesid sujuvamalt, et Enega meil olid väga head koostöö suhted pikka aega olnud, aga see ei olnud kindlasti määrav. See oleks olnud naljaks, see oleks olnud, siis oleks Eesti Raadio olnud mingi nagu ma ei tea, feodaali valdus, kus saab otsustada mingitel muudel alustel, mitte ainult professionaalse programmi vajadustest lähtudes.

Aga ma saan aru, et noh kõik need IBRA asjad ja ka see luterlik tund, et ta käis ikkagi kirikute nõukogust läbi ikkagi selles mõttes, et Tiit Salumäe oli ilmselt seal jällegi võtmeisik ja neid asju arutati? Või olid ikkagi täiesti eraldi seisvad partnerid raadiol?

Ei, kuna oli tegemist luterliku tunniga, siis see oli koostöös ikkagi kirikute nõukoguga ja ma mäletan isegi, et luterliku tunni üle me arutasime ka vist härra Salumäega. Aga leping oli ikkagi vist... luterlik tund oli teine osapool. Aga ta oli nagu ka üks osa ja just nimelt see osa, et ta oli nagu laiem. Kui me räägime siin „Kirikuelust“, hommiku kiriku jumalasõnast üks ju raadios või nendest hommiku(s)test minutitest, siis see on nagu selgelt usulise suunitlusega. Aga ma kordan veel kord, et luterlik tund oli nagu laiem. Ta kasvas inimestes headust, helgust, valgust, selgust jne.

(Lühike vaikus, otsin küsimust, millega jätkata) Et... ma ei tea, kui palju on üldse tänapäeval avalik-õigusliku raadio roll ususaateid edasi anda. Praegu, kus meil on olemas Pereraadio, Raadio 7. Et kuidas seda nagu täna sel hetkel vaadata üldse?

Venekeelne Semeinoje Radio Tartu lähedal.

Jah, just.

Ei taha hakata siin oletama, võin rääkida meediateoreetiliselt siin päris palju juttu, kuna ma oma tööalasel käin väga paljudel ringhäälingu alustel kohtumistel, konverentsidel, seminaridel, siis võiksin väga pikalt targutada, mis hetkel midagi ei anna. Ma arvan, et tegelikult on laiemalt sellisel hinge harival sõnal raadios alati oma roll. Ja selline eetilise sõnum on korraliku väärt programmi üks loomulik osa. Ja kas ta on otseselt religioosse suunitlusega, on ta võib-olla natuke laiemal pinnal, nii nagu ütleme siin see koostöö luterliku tunniga oli – see on juba programmi koostajate endi otsustada. Aga ma arvan, et see on tervikuna ainult avalik-õiguslikule programmile kasuks kui sellist väärt osa ja eetilisi kategooriaid kinnistavat sõnumit programmis kuulda on. Aga ma ei taha hakata nii detailselt siin hinnangut andma, sest see oleks vastasel korral mingil moel täitevvoimu dikteerimine avalik-õiguslikule ringhäälingule, mida ma kindlasti teha ei taha ega tohi.

Ma ei kujuta ette, kui kirikute nõukogu poleks oma initsiatiivi üles näidanud, ilmselt nemad olid, kes tulid oma initsiatiiviga ja rääkisid, et võiksid need palvused ja ususaated olla, et kas siis toimetused oleks ühel hetkel ise ka avastanud, vaadates näiteks soome kanaleid või rootsi või ükskõik missuguse teise Euroopa ringhäälingu programmi, et hommikupalvused võiksid olla ja „Kirikuelu“ võiks olla.

Ma arvan, et see initsiatiiv oli mõlemapoolne. Initsiatiiv ja valmisolek oli mõlemapoolne. Vaevalt, et see oli niimoodi, et üks pidi teisele väga pikalt seletama ja veenma ja teine oli täitsa ettevalmistamata ja vastumeelne selles osas. Ma arvan, et see ei olnud nii. Et initsiatiiv oli mõlemapoolne, sest et Eesti areng, Eesti olukord oli tollal seal maal, kus see oli üks loomulik osa, see oli üks loomulik, järgmine samm maailma avardamisel ja programmi avardamisel ka. Nii et ma arvan, et siin on raske öelda, kes selles nõ esimese sammu astus, ma usun, et see initsiatiiv oli mõlemapoolne ja valmisolek igal juhul oli mõlemapoolne. Nii et kui hakata nüüd ajalooliselt vaatama, kes kellele enne helistas või ettepaneku tegi, siis ei oska tagasi vaadata, nii täpselt ei mäleta, aga igal juhul mingisugust pikka veenmist või kellegi vastuseisu ületamist kindlasti ei olnud.

Mis moodi valiti need tegija, kes hakkasid raadio poolt tegema... noh nende jaoks oli jällegi see valdkond uus. Me juba natuke rääkisime sellest, et koolitus tehti ja täiendati inimesi sellel alal. Oli see raske üldse leida neid inimesi, kes hakkaksid seda teemat vedama. Toivo Aare, kes oli ju enne tegelikult Noorte Hääle tegija.

Kes oli pikka aega raadios ka, ta oli seal väga hea tegija, hea partner. Toivo Aare, teisi ka. Ma arvan, et need kujunesid ise ka välja just nimelt nendest ajakirjanikest, kes olid ütleme selle temaatikaga, hingeelu kokku puutuvate saadetega, hingeelu se... ko... jutlustava... jutlustava?... kuulutava sõnumiga enne oma saadetes nagu teistest eristunud võib-olla nati ka. Eks nad kujunesid välja. Mingit sellist konkurssi tänapäeva mõistes et noh et, ma ei tea, andke andeks, trikoovooru või sihukest asja, sihukest ei toimunud, kindlasti ei toimunud, aga see kujunes kuidagi loomupäraselt välja nii nagu kujunesid välja majandussaated või inimesed, kes olid selle reaga varem ka kokku puutunud ja ütleme seda suunda ajanud. Need nii ka profileerusid, kitsamalt. Mitte nii, et kellelegi öeldi, ütleme näiteks spordireporterile öeldi sunniviisiliselt, homme sa hakkad kirikuelu saateid tegema. Seda kindlasti ei olnud ja ei olnud ka konkurssi, avaldame lehes kuulutuse, vaid lihtsalt inimesed, raadio tegijad jagunesid vastavalt ilmselt oma eelsoodumustele, hoiakutele ja ka valmisolekule.

Kas nägemus, missugused need saated peaksid olema, oli nagu raadiol ja kirikute nõukogul selline sarnane või... need nõuded võib-olla, mis esitati programmidele, kas need töötati üheskoos välja?

Kui ma ei eksi, siis meil lepingus olid ka mõned aluspõhimõtted selle kohta ja just nimelt nende nõuete kohta programmide' ma ei räägi siin professionaalsusest, aga ka see, et ütleme väga akt..., väga aktiivset, et mitte öelda agressiivset, peale suruvat jumalasõna jutlustamist ei pea mitte olema ja muid selliseid asju. Nii et üldiselt mingid põhimõtted olid ja sellest peeti ka kinni, sest see oleks ju andnud vastupidise efekti eks ju, oleks mõjunud vastupidiselt, mida ilmselt keegi ei tahtnudki, kuigi valmisolek ja ootus oli suur, aga seda poleks keegi soovinud.

Kas mingisuguseid uuringuid ka planeeriti, missugused on auditooriumi ootused ususaadete suhtes?

Tollal käisid veel, 90. aastate algul ja 80. lõpul käisid ju veel pidevad raadio auditooriumi uuringud, päeviku-uuringud ja kõik ja meil oli enam-vähem pilt meie auditooriumist ja ka sellest, milline on saadete kuulatavus. Minumeelest tehti ka mõningaid nõu sisu-uuringuid, st millised on kuulajate ootused, vajadused, hinnangud ühe või teise saate suhtes. Mitte ainult mis vaid ka miks ja kuidas eks ju olid nagu vastatud. Mis ajani? Ka kirikuelu saateid seal selles osas? Kas need uuringud käisid kas 90. keskpaigani või? Ei oska praegu täpselt öelda, seda võite Kersti Raudami käest küsida. Tema võib-olla mäletab seda aega ka et vahepeal need uuringud jäid soiku mitmetel põhjustel, ühesõnaga sellist püsivat päeviku-uuringu 90ndate teisel poolel enam ei olnud. 90ndate teisel poolel ka. Aga kui alguses need uuringud kestsid, siis loomulikult kuna kirikuelu saated ja ütleme üldse jumalasõna saated olid ju üks osa programmist, siis ka nende kohta oli võimalik teada saada, kui suur oli kuulatavus, mida üldse't arvatakse nendest(?), aga nii täpselt ma ei mäleta enam. Ei ole päevikut pidanu, väga piinlik.

See koostöö on alati olnud seotud rahadega ja toetusega, et kui oluline osa on olnud see sellest tööst?

Väga oluline, sest nagu ma ütlesin, üks tegur, kas või koostöö arendamiseks IBRA raadioga näiteks oli ka see. Või siis, et me saime inimesi õpetada, koolitada, saime oma saatjate võrgu eest maksta või näiteks ma tõin siin näite, mis oli ka eesti kirikutegelaste ja head inimeste vahendusel meile väga suur kasu ja väga teretulnud oli see koostöö Põhja-Saksa kirikutega. Põhja-Saksa Elbe kirikutega, ma ei mäleta, kuidas nimetati, härra Salumäe oskab vast paremini öelda. Kujunesid välja sellised head inimesed Saksamaalt, kes tahtsid Eestit kangesti aidata, Eesti kirikutega head koostööd arendada ja üks vorm oli see, et nad toetasid ka kirikuelu saadete tegemist. Me saime tänu neile võib-olla mitte päris uue, aga täiesti korraliku stuudio sisustuse, täiesti korraliku. Ja see oli pikka aega kasutatud peamiselt kasutusel peamiselt kirikuelu saadete, jumalasõna saadete tegemisel üldse. Aga seda kasutati vabadel aegadel ka muude tegemiseks, nii et see oli Eesti Raadiole väga kasulik, see oli eraldi väike stuudio. Nii et otseselt ma ei taha öelda, et see peab olema ainult kõik rahas mõõdetav eks ju, aga vaieldamatult oli raadiol sellest laiemalt kasu kui ainult see, mis on ka suur asi, et tema programm rikastus, muutus mitmekesisemaks.

Kirik omalt poolt mingisuguseid lisanõudmisi ei esitanud, vaid see oli lihtsalt selline hea tahte avaldus?

Einhoh, kui ma ei eksi, ka need asjad meil olid lepingus üldjoontes selgelt sätestatud, et ikkagi ei tekiks siukest olukorda ütleme, et me oleme saanud tänu koostööle kirikute nõukoguga, Põhja-Saksa kirikutega seal stuudio,

aga ütlemine, et me oleme, oleks nagu koormanud näiteks muude saadete ja kirikuelu saadete ettevalmistamine nüüd oleks jäänud ma ei tea kuskile pingerea lõppu, eks ju, siukest asja ei olnud. Need asjad olid lepingus sätestatud kahe soliidse osapoole lepingus, et ikkagi kasutatakse peamiselt, ütlemine esmajoones nende saadete tegemiseks eks ju milleks ta algselt mõeldud oli. A' seal sai ka muid asju teha. A' selliseid arusaamatusi minu mäletamist mööda ei tekkinud.

Näiteks tänapäeval, kui oluline see rahaline pool peaks olema, kus niimoodi ei ole ju vaja enam tagant aidata või stuudiotehnikat väga aidata osta, kas praegu võiks see olla midagi, mida toimetus omal initsiatiivil teeb, kaasates siis võibolla veel teisi religioone sellesse hommikumõtiskluste ahelasse.

Ei hakka hindama. Ma hakkaksin. Kuna ma esinen Teile ametnikuna mitte raadiokuulajana Nõmmelt hetkel, siis oleks see eksitav ja see oleks ebakorrekne ka minu kolleegide-järeltulijate suhtes. Ma annaks hinnangut olukorrale distantsilt, mida ma praegu nii täpselt enam ei tea, see ei ole päris korrektne, ma ei hakka seda tegema, kuidas oleks need suhted. Igal juhul... Te muutsite „Kirikuelu“ saate aega, te viisite ta teisele ajale, ta oli pühapäeval kell 17?

Mina ei saanud seda muuta. Muudeti ära lihtsalt. Vähem kuulatavale ajale, teleka ajale, kui seal on kella „Seitsmesed uudised“.

Noh, ma ei tea, võib-olla veel selline küsimus veel – see on küsimus, mis minule alati esitatakse – oma kuulajatelt ja kõikidelt kriitikutelt – miks on ikkagi avalik-õiguslik raadiojaama eetris ususaated tänasel päeval, praegusel hetkel. Miks? Usupropaganda olla see!

Ma arvan, et see ei ole usupropaganda, sest et kui me vaatame kasvõi meie lähinaabreid üle lahe, siis me võime samuti Yleisradio kanalitel näha ja kuulata saateid kirikust, ülekandeid kirikust tähtsatel kirikupühadel jne. Ma arvan, et see on meie elu täiesti loomulik osa tänapäeval ja ilmselt sellise vihkava ateismi ajad on möödas, ma usun, et te need ei pea olema kivistunud-kajastunud ka avalik-õigusliku ringhäälingu programmis, mida mitmekülsem see programm on sealhulgas usklite inimeste jaoks midagi selles programmis, seda parem. See minumeest on avalik-õigusliku ringhäälingu üks kohus, üks kohuseid ka, aga seda ma lihtsalt räägin jälle arutledes, mitte nii et see ei peaks nüüd olema imperatiivne, käskiv kohus anda võimalikult mitmekülsemat programmi sealhulgas arvestada ka nende inimeste ooduste ja huvidega, kes on usklikud inimesed. See on minumeest täiesti loomulik osa – täiesti loomulik osa programmist ja ma ei mõista siin mingit sallimatuid, sallimatuid avaldusi.

Ringhäälinguseadus ise ütleb ka, et on vaja programmi teha, mis on vähemuste...

(Sõidab sisse) Vähemuste vajadusi arvestades, ütleb ringhäälinguseadus läbi aegade, see on avalik-õigusliku ringhäälingu üks minumeest üks ürgne kohus ja see on Euroopas minumeest igal pool niimoodi. Eesti ei peaks olema siin mingi kramplikult ateismi positsiooni hoidev erand või ma ei tea unikaalne nähtus, ma arvan, et see ei peaks olema... Aga lõppkokkuvõttes loomulikult on see avalik-õigusliku ringhäälingu enda otsustada, kes on oma programmide, teatavasti seaduse järgi oma programmide loomisel ja ringhäälingus edastamisel sõltumatu, juhindudes ainult seaduse nõuetest, ütleb ringhäälinguseaduse pügal.

Siis mingil ajaperioodil ma nagu lugesin välja ka seda, et sooviti sellist rõhuasetust luterlikule kirikule natukene suurendada. Kas see võiski olla see sama periood, kui Põhja-Elbe kiriku abi tuli? Aga see nagu tundus, et ei läinud käima, taheti minu teada teha isegi mingisuguseid stuudiojumalateenistusi pühapäeviti, et kiriku ülekandeid nagu ei oleks jõudnud teha või oleks see olnud liiga kulukas. Noh, see on mingi kindel periood, 92 vist, kui see abi tuli. Aga sellest vist ei tulnud midagi välja? Huvitav, et...

(Sõidab sisse) Ma tõesti ei mäleta. Ma tean meil korduvalt oli nende kirikute esindajatega, saksa kirikute, see oli võist Põhja-Elbe või Põhja-Saksa....

Põhja-Elbe on luterliku kiriku põhiline partner küll.

Vot-vot-vot. Nende esindajatega meil oli korduvalt kohtumisi, nad käisid aeg-ajalt siin, me uuendasime lepingut, nad käisid ka veendumas, et meil see tehnika on kasutusel ususaadeteks, et... mitte selleks, et nad oleks meid vähe usaldanud või kas ma olen selle kuskil keskturul maha müünud või, aga lihtsalt noh näha, et sellest on kasu ja seda kasutatakse sihtotstarbeliselt eks ju. Aga millised vorme seal kõiki arutati-kaaluti, ma tõesti praegu ei

oska, ei mäleta nii täpselt. Võib-olla oskab teid siin Hannes Valdma veidi aidata või veel keegi teine, sest tema ka selle tehnika osas ja selle kirikutega koostöös saadud stuudio asjus oli kaasatud asjadesse, ma nii detailselt ei mäleta, ei mäleta, ma ei hakka teile oletama, see targutamine oleks tulutu. Aga igal juhul mul on head mälestused sellest, et nende kontaktideni, nende saksa kirikutega me jõudsime just nimelt tänu eesti kirikutele, tänu meie luterlikule kirikule. Mitte nii et... see, see ei tähendanud seda, et meie ainus partner oli, nagu ma ütlesin, me siin ise ei fikseerinud eelistusi, meie partner oli üks ju kirikute nõukogu, kes siin nagu sellisel laiema kandepinna mudelina tagas selle, et on erinevate usundite esindajad ja konfessioonid saavad sõna ja... Võib-olla on aeg-ajalt ette heidetud, see käib ikka aeg-ajalt, ma loen siit lehtedest ja ise olen saanud ka meile, kus maausulised või mõned teised on avaldanud arvamust, et miks meil on kujunenud üks konfessioon nagu eelistatumaks ja peaaegu et riigikirikuks jne, aga meil riigikirikut ei ole, aga eesti traditsioonid on sellised, kus on üks tugevamatel positsioonidel ja tõenäoliselt vastavalt sellele ka on tema väljund suurem ja võimsam ja tugevam. Teistpidi oleks ju natukene imelik, kui me ütleme seda, kes on nagu suuremate järgijate arvuga, seda konfessiooni tõrjuksime ja hakkaks Eesti Raadio ütleme või Eesti Televisioon ka kunstlikult upitama mõnda teist, mille roll on ühiskonnas väiksem, Eesti Raadio(s), see oleks natukene imelik. Aga siin avalik-õiguslik ringhääling ei tee prioriteetide loetelu, see on üldine norm üks ju ja ei teinud teinud seda ka siis rohkem kui 10 a tagasi.

Kui palju näiteks kaaluti või kas üldse kaaluti seda Soome mudelit, kus kirik ise tegigi saateid ja neid osteti sisse?

Kaaluti seda, kaaluti ja see oli, kui ma nüüd meenutan, see oli päris huvitav arutelu objekt, aga me jõudsime selleni, et kui me oleme avalik-õiguslik ringhääling, sõltumatu ringhääling, siis loomulikult peab toimetuse vastutus olema ringhäälingu organisatsioonil endal ehk Eesti Raadiol. Toimetuse vastutus, keegi teine ei saa kanda seda vastutust, järelikult saadete sisu, ütleme nii professionaalse kui ka sisulise, me mõtlen teostusliku kvaliteedi eest peab vastutama ikkagi ringhääling ise ja sellepärast tuligi selline koostöö vorm, et ikkagi saateid tegid valdavalt raadio kogemusega inimesed, professionaalid üks ju. Sest muidu oleks olnud, ma oletan, et see tase küllalt eripalgeline, et mitte öelda hüplev ja see oleks võinud tuua kaasa probleeme. Ta oleks olnud ebauhtlane, ütleme niimoodi. Aga arutati seda, arutati ja neid mõtteid oli, see on väga tõesti loomulik. Aga mul on tunne, et see oli õige, et peale jäi ikkagi see, et ikkagi Eesti Raadio on selle saate nõ tootja ja ka selle eest vastutaja. Ta teeb seda koostöös partneritega, kaasates paljusid, aga ta ei anna seda nagu käest. See oleks natukene imelik, kui ta annaks ütleme mingisuguse aja käest ära, et meie ei vastuta, tehke mis tahate. See (seda) ei saa olla, siis ta ei ole enam avalik-õiguslik ringhääling, kes tervikuna oma programmi eest vastutab. Avalik-õigusliku ringhäälingu põhimõte on ikkagi see, üldse ringhäälinguseaduse põhimõte ringhäälinguorganisatsioon ikkagi ise vastutab oma, oma eetriaaja eest, oma saadete eest, muidu oleks imelik. [---]

Mõnedki asjad, kahju, et mu hea omaaegne kolleeg Toivo Aare on siit ilmast lahkunud, tema oleks neid asju palju teadnud, Helle Aan teab, Silvia Karro teab, võib-olla mõnda teab Hannes Valdma, Tiit Salumäe kindlasti paljusid asju mäletab ka, kui te tahate natuke täpsemat infot saada, ma arvan, et lepinguid peaks olema alles ka selle kohta, proua Pilliroog mäletab.

Mind paneb muidugi imestama kui hea see koostöö on olnud, nii palju kui ma olen erinevate osapooltega rääkinud, siis kõik räägivad sellest niimoodi hästi positiivselt ja sellest kui mõlemale poolele väga kasulikust asjast, et raadio sai omalt poolt üks ole need saated ja selle teemade ringi, mis oli pikka aega puudunud ja siis lisaks veel tehnikat ja kirik on vist ka rahul olnud väga.

Ongi, siin ongi võimalik, kui hakata niimoodi süsteemselt, teaduslikult lähenema ju eri tasandid välja tuua selles koostöös üks ju ja ütleme siis nõ vastastikuse kasu osas üks ju. Üks on see sisu osas programmi rikastumine ja kõik see oma ülesande täitmine, et just sellist positiivset sõnumit, hingesõnumit, hinge harivat sõnumit, jumalasõna seal hulgas sai kuulajateni viia, teine on siis see tehniline koostöö, kolmas on know how osa, alane koostöö, õpetamine, koolitus, üks ju, neljas on, et me saime saatjate eest tasumiselt kergemat elu natuke nautida tänu sellele koostööle, siin on väga palju tasandeid võimalik välja tuua. Nii et see ei ole, see ei ole poos ega mitte ainult selline kompliment tagant järele vaid tõenäoliselt ta ikkagi tollal tõesti erinevate osapoolte ootustele vastas ja järelikult ta oma rolli täitis. Igati. Mida oligi vaja tõestada.

Lisa 5. Intervjuu. Reet Valing

Tallinn, 13. aprill 2005

Ma tahaks alustada hoopiski „Stereopühapäevadest“.

No räägi

Sellepärast, et esimesed saatekavad, kust ma leidsin vähegi selliseid usuteemalisi märksõnu, olid pühapäevad Stereoraadios.

Olid.

Heidi Tammar ütles mulle, et sina olid „Stereopühapäevade“ alguse juures.

Jaa, olin, jah.

Milline oli nende saadete ülesehitus?

Aa, sa tahad „Stereopühapäevad“ teada? Vaata, „Stereopühapäevad“, nende kohta... oot-oot-oot, las ma nüüd ütlen sulle niimoodi päris alguses, et kui, kui... kõige esimene „Stereopühapäev“ oli 9. märts 1986. Ja see oli... see on sellepärast mul meeles, et täpselt aasta hiljem ma korraldasin valges saalis kõikidele „Stereopühapäevade“ saate rühmadele ja, ja saate juhtidele, esinejatele peo, pakkusin neile kringlit ja tegin neile põlled mälestuseks. Niisugused „Stereopühapäeva“ põlled, mis ma lasin teha ühel firmal, kes hiljem hakkas tegelema, tegi mingeid, vaat see kes Kannikese firmat peab, vot see. Nii ja siis ütles sellel kogunemisel, see oli selline mitteformaalne pidu, ja sellel kogunemisel ütles keegi, ma ei mäleta kas see oli Ene Hiion või see oli keegi kolmas, et „Stereopühapäevadega“ algas Eesti Raadios tegelikult perestroika. Ühesõnaga see oli siis põhimõtteliselt neliteist tundi saatejuhtidega enamuses otse-eetris olevat programmi ja mul on tegelikult hea meel, et ütleme kaasaegne Vikerraadio suuresti on üles ehitatud nendele põhimõtetele, sest et ütleme selle aja jooksul prooviti läbi inimeste noh niisugused ajakirjanduslikud oskused ja võimed ja tekkis, tekkis asi millest on palju räägitud, aga vähe vahepealsetel aastatel oli kasutatud, nimelt see on see meeskonnatöö, eks ju, sest seal ei olnud ütleme need, need kaks inimest töötasid tõelise duona eetris, aga nendega koos siis töötasid ütleme operaatorid ja toimetaja ja siis haakus sinna ka veel ütleme fonoteek, kes tegi, aitas seda soovikontserti teha, ühesõnaga tekkis uuesti tunne, et me kõik koos teeme raadiot. Ühesõnaga niisugune individuaalne saate tegija, et mina tulen, ma olen tark ja ilus ja, ja, ja see mõte mis ma annan, see on maalima naba, et see nagu kadus ära, et need kaks inimest. Ma töötasin välja niisuguse põhimõtte, et need kaks inimest koos mõtlevad välja, kuidas nad seda pühapäeva teevad, kuidas muusikatoimetaja ja sõnatoimetaja võisid ka vahepeal oma rollid vahetada, eks ju, ja siis nad peavad lõpuks jõudma selleni, et nad nagu koos juhivad seda ja koos vastu... noh mitte ei vastuta, vaid siis vastutavad muidugi selle nii öelda loomigulise tulemuse eest. Selle ideega tuli minu juurde tollane Eesti Raadio programmide peadirektor Jüri Hansen ja tegi mulle ettepaneku, et kuna mul ei olnud sellel ajal kaheksakümne viienda aasta lõpus ja kaheksakümne kuuenda alguses nagu erilist, noh, natuke oli saateid ja natuke ei olnud ka. Ja ma, ma olin just mõtlemas seda, et ma lähen raadiost ära. Vaata, ma olin tulnud seitsekümmend kuus ja üldiselt öeldakse, et üksteist aastat ühes kohas töötamist, et siis on noh maksimum, et kui siis ei toimu mingit muudatust, et siis sa pead ära minema. No mul tuli see muudatus päris õigesti, ma väga tõsiselt mõtlesin äraminekut, sellepärast et ma mõtlesin noh niimoodi nagu riigitöö peale minekut. Ja siis see tuli väga õigel ajal ja siis ma, siis ma juhtisin seda programmi, tähendab ma olen toimetaja. See tähendas et ma elasin ikka väga kaua aega elasin ma raadios, sest et enamus oli laupäeviti. Tegime veel viimaseid ettevalmistusi ja ma ei saanud ometi pühapäeval kodus olla, kui mul kollegid tööd tegid, siis ma olin seal nagu abistav tööjõud. Võib-olla ma nagu noh pabistasin liiga palju, aga noh see tasus ära, sest et hiljem ma juba ei olnud, esimene aasta ma muidugi elasin seitse päeva nädalas. A see aitas mul näiteks üle saada sellest, et sellel perioodil ma sain täpselt teada, et mul isal on vähk ja tal on elulootust kolm kuud ja ühesõnaga see ränk töö tegemine aitas mul nagu väga hästi üle saada, või tähendab noh nagu surmaga leppida, sest mul juhtus niimoodi, et ma tegin pühapäeval programmi ja esmaspäeva hommikul mul isa suri ja see oli juunikuus, neljapäeval oli mul suur lindistus, kohe kõik niimoodi ja siis ülejärgmisel nädalal siis oli saade jälle uuesti. Ühesõnaga et saa nagu aitas mul mõneti, mis ei pruugi nagu kõigile väga oluline olla, aga mina tuletan seda aega selles mõttes hea meelega meelde, et muidu oleks võib-olla väga raske olnud.

Aga mis nende saadete selline teemade ring oli?

Inimesed valisid absoluutselt vabalt ise. Seal olid ainult mõned asjad, milles me leppisime kokku, ühesõnaga et seal oli Jüri Hansen, Jüri Raudsepp ja Gabriel Hasak tahtsid kangesti teha niisugust vabameelsemat väliskommentaari stuudios otse ja see oli saade nimega „Maailm täna“ või „Maailma mitu palet“ või midagi sarnast, see oli siis kella neljast poole viieni ja sellele järgnes siis tavaliselt niisugune „Maailm muusikas“, noh ühesõnaga nagu plokis, aga muud asjad olid nagu kui ma nüüd mäletan, praktiliselt nii et igauks võis teha nii kuidas ta tahtis, välja arvatud siis see, et keset päeva oli niisugune külalistega saade nagu praegu on näiteks see „Argipäev“ või midagi niisugust. Ega midagi vapustavalt uut ei olnud, sest ütleme see oli laiendus aastate tagusest „Vikerkajast“, mis oli tund aega, eks ju, ja kus ka saatejuht oli stuudios ja lood tulid ja kõik. Oli muidugi ka neid, kes ei olnud võimelised otse-eeirit tegema nii pikalt, et nad tegid ka vahepeal nagu vabanduseks endale lindsaateid ette, aga suur hulk võttis sellest väga hästi kinni ja jutt ei muutunud kõneks, see tähendab lobisemiseks nagu ei läinud ja inimesed said suhteliselt vabalt seda teha, noh mis suhteliselt vabalt, eks nad siis tegidki, sest see läks ainult „Stereoprogrammis“ ja palju neid siis kuulajaid seal oli, aga juhtus ikka igasuguseid asju, ikka juhtub.

Neliteist tundi oli siis tööpäev pikk?

Jah, see otse-eeter algas kell üheksa ja lõppes kell üksteist ja viimane tund oli siis niisugune ütleme laiendatud „Päevakaja“ või me oleme ju püüdnud uudistesaadetes aastakümneid teha mingisugust niisugust nädala kokkuvõtet kergemas soustis mingite kommentaaride ja asjadega, aga ikka meil see ei õnnestu, nii et see ka ei õnnestunud nii kuidas me tahtsime.

Tagasi tulles selle sama alguse juurde – ususaated. Tähendab see teemade vabadus andiski siis võimaluse tegijatel nagu Mikk Sarv ja Krista Kilvet võtta need usuteemad sinna saatesse?

Jah, jaa, jaa, täiesti. Sellepärast et see oligi võimalus, et sa võisid teha mis sa tahtsid. Kui sa võisid valida endale inimesi, keda sa tahtsid ja teemasid ja ei olnud nagu, noh, sest sellel ajal oli veel päris korralik ütleme poliitika ja muud asjad, ütleme Gorbatsšov oli olnud ikka võimul alles aasta ju, eks ju, kaheksakümne viienda aasta märtsi algusest saadik, nii et kõik oli võrdlemisi uus ja seetõttu muidugi paljud asjad olid võimalikud. Eesti Raadios on alati olnud paljud asjad võimalikud ilma igasuguste, noh me nagu oleme ära unustanud mida kõike on võimalik olnud siin raadios teha nii et praegu tundub et mõned inimesed lihtsalt panevad endale autotsensuuri peale või autopiloodi, mis juhib neid teatud asjade juurde, aga sellel ajal oli, see oli niisugune noh nagu Prantsuse revolutsiooni aegne vabadus, et kõik, kõigil oli vabadus ja see üldiselt töötas hästi, sest ma võin öelda ka seda näiteks, et sealt tuli välja üks niisugune asi, mille nimi on praegu usaldustelefon näiteks. Seda tegid esmakordselt Toivo Tootsen ja Reet Tõllasepp ja nemad panid siis eetriväliselt tööle psühholoogid, nõustajad ja inimesed said helistada ja psühholoogidele oma hädasid kurta. Palju asju tehti seal esimest korda. Esimest korda tehti ka seda usuteemat täiesti niimoodi avalikult, häbenemata õige mitmest aspektist, nii et see oli väga suurepärase. Ja siis ütleme usuinimesed ise ka avastasid selle, et nad võivad kasutada niisugust võimsat asja nagu massimeedia, sest ega neid eriti palju nagu polnud kutsutud varem. Siis see valmistas nagu tasahiljakesi ette seda, et kui kaheksakümmend kaheksa oli esimene jõuluteenistuse ülekanne, siis ma tegin Usuteaduse Instituudis kahe tuhande neljanda aasta sügisel ühe oma esimestest kursusetöödest teemal „Kirik kolmanda aastatuhande künnisel“. Siis ma meenutasin just seda sama tunnet, mis meil väga paljudel oli, et noh minu meelest nagu Eesti astus vat selle faktiga astus ta normaalsete riikide hulka seal kaheksakümne kaheksanda aasta kahekümne neljanda detsembri ülekandega. Meil oli niimodi, meil peres ma mäletan täpselt seda tunnet, et meil oli ema Kanadas venna juures ja me olime teise venna juures jõulusöömingul ja siis ma tean et ema helistas just õhtul ja me siis niimoodi võidu hõikasime talle telefoni: „Ema, ema, kas sa tead mis on, Toomkirikust on ülekanne“. See oli, see oli ikka noh, see oli siis minu jaoks siis nii et noh nagu, nagu oleme kohal, et rohkem, rohkem ei ole. Sealt hakkab siis kõik nagu loomulikku rada minema, et noh see kuulub nagu samasse liiki nagu oma raha, oma lipp, oma valitsus, oma president, oma kirikuülekanne ilma igasuguste niisuguste asjadeta.

Ma küsin sult ühe saate kohta – „Valguskiir“. Ma ei tea, mis see oli, tähedab, et Ene Pilliroog viitab sellele kui esimesele ususaatele. Mis alust tal võib seda olla teha või mis saade see üldse oli.

Vaata see oli minu meelest niisugune saade, kus nagu arut... seda peab vaatama nüüd ütleme selle gradatsiooni järgi. See oli see saade, kus nagu arutleti mitmesugustel usuteemadel ja see oli õhtusel ajal ja minu meelest kas see ei toimunud, kas seda ei teinud mitte Härmo Saarm, jah, tead ma jään sulle praegu vastuse võlgu, aga sa pead täpselt vaatama, millal ta saatekavasse tuli, eks ju, sellepärast et tuleb vaadata ka seda, et sest mina loen siiski

esimeseks ususaateks või tähendab põhiliselt loen ma ususaadeteks ikka neid hommikupalvusi ja siis „Kirikuelu“ ja siis loomulikult ülekandeid siis kas kaheksümne neljandal ja siis lihavõtte ülekannet, lihavõtte pühade ülekannet ja siis hiljem juba niisuguseid ütleme poliitilisi kirikuülekandeid, nagu võidupüha ja nii edasi. „Valguskiirega“ oli niimoodi, et seda hakkas Ene Pilliroog siis tegema, kui ta oli elanud üle oma abikaasa surma ja sellega seoses ka niisuguse usulise ärkamise, eks. Ja siis ta leidis, et see on niisugune võimalus oma tööd jätkata ja siis ta, siis ta sai minu teada, hiljem muutus see vist „Luterlikuks tunniks“, aga „Valguskiir“ oli minu meelest, sa pead väga täpselt vaatama, et seal oli minu meelest Härmo Saarm ka mängus, sest tal on niisugune sisendav hää ju, eks ju, a ma võin ka rängalt praegu eksida. See oli õhtusel ajal ja see oli niisugune...

Mis programmis see oli, kolmas, see tähendab „Stereoraadio“?

Ei olnud, minu meelest see oli... see võis olla isegi kesköö programmi ajal neljapäeviti, tead, ma ei, ühesõnaga vaata seda, hakka otsima jälgi sealt ütleme kaheksakümne kuuendast või niimoodi. Kaheksakümmend kuus, kaheksakümmend seitse, kaheksakümmend kaheksa, sest kui kaheksakümmend kaheksa tulid juba need asjad, siis ütleme kaheksakümmend üheksa võid sa hakata juba saatekava niimoodi, sest Raadiolehtedes oli kõik kirjas, et nüüd algavad niuksed asjad ja, jah.

Kirikute Nõukogu astub mängu siis kaheksakümmend üheksa lõpp minu teada, kui tulevad „Hingevalguse“ esimesed saated.

Jah, jah, jah, jah, jah. Seal oli väga tugevalt oli tegemises Tiit Salumäe ja tema oli vist tollal oli ta hoolitses nagu suhete eest meediaga või kuidagi mingite suhete asjadega nii et ta oli väga aktiivselt ja temaga koos siis istusime õige mitu korda, tähendab siis Kirikute Nõukogul oli tegelikult väga täpne pilt, mida nad tahavad ja teiselt poolt noh raadiol ei olnud ka midagi selle vastu nähtavasti, sest sellel ajal oli see kuulus nagu elu juurde nagu ütleme Vabadussõja monumentide avamine ja see, noh, oli nagu loomulik asi selle kõige juures. Seal ei tekkinud mingeid niisuguseid probleeme. Ainuke mure oli siis selles, et kuidas panna inimesed, kes on harjunud kantslist kõnelema ja teastud vanuses inimestele ja teatud kitsale kontingendile, kes nad koguduse liikmed on, rääkima siis tuhandetele, kes hommikul kuulavad, eks ju ja sellega siis tegeles... ja sellest sai Tiit Salumäe ka väga hästi aru ja siis ta hakkas nagu.. nemad tegid nagu valiku ja nendepoolne valik on ka loomulikult see kirikute ja uskudevaheline tasakaal, siis tuli välja ka see moment, et õigeusu kirik, kus on väga tähtis osa lauludel ja niisugusel retsiteerimisel, et nende salvestamine on äärmiselt keeruline, sest nemad tulid kohale, ma mäletan, see oli vist üks Hiiumaa õigeusu kogudus, nemad tulid kõik kenasti kohale ja otsustasid et nemad siis nüüd laulavad ja räägivad oma teksti nii nagu nad on harjunud seda oma õigeusu kirikus tegema, kõik liikumisega ja nii edasi ja see oli ikka suur tegu, et panna nad, et nad teaksid et see on teistmoodi. Nad olid alguses nagu solvunud isegi, aga lõpuks siis Einar Raud suutis nad tööle panna, sest Einar tegeles nende kirikuinimestega päris tõsiselt, sest et üks asi on selles, et kuidas häält panna inimlikuks, eks ju, et tal ei teki seda venitamist ja seda kaja efekti ja teine asi ka sisuliselt, et meil oli küll neid, kes päris alguses eriti hullud olid, minu meelest pagulusest naasvad kirikuinimesed, sest nemad, nendel oli niisugune, ma arvan see oli nagu sisemine konflikt, et nende arvates siinsed inimesed on nagu ära neetud ja poolenisti paganlikud ja kuradi meelevallas, et neid tuleb ikka kõvasti põrgutulega ehmatada ja hirmutada, nii et see oli paiguti piinlikkuseni laskuv niisugune põrgutulega hirmutamise. Mul on eriti meeles üks Toronto Eesti koguduse õpetaja, nii et see oli...

Nimesid ei maini või...

Ei, mul ei ole meeles, jaa see oli üks niisugune vanahärra, aga võib-olla ta oli ka seal Torontos niisuguse, et kohe-kohe kukute tulle, eks, aga noh see tegi minu meelest asjale siiski kasu asemel kahju, nii et ta võib-olla, mitte võib-olla, vaid kindlasti, sest et nad... võib-olla selles oli ka mingit ameerikalikku niisugust jutlustajate paatost või seda noh, ma ei tea, aga sellest saadi nagu üle, sest nad siis pärast vist Kirikute Nõukogu tegi ise väga tõsiseid järeldusi ja neid pagulaskirikute esindajaid, väga agressiivseid ei tulnud enam siia. Ja siis hakkas tulema ju niisugune haritud teoloogide seltskond, no ütleme noorem keskiga, mis on minu meelest siia maani olnud. Erinevusi oli märgata siis ütleme batistide ja metodistide ja protestantide vahel, sest ütleme metodistid, baptistid ja teised ütleme noh niisuguste lahkusulistate esindajad, nemad on nagu emotsionaalsemad ja kaasaegsemad, nemad ei olnud nii väga kinni selles tekstis, aga noh praegu ma ausalt öeldes pole kaua aega kuulnud ja ma ei oska sulle öelda, millest nad kõnelevad ja kuidas...

Raadio jaoks ei olnud nagu siis küsimus tõesti, et kas võtta need saated kavassee või mitte, et see oli selline loomulik asi?

Jaa, jaa, see, tähendab, see oli isegi väga hea, sellepärast ma mäletan seda tunnet, et kui ütleme esimesele programmile, mida ma siis juhtisin, tehti ülesandeks või tehti ettepanek, et nad oleksid seal kavas. See oli nagu üks osa programmi, eks ju, et see kuulub nagu programmi juurde täiesti loomulikult ilma igasuguse probleemita... ja siis oli seal esimene toimetaja minu meelest nende hingevalguste või hingepalvete või hommikujutluste juures oli Toivo Aare ja selle ajani kui ta... ja siis teatud hetkel tuli tänu Terje Sootsi tutvustele või tähendab sellele, et ta teadis teda, tuli Jaan J. Leppik, eks ju ja, ja siis... muidugi Jaan J.-i me teadsime juba varem, sest me käisime Terjega ja Ilonaga sageli konsistooriumi mingisugustel nõupidamistel ja siis Jaan J. liikus seal ringi, sest ta oli ju peapiiskopi sekretär... ja siis ta võttis selle ettepaneku hästi vastu ja minu meelest, noh kui nüüd niimoodi poliitikasse rännata, siis võib-olla see, et ta oli väga sageli eetris, oli ka üks põhjus, miks ta nii rõõmsasti ka Riigikokku sai valitud, nii et noh, raadiol on ka siin oma väike asi juures, sest noh, kes siis muidu ikka teab, kui sa häält ei tee... ja siis Jaan J.-i tulekuga hakkas niisugune rohkem selline nagu teadlik sõnaga ja ütleme sisuga tegelemine, et see ei ole lihtsalt mingi noh linnukese pärast esinemine, vaid see on ka ütleme niisugune vaimne sõnum, või et inimestele tuleb ka tuge pakkuda ja et see ei ole ainult sellepärast, et noh et nii on kombeks ja Euroopa riikides nii on ja nii edasi, vaid et see oli rohkem nagu... sest Jaan ja Einar tegelesid ja Terje tegelesid nendega ikka päris niimoodi tõsiselt. Ja siis me saime, siis me saime seal vist saime isegi mingisuguse magnetofoni Saksamaalt ja saime mingit humanitaarabi isegi Bielefeldist, vot Ilona vist rääkis sulle sellest, eks...

Ta eriti ei rääkinud sellest, aga ma tean, et mingisugune leping oli vist EELK ja raadio vahel, et anti üle Saksamaalt tulnud tehnika. Aga mis selle selline mõte...

See mõte oli selles, et sellel ajal, ütleme kui sa hakkad mõtlema üheksakümndate algust, siis ei eksisteerinud niisugust rida nagu riikliku investeerimisprogrammi ridadelt Eesti Raadiote mingi tehnika andmine, nii et see ikka päästis päris paljusid asju ja see tehnika oli päris korralik ja hästi hoitud ja temaga sai... sellega tehti ka muid asju muidugi, nii et ta pandi üles ja ta teenis meid päris hästi ja me saime vist ka ühe väikese magnetofoni, repmaki või selle väikese, väikese, mis on suhteliselt kerge, nii et minu teada Terje töötas sellega päris kaua aastaid. Siis kui läks nagu selleks kirikusaate tegemiseks, siis noh see oli nagu tööriist, millega sai tööd teha ja väljas käia lugusid tegemas, nii et ta oli täitsa, täiesti arvestatav abi.

Kui kirik andis selle tehnika üle, kas ta esitas ka mingisuguseid omapoolseid nõudmisi või soove, et see saatekava sisaldaks rohkem ususaateid?

Ei, minu meelest olid nad, ma võin neid muidugi näidata praegu paremas valguses kui nad olid, aga minu meelest oli see just niisugune arusaamine, et raadio ei ole ju mingi... et avalik-õiguslik ringhääling teenib kõikide inimeste huve ja sealhulgas usklike ja mitteusklike huve, eks. Seetõttu et see, mida Kirikute Nõukogu nagu sai, et see seoses selle sama „Kirikueluga“, mis nagu pidi rohkemat haarama, siis ma ei arva, et nad nagu midagi rohkemat nõudsid, mul ei ole nagu meeles. Ainuke probleem, mis meil kogu aeg oli, oli see et kuidas eemal hoida noh niisuguseid agressiivseid uskusi, aga selle me saime väga hästi... ütleme mitte agressiivseid uskusi, vaid agressiivsete usulahkude esindajad, kes siis kuuldes, et Eesti Raadios niisugune saade on, tahtsid ka tulla, aga meie saime väga hästi, rahulikult viidata Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio vahelisele lepingule, kus on öeldud, et Kirikute Nõukogu hoolitseb selle seltskonna eest ja nende inimeste valiku eest, kes tulevad, eks. Nemat tegid selle ära, nii et Tiit Salumäele au ja kiitus, et ta see oli ikka, noh ma ei usu et see mingi nõõripidi käimine oli, aga kahtlemata oli seal suur hulk konflikte, sest et kõik tahtsid oma sõnumit kuulutada, aga kuna meil oli leping Kirikute Nõukoguga selles küsimuses, siis ainult need kirikud, kes on Kirikute Nõukogu liikmed ja kõik. Nii et igasugused muunid ja muud kummalised olendid, need jäid täiesti rahulikult välja, kuigi nad olid päris aktiivsed minu meelest, jehovistid vist isegi.

Eesti Vabariigi algusaastatel enne Teist maailmasõda olid ju jehoova tunnustajad raadioeetris täiesti.

Olid või?

Jaa, maksid selle eest kenasti.

Ahah. Ahah. Jah. Jah.

No vot, nii et selles mõttes...

Aga, oot, oot, millal nad olid siis? Kas nad olid meie, meie selles...

Rahvusring... tähendab see oli see enne Teist maailmasõda, kolmekümnendad minu arvates olid.

A jah, võib-olla ja võib-olla nad siis viitasid ka sellele, et neil on ajalooline järjepidevus ja nii edasi, aga meie siis nähtavasti saime siis selle taha asuda, et meil on see leping ja see leping kehtib praegu, eks ju...

Sest neil on seal peakontoris lausa arhiiv väljas, kus on pildid raadiost ja nad väärtustavad seda, mis nad on teinud omal ajal.

Ei no ma usun, et ülejäänud... sest vaata need inimesed, kes käisid meil ütleme neid asju sisse lugemas ja see oli ju, siis oli veel ütleme olid hommikused need minutid ja siis oli veel pühapäevane, noh see jutlus nii öelda, nii et see ei olnud lihtsalt nii sama, et see oli mingi noh see lühikesed lupsud, see oli ikka väga tõsine, noh nagu öeldakse ikka tõsine teoloogiline tegevus. Oleneb muidugi inimesest, kes kuidas seda võttis, eks, aga oli ju neid inimesi, kes tulid kohale ja kippusid nagu öeldaks improviseerima ja teised tulid valmiskirjutatud tekstiga, olles väga täpselt igas komakohas kinni ja see jälle eetris mõjub, eks ju kui sa tunned, et ta loeb maha. Raadioeeter on rääkimise koht, mitte mahalugemise koht, nii et sellega said nad kõvasti vatti ja vilet, aga Einar tegi koos Salumäega, me tegime vist kaks või kolm ja siis oli juba ka Jaan J. oli siin, me tegime kaks või kolm niisugust treeningseminari, kus me kutsusime need inimesed kohale ja siis nii Einar kui ka Jaan J. Leppik ja Salumäe ja meie siis igaüks omast aspektist rääkisime mis asi see jutlus on, mis asi on need hommikused hommikupalvused, mis eesmärk see on ja mängisime niisuguseid kõige hullemaid ja kõige paremaid asju ka ette minu meelest, kui ma nüüd täpselt mäletan, et inimesed näeksid, et see ei ole lihtsalt niisama, et sa lähed kantslisse ja räägid mikrofonile, et see on hoopis teine meedium, eks, et sul ei ole inimesi vastas, sa pead neid ette kujutama ja sa pead arvestama sellega, et on ka neid inimesi, kes sinu pärast nagu raadio kinni keeravad, nii et ma usun et need inimesed, kes on saanud selle raadios esinemise kogemused, need on ka kantslit rääkides nagu võib-olla kogemuse võrra rikkamad. Mul on niisugune tunne küll.

Sa mainisid ka seda, et see pühapäeval oli pikem ja see oli ka jutlus.

Jah.

Kohati vist oli isegi mõte mingisugust stuudio jumalateenistust teha?

Jah, aga see kukkus ära sellepärast just, et ei olnud tehnilisi tingimusi, sest vaata jutlus on laulude ja kõik niisuguse... noh et ta oleks ikka sajabrotsendiline asi. Ju siis ei saadud teha ja siis piirduti selle niisuguse, noh ütleme nagu meil eesti kombes on öelda, no õpetaja jutuga, eks ju. See läks vist isegi mõnda aega nimetuse all „Hommikujutlus“, aga ma võin ka eksida muidugi. Hommikupalvused olid need lühikesed asjad, aga need on ju täiesti... vahepeal vist oli üks periood, kus ei olnud nagu vist... vist keegi hüppas alt ära või keegi jäi haigeks. Ma tean, et Einar luges nagu jumalasõna mingil, mingil, mingitel nädalatel. Ma.. ma võin ka, ma võin... võib-olla need olid ka lihtsalt kirjakohtad, mis olid välja valitud ja keegi pakkus kergema vastupanu teed minnes, aga ma ei tea, ma võin ülekohtune olla.

Aga see „Kirikuelu“ saade, mismoodi see oli mõeldud, uudistesaatena?

See, ei see oli ikkagi mõeldud niisuguse korraliku ajakirjandusliku asjana, et ühelt poolt ta nagu ühendab erinevate konfessioonide usklike, annab neile infot ja teiselt poolt ta, noh mitte just niisugust infot, mida jagatakse siis nüüd kirikus ütleme pühapäeva hommikuse jutluse järel, et see kell on see ja see on siin, vaid noh et niisugust ütleme Eesti maailmas või Eesti kirik maailmas või maailm Eesti kirikus ja teine asi et ta siis annaks nagu siis sellele mitteusklikule inimesel või teisest usust inimesele, ütleme budistile või taoistile Eestis pilti sellest, et mida siis Kirikute Nõukogu liikmeskirikud tegelevad või mis nad teevad või mis on praegu aktuaalne või midagi sarnast. Nii et sellel oli nagu kahepoolne roll ja minu meelest on ta seda rolli ikka suutnud päris ilusti täita, sellepärast et hoiab, tähendab ta annab kokkurusutult infot selle kohta ja kuna tal on... tema eetrisoleku aeg ei ole eriti palju muutunud, ütleme natuke vist liikunud on mõne tunni või poole tunni võrra, eks, nii et inimestel on tekkinud harjumus, mis on väga hea ja ta on olnud ühe ja sama pealkirja all minu meelest kogu see aeg – „Kirikueluna“, siis on ta ütleme selles niisuguses saatekavalises mõttes on ta ennast hästi sisse seadnud. Ja siis kui Jaan J. läks riigikokku, eks ju, no siis tulid sina ja sa tead ise, mis sa tegid, mis sa teed.

Tegijate kohta veel. Toivo Aare, mismoodi tema välja valiti ususaateid tegema?

Tead, ma ei oska sulle öelda. Ma arvan, et ta valiti välja sellepärast, et ta oli just parajasti saanud nagu lahti „Noorte Hääle“ toimetaja koha pealt või ta oli veel seal... see oli... see on muidugi samalaadne noh niisugune imeline asi, nagu Raivo Palmaru kultuuriministriks praegu, eks ju, kaks tuhat viis aprillis... et niisugune tubli inimene siis omal postil omal ajal pannakse sinna. Selles võis olla ka natukene niisugust ütleme... võib-olla see oli kergelt jesuiitlik samm Eesti Raadio tollase juhtkonna poolt, a võib-olla oli see ka selleks, et anda noh, tähendab päris korraliku ajakirjandusliku kogemusega inimene ei jääks ripakile, tal oleks töö ja ega, ega siis tähendab kui Toivo tegi oma tööd täiesti noh kõrgprofessionaalselt, tema ei laskunud kordagi sellesse, et ta oleks hakanud... ta suhtus sügava lugupidamise ja... ja ta oli väga viisakas inimene ja suhtus sügava lugupidamisega kõikidesse nendesse, kes rääkimas käisid, no seda võib mõne inimese käest küsida, et kuskil ei olnud mingeid märke selle kohta, et üks on nagu endine väga, väga tugeva ideoloogilise kallakuga, ütleme „Noorte Hääle“ oli ikka ju korralik kommunistlik häälekandja, selle kauaaegna peatoimetaja ja ma ei tea, noh näiteks Priskilla, prohvet Priskilla käis kunagi „Noorte Hääles“ teda ju ka õigele teele kutsumas ja siis on sellest saanud üks niisugune ajakirjanduslik legend, et no Priskilla oli ju äärmiselt agressiivne ja ta ähvardas seal toimetuses kõiki jumala kohtuga ja ma ei tea missuguste asjadega, kui inimesed meeleparandusele ei pöördu ja need sekretärid ei oskanud mitte midagi ette võtta, tähendab, noh sa ei saa ju inimesele füüsiliselt teda välja lükata sealt toimetuse eest toast ja siis oli tulnud sealt peatoimetaja kabinetist Toivo Aare, aga tema oli pisikest kasvu mees, niukene jässakas ja lühikene ja oli läinud vaikselt Priskilla juurde ja öelnud talle, et „tead Priskilla, mul oli praegu ühendus Roomaga. Paavst ei vaata üldse hästi selle peale mida sa siin praegu teed.“ Ja rohkem ei olnud mitte midagi vaja. Priskilla olla öelnud „ja-jah, hea küll, ma lähen siis ära“. Tähendab et noh, see on see, et ta oskas inimestega ka hästi suheldaja ka niisuguse väga, väga dramaatilise tüübiga nagu prohvet Priskilla oli. Nii et noh, mina isiklikult olen olnud konsistooriumis ühel nõupidamisel kohal, kui ta järjekordselt, ta oli väga aktiivne sellel ajal, kutsus ülesse meeleparandusele ja segas väga oluliselt ja siis peapiiskopi lähedal olevad nooremad vaimulikud hakkasid Priskillat nagu välja transportima ja siis ta kasutas niisugust tõelist looduskaitstjate nippi, et ta lasi ennast põlvedest lõnksu ja teda veeti siis treppidest alla, aga see konsistooriumi maja on ju kõrgete keskaegsete treppidega või no ütleme kaheksateistkümnenda sajandi treppidega ja ta kogu see aeg, ta oli, ta oli nagu see, no mis see on see Pojarina Marosova sellel kuulsal maalil, eks ju, et karjus needusi ja siis kui ta transporditi sinna ukse taha, siis ta jäi akende alla oma sõnumit veel kuulutama, niimoodi et meie Terjega mõtlesime veel et kui kahju, et me ei istu akna all ja ei hoiu mikrofoni väljas, eks ju ja siis tänu temale pandi siis aknad kinni ja seal ruumis hakkas väga palav, sest see oli maikuu, nii et niisuguseid asju me oleme ka üle elanud.

Kui juba Priskillast ka juttu tuli, siis kas ta raadiosse ka tuli...

Ei, ta saatis meile, ta saatis meile ohjeldamatult kirju, mida ta saatis ja minul on temaga kohtumine olnud küll otsesaates täiesti, aga see oli kui ma tegin Pärnust tegin otsesaadet ja Euroopa Liidu sarjas ja tema tuli oma jüngritega kohale ja tahtis kohe alguses sõna võtta, aga ma ütlesin talle, et oodake palun ja siis ta seisis ja ootas ja siis saate lõpus sai ta sõna ja siis ta kutsus ennast presidendiks valima ja nii edasi, aga noh see oli mingi nelikümne sekundit või natuke vähem, aga mul on tunne, et Tallinn oli meid juba maha võtnud sellest ajast, nii et otsesaates on ta olnud selles mõttes kas sekundit kümme või niisugust.

Aga Toivo Aarest veel, kui ta oli sellise ideoloogilise taustaga, kas võidi näha raadios ka seda, et kristlus on ka nagu omamoodi ideoloogia, et sobib kokku küll, mis siis et teine suund, aga...

Jaa, jaa, ei ma arvangi, et temas võidi... ma siiski usun, et... et kui see oleks tekitanud -tema isik - sügavat tõrget näiteks Tiit Salumäes, eks, või Kirikute Nõukogus, siis oleks hakatud valima ehk kedagi teist, aga ma usun, et Toivo Aare valimine sellele kohale... noh ma ei ole juures olnud, aga ma arvan, et kadunud Jüri Hansen programmide peadirektorina oli sedavõrd... niisugune praktiline jesuiit, ütleme, et ta pidas läbirääkimisi niimoodi, et ta sai, et see inimene aktsepteeriti selle koha peale. Toivo suhtles väga... väga mõjusalt ja hästi Kirikute Nõukogu liikmetega ja tal oli nendega hea klapp, nii et minu meelest võib täiesti inimeste käest küsida, missuguseid mälestusi neil temast on. Ja kui ma nüüd õigesti mäletan, siis kuid oli tema matused, siis kas see ei olnudki mitte kiriklik ärasaatmine Rahumäe kabelist... vot ma võin eksida, kuigi ma ise seal olin ja minu vennatütar on tema pojaga abielus ja nii et aga näed, ma ei taha meenutada patuseid, eks ju, nii et mul ei ole nagu silma ees, aga võib-olla et isegi oli, sest tal tekkisid väga head ja professionaalsed suhted kõikide nende kirikumeestega, nii et ei olnud nagu... ühesõnaga see on see... ju ta ei liibitsenud, eks ju ja ta ei palunud ka koledasti ja igal hetkel, alandlikult ei teinud mingit niisugust avalikku patukahetsust stiilis et juba väikese poisina käisin ma salaja kirkus ja nii edasi, et noh ta tegi lihtsalt profina oma tööd ja tegi hästi minu meelest.

Aga miks ta kõrvale jäi?

Tal tuli... ta ei suutnud oma seda... joomist nagu taltsutada ja vaata see on üks niisugune asi, et kui sa... noh nagu öeldakse lähed tsüklisse ja ei tule seal välja ja tänu sellele jäävad asjad tegemata ja tal tekkis neid probleeme ka kohe, ütleme ta hakkas tegema hommikukavasid, ta ei tulnud hommikuprogramme tegema ja see on väga karm asi, seal... seal ei anna mitte midagi... kui ikka joomine on tähtsam, siis inimene ei kontrolli ju ennast enam, nii et selle pärast. Ja siis ta vajus, siis ta vajus põhja.

Ja siis tuli Terje, kes võttis asja üle?

Ei, Terje oli nagu paralleelselt ka juba, hakkas vaikselt tulema, nii et noh... seda võib vaadata nagu karpide pealt, noh seal, mis seal hakkab tulema, et kuidas on toimetaja nimi pandud, eks ju. Ja ma arvan, et see võis tulla jah, et Terje tuli nagu paralleelselt juurde Ilonaga... nii et päris alguses oli ta juba, jah.

Aga siis ajaviitesaadete alla kuulusid kirikusaated, jah?

Jah, jah, jah.

Miks selline valik?

Sellepärast et ajaviitesaadete... see tehti järjekordse Eesti Raadio reformimise käigus niisugune ühendus, kuhu pandi siis kõik, mis ei olnud poliitika, sest selle taga oli see jagamine... no sellel ajal tõesteti jälle Eesti Raadiot kuidagi ringi, et kõige tähtsam oli esimene programm ja siis olid veel mingisugused teised... noh ühesõnaga... ja siis tehti niisugune alajaotus, kus olid siis kõik see, mis olid järgi jäänud reformimise käigus ja loputamise käigus „Stereopühapäevadest“, kõik mis oli järgi jäänud „Rameetost“ ja.. ja siis ususaated. Mina olin siis see ajaviitesaadete peatoimetaja, nii et mul oli päris huvitav seltskond, ühesõnaga... rametistid ja kirikuõpetajad ja ajakirjanikud.

Mis see reformimise aasta võis olla umbes?

See oli siis kui Paul Himma oli raadio juhtide hulgas... oota las ma nüüd mõtlen. Üheksakümmend kaks tuli meile noormees nimega Haldre.

Enne seda oli olnud Sookruus.

Enne oli olnud Sookruus, siis tuli Haldre... siis Haldre ajal vist... võib-olla seda alustatigi Haldre ajal, jah. Jumal seda teab. Jah, võis olla küll. Ja-jaa, sest et ja siis oli, siis olid seal niisugused sellid nagu Toomas Kuti ja siis juhtis esimest programmi Paul Himma ja sealt läks ta... ja sealt läks ta... selle... Estonia direktoriks. Nii et vaata mis ajal läks Himma Estonia direktoriks ja enne seda olid need... ja siis tuli... siis tuli mingil ajahetkel tuli, tuli jälle... tuli jälle tagasi... vist Sookruus... no ma ei tea, tähendab see on nii... ma ei ole nagu süvenenud isegi sellesse, missuguse ülemuse all ma mida tegin seal ja milleks ma oma mõistust nagu koorman sellega, eks ju.

Võib-olla rohkem huvitab mind just see, mis ajavahemiku jooksul olid sina see, kes kohtus nende kirikutegelastega. Tiit Salumäe rääkis, et põhiline... pikka aega olid just sina, kellega läbirääkimised käisid.

Jah, ma olin küll, aga ma ei suuda sulle meenutada neid asju, eks ju, sellepärast, et ma olin päris alguses, eks ju, kui see asi käis niimoodi tänu sellele, et ka Terje oli sellega seotud. Terje oli nagu... ooh, jumal küll... ja siis kui ta hakkas... kui ta jäi mulle selleks... ja siis kui tuli... ja siis kui tuli... Jaan J. tuli neid... Leppik tuli neid tegema, siis me olime juba väga aktiivselt ja ma arvan, et... et sellest ajast ongi pärit Salumäel see mälestus minust kui... kui tublist askeldajast. Ega Toivo kõrvale ei olnud kedagi suurt... midagi vaja, eks, aga siis kui Toivo nagu ära vajus, siis ta jäi nagu ajaviitetoimetuse alla... ajaviitesaadete olid need jah... seal oli jah... seda peab vaatama nendest struktuuri muudatustest, eks ju, mis ja kuidas, seda saab vist Heidi käest teada. Tähendab tegelikult peaks huvi tundma ajavahemiku järgi kaheksakümmend kuus kuni ütleme no selle hetkeni mil sina tulid, eks ju, sest siis on toimunud need kõige suuremad... seal oli noh... mõni asi kehtis kaks aastat, mõni asi kehtis kolm aastat, mõnda muudeti kogu see aeg... nii ei oska öelda. Mina ise olen olnud... paaril korral olen ma olnud ka ülekannete toimetaja, näiteks ma olin... Olevistes olin kunagi jõuluteenistusel... ja siis me kuidagi nagu... vot tähendab Tiit Salumäega me kõige rohkem siiski puutusime kokku, sest et temal oli... tal oli nagu huvi selle... meedia vastu või... või raadio kasutamise vastu... ja kui võib-olla oleks keegi teine olnud seal Kirikute Nõukogu... ütleme mingi teine assessor, kellel poleks niisugust huvi olnud, siis... siis võib-olla oleks see läinud

nagu rohkem niisugust omavoolu teed, eks.

Kui oluline on nagu olnud see kirikupoolne rahaline toetus? Alguses oli see vist väiksem ja tasapisi on see kasvanud.

Jah, jah, minu meelest küll, sest et alguses polnud... kõik palgad olid ju ka väikeste numbritega, eks ju... ja... ja siis minu teada... need olid ikka need lepingud, mida sõlmiti ja siis Kirikute Nõukogu sai vist ka mingisuguseid toetusi kuskilt välismaalt selle asja jaoks... ma võin muidugi eksida, sest mina... mina nagu... meie asi oli et õigeks ajaks jõuaks Kirikute Nõukogu ja Eesti Raadio vaheline leping allakirjutavate isikute juurde ja Kirikute Nõukogu poolt minu meelest ei olnud selle aja jooksul kordagi seda probleemi, et oleks vaja olnud meelde tuletada, et kuulge, raha ei ole, eks. See oli sellel ajal ju päris normaalne raha, sest et noh... ma arvan... mida need inimesed said... ja ma ei saa sulle praegu öelda, kas makstud said ka need inimesed, kes käisid siin lugemas või makstud said ainult... ütleme Jaan J., Einar ja Terje näiteks... ma ei tea, sest mina neid... ei... ainult... ma kirjutasin alla ja ma ei suuda meenutada, ma tõesti ei mäleta. Oleks pidanud siis mingeid dokumente uurima enne. Aga neid saab kõiki vaadata, allkirjad on alles, need on ju raamatupidamise dokumendid, need on alles.

Siis üldisemalt ususaate sellised eesmärgi kohta raadios, miks on selline saate formaat üldse vajalik? Kasvõi tänases päevas.

Noh, kui ma nüüd mõtlen selle peale, mida ma kõike ise tänu oma magistriõppele muudkui saan ikka teada igasuguseid asju, üha uusi ja uusi, toredamaid ja paremaid... ja kui ma mõtlen sellele, nho niisugusele ühiskondlikule... nooh... võbelusele, mis tekkis seoses Johannes Paulus teise surmaga, eks... ah muuseas, seoses Johannes Paulus teise visiidiga Eestisse, siis meie olime... tähendab Toivo Aare oli sellega tõsiselt seotud, tähendab... tema ajas välja lubasid ja tegeles Kirikute Nõukogus sellega, et me saime ülekande teha ja... ühesõnaga see oli ka üks asi, millega tõesti Toivo tegeles. Selle järgi võib öelda, et ta tegeles selle teemaga veel... paavst käis meil üheksakümmend kaks, üheksakümmend kolm...

Üheksakümmend kolm.

Üheksakümmend kolm, jah, sügisel. Nii et tema oli väga, väga, väga seotud selle asjaga. No ma arvan, et ta on niisugune ühiskonnas mitte just stressi väljalaskmise koht, aga kui me teame, et meil on olemas usklikud inimesed ja mitteusklikud inimesed ja siis niisugused vahepealsed... et noh käigile peab ju olema raadios midagi, eks. Me ei saa ju nagu... me ei saa ju nagu... seda, seda... eemale panna ja eemale lükata ja teiselt poolt kui meil on hommikupalvused ja kui meil on jutlus ja kui meil on „Kirikuelu“, siis proportsionaalselt peaks seda olema päris normaalselt. Ja kui meil on veel suured ülekanded, eks ju... jõululaupäev, lihavõtteteenistus ja võidupüha teenistus, eks. Ja kui me hoiame väga niisugust, noh, konfessioonidevahelist tasakaalu, et kõik on esindatud ja ei vali neid ise, vaid anname Kirikute Nõukogul selle valiku teha... mis on päris normaalne ju, eks. Tähendab selles mõttes on ta hea, mulle ta meeldib, sest et ta on täpselt sama moodi vajalik nagu saade... noh ma ei tea... igasugustele muudele rühmadele, eks ju. Kui me oleme kummalisel kombel leidnud vajalikuks teha saadet aiapidajatele Eesti Raadios, eks... mingisugusele täiesti huvitavale rühmakeelsele... ütleme lugu värskest sibulast, kuidas seda väetada, siis see... no miks me ei võiks teha saadet ütleme hingehoiust või kirikuelust või... ma ei tea... See ei ole usupropaganda, eks ju ja ma usun, et algusest peale, kui need saated tulid ja kui Kirikute Nõukogu selle ettepanekuga tuli raadio juhtkonna juurde, et ka nende inimeste, tollaste Kirikute Nõukogu eesotsas olnud inimeste eesmärgiks ei olnud usupropaganda kui selline, vaid tsiviliseeritud ühiskonnale omane... noh niisugune tolerantsi kasvatamine tegelikult. See ei ole ju... ükski nendest... niipalju kui minul on olnud mälestust, ükski nendest ei ole teinud reklaami sõna otses mõttes, sest selleks on teised vahendid. Nii et... see on jah... ma ütleks tolerantsi ja tasakaalustatud ühiskonna ja teiselt poolt on ka see, et... ütleme... usuga seotud inimesed saavad... noh... nad ei tunne ennast niisuguste... noh, väga eriliselt väljatõstetuna, eks ju... tähendab et... keegi meid hirmsasti kiusab... et nad ei ole... nad ei ole nagu märtrid, et keegi meid ei armasta ja me oleme eelmale lükatud ja... ja samal ajal mul on hea meel, et meil oli niisugust... noh ütleme... sedasorti... et avalik-õiguslik raadio on hoidnud väga korralikku ja väga head taset koostöös ma arvan Kirikute Nõukoguga. Meil ei ole sellist agressiivset... noh niisugust Pereraadio või Raadio seitsme stiilis niisugust... noh hõiskamist, mis on üldiselt päris väsitav, aga võib-olla mõnele inimesele väga vajalik, ma ei tea ju. Igasuguseid allikaid on olemas, igatüüsi joogu omast. Mõni tahab kraanivett, mõni tahab natukene kloorisemat, eks ju.

Kas oleks aeg avada ka neid... noh ma ei tea, hommikupalvuste aegu ka teistele religioonidele, budistidele, maausulistele?

No vot kui ma lugesin selle Tartu... mis see oli vist Miina Härma religiooni õpetaja on see Toivo Jürgenstein, eks...

Eee... Trefneri...

Trafneri, jah. Ma lugesin seda tema raamatut, kus ta annab sõna väga paljudele erinevatele... väga erinevate uskude esindajatele... tal on seal... Elfonen Saks vist räägib... tähendab... judaismi ja Kauksi Ülle maausulistest ja... ja Dimor Seifulin räägib islamist... seal ütleme, noh, teistega võrreldes. Siis ma mõtlen seda, et kui nad... kui nad... a miks nad ei võiks olla... nad on ju ka meie inimesed, nad on ju ka täpselt sama moodi Eesti riigi kodanikud, eks neil on täpselt sama õigus. Ja ma ei arva, et näiteks islam või maausulised peaksid kuskil nurgas istua ja ootama oma korda. Tähendab, kui suudetakse säilitada see... see... noh ütleme tasakaal ja tolerant, sest mõned usud on väga võitlevad usud, eks, ütleme islam on ikka täiesti niukene võidu peale välja minevate inimeste usk võrreldes maausulistega. Aga miks mitte... aga ma usun, et see tekitab suure, suure protesti Kirikute Nõukogus sees, aga võib-olla ei tekita ka, kui meil on uus peapiiskop näiteks, kes on... kes on... ütleme väga niimoodi... silmapiir lahti, vähemalt esialgu tundub... nii et ma ei tea. Muidugi mõned usud on niuksed toimetamise usud. Väga raske on raadios edasi kanda näiteks mingit budistlikku tseremooniat, eks ju, kus kellukesed helisevad ja öeldakse ainult omm.. omm... või oli see hinduismis, ma ei mäleta. See nõuab võib-olla niisugust lisateksti või lisatõõd, aga ma ei tea... võib-olla võiks neid tasahiljukesi tuua „Kirikuelu“ saatesse neid teisi... teisi uskusi. Väga paljudel ei ole ju mingit niisugust... noh siis me peaksime näiteks... vastavalt usule ju käituma... erinevatel uskudel on erinevad päevad, on pühad ja... ja kõik niisugused asjad.

Ma tahtsin küsida veel ühte asja...

No küsi. Ei no see seal „Kirikuelus“, aga siis võiks ta nimi olla juba „Usuelu“, sest noh kirik on ju niisugune...

Teisipidi see kaotaks jällegi selle traditsiooni ära, mis on olnud meil saatekavas viisteist aastat juba....

Jah. Jah. Jah. Jah. Jah. Jah. Aga võib-olla võiks neid uskusi või neid asju tuua kuidagi teistmoodi, aga kahtlemata oleks ta huvitav kasvõi selles mõttes, et vaata kõik niisugused asjad on läinud... need on nagu moevoolud, aga siis kuidas sa... siis mida sa teed näiteks moonidega... või mida sa teed näiteks jehovistidega või elu sõnalistega või kellegi teisega, eks ju.

Et Kirikute Nõukogu on olnud siis selline turvaline platvorm?

Jaa, tähendab nemad... ja kunad nad on selle asja välja mõtlejad, siis ma usun, et nendel on ka niisugune moraalne kohustus hoida seda stiili puhtana.

Nii, tahtsin teada veel niipalju, kui sa oled kolleegidega rääkinud või oled saanud tagasisidet ususaadete kohta, või kas seal räägitakse üldse raadiomajas sellest, missugused saated need on ja milline on see suhtumine olnud raadiomajas nendesse saadetes, sellesse teemasse.

Ohh... tead ma ei oska sulle öelda. Ma arvan, et rahulik. Rahulik ja... ja lugupidav. Tolerantne sellepärast, et ei ole olnud... aa ja noh, ikka öeldakse, et vanasti oli see ütlus, et no kas teie papid on ära käinud, eks. Ma ütlesin, et jah, on käinud küll, eks. Aga kuna ütleme välja arvatud nüüd õigeusklikud preestrid liiguvad tänapäevased kirikutegelased ju tegelikult ütleme tsiviilis pintsakutega, siis ei saa ju eriti aru, et kas sul tuleb näiteks... sul tuleb ütleme luteri kirikuõpetaja, kui tal ei ole muidugi seda oma valget... valget seda... mis selle asja nimi on...

Kraed.

Kaed, jah, ei seal on üks teine nimi... on see krae või?

Need mis on l...

Ei, mitte lõkmed, mitte need lõkmed, vaid mis neil on see niisugune...

Suhkrutükk öeldakse.

Suhkrutükk, jah, jah. Selles mõttes on nende liikumine nii.. ma kujutan ette nii telemajas kui raadiomajas noh

nagu teinud selle ühiskonna nagu, nagu normaalseks, eksju. Ma olen selles täiesti kindel, sest näiteks see, et noh... Ainus minu meelest, mis on nagu kurb, mina, kes ma olen võitleja soolise ja vanuse balansi või tasakaalu eest, et ma nagu ei mäleta, et oleks olnud eriti palju naisi, minu meelest pole nagu üldse midagi olnud kedagi...

Mina olen tegelenud nendega.

Ma tean, et on olemas mõned väga võimsad õpetajad, aga miks neid Kirikute Nõukogu ei paku, vat on... kas ei ole Lillepruun, ei, Lille.. ei ma eksin... ühesõnaga need on need ütlemes vanemas keskeas ja juba pensioneerunud minu meelest ka või... aga nendel on... ma olen lihtsalt neid naisi, kes on pastori ametis või isegi need alama astme omad, ma olen neid näinud igasugustel niisugustel, noh, võrdõiguslikkuse koosolekutel ja see mida nemad räägivad, see on see, mis paneb sellele tervele jutule punkti peale ja mul on siiras lootus, et ütlemes uue peapiiskopiga näiteks tuleb ka see teema, eks. Täpselt sama moodi, nagu naised kantslis, peaksid nad olema ka raadioeetris, sest see oleks juba näitaja, eks. Sellest mul on kahju, et seda ei ole. A võib-olla saab neid kuidagi siia tuua.

Mina olen kutsunud, tihti peale on niimoodi, et Tiit Salumäe ei jõua kokku leppida esinejaid ja siis niipalju kui ma neid naisõpetajaid tean, olen isiklikult võtnud ühendust ja palunud tulla. Eilegi palusin ühel tulla, aga ta ütles ära.

Miks?

Ootab titat ja...

Aa, see on üks Kose ristilt, ei ole?

Jah, jah.

See on...

Annika Laats.

Jah, jah, ma ei tea miks mul on ta meelde jäänud. Ma pidin temaga kas kuskil kohtuma või miski asi oli mul temaga, jah, ma tean.

Isegi nelipühi kirik saatis nüüd hiljuti.

Nii et ühesõnaga sellest ajast, kui mina olen, sellest ajast ei olnud, nii et sinu ajal on tulnud, väga hea, super. Noori naisi on ka, eks?

On.

No kui tite ootavad, no selge. Ma vaatan lihtsalt seda, et selles samas Usuteaduse Instituudis on niimoodi see sooline tasakaal rikutud, et see on usukmatu. Uus põlvkond kirikuõpetajaid peaks olema kõik naised Eestis. Mehi on seal on ütlemes mingi üks õnnetu, noh, üks neljandik võib-olla sellest seltskonnast. Ma ei räägi üldse sellest, mis on see niiõelda diakoonia töö või siis noh, see hariduslik töö, seal on ainult tüdrukud ja noored naised. Nad on kõik Martaksed, eks. Mariasid oleks vaja rohkem.

Ja samas me raadios muudkui esitleme muudkui mehi ja mehi kogu aeg ja ühel hetkel inimene läheb kirikusse, kõik naised, kui raadios on mehed.

Nii et selles mõttes, jah et... et näiteks meil seal Usuteaduse Instituudi jõuluteenistusel teenisid nagu pooleks olid, eks, ja see mõjus väga hästi, väga hästi mõjus. See on ka nagu tsivilisatsiooni tunnusmärk või noh kaasaegse kiriku tunnusmärk.

No jah. Ma rohkem ei piina sind.

Ära piina. Mul on väga kahju, et ma ei saanud sulle niukseid... aga sa võid Salumäe käest küsida tema mälestusi Toivost rahulikult, tal peaks neid olema, sest minu meelest nad isegi napsutasid koos.

Väga võimalik, sest et Salumäe mainis mulle küll midagi, et tema...

Nad käisid koos isegi välismaal vist isegi ja...

Jaa, ja tema venna korteri all vist oli elanud Toivo Aare. Ivar-Jaagust vist korrus allpool. Ühesõnaga neil oli mingisugune läbikäimine veel lisaks sellele...

Jaa, jaa, ja aga võib-olla oli ka see, et ettepanek Toivo Aare selle kohale panna tuli läbi Tiit Salumäe.

Võimalik, jah. Sest noh mina olen Maarja Lõhmuse käest kuulnud legendi, et noh, vot, eks ole, ei saa usaldada ja kõike mis keegi ütleb, aga see olevat tulnud lihtsalt lambist koosolekul, et nii, Toivo, sina võtad ja teed. Aga Tiit Salumäe ütles, et ei, see nii päris ei saanud olla.

Ei, seda ei usu ma iilagi, ei, seda ma ei usu. Tähendab sa võiksid Salumäega sellel teemal veel rääkida, sest see on kaadripoliitika suhtes ka ja näitab seda, et kui Kirikute Nõukogu tahab midagi mõjutada, siis ta saab, sest see oli tegelikult väga oluline, missuguse inimese nad sinna etteotsa saavad, eks ole. Kui nad oleks saanud mingi niisuguse tuta-luta, eks ju, siis... aga Toivo võttis seda äärmiselt, noh ma ütlesin noh tõelise profina. Tegelikult tal on praktiliselt ükskõik, kas ta juhib kommunistliku noorsooühingu häälekandjat või Kirikuelu saateid. Ta tegi seda profina selle ajani, kuni ta nagu öeldaks viina kurku kinni jäi, eks.

Üks asi mul tuli veel meelde. Ilona nagu mainis seda natukene, et ühel hetkel tekkis selline, võib-olla see oli Ene Pilliroo poolt selline natuke...

Konflikne olukord.

Jah, ja natuke hakati nagu torkima, et ikka peaks olema usuinimene ja rohkem kirikus sees ja..

Jaa, jaa, jaa. See tuli.. tähendab ma arvan, et sellega on seoses see sama Ene Pilliroo ärkamine usule ja tema tahtis olla paavstlikum kui paavst ise. Ja see on üks kole asi. Selles mõttes oli Toivo väga hea, et Toivo oli mitteusklik. Ta võttis seda asja väga noh nii, täiesti teistmoodi. Aga Enel vist oli probleeme sellega, et kas teda võetakse tõsiselt. Ta ise pani oma tõsiseltvõetavuse nagu küsimärgi alla, sest ta oli väga tubli kompartei liige, kes siis kui tuuled pöördusid, siis ta teatas avalikult, kuidas... kuskil koosolekul, kuidas see partei... kuidas ta kuul... kuidas ta ei taha olla mõrtsukatega ühes parteis, noh astus sealt niimoodi amplombiga välja, ühesõnaga kui inimene teeb niisuguseid suuri pöörded, siis ta võib-olla tunneb ennast ise ka ebakindlana, eks. Aga Toivo nagu ei tagunud endale vastu rindu kuskil, et ta on see või teine või et ta on ära pöörand või teistmoodi läinud või... nii et Toivo käitumine oli väga professionaalne. Seetõttu võib-olla Ene Pilliroog tahtis ka saada suuremat võimu, ta võib-olla tahtis hallata tervet seda usutemaatikat Eesti Raadios. Ja siis ta hakkas tegema sedasama „Valguskiirt“, see oli nagu alternatiivne programm, eks ju. Ta sai nagu lisaraha sellele ja see noh, see oli sellel ajal ka väga vajalik, sellepärast et noh, hea küll, no tehke siis, eks ju. Mis see siis ära ei ole.

Kus ta seda lisaraha võis saada?

Ta sai seda, see oli tal „Luterlik tund“ oli selle asja nimi ja ta sai seda ka Kirikute Nõukogust. Kirikute Nõukogul oli nähtavasti sellel ajal noh rohkem ette nähtud mingeid summasid meedia jaoks. Nagu ikka tuleb, eks ju, eelarvest. Ja siis eeldatavasti Ene Pilliroog tegi väga head lobi ja andis garantiiks nagu selle, selle noh kanali usaldusväarsuse. Sest ma arvan, et ütleme Pereraadio ja Raadio 7 taoline niisugune väga tendentslik saatja, et võib-olla see ei tekitanud Kirikute Nõukogus nohniiisugust tunnet, et neil ei oleks midagi ette heita, eks ju.

Need „Luterliku Tunni“ rahad tulid Ameerikast?

Jah, jah, jah, igatahes kuskilt nad tulid, nii et... ja siis taheti ja siis... aga võibolla siis Kirikute Nõukogu ei tahtnud ka Ameerika rahadest sõltuvaks jääda või... ei tea ju kõiki neid asju, eks ju.

No jah. Seal oli niimoodi, et Tiit Salumäe oli ka ikkagi, hoidis seal nagu asju ohjas, ta oli ka seal otsustaja. Aga noh, see „Luterlik tund“ on muidugi omaette rida täiesti ja ma pean vaatama seda „Luterliku tunni“ arhiivi, neil olemas see UI-s vist. Aga üks asi oli veel, mille kohta ma tahtsin küsida. Sa mainisid, et oli

väga hea see, et Toivo Aare oli mitteusklik.

Jah.

See sama küsimus, kas ususaadete toimetaja peab olema usklik või mitte.

Oeh. Tead, minu meelest ei pea. Tähendab, kui on niimoodi, et me võtame ususaadete toimetajaks inimese, kes on mingi konfessiooni liige ja ainult, siis see on väga vale kontseptsioon. Või et me võtame ususaadete toimetajaks inimese, kes ei ole ühegi konfessiooni liige, kui on, siis on, tähendab ta peab ikka... ta peaks olema, nagu meil armastatakse siin vahetevahel ikka öelda, et noh, ta peaks olema prof, ta peaks olema hea ajakirjanik, hea toimetaja ja jagama, teenima seda teemat, eks ju, ja saama aru, miks ta seda teeb, miks niisugune teema on pandud. Ja kui ta siis tunneb, et tal on mingisuguseid, noh ütleme intellektuaalseid barjääre tekitab see näiteks, et ta peab olema... tähendab juhul kui ta ei ole usuinimene, siis tal peab olema väga tugev empaatiavõime. Ta ei tohi olla ülbik, samamoodi ei tohi ta olla ka ülbik usuinimene, tähendab sest et ta peab olema võrdselt empaatiline kõikide Kirikute Nõukogu liikmeskirikute suhtes, mida võib-olla ühte usku esindaval inimesel on suhteliselt raske olla, eks. Kui ma olen kirglik katoliiklane, siis võib-olla ma suhtun teatud respektiga mõnesse teise asja, eks. Mul tuleb meelde mingi viiesaja aasta tagune solvang, eks, ja seda siis ma nagu noh nagu maksan või ei tea ju, inimesi on igasuguseid. Aga kui ta on hea professionaal, siis minu meelest ei ole sel üldse mingit tähtsust.

Et kriteerium pole mingi usutunnistus, vaid professionaalsus?

Jah, jah, täpselt. Tähendab ta peab ikka huvi asja vastu tundma, eks. Sest no mina ei saa muidugi öelda, et mina läksin Usuteaduse Instituuti magistriõppesse sellepärast, et ma selle teemega olen tegelenud, mina läksin hoopis teisel põhjusel, eks, et ma sain nagu, noh, ma ei oleks mitte mingil juhul tahtnud minna ei ajakirjanduse magistriõppesse ega ka Euroopa Liidu magistriõppesse, sest see annab mulle kõik selle, mis ma sealt kahest oleks kokku saanud, eks. Ainult et see mis ma olen siin nende saadetega teinud, on mõnevõrra aidanud, eks. Ütleme Terje oli nagu enne minu meelest astunud õigeusku juba varem, et Terjel oli see no usuline taust olemas.

Ta oli õigeusu kiriku liige?

Ja, jaa, ta oli selle Eesti Konstantinopoli alluvuses.

A üks saade mul tuleb praegu veel meelde, milles oli ilmselt ka usuteema või ütleme siis Euroopa kultuuri teema ja filosoofia teema laiemalt, oli „Filosoofia ja kultuur“. Ene Grauberg.

Jah, Ene Grauberg tegi seda...sellega et seda saadet toimetas minu meelest Viivian Anni ja Viivian Anni oli Graubergi toimetaja, eks ju, see oli ka sellel ärkamisajal, kus oli noh nagu igauks tahtis natukene teha, et tema ka teab usuasjadest midagi, see oli nagu moeasi, eks. See oli see sama, et noh juba viieaastase poisikesena käisin ma salaja jõuluajal teenistusel või niisugust. Et igauks tahtis näidata, et tema ka teab sellest midagi ja samal ajal tekkis suur hulk, noh niiöelda ühiskonnategelasi ja poliitikuid ja filosoofe, kes siis võisid selle teemaga nagu välja tulla, näidata et nemad on ka tsiviliseeritud inimesed, nemad ka teavad ühte-teist ja kolmandat Pühast Augustinusest ja nii edasi, nii et noh aga ütleme inimeste jaoks, kes seda kuulasid, see oli väga vajalik, sest et noh seda sai anda niimoodi loogiliselt ja loomuikult, eks ju. Nii et see oli küll, jah.

Lisa 6. Intervjuu. Tiit Salumäe

Haapsalu, 9. veebruar 2005

Meediatöö – 29 lehekülj. Ma mäletan, et üks aasta ma kirjutasin nagu pikalt sellest algusest. Neid oled sa muidu lugenud või (viitab EKNi aruannetele)?

Pole iialgi kätte juhtunud.

Need on kõik sealt kirikute nõukogu arhiivist ilmselt lihtsamini leitavad kui minu käest. Aga neid aruandeid ei ole muidugi väga kaua aega olnud.

Aga sa oled konsistooriumile ka esitanud vist?

Jah loomulikult. Aga, aga need on nüüd, noh selles mõttes nagu annavad parema pildi, et siin on see oikumeeniline pilt. Konsistooriumile läinud asjad... Siin ma olen noh, mis ma olen sellest sinu aruandest võtnud, aga ma tean, et ma ühe korra nagu kirjutasin kogu selle loo ka alguseni välja. (Lehitseb materjali) Pereraadio... Jah, ja muidugi on selleks need-need... Pereraadio värgid ja need on veel täitsa omaette ajad, aga nende kohta on... aga siis on üks nihuke raamat ilmunud. Kuhu ma olen selle koos Kamlusega (?) teinud, kus me selle alguse juures peatume.

Ma kirjutaksin selle raamatu...

Selle ma võin sulle anda. Selle ma võin sulle anda. Ma sain seda juurde ja ma saan selle päriselt kinkida sulle. See on noh selles mõttes päris huvitav, et siin on ka pilte, nihukesi ajaloolisi, ajaloolisi, mis... see kaart ja noh, me tegime sellega päris palju, palju tööd, vanadest peapiiskoppidest ja jah ja näed siin on (jõuluõhtu Eesti jumalateenistus, ütleb soome keeles) kaheksakümmend kaheksa. Aga ma raadio kohta ei näegi. Aga sind huvitab nagu terve meediatöö või raadio?

Töö peaks keskenduma Eesti Raadiole ja kuna Eesti Raadio oli mingil ajal ka Raadio 7, siis ma võtan nagu selle ka sisse. Just selle perioodi, kus Raadio 7 III programmis töötas.

Ja luterlik tund.

Sama moodi. Jah. Tegelikult on mul sulle ridamisi küsimusi ette valmistatud.

Noh.

Ja hakkaks täiesti otsast pihta.

Ma annan selle sulle.

Aitäh! Et... Noh, kõigepealt päris sellest algusest, et millal üldse nagu tekkis see võimalus või millal see oli üldse mõeldav, et alustada nende religioonisaadetega taas raadios ja algasid läbirääkimised.

Vot see avaldus tuleb üles otsida. Ma viisin Raadio- ja Telekomitee esimehele - Paalmaale ja temaga olid esimesed kohtumised. See oli siis kaheksakümmend kaheksa, ma usun.

Kaheksakümmend kaheksa jõulud olid igatahes esimesed ülekanded.

Olid ülekanded. See võis ka alustada kaheksakümmend seitse. Muidugi see tuli väga spontaanselt ja väga kiiresti, et see ülekanne tuli telesse. Jah ja oli siis sel ajal minu mäletamist mööda esimene teleülekanne noh tegutsevast kirikust üldsegi terve selle aja N Liidus.

Aga kas sa esindasid siis mingisugust inimeste gruppi või oli tookord juba EKN mingil määral moodustunud?

Ei-ei.

Või luterlikku kirikut?

Ma esindasin EELK... seda siis sel ajal nimetati kirjastus- ja pressiosakond.

Et luterlik kirik oli siis alguse juures?

Jah, jah, jah. Jaa-jaa, puhtalt. Seda, seda ma isegi peaksin nägema, oota seda ma saan öelda vist isegi siit, mis ajal see oli (läheb teisele poole lauda sülearvuti taha).

Aga see avaldus võib siis olla kuskil konsistooriumis olemas? Muidugi Eesti Raadio arhiivis ta ei pruugi olla, kuna ta...

Ta on selles arhiivis jah. Ei, minul on see koopia olemas kuskil. Ma tean kindlasti, et mul on see koopia olemas. Aga kas ma teda praegu leida oskan? See on teine asi. Aa, ei, ta on mul siin. Mul tuleb meelde küll, kus ta mul on. Näed, näed, töötan raamatukogu juhatajana kuni 88, siis hakkasid nagu esimesed kontaktid ikkagi sel ajal tegelikult. Ja konsistooriumi kirjastus- ja pressiosakond, siis loodi nihukene struktuur, seal ma olin juhatajaks siis 88-96. Ja ja mm jah ja see oli tegelikult nagu sel ajal need läbirääkimised algasid natukene varem, aga aga põhimõtteliselt 88 oli juba nihukene osakond olemas. Jah ja selle osakonna... Siin on üks niisugune, see on natuke hilisem aeg, aga siin on üks analüüs ja ma arvan, et siia ta sai sisse ka pandud... No vot siin ei ole muud kui ainult... Ah ei, see on juba hilisem. Ja siin on nagu see analüüs sellest hetkest.

Aga see pressiosakond tähendas siis ennekõike sinu initsiatiivi? Kas seal kedagi veel oli, kes toetasid seda kiriku poolt?

Ja-jaa. See oli siis niimoodi, et me saime siis selleks vastavad ruumid selles Magdaleena tänava, kus peapiiskopi residents on, sinna alla korrusele, soklikorrusele. Ja ja noh esimeseks sekretäris seal oli peapiiskop Pajula tütar oli, oli pikka aega sekretäriks mul. Tiina Laanejärv, kes tõlgib filme ikkagi preagu. Saksa filme tõlgib, „Rex“ tõlgib näiteks ja teisi filme. Jah ja siis me laiendasime, siis sai loodud uus ametikoht infosekretär, milleks tuli siis esimeseks ma usun Mari-Ann Haapsal (?), siis oli meil kirjastusosakond, kus esialgu oli, noh ajakirja tegemine tuli nagu meie peale ka ja ja siis nende konsistooriumi infobülletäänide väljaandmine. Seal oli Elmi Pata (?) pikka aega tööl. Siis seni kuni tuli juba tööle Helmut Kasesalu, kes jäi seal riiklikust kirjastusest pensionile ja oli heas vormis, tundis hästi seda jah ja tuli ühel heal päeval ennast pakkuma, ütles, et ta oleks valmis kiriku heaks midagi tegema, mitte väga suure koormusega. Ja noh tema ajal nagu läks see kirjastustegevus. Nii et see oli kogu selle osakonna tegevus oli kaunis laialdane. Ja seal oli siis noh spetsiaalne ka ütleme see raadiolõik, millega nüüd mina küll jah tegelesin kõige rohkem ise. Ja ja siis sai peetud need mitmed rahvusvahelised seminarid siin ka Tallinnas ja nüüd just hiljaaegu on ka veel surma läbi lahkunud üks üks isik, kellel muidugi Eesti Raadio ajaloos on kindlasti oma koht. See oli Jürgen Eggebrecht. Tema kinkis ühe stuudio sisustuse. Täheandab see tema raadio saksamaal lõpetas tegevus. See jagati laiali ja ta pakkus nagu meile võimalust, et kas me tahaksime endale ise stuudio teha või mitte. Ja jäime siis selle juurde, et... Sookruus oli muidugi see põhiline partner raadio poolt sel ajal juba... et me nagu ei peaks olema konkureerivad, et me ajamegi ühte sama asja ja ja ja see andis meile teatud lepingulisi eeliseid see, et me andsime selle terve stuudio sisutuse üle Eesti Raadiole.

Oli see 92 või 94? Enne Raadio 7 sündi või pärast?

Seda me leiame võib-olla minu saksa kirjavahetusest. Seda me võime vaadata minu saks kirjavahetusest. Ma usun, et seal peaks leiduma... Kogu see Eggebrechtiga suhte tekkimine ja ja muidugi see peaks tegelikult Eesti Raadio arhiivis kuskil isegi dokumentidena üleval olema. Noh, kuni selle aparatuuri markideni ja noh nende hindadeni ja mille kõigeni. See oli päris ametlik asi.

Ja see oli luterliku kiriku ja Eesti Raadio vahel?

Just nimelt.

Mis olid need lepingulised eelised? Mida siis seeläbi raadio vastu pakkus või...

See nagu tegi võimalikuks üldsegi niukese päris regulaarse koostöö. Sest ega me ei ole ju raadios tegelikult kunagi selles mõttes ostnud nagu eetriaega, vaid me oleme... esialgu isegi Toivo oli minuarust täielikult Eesti

Raadio palgal. See, et me hakkasime... sinna tekitasime selle eraldi koha, mille eest siis Kirikute Nõukogu hakkas maksma, see oli natukene hiljem kõik juba. Aga noh tegelikult saated ju käisid ammu-ammu juba. Ei-ei, see oli nagu üks osa sellest et, see oli nagu meie panus selsse, noh ühest küljest, et üldsegi ühe taasiseseisvunud riigi raadiot üles ehitada. Noh, mis oli nagu ka lääne riikide huvi jah ja meie huvi loomulikult selle juures, et selle noh tulemusena meie vaimulikud saated said teostuda.

Mõnes artiklis on ka juttu sellest kingitusest ja seal on toodud nagu välja mõned need teemad, mida tookord arutati raadio juhtidega. Ja seal oli vist juttu sellest, et peaks haridussaadete rohkem olema ja et luterliku kiriku rõhuasetus võiks olla pühapäeval päeval pigem. Ka nendest plaanidest midagi välja ka tuli tegelikkuses? Või olid need lihtsalt sellised head mõtted ja ühised kavatsused?

Ee... noh, eks nii palju ikkagi tuli, et ma usun, et kogu see noh oht, mis oleks ka olnud Eesti Raadio ees, et ta olekski läinud väga noh ütleme ainult ärimeeste raadioks, see et Eesti Raadio on praeguseni tegelikult ikkagi kultuurifenomen ja mitte ainult meelelahutus või või äri – see oli see, millest me tookord rääkisime. Täheandab see vastutus eesti rahva nende püsivate väärtuste eest ja ma usun, et see ikkagi, see oli üks osa sellest, mida meie rõhutasime. Aga noh, nii ta on ju tegelikult praeguseni ka arenenud. See on ka Eesti Raadio üks põhimõtteid ju praeguseni. Täheandab see, mis puudutas nüüd konfessioone, muidugi aeg 80ndate lõpp 90ndate algus oli palju teistmoodi. Tegelikult neid kohti, kust me midagi eriti saime üldsegi teha, kasvõi ülekanadeid, oli väga vähe. Ja-ja noh õpetajate ettevalmistus, ka puhtalt niukene kõnetehniline asi oli ju väga nõrgukene. Aga siis kui ta sai juba rohkem nagu kirikute nõukogu alla see asi viidud, siis noh sellega ühenduses tekkisid ikkagi teised võimalused.

Kirikute nõukogu juurde loodi mingisugune selline üksus nagu vaimulike saadete koordineerimiskomisjon. Kui aktiivselt see koos käis?

Töörühm on suhteliselt nii nagu kunagi koos käinud. Eks ikkagi suurelt osalt, noh, ma olen pidanud seda ise tegema. Noh, pole ju... hea küll, et ütleme noh siin piiskop Soonet ja-ja noh on alati saanud ju kaasa võtta nendele läbirääkimistele, aga eks kõikidel kirikutel on kaunis palju tegemist ja nihukest väga suurt seltskonda formaalselt koos hoida ja pidada koosolekuid, noh see ei ole ka eriti otstarbekas olnud. Aga küll on ta kogu aeg olnud nende töökoosolekute päevakorras päris regulaarselt.

See vaimulike saadete teema lihtsalt.

Just nimelt jah. Ja see töörühm on siis kogunenud vastavalt võimalustele, vahest on... spetsiifid on ka natukene erinevad. Teletöö, raadiotöö, et ega siin no nihukest päris nihukest... noh ei saa ka nüüd... ühtedel on igav, kui nad istuvad, et nad ei saa aru, millest jutt on.

Põhimõtteliselt on olemas praegu ka see koordineerimiskomisjon?

On ikka. Jaa.

Ikka selle alguse juurde tagasi tuleks. Kui sa esitasid selle avalduse, et alustada vaimulike saadete, siis, noh milline oli reaktsioon raadio poole pealt alguses? See oli ju tundmatu ala.

Eks ta oligi päris tundmatu ja, jah ja kui nüüd sinna tuli Siimann vist oli siis järgmine, siis muidugi muutus väga palju. Täheandab isiklik suhtumine oli hoopis teine. Nii et ta nägi nagu selles asjas mõtet. Ja, jah ja noh ütleme ega selle aja sellist kultuuri konteksti arvestades, noh pastoritel oli noh üldsegi ka nihukest ühiskonna kandvates küsimustes ikkagi eriline roll. Täheandab see on see aeg, kui pühitsetakse neid vabadussõja mälestusmärke, täheandab hakkavad valimised toimuma, siis noh paljudes kohtades ei olnudki ju eriti teisi noh, kellel oleks üldsegi ettekujutus, mis täheandab sõnavabadus või kuhu me üldsegi minemas oleme. Nii et noh, et kiriku roll ilmselt oli ikkagi suurem kui seda praegused analüütikud oskavad või tahavad näha. Ja, ja Siimanniga veel edasi niisugune päris huvitav seik, et kui kui tema lahkus sealt, siis ma usun, et siis ta läkski vist järgmisena kohe... mm... see televisioon, mis selle nimi oli, mis rahvusraamatukogus oli see, see keskus. E e e v t v või ming...

Oli jah EVTV

Jah. Jah. Ja tema oli nagu selle üks asutaja. Ja ei olnudki siis palju kui ta helistas mulle ja ütles, et kas oleks võimalik, et saaksime kokku ja ja istusime siis seal rahvusraamatukogus koos ja noh, teda muidugi huvitas sel ajal juba televisiooni asi, kas me saaksime mingeid saateid teha, oleks meil pakkuda esinejaid sinna saadetesse.

Ja noh, siis tema ise istus natukene aega seal juures, aga siis selle Toomas Lepaga oli nagu see põhiline jutuajamine selle tehnilise poole pealt. Noh, jõulud olid jällegi tulemas, neil oli kiiresti tarvis mingisuguseid saateid sinna ja niimoodi. Nii et temaga muutus jah kaunis palju. Aga ütleme, kõigi aegade kõige regulaarsem koostöö on olnud ikkagi Peeter Sookruusiga. Tähendab temaga me... muidugi aeg oli ka teine kui praegu, aga me istusime päris regulaarselt koos ja, ja-ja ja arutasime küllaltki üksikasjaliselt. Temal nagu oli, oli ka noh ilmselt erinevalt nüüd praegustest raadio suurtest juhtidest noh ettekujutus selle raadio tegelikust tööst. Ja, ja-ja ta mm... no kuna kõik see Eggebrechti üle antud tehnika ja... noh tähendab see oli ikkagi nihukese baasi loonud nii et, nii et ta nägi meis ikkagi selgelt nagu kaastöölist. Ja ja sel ajal kui oli kaunis suur surve ka no nagu panna nihukesi konkureerivaid, konkureerivaid rühmitusi raadiosse juurde, siis oli ka see kokkulepe, et et siiski Eesti Raadio näeb nüüd Kirikute Nõukogus ja siis nagu selle kontaktisikuna minus ikkagi seda, et nad ei võta juhuslikult tänavalt tulnud inimesi, kes ütlevad, et me tahaksime ka Jumala Sõna kuulutada või niimoodi. Vaid see käis nagu selle, selle koordineerimise kaudu. Et see koordineerimine ei olnud mitte ainult meiepoolne tegevus, vaid see oli ka raadiopoolne tegevus. Nemad samuti vajasisid koordineerimist, nad vajasisid ka tegelikult noh nende rühmituste kohta tausta, kes nad võivad olla, kust nad tulevad, kas neil on üldsegi mingisugust jõudu midagi teha. Nii et noh niisugune nõustamine kuulus muidugi selgelt ühe lõiguna, mida seal sai teha.

Kas neid oli veel, kes tahtsid sõna võtta raadios?

Ja-ja loomulikult. Neid oli päris-päris mitmeid rühmitusi.

Siis mingid väiksemad konfessioonid või?

Ei noh üks, kes kes kaunis jõuliselt käis läbirääkimisi pidamas, oli muidugi Endel Meiusi. Noh, kes oleks võib-olla noh, soovinud nagu teatud eeliseid isegi seal ja, aga noh nendes tema lubadustes ei olnud ju väga palju vett pidavaid asju. Siis oli paar korda mingid katoliiklikud väiksemad rühmitused, kes esinesid initsiatiiviga, aga siis me jäime jah selle peale, et kui see Raadio 7 tuli, et see oligi nagu üks mitte konkureeriv, vaid partner tegevus. Ja selleks me kadunud Allan Lauriga jah sõitsime veel eraldi Rootsi läbirääkimisi pidama sealse selle TV-inter (?) on neil sihukene suur kristlik korporatsioon, teevad väga heal tasemel televisioonitööd ja raadiod ja ajalehed ja ja... ja siis muidugi ütleme rahvusvahelistest suhetest, aga see käis nüüd küll väga palju meie kaudu, oli ikkagi Soome Yleisradio. Ütleme seda mudelit me vaatasime sealt ja ja noh sellepärast ma nendega ka päris palju suhtlesin. Noh kuni selleni, et lindistasime ju sel ajal raadio kooriga päris palju koraale, noh mis oli omal ajal noh kaunis kallis ettevõtmine. Ütleme raadio seisukohalt, ega meie ei maksnud ju seda lindistamist. Aga aga nad nägid seda ühe osana sellest talitusest või palvusest. Ja palvuse juurde kuulus koraal.

Ja oligi siis selline ülesehitus, et palvus ja siis tuli koraal ja...

Jaa, jaa – nii nagu Soome palvuse ülesehitus.

Eesti raadio koor siis laulis sisse?

Eesti Raadio koor laulis sisse. Jah, andsime nimekirjad ja ma usun, et ju nad on praegu seal olemas.

Mis aastal see võis umbes olla?

Oi aastaid...

Aastaarvudega on raske?

Aastaarvudega on raske jah. Seda, see muidugi paberites kõik kõik kirjas.

Eks ma uurin raadio poolt ka arhiivist.

Aga, aga see oli kaunis suur projekt. Nii et noh see laulude välja valimine, aga noh, ta oli ikkagi siis, kui Lauluraamat oli värske. Tähendab see, noh 91 tuleb lauluraamat meil. Ma arvan, et see oli, oli 2, 3, 4 kuskil niimoodi. Paaris (III vältes) järgus sai seda lindistatud.

Siis see Raadio 7 periood. Helle Aan väidab seda, et IBRA antud rahadega hoiti käigus tervet III programmi.

Kas nüüd päris nii suured mahud, seda peaks siis teadma, kui suur see maht üldsegi oli. Aga see, et tähendab kogu selles kristlikus toetuses, noh, ega meie ka ei näinud ju seda, et see peaks nüüd olema väga kitsalt ainult nüüd nende palvuste tegemine. Tähendab, see idee oligi ikkagi, noh nagu laiem. Ühiskonnas nende protsesside kaasa aitamine ja tähendab raadio tegevuse kui sellise toetamine. Seal oli teatud soovid küll niihästi IBRA poolel kui ka Eggebrechtil, et nendes stuudiotēs ei tohtind siis nagu noh kõikvõimalikke eetilisel halbu saateid teha. See oli nagu noh annetajate soov. Ja ma usun, et see oli IBRAga praktiliselt sama, et lihtsalt eeldati seda, et siin on teatud kokkulepped.

Aga Eesti Kirikute Nõukogu teatud rahaline panus – see tekkis siis hiljem? Päris alguses seda polnud?

Ei, ei, ei.

Lihtsalt kokkulepped.

Kokkulepped jah. Aga mida regulaarsemaks läks töö, siis seda selgem oli see, et ütleme nendele saadetele oli nagu vaja oma toimetajat. Raadio oli pannud oma, oma tehnika ja ruumid ja saateaja. Aga siis oli küsimus, et et nendel ei olnud raha maksta palka sellele inimesele. Ja meie tulimegi nagu selle palgarahaga sinna sisse. A need on nagu kaks eri asja. Üks on ikkagi tähendab saade kui selline, et ta funktsioneerib ja teine on siis selle töötaja palga... vahepeal maksime ka sellest fondist välja nendele... ta võib-olla algaski niimoodi, et me hakkasime maksma esinejatele sõidu- ja ja mingeid kulusid. Ja siis selleks ei olnud. Ja vist pärast see toimetamise asi tuli sinna juurde.

Mis eesmärki need vaimulikud saated ise kandsid? Et mis moodi nende koordineerijad nägid nende eesmärke, kelle jaoks jne?

Ee noh, siis me sõnastasime need, mida sa nüüd oled üle vaadanud. See vaimulike saadete nagu kontseptsiooniline alus. See, millest noh sa selle viimase redaktsioonigi tegid. Aga see on tegelikult selle, selle päris vana paberi..., seda on kogu aeg aeg-ajalt läbi vaadatud, aga nende samad, need samad põhimõtted on nendes paberites sõnastatud. Tähendab see, tähendab oikumeenilisuse põhimõte, et sa ei tohi kasutada eetriaega teiste konfessioonide kriitikaks, et see oleks siis see võimalikult ühtne või nagu praegu öeldakse ühisosa sellest kristlikust kuulutusest. Et et et need kaubanduslik reklaam oleks võimalikult välistatud, noh et ta oleks niisugune selles mõttes ka noh diskreetne üldsegi, rohkem ikkagi sellele positiivsele kuulutusele suunatud. Nii et noh need olid, aga selle kohta on meil nende raadioseminari protokoll isegi, ma usun isegi kuskil olemas. Kui me pidasime Eesti Raadios, kus muide tuligi Ene Pilliroog lihtsalt vabatahtlikuna juurde. Nii et see ei olnud ka sugugi juhus, et tema pärast jäi seda Luterlikku Tundi tegema, kuna tema oli üks nende hulgast, et me kuulutasime lihtsalt välja, et Eesti Raadio seal saalis on see väljaõpe ja sinna tuli terve rida inimesi, nende hulgas Ene. Täpselt samuti nagu Sirje Semm leidis ka selle tõttu, et me tegime Põltsamaal, saatsime maakonnalehtedele välja kutse, et nihuke kristlik orientatsiooni kursust, ütleme sõnad ja mõisted ja kristliku kommunikatsiooni põhimõtted ja ta tuli sinna kui kui ajalehe Koit esindaja. Nii et no ikkagi kuskilt varem hakkavad alati need sidemed peale.

Aga ma mõtlen, et see sihtrühm nendel konkreetselt siis ususaadatel – hommikupalvus ja „Kirikuelu“. Et kas seda nähti ikkagi kui siis nende kristlaste teenimist, kes on selles...

Ei, ei.

Või pigem laiem...

Ikka, ikka ühiskonnasaatena. Ikka ühiskonnasaatena. Sellepärast me panime algusest peale südamele, et mitte rääkida seda nõ kaanani keelt, millest keegi aru ei saaks. Et ta ei oleks mingisugune osa Eesti Raadio programmist, et et nüüd algab midagi, midagi teist, palun lülitage raadiod välja. Et ta ta, see, et et ta harmoneeruks kogu selle programmiga, see on olnud algusest peale selge taotlus.

Ja kui see Raadio 7 tuli, siis tegemist oli, nagu sa ütlesid, partneriga. See ei mõjutanud varasemaid kirikute nõukogu toetusel tehtavaid saateid?

Ei-ei, need käisid koos. Jah ja kuulusid selle sama arutluse objekti, mida mida me siis Sookruusiga rääkisime läbi. Nii et noh ta oli ikkagi täiesti üks osa sellest. Täpselt samuti ka hilisem Luterlik Tund.

Kuidas see Luterlik Tund üldse alguse sai? Kas selle taga oli ka luterliku kiriku toetus?

Ja-ja, puhtalt. Sellel on väga pikk läbirääkimiste... sellest on mul üks päris paks kaust mul, kuidas need läbirääkimised läksid algusest peale. Mida nad tahtsid ja ja noh Missouri sinod on kaunis raske struktuur. Ja ja noh nihuke väga rõhutatud konfessionaalsus selle juures, noh, millega me nagu ei saanud leppida. Ja ja see võttis ikkagi aega. Siis ma nagu ütlesin, et me ei saa üldsegi nendel tingimustel midagi teha, siis läks edasi, seni kuni me jõudsimme selle memorandumini, et nad tunnustasid meie põhimõtteid, mitte nemad ei käivita siin tööd, vaid vaid meie luterlik kirik teeb tööd, mida nemad toetavad. Aga et et kogu see töö toimub ainult meie kiriku konsistooriumi kaudu. See oli nende jaoks üks väheseid kirikuid, kus nad selle peale läksid, sest igal pool nad käivitasid oma, oma töö. Aga aga meil ta oli kogu aeg üks osa meie kiriku tegevusest.

No luterliku tunni saated olid küll hästi selliselt selgelt suunatud just ühiskonda.

Jah, see oli see põhimõte. Aga aga see erines nüüd selle luterliku... see Lutheran Hour Ministries nende enda põhimõtetest. Nii et me ikkagi need põhimõtted tegelikult tõime siia... nii, nii nagu meie seda nägime.

Kas see on ka põhjus, et seda tööd ei toetatud enam edasi?

See on raske öelda, ta läks... neil tekkisid majanduslikud raskused. Noh praegu on isegi veel vara kõike öelda, et kuidas ja mis seal edasi saab. Aga, aga noh kindlasti oli see, see neil üks asi, et neil oli kergem „ei“ öelda. Täitsa kindlasti. Sest näiteks Lätis see säilis ja on praeguseni.

Siis Herkki Haldre periood. Et kui nüüd raadio juht vahetus, Peeter Sookruusi aeg lõppes, kas siis ka midagi muutus? Kas ta aktsepteeris kõike seda, mis varem oli juba kokku lepitud?

See oli vist väga lühikest aega, jah?

Üks aasta umbes jah.

Jah. Siis asi...

Või ta üldse ei sekkunud?

Ei, siis asi, ma arvan, et meil oli mingisugune protokolliline kohtumine küll siiski. Noh neid ikkagi said tehtud. Aga siis ta oli juba nii väga sisse töötanud ja sel ajal väga jõuliselt hoidis seda asja ju enda käes proua sealt Vikerraadiost. Noh, see ... üt-te-n ta nimi. See vanem proua, kes teeb neid ühiskonnasaateid praeguigi.

Sa mõtled Reet Valing?

Reet Valing jah. Ja-ja. Tema nagu seisis ja põhiline partner, kellega ma läbi rääkisin, oli tema.

Kas see oli siis see üks aasta?

Isegi natukene pikemalt. Jah ja siis ta läks sujuvalt nagu rohkem tema käest... aga, ma arvan, et ikkagi vormiliselt jäime temaga rääkima päris-päris kauaks ajaks. Sest see... noh kellest oli juttu ka, kes nüüd suri noorena, see Terje, tema ei olnud väga suur asjaajaja. Ta oli pigemini nihuke tegija ja noh, lihtsalt tegi oma saated ära, aga seda, et temaga oleks päris laua taga istunud ja arutanud, ta ei olnud päris see tüüp. Ta tegi, tegi lihtsalt jah ja võib-olla ka kommunikatiivselt suheldes nüüd, mis on noh ikka kaunis suur osa selle palvuste ütleme tegijatega isikliku kontakti loomine, selles ta oli muidugi noh parem kui seal noh Toivo näiteks, kes läks ikka vahest konfliktideni välja ka. Aga seal nad tegid ju paralleelselt tegelikult, et me... raadio küsis, kas me leiame kedagi ja siis ma pakkusin Leppikut ja Leppik ju jäi tegelikult väga kauaks ajaks. Alguses läks see asi päris hästi, aga siis hakkas see ratas järjest aeglasemalt käima. Tal olid juba niipalju siis muud huvid ja siis tekkis juba see poliitiline küsimus ka, et samal ajal riigikogu liige jah ja teeb saateid ja. Et noh, et kus siis see noh nagu parteiline ülesanne lõpeb ja see kirikutöö algab ja. Aga see läks ka selles mõttes väga kenasti, et kui temaga oli meil see soov lõpetada, siis see ei läinud mingi konfliktini. Aga see oli ju täpselt juba siis, kui sina tulid ja...

Ma olin isegi praktika juba teinud eelmisel suvel

Jah ja see oli nagu raadio juhtkonna kokkulepe ka, et nii ei saanud, jah ja nemad ise ka ei tahtnud, et see jääks päris õhku rippuma, et keegi tegeleb ja siis sinus leidsimegi selle uue inimese, nii et...

Aga kas Terje kasvas välja ka Toivo Aare kõrval?

Jaa, Terje oli samuti selle esimese seminariga üks osavõtjaid. Nii et tähendab, tal oli ilmselt mingisugune suurem huvi siiski selle temaatika vastu. Noh meie see Madis Kütt, siin Haapsalus on ta palju käinud, käis siin kammerkooris laulmas ja, nii et nemad teavad teda isiklikult väga hästi. Ammas ja...

Need samad seminarid, mida sa oled maininud siin, et kas need korraldati selle mõttega, et koolitada tegijaid ja leida veel inimesi, kes on huvitunud?

See oli meie üks KALME, kus ma ju olin üks ole aastaid, tööpõhimõte. Organiseerida eri maades väljaõppe-seminare. Ja noh, kuna ma olin ise seal juhatuses, siis mul oli suhteliselt kergem tuua neid seminare siia.

KALME seminarid olid?

KALME seminarid olid siin. Mõned seminarid olid ka mujal, nii et noh Toivoga me käisime ja see oli ilmselt Toivo jaoks kaunis oluline asi, Strasbourgis ühel seminaril. Ja see oli tema jaoks esimene kord seda maailma tundma õppida ja käisime siis Pariisi kaudu, nii et olime seal Notre Dame'is veel pühapäeval missal ja sõitsime sealt siis rongiga Strasbourgi edasi. Nii et noh see oli tema jaoks nihukene kaunis oluline, kus ta nagu hakkas seda tunnetama, talle võib-olla oli arusaamatu, et ka kristlik töö võib professionaalne olla. Sest see on, tavaliselt jooksebki see veelahe, et kas ta on professionaalne või on kristlik. Jah ja meie KALMEs võitlesime kogu aeg selle vastu, et kristlane olla ei tähenda mitte seda, et sa oled ebaprofessionaalne. Et sul noh, ainult vaim annab ja nõ seal, kõiki muid asju sa ei vaja. Ja sellepärast seal olid väga head lektorid, kes olid ikkagi, noh see sama Fritz Westphal'gi selles Prantsuse raadios palju kaasa teinud ja ise muidugi selle Alžeeria sõjaveteran seal ja... jah ja teised samuti, kes siin... ja Eggebrecht ka muidugi nende hulgas. Ta oli ikkagi, oligi põhiliselt ja raadiomees. Ja ja siis Soomest siin, kes käisid nõustamas ja meie omad Soomes ja. Soomes käimist oli muidugi palju rohkem.

Aga kuidas Toivo Aare üldse sattus tegema neid ususaateid? Legendi järgi ühel koosolekul otsustati lihtsalt, et tema tegeleb nende asjadega.

Eks ta formaalselt käis niimoodi küll, mul oli ikkagi temaga enne kohtumisi ja noh see oli ju päris selge, et see ei saanud olla temale sobimatu roll. Tähendab, kuna ta oli ikkagi ühiskonnasaateid teinud, noh sellest õpilasmalevast ja niimoodi, et noh tal ei olnud ju ka võimalik võtta noh täiesti inimest, kes ei ole üldsegi nihukese ühiskonnaprobleemidega kokku puutunud. Ilmselt tal siis ikkagi huvi selle vastu oli. Aga temaga meil kujunes muidugi väga nihukene meeldiv koostöö. Minul isiklikult küll. Nii et mul oli jah väga kahju, kui ma sellest tema surmast kuulda sain. Ta elas mu vennast üks korrus all pool samas majas. Nii et noh, sai tal kodus käidud ja, aga tema elu muidugi väga kerge ei olnud, pärast tulid siis need alkoholi probleemid ja nii et ta ei saanud nagu enam ju seda kohta pidada.

Mis moodi Terje „Kirikuelu“ saadet tegi. Ma saan aru, et Toivo Aare tegi seda uudistesaatena ikkagi?

Terje jätkas ikkagi.

Ikka sama moodi?

Ikka jätkas. Tähendab see nihukene väga tugev publitsistlik pool jah ja nagu teemasaadet tulid Leppikuga. Jah ja sel põhjusel, et ta ei viitsinud ja tal ei olnud aega uudiseid korjata. Siis ta võttis teema, tähendab, mis ei vajanud ju mitte mingisugust eeltööd, aga see, et sa uudiseid kokku korjad, selleks sa pead ju nädal aega sellega tegelema. Ja tal ei olnud selle vastu huvi. No oma natuurilt nii nagu ka 12. tundi, mis sai tehtud teles, noh see oli tema huvi, rohkem nihukene noh laiem ütleme teemade arutamine. Jah ja samal ajal olid ju siiski ühiskonnas teatud muudatused toimunud. Noh, meil ikkagi oma ajaleht juba olemas ja ütleme, ega see uudiste pool funktsioneerus ka niimoodi, et meil olid sel ajal nihukesed kokkulepped ka raadiouudiste toimetusega, et noh, mul oli sinna alati võimalik teha ja kaunis tihti ma käisin ka ise lugemas siis nendes AK-s ja niimoodi uudiseid.

Lappasin vanu lehti ja lugesin, et on olnud juttu sellistest asjadest nagu stuudiojumalateenistused. Mida need

endast kujutasid?

See oligi see üks nihukene tähendab asi, mida nad mujal maailmas kaunis palju praktiseerisid. Noh, ülekanne kirikust on ikka kallis. Tähendab see nõuab suurt tehnikat, see nõuab väljasõitmist. Ja ja noh me oleme siin kõikunud ütleme Soome ja Skandinaavia, kus ongi luterlikud maad ja kiriku positsioon on väga kõrge ütleme mingite teiste, noh Itaalia luterlased ja ja Holland, kus on väga väikene rühm, kus ei olda suuteline. Jah ja siis oli üks variant, mida me ka töötasime, et kui me ei suuda näiteks teha ja maksta enam neid raadioülekandeid, et mis siis saab? Et siis piisab ju sellest, et me teemegi nihukese väiksema noh, ja siis jäigi see, pühapäevasele teenistusele jäi ju kauaks ajaks nagu selle stuudiojutluse nimi või niimoodi, kuna meie soov tegelikult oli seda pühapäeva arendada natukene rohkem teenistuslikuks välja. Et ta oleks natukene pikem, sisaldaks ka võib-olla mingeid liturgia osi, aga noh, oikumeenilise seltskonnaga on seda raske teha. Tähendab igal ühel on nii palju oma arusaamine. Noh, pane seal teised konfessioonid seda tegema, sellest ei tule midagi välja.

Toomas Pauliga vist alustati? Tema valmistas ette mingisuguse osa stuudiojumalateenistusi?

Eehhhh...

Või oli see lihtsalt hommikupalvuse laiendus?

See oli hommikupalvuse laiendus. Tähendab see esimene, esimene, mida me tükk aega tegime, oli oli see, et et et me kasutasime seda Soome mudelit, et võimalikult igal hommikul eri rääkija. See oli kaunis raske ja siis me tegime need tsükli, esialgu 2-3 päeva ja siis pärast jäime selle nädalase tsükli peale jah ja nädalase tsükliga võttis hulk aega enne kui ta paika loksus, sest noh selgus tihti niimoodi, et kolmapäevaks tal oli kõik öeldud. Kogu lugu, tähendab, tal ei olnud materjali rohkemaks.

Valmistati paar mõtet ette...

Jah ja see oli kogu lugu. Ja siis, noh kui neid üle kuulata, siis seal on ju noh tõesti ainult mõni lause, oli neid, kes ei suutnud nagu mitte midagi eriti öelda. Nii et noh see välja filtreerimine, et nüüd kes ikkagi üldsegi noh viitsivad teha või tahavad teha, ega see on kaunis pikk protsess olnud.

Kas sellist mõtet ka kunagi oli, et päris kirikutest iga pühapäev teha nagu Soomes on?

Jaa, jaa, jaa, loomulikult.

Jäi ära mispärast? Rahade tõttu?

Rahade tõttu päris selgelt muidugi jah ja siis ka see, et ega noh meil oleks kaunis raske olnud seda kirikute poolt tagada. No Jaani kirik oli Eesti ajal see, kust raadio... raadioliinid isegi peaks olema välja ehitatud sel ajal sinna.

Päris mitmesse kirikusse isegi, vist Kaarlisse ja...

Ja ja Jaanist tehti tegelikult need hommikupalvused.

Jah, hommikupalvused tehti Jaanist, aga need pühapäevased teenistused tulid eri kirikutest.

Need tulid eri kirikutest jah.

Kindel ring oli neid kirikuid.

Jah, jah.

Kaarli, Jaani ja Püha Vaimu vist olid.

Kuule, lähme sööme vahepeal.

Olgu.

(Tiit Salumäe pool kodus. Pärast lõunasööki. Tiit Salumäe lappab kirjavahetust Eggebrechtiga, samal ajal küsin)

Kui päris alguses esindasid sa luterliku kiriku kirjastus- ja pressiosakonda, siis millal ikkagi kirikute nõukogu tuli mängu?

Alguses ei olnud meediatöö seal väga... läks natukene aega edasi. See läks natukene aega edasi, siis alles tuli see.

Siis oli alguses selline saade nagu „Valguskiir“. Et kas need palvused kandsid siis tookord seda nimetust või?

Mmm... seda ma pean nüüd meelde tuletama, kuidas meil sellega...

Hommikupalvustel pole tegelikult siiani päris kindlat nimetust.

Jah, jah.

Ta on küll hardushetk ja hommikupalvus ja mõtisklus ja...

(Eggebrechti kohta)

94 on siin tema kiri, et ta läheb Sookruusi juurde, et et rääkida see kiriku ja raadio koostöö... Siit ma ei näe, kas see stuudio selleks ajaks juba tulnud või on see läbirääkimiste faas. A see võttis igal juhul natukene aega. No vaata kui pikad kirjad siin on tema käest. Aga see on nüüd kõik see raadio lugu... vaata siin ta räägibki... Lieber... Ahah, ei see ei ole see, aga siin ta kasutab veel seda raadio, raadio... Ma arvan küll, et see on varasemast ajast.

Päris aktiivsed läbirääkimised siis?

Ja-jaa.

Aga kirikute nõukogu oli ka teadlik sellest annetusest? Koostööst Saksa toetaja ja raadio vahel? Või ei olnud kirikute nõukogu tookord üldse nii aktiivne?

Ei olnud nii aktiivne, ei olnud jah.

Et see alguses oli pigem luteri kiriku?

Ikka, ikka. Ega nad isegi väga hästi Läänes ei saanud aru, et me peaksime seda kirikute nõukogu kaudu tegema. Et, et noh, kas sellega nagu luteri kiriku positsioonid on piisavalt kaitstud.

Aga oikumeeniline töö oli sellegi poolest päris algusest peale?

Ei, päris esimene algus oli ikkagi meie kirikuga.

(Eggebrechti kohta)

Aga ta on nüüd surnud just, mitte kaua aega tagasi. Mulle seda matuseteadet küll ei tulnud. Igasugused ülevaated, mis ta tahtis Raadio 7 kohta siin. Kristlik Pereraadio. Ah, see on mingisugune ettekanne või ülevaade talle, mis ma olen talle saatnud.

Ma arvan, et see saab enam-vähem paika siis, kui leiab ülesse, millal see Tallinnas see raadioseminar oli raadios. Ja sealt, seal olid need läbirääkimised selle edasise osas.

Ma tean, et 93 korraldatakse mingisuguseid suuri kohtumisi Raadio 7 ja Pereraadio ja kogu selle... enne seda kui hakkab tegutsema Raadio 7 Eesti Raadio juures. Et siis on kristlike raadiote mingi konverents. Teletornis on mingi üritus.

Seal me istusime koos jah. Tegelikult meil alguses mõte ikkagi luua mitte mitut raadiot vaid üks raadio. Jah ja

siis see Pereraadio oli nagu noh... Meiusi ja Laur olid tülis. Siis ei saanud seda ühte teha. Aga see on puhtalt nagu mitte meie huvides toimunud asi.

93 on kristliku raadio loomise konverents Tallinna Teletornis, aasta alguses.

Oi seal olid ammu enne need ümarlauad, kui me istusime koos tegelikult selles metodisti kiriku majas.

Mingeid protokolle ka nendest aegadest on?

On ikka mingid jah. On ikka.

(Lappab kogu aeg edasi) Ma tean, et mul on kuskil, aga need võivad muidugi ka seal Tallinna kirjavahetuses olla selle aparatuuri nimekirjad ja-ja vat mingisugused niisugused asjad peavad kuskil olema. Aga siit ei leia.

Siis mingisugune suur seminar „Kirik ja raadio“ oli oktoober 1990. Oli Peeter Sookruus, Ivar Triikkel, siis Rootsi esindajad keegi, Soome evangeelsest luterlikust kirikust keegi. See oli nagu mingisugune suurem seminar valges saalis.

Jah, jah, ma usun, selle kohta on ka mingid protokollid olemas. Aga see seminari oli veel teine asi. See oli lihtsalt puht raadiotöö seminar. Aga aga seda valge saali konverentsi ma mäletan küll. Seal oli veel... siis oli see saal juba vist läinud käest ja see oli üks tegemine, et sinna üldse saada ja. See läks mingite pankade kätte ju. Seal olid pangakontorid.

(Näitab) Soome kiriku preemia. Ja ma olen siiani ainuke välismaalane, kes selle üldsegi on saanud. Kiriku selle infovahetuse preemia. Antakse praeguseni iga aasta. Noh siin loetletakse seda sama ette, et see töö nagu käivitus kiiresti ja mis siis... jah ja 88 hakkas ilmuma infoleht ja raadio ja televisioon...

Kust ma saaksin veel ise otsida neid mingisuguseid dokumente ja kirjavahetusi ja protokolle? Üks on Eesti Kirikute Nõukogu meediatöö aruanne.

Siis noh ma näitan sulle need meie oma aruanded, mis minu aruanded jah ja siis, kuskohas on meie arhiiv. Ma arvan, ju ta peaks kuskil olema, ma pole teda küll näinud. Kirjastus- pressiosakonna arhiiv. Seal peaks olema kaunis...

Sellest on ka päris palju abi, kui ma need saan. Need sinu aruanded luterlikule kirikule, seal on kindlasti mainitud raadiot, siis need EKNi aruanded ja siis kirjastus- ja pressiosakonna arhiiv. Kui sealt leiaks ka veel dokumente. Ja noh, omakorda on veel raadio arhiiv.

A ma mõtlen, kus kohas nüüd see kiri nüüd on selle Paalmaale. Ma just nägin seda, mitte hirmus kauges minevikus...

Siin on mul kirjavahetus nendega, kust on näha, et tegelikult see asi algas nendega 93.

Aa, nii ammu tagasi.

Siis oli see eri struktuuridega ja mida mida teha ja mida mitte. Kuni siis jõuti välja, siin on üks... Peab kuskil see memorandum ka olema... Seal tekkis mingisugune raha, mida nad pärast ei tahtnud nagu omaks võtta, aga mingi raha selleks tekitati kuskilt... Kokkulepe, ajendatuna... ma arvan, et see on see üks *draft* selle kohta nüüd. „Ajendatuna armastusest Kristuse vastu tahab Rahvusvaheline Luterlike Ilmikute Liit massimeedia kaudu kuulutada Tema evangeeliumi Eesti rahvale nii sõnades kui tegudes, et inimesed, kes ei ole seotud olemasoleva Eesti Evangeelse Luterliku Kirikuga võiksid tundma õppida Teda kui Lunastajat ja Issandat ning ühineda Eesti usklike kogudustega. Sellel eesmärgil rajab, korraldab ja registreerib Rahvusvaheline Luterlike Ilmikute Liit Eestis organisatsiooni, mille nimi on Eesti Luterlik Tund, Eesti Luterlik Tund on iseseisev kristlik saade, mis teeb koostööd EELK, selle... nende endaga ja on ühendavaks sillaks inimeste ja kiriku vahel. Ülaltoodud arvestades hakkab ELTT oma missiooni täitma järgmiselt: rakendab kõiki luterliku meedia vahendeid raadio, televisioon, trükiseid, et jõuda kõikide eestikeelsete inimesteni; kooskõlastab meediapoolse teenimise kirikus käimas oleva teenimisega, kavandab ja organiseerib meedias teeniva personali väljaõpet, korraldab-reguleerib

luterliku meedia juhatuse koosolekuid, koostab ametlikke protokolle, hoiab otseselt rahvusvaheliste, administratiivkõisumuste, finantsplaanide koostamisel hoiab otsesidet EELKga, et programmide sisu arvestaks töö jätkamise võimalust kiriku kaudu. Siis mida kumbki kohustab...

Siis siin nähakse ette, et see töö võiks jätkuda EELK kaudu, kui luterlik tund lõpetab?

A nii ta jätkuski. Likvideerimisel ta tuligi meile tagasi.

Jah ja see on jah see *agreement*. Ma arvan, et võibolla mingid väiksemad redaktsioonilised muudatused tulid, aga põhimõtteliselt see peab olema konsi arhiivis kõik olemas. See Dushan Dott (?) oli see, kes mind üles otsis ja kes nagu seda asja ajas siis tehniliselt, et siin see saaks taastatud. Vist mingi slovakk või mis ta oli rahvuselt.

Aga see kokkulepe läks välja kelle poolt?

Kokkulepe on Jaan Kiivit ja temaga. Sellest on isegi mingi foto kuskil. Ma olen seda (?) näinud küll. Aga kas see on nüüd see allkirjutatud asi või on see mustand, seda ma ei tea. Aga ikkagi...

Ene Pilliroog sai sinna siis...

direktoriks.

No siin on näha kuidas see... läbirääkimised käisid ja... aga noh, neid pabereid on ju palju. Ahah, siin on need projekti avaldused, mis nendeks toetusteks anti ja... Ja siin on nüüd mingid märkused, mingi nõupidamise... No 97 on see olnud siis Kiviiti juures. Nõupidamine 21. jaanuar 97. Kiivit, Simmons (?), Toot (?), Taul, Pikkur (?) ja mina. Vaja teha direktorite nõukogu, määrata finantsdistsipliin, koht organisatsioonis, väljaõpe ja siis see Seppo Sookunnas (?) oli nagu Soomepoolne kontakt. Jah ja siis selleks esimeseks nõukoguks, kellest me rääkisime, said siis pandud siia kirja, noh Kiivit ei saanud olla nõukogus, seal ei tohi ükski vaimulik olla, see on ilmikute organisatsioon. Laats, mina olin seal nagu mingis ka... vat selle kohta on üks eraldi toimik küll seal luterliku tunni teenistus... Liivamägi, Pille Valk, Sirje Semm oli vahepeal esimees seal, Urmas Petti, Erik Salumäe, Sirje Simpson (?), Mart Laar, Mati Martin (?). Need olid need nimed, aga kõikidega ei jõudnud... Aga Laar oli küll ühes, ühes selles direktorite nõukogu...

Millised summad siin raadio koostöös käisid? Kas osteti eetriaega või oli see ainult stuudiotehnika kasutamise kompenseerimine?

Ei-ei, siin ikkagi osteti eetriaega.

Osteti jah?

Ikka-ikka. Sest see ei kuulunud nagu selle kirikute nõukogu raamlepingu alla. Ei-ei, see oli täitsa eraldi. Eraldi lugu.

Kandeotsus. Jah, see on see loomise kandeotsus. Mis ta siis on, esimene registreerimine 97. Mart Laar, Ülo Liivamägi, Tiiu Pikkur, Erik Salumäe, Sirje Semm, Sirje Simpson (?), Pille Valk. See on siis...

Luterliku Tunni Teenistus

Jah. Ja mina olin vist asutamisega kuskil... ma tean, et mina olen ka oma allkirja andnud. Jah, näed siin on see mittetulundusühingu asutamisleping. Jah, siin olin ma, jah, asutaja olin. (Lehitseb edasi) A ma usun, et et see peaks olema vist ka seal...

Raadio 2-s oli ka mingi hetk see vist ka alguses?

Jah?

Ma saan aru, et alguses oli vist see mõte, et on kõikides programmides. Raadio 2 vist kadus miskipärast ära.

Ei noh, mina tegelikult... meil läbirääkimised olid ikka Kuku raadioga.

Olid jah?

Ja-jaa.

Mis neist sai?

Tead, ei jõudnud. Lihtsalt füüsiliselt ei jõudnud. Noh, lõpuks on niimoodi... alguses mõtled küll väga laialt ja aga aga noh... Enel siiski oli kaunis palju, need talveaiad ja kohtumised ja värgid, nii et noh iseendast see „Elulõng“ (?), mis seal oli... Noh näed, siin nihukesed on nüüd need ka ka rahalised plaan... pooled siis. Aga kas need on nüüd eelarved, selleks peab natuke rohkem neid pabereid vaatama. A näed, siin on küll finantsaruanne. Juuli kuu, palgad. Honorarid, kulud, kontorikulud, suveniirid, muud, komandeeringud, tüür konsistooriumile, raadio foonika tüür on siin näed kriips, eesti kirik... siit nagu ei olegi näha seda, kas see läks siis mingite otselepingutega või ei olnud seda sel ajal veel. 97 aruanne. Büroo, Eesti Raadio foonika tüür, näed siin tuleb juba, tehnilised vahendid, honorarid, saateag, näed Raadio 2 saateag on siin sees. Noh, ja siis hakkas see igavene vaidlemine, mille arvel saab kokku hoida. Jah ja siis jooksiski kinni see televisiooni pool. Ene ei saanud seal väga head kontakti ka Salme Rannuga ja jah ja parast kui tuli see... nüüd juba need järgmised tegijad, siis ega see... inimlikud kontaktid olid üks raske pool seal.

(Minu lugu sellest, kuidas Ene Pilliroog mind luterliku tunni saatejuhiks telesse kutsus)

See tuli Kirikute Nõukogule üle, meil ei olnud midagi muud teha, me ei saanud seda saadet niimoodi jätta ja võtsime kirikute nõukogule üle. Ja on nüüd praeguse niimoodi. Nii et noh need nihukesed paberid... arhiiv minu teada peaks olema meie arhiivis. A selle kohta on see likvideerimisotsus ja seal on vist isegi öeldud, kuhu midagi läks üle. Juuli 2003, lõpetamine. Lindid Eesti Raadiole, arhiiv konsistooriumi, siis see muu materjal UI-sse, kas ta niimoodi teostus, seda ma ei tea, aga see on see jutt olnud. Ja Eesti Raadioga juuli lõpuks lõpetada. Kodulehekülge EELK-le, piiblitunnid EPS, UI, Misjonikeskus, mina olen siin veel kirjutanud, kellele läheb arhiiv üle. Kohustused koondada 10. juuliks. See on see koosoleku kutse 11. juunil 2003, siis kui oli see otsus tehtud. Ja päris see lõpetamine oli ma arvan 2004 jaanuaris, kui Ehasalu kutsus meid kokku konsistoorium... või sinna UI-sse, istusime, pidasime siis nõ luterliku tunni matuseid.

Kas raadio poolt ei olnud huvi, et neid saateid jätkata näiteks? Või lihtsalt jäid ära ja oligi kõik.

Ee... ei olnud jah, raadio ei võtnud seda.

Näed, siin ta ütlebki, teatan teile, et luterliku-tunni-t-teenistuse-likvideerimis... on lõpetatud, seoses sellega palub Jüri Ehasalu teid lahkumislõunale reedel 9. jaanuar 2004 kell 16 UI ruumides. Ja siin on tema viimane poole aasta aruanne.

(Kirikliku raadiotöö õpik)

Selle me tegime 98. Ja Sanansaatajat (?) toetas siis selle väljaandmist, aga me ei saanudki teda ju teha, see on see lihtsalt... keegi ei jõudnud enam ümber lüüa. See on nii nagu see must tõlge ümber löödi, selle pealt sai võetud ja näed, osa on sellepärast kehvem.

Aga seda ju laiemalt ei olegi levitatud?

Ei, me tegime temast ikka tiraaži. Aga aga ma ei mäleta seda arvu. Aga noh, tegelikult põhjalikuma... (MD 1 otsas).

(MD 2)

...Sellepärast ma olen ka peale käinud, et need (kirikute nõukogu meediatöö) aruanded sisaldaksid midagi. Et midu pärast on väga raske, kui midagi polegi lugeda. Noh, siin on sul pikalt.

(Kiriku raadiotöö käsiraamatu kohta) Eks ta praegu mõni asi on vananenud ka, aga noh mitte nii väga nimetamisväärselt muidugi. Aga seda ma ei mäleta, kes tõlkis selle raamatu. Kas siin sai üldse kirja pandud? Tõlge saksa keelest... Ma ei ole siia ilmselt millegipärast ka kirjutanud selle saatesõna juurde, kes seda tegi. Ma

mäletan, et need käsikirjad olid nagu kõik kaduma saanu, ma leidsin kuskilt mingisuguse ühe veel, mille pealt me selle koopia saime teha. Sest seda raha meil ei olnud, et see noh kõik ümber trükkida. Ja seda pole ka praegu, kuigi seda, noh võiks isegi üle vaadata, et võib-olla isegi mingisuguse õpiku aeg oleks ka käes.

Lisa 7. Intervjuu. Andra Veidemann

Tallinn, 5. mai 2005

Millal see ametlik muutus suhtumises usuasjadesse üldse toimus ja asutati see asutus, mis hakkas tegelema kirikuid puudutavate küsimustega?

No seda isegi väga täpselt dateerida on raske, sellepärast, et kui mina hakkasin usuasjadega tegelema, see oli kusagil 80ndate aastate lõpul, kui ma läksin kultuuriministeeriumisse tööle, ma tegelikult läksin alguses kirjasõna osakonda, kus ma lühikest aega töötasin peaspetsialistina ja seejärel ka osakonnajuhatajana ja näiteks tegelesin... hakkasin tegelema kirjastuste erastamisega. Siis noh oli see minu isiklik initsiatiiv ja huvi, et ma ma tegin sellise ettepaneku, et me peaksime, me peaksime ühesõnaga moodustama selle kultuuriministeeriumi juurde ühe niisuguse konsultatiivnõukogu, kuhu kuuluvad siis erinevate konfessioonide ja-ja võib-olla ka siis ni'gste eri koguduste esindajad, et arutada, noh ütleme siis kirikute ja koguduste, noh positsioon selles uueuvas Eestis. Ja noh, ei saa ka öelda, et see oleks nüüd olnud midagi niisugust absoluutselt uut selles mõttes, et et tollaegse... see kirikute nõukogu tegelikult ju toimus ja selle üheks ristiisaks oli ka Rein Ristlaan, siis vaatamata Rein Ristlaane noh niisugustele ametipositsioonidele võin ma öelda, et et Rein Ristlaanest üldiselt kirikute nõukogu liikmeskonnas räägiti suhteliselt väga hästi. Et ta oli-oli aidanud neil lahendada seal mitmesuguseid probleeme nii et selles mõttes tule... vahendan ma ausalt seda, mida-mida mulle tol ajal räägiti. Nüüd selge oli ka see, et et see selles uues Eestis ei saanud jätkuda olukord, kus on Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogu juures asuv jne jne, see pikk nimetus, mis, mis Ristlaanel sel ajal oli, et et noh, selleks, et hakata korraldama kirikute ja Eesti riigi vahelisi suhteid, selleks ilmselt oli vaja luua mingisugune niisugune institutsioon, kusjuures noh tuleb endale selgelt aru anda ja vähemasti mina andsin endale sellest algusest peale väga selgesti aru, et et ükskõik millise ministeeriumi juurde see (telefon) see organ ka ei moodustataks, et seal ei saa... (vastab telefonile). See organ siis, kes hakkab sidet pidama, et see on tõesti niisugune sidet pidav organ, sellepärast, et noh kirik oli riigist lahutatud ka Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusperioodil ja-ja noh see, sellisena pidi, pidid need suhted kujunema ka siis uues põhiseaduses, nii et et järelikult see siis pidi olema niisugune sidemehe roll, mida see usuasjade talitus pidi hakkama, hakkama kandma. Et arendada koostööd siis kirikute ja koguduste ja riigi vahel ühelt poolt, aga teiselt poolt siis ikkagi uuesti noh taastada see-see normaalne positsioon kirikutel ja kogudustel Eesti ühiskonnas. Sest noh mina tõin alati selle näite, et kirikud ja kogudused, noh ennekõike luterlikud või-või ennekõike kristlikud organisatsioonid olid Eestis ju nagu noh niisugused terved inimesed, kes olid pandud voodisse aastakümneteks lamama. Ja siis ühel päeval astuti neile juurde ja öeldi, et tõuske nüüd ülesse, hakake aga oma igapäevaseid toimetusi toimetama, minge poodi ja-ja-ja-ja viige noh piltlikult öeldes lapsed lasteaeda ja-ja-ja-ja, ja siis selgus, et, ja siis selgub, et see inimene tegelikult ei orienteeru sellepärast, et ta ei ole aastakümneid tänavatel käinud ja ei tea, kus-kus asub isegi lähem leivapood, kõnelemata sellest, et ta võiks arvata millises lasteaia ta lapsed käivad jne jne. Et noh minumeelest umbes sellises olukorras olid meie kogudused ja kirikud noh ütleme siis taasiseseisvumise ajal. See-see niisugune väga vaenulik suhtumine ilmselt oli juba mõnda aega... noh juba mõnda aega seda ei olnud, vähemasti nii mulle kinnitati, et Rein Ristlaan pigem juba aitas neid organisatsioone, luues kasvõi selle sama kirikute nõukogu, aga, aga noh see-see positsiooni ebamäärasus oli-oli vaieldamatult olemas. Ja-ja noh kui-kui nüüd jõuda ja teha niisugune kiire hüpe tänasesse päeva, siis mõnes mõttes ta tegelikult on tänaseni mõnevõrra hägune. Või õigemini siis ütleme nii, et see roll, mida-mida kogudused ja kirikud võiksid eesti ühiskonnaelus teatud eluvaldkondades mängida, eriti-eriti sotsiaalvaldkondades, et ta... et nad ei ole tegelikult seda-seda suutnud seda rolli täita ja ma ei arva, et see-see... seal on ilmselt nagu kahepoolsed põhjused, nii et see on veel pikk tee käia. Aga ma loodan, et kunagi see siiski tuleb.

Ristlaan oli siis see usuasjade volinik?

Jaa, tema oli usuasjade volinik. Ja noh siis selle... see oli Edgar Savisaare valitsuse ajal, kui... kui viidi kultuuriministeeriumi põhimäärusesse sisse vastav parandus, et seal moodustatakse usuasjade talitus, ta oli siis osakonna... kultuuriministeeriumi osakonna õigustes ja... aga ta oli ainumas talitus, rohkem talitusi seal ei olnud ja...

(Küsin vahele) Aga siseministeeriumi all ta ei olnud siis või?

Ei, alguses ta loodi kultuuriministeeriumi juures, kusjuures seegi oli... on nüüd huvitav, et kui ma alustasin selle konsultatiivnõukoguga, siis nende arutluste käigus tuli ilmselgelt välja, et oli väga palju usuorganisatsioone, kes

ei pooldanud ideed, et see usuasjade talitus võiks hakata tegutsema näiteks siseministeeriumi juures. See oli ju algusest peale täiesti võimalik, noh pidades silmas traditsiooni ja ka mõnede riikide kogemusi, noh samal ajal me teame, et näiteks Soome Vabariigi on-on-on ka täna on usuasjad on tegelikult kultuuriministri haldusalas. Nii et kui toimus paavsti ametisse pühitsemine, siis Soome Vabariiki esindas Soome kultuuriminister Tanja Karpela (?). Nii et on nii ja naa, aga sel ajal oli selge, et eelistati kultuuriministeeriumi ja ja noh siis ka see talitus sinna loodi, kusjuures muidugi siis järgnes teatav periood, kus me pidime noh väga-väga mitmeid kordi, kümneid kordi seletama, et me ei ole enam see usuasjade voliniku institutsioon, et meil on hoopis üks teine roll kanda. Noh niisugust... noh niisugust ettevaatlikku suhtumist, kui pehmelt väljendada, oli-oli noh tunda suhteliselt pika aja jooksul ja võib-olla ei ole ka huvituseta see fakt, et... et osa väiksemate kirikute ja koguduste esindajaid olid mures sellepärast, et-et talituse juhataja Andra Veidemann on on luterliku kiriku liige, et siis ma ei ole ehk piisavalt objektiivne ja ma mäletan, et see oli veel enne kui ma selle-selle... see-see määrus oli juba kinnitatud, aga mind ei olnud veel selle-selle talituse juhatajaks kinnitatud, et me, meil oli suhteliselt ni'kne emotsionaalne jutuajamine ja see lõppes siiski sellega, et-et siis need-need kiriku esindajad ja-v' kirikute esindajad arvasid, et et noh, et sellest ei teki probleeme ja hiljem, ma arvan, et nad võisid seda kinnitada, et selles mitte mingis'eid probleeme ei tekkinud - nii et ühesõnaga niisugust umbusku oli üsna palju, aga-aga noh mind aitas võib-olla asjadega üldisemalt paremini kurssi viia ka see, et ma koos esimese rühma eestlastega, kellele anti võimalus Helsingi ülikooli teoloogia teaduskonna juures teha läbi teoloogia apropatuur (?) ja saada õigus õpetada koolides usuõpetust, et selle-selle esimese rühmaga sain mina koos õppida, nii et ma olen sellest EELK inimestele väga tänulikud, et... et nad esiteks mulle seda soovitasid, et kui niisugust tööd teha, siis oleks-oleks hea, kui oleks ka natuke sellealast haridust ja-ja ma arvan, et edaspidi mind selles töös väga palju aitas, sest et lõppkokkuvõttes ei olnud ju see õpetus ka mitte konfessionaalne, vaid ta oli interkonfessionaalne.

Mis olid selle usuasjade talituse esimesed ülesanded? Mis tuli ära teha?

No esimene kõige, kõige tähtsam ülesanne oli ikkagi ju luua uuesti niisugune korrektne seadusandlik baas koguduste ja kirikute tegevusele ja peale selle siis ka need kirikud ja kogudused ära registreerida. (Võtab vastu telefonikõne.)

Seadusandlik baas ja kirikud ära registreerida.

Jah, ja see oli... selle tööga me tegelikult ka kohe, kohe alustasime. Loodi niisugune töögrupp, kes siis hakkas koguduste ja kirikute seaduse eelnõu ette valmistama. Noh, mul ei ole, mul ei ole päris peas, kes sinna kõik kuulusid, aga-aga see oli, oli minumeelst niisugune väga tõhus ja tegus kooslus ja me leppisime põhimõtteliselt kokku sellest, et me lähtume siis esimese Eesti Vabariigi ajal kehtinud koguduste ja kirikute seadusest, me lõikusime selle sõna otseses mõttes paragrahvideks ja punktideks ja, ja hakkasime seda siis uuesti kokku panema, lähtudes uuest ajast ja uutest vajadustest, võimalustest. Loomulikult sai seda sõnastust väga põhjalikult parandatud, aga, aga noh ühesõnaga see, see lähtekoht meie arvates oli õige, et me ei hakanud põhimõtteliselt midagi uut tegema, vaid me lähtusime sellest, sellest seadusest, mis kehtis kuni sinnamaani. Ja siis muidugi küsimus sellest registrist ja registreerimisest, sest kui Eesti taasiseseisvus, siis hakkas Eestisse sisse tulema kõikvõimalikke usu... usuliikumisi, organisatsioone no sõna otseses mõttes nagu Väandrast saelaudu. Ja ja noh, mis siin salata, eriti palju tuli, tuli neid just nimelt Ameerika Ühendriikidest. Me teame, et see on tegelikult üks kõige religioossemad piirkondi ka tänapäeval kogu maailmas. Ja öeldakse, et seal, seal sünnib ja ja ja sureb ühe päeva jooksul rohkem igasuguseid usuorganisatsioone kui võib-olla Euroopas mitme aasta jooksul. Ja seda me tegelikult usuasjade talituses saime oma naha peal tunda. Ja ja noh mõned nendest... nad kõik ju ilmselt saabusid siia kõige, kõike paremate kavatsustega ja-ja kõige paremas usus, aga noh, teinekord tuli, tuli meelde tuletada, et, et mitte nemad paraku ei ole Eestisse ristiusu toojad, vaid et ristiusk oli, oli siinkandis juba noh ametlik usk aegadel kui Ameerikat vähemasti eurooplaste jaoks veel ei eksisteerinud ja ja ja Kolumbuse retkedeni oli veel üsna palju aega jäänud. See tuli mõnede suure üllatusena, aga noh, paljud üritasid alustada, paljudel jäi see ka ainult kavatsuseks, aga see tähendas seda, et meil oli oli vaja siis ka väga täpselt ikkagi fikseerida noh millised, milliste tunnuste alusel me siis ikkagi saame kas kiriku organisatsiooni või siis ka üksikkogudused... see oli väga pikk vaidlus, millised üksikkogudused tuleksid kõne alla, ka selliseid organisatsioone siiski paratamatult ka oli. Et et millised siis peaksid ka kuuluma seaduse järgi registreerimisele. Nii et see oli üks väga-väga pikk töö ja eks seda, neid registreerimise põhimõtteid sai ka aja jooksul kogu aeg parandatud ja täiendatud, noh vastavalt sellele, kuidas see praktika läks. Nii et ma võin öelda, et et praegune usuasjade talituse juht Ilmo Au oli see inimene, kellega me koos õppisime teoloogia apropatuuris (?) nii et selles mõttes noh see, see kõige paremas mõttes on seal niisugune järjepidevus olemas ja meil on olnud siis ütleme ka ka õpetuslikult selles mõttes niisugune ühine-ühine baas ja ühised arusaamad, nii et Ilmo Au on seda jätkanud ja ja Tiit Sepp, kes oli vahepeal

siseministeriumi asekaitsler, tema kutsus minia usuaasjade talituse juhataja asetäitjaks nii et et see kooslus on suhteliselt pikka aega nende probleemidega Eesti Vabariigis tegelema. Ja muidugi siis üks esimesi ja noh väga põnevaid-keerukaid probleeme, mis noh võib-olla ei ole ehk päris lõplikku lahendust isegi tänase päevani saanud, oli muidugi siis selle vene õigeusu kiriku registreerimise küsimus, sest sest ma olin olin, olin teadlik sellest, et kui kui Eesti Vabariigis tahetakse registreerida see vene õigeusu kirik nii nagu ta oli registreeritud Nõukogude Eestis, siis tekib õigeusu kirikus kisma. Ja see-see informatsioon liikus ja see asi päädis sellega, et ka täna, täna vene õigeusu patriarh tema pühadus kutsus mind ja minu asetäitjat Moskvasse nendest probleemidest rääkima. Ja ma rõhutasin seda siis ja olen seda rõhutanud ka alati hiljem, et riik ei tohi – kui kirikud on riigist lahutatud – ei tohi oma nina toppida kirikute omavahelistesse asjadesse. Minu ülesanne oli üksnes informeerida sellest, et et kui soovitakse registreerida niisuguse põhikirjaga kirik uuesti, siis tekib selle kõrval eesti õigeusu kirik ja ja see see lõhe võiks ära jääda ainult sel juhul kui kui Moskva patriarh annaks eesti õigeusu kirikule autokefaalse kiriku staatuse. Ja ma ütlesin, et see on kirikute endi otsustada, kuidas nad soovivad ennast registreerida või nad ei soovi ennast registreerida, aga aga see olukord paratamatult tekib. Ja ma võin ka öelda, et tol ajal patriarh Aleksius tegelikult tegi sellesse *ustaavi* (?) olulisi parandusi oma enda käega meie juuresolekul, aga ilmselt seda kiriku sinod ei, ei kinnitanud. Nii et kui see *ustaf* (?) jõudis Tallinnasse registreerimiseks, siis siis me pidime tunnistama, et niisuguse *ustaaviga* (?) kirikut me Eestis registreerida ei saa, kes pretendeerib siis esindama kogu õigeusu kirikut Eestis sellises, sellise *ustaaviga* (?), kus tegelikult noh majanduslikult on on eesti õigeusu kirik kõige otsesemas sõltuvuses ja mitte ainult majanduslikult noh Moskva patriarhaadist. Ja see muidugi tekitab väga pingelise olukorra siin kuni sinna maani välja, et et osa vene õigeusu kiriku tegelasi lubasid Andra Veidemanni kirikuvande alla panna ja kui mind nimetati rahvastikuminiistriks, siis, siis oli vene erakondi, kes tegid avalduse, et kuidas saab panna vähemusrahvustega tegelema inimest, kes on lõhki lõõnud vene õigeusu kiriku Eestis. Seda oli väga kurb kuulata, aga hiljem, aastaid hiljem praegune, praegune peapiiskop Kornelius tunnistab, et-et mul oli tegelikult õigus selles mõttes, et ma ei, ma ei tekitanud seda skismat (?), ma ütlesin, et see skisma (?) tuleb, kui parandusi ei tehta. Hiljem tegelikult Moskva patriarhaat tegi suuri järeleandmisi, aga selleks ajaks oli kaks kirikut oli-oli tegelikkus ja fakt. Ja need tohutu pikad kohtus käimised, mis noh ilmselt on olnud ikkagi tohutu suureks koormaks usuaasjade talituse inimestele ja-ja-ja advokaatidele. Noh see on üks veelkordne näide sellest, kui ei püüta saavutada kokkulepet ja püütakse noh ühe, ühe poole seisukohti-arvamusi jõuga peale suruda. Noh, siis juhtub see, mis on tänaseks juhtunud.

Kas mingi kokkupuude nüüd raadio ususaadetega ka oli?

Oli. Kirikuelu saateid hakati sel ajal väga usinasti tegema. Ja ma pean tunnistama, et ma ei suuda meenutada selle, selle härrasmehe nime...

Toivo Aare äkki?

Just, Toivo Aare. Tema oli, oli nagu väga usin, usin käima usuaasjade talituses ja-ja ta pidevalt tundis huvi, kuidas meie asjad lähevad ja-ja need sündmused tegelikult, kõik mis seal toimusid, kogu selle uue institutsiooni formeerimine ja-ja mida me teeme ja mida me kavatsame, kuidas läheb seaduse ettevalmistamine. Et ühesõnaga „Kirikuelu“ saadete kaudu hoiti siis ütleme kristlikku avalikkust väga hästi kursis sellega, millega usuaasjade talitus tegeleb ja meile oli see, oli see muidugi väga meeldiv, sest nagu ma alguses ütlesin, et ega siis sellest Moskva volinikust niisuguseks Eesti asutuseks ümber kujunemine on pikk protsess ja selle, selle usalduse võitmine ja selle usalduse kinnistamine, noh see võtab aega.

Seda 80ndate lõppu ja 90ndate algust nimetatakse ka usuliseks ärkamiseks. Millega see võiks olla põhjendatud, et tookord nii paljud inimesed kirikusse tahtsid kuuluda ja laside ennast ristida.

Jah. Noh kindlasti üks, üks põhjus on see, et noh niisugused suured pöörded nagu Eesti elus sel ajal toimusid, toob endaga kindlasti kaasa selle nähtuse, et kõik see, mis oli, oli enne, oli valesi ja ja see, mis oli enne, see tuleb teha teistmoodi. Kui enim oli kirikus käimine keelatud, siis järelikult noh nüüd oli ta lubatud ja kui kirikus käimist peeti halvaks, siis järelikult on tegemist väga hea asjaga. Nüüd üks asi on, on tõdeda seda sellel tasandil, et kõik see, mis oli keelatud, on, järelikult on hea. Ja see tõi ilmselt väga paljud inimesed kirikusse ja koguduste liikmete arv tõepoolest tõsis meeletu kiirusega. Nüüd teisest küljest olla koguduse liige ja olla kristlane, on natukene teine asi kui-kui ennast sinna registreerida. Teha, teha koguduse tööd, olla-olla selles osaduses, mis ikkagi noh kiriku liikmeks olemine eeldab, see ilmselt noh mõne aja möödudes ei tundunud enam üldse nii huvitav ja ahvatlev ja selle tõttu hakkas ka see liikmete arv kahanema. Aga see oli ka täiesti ette prognoositav. Sellepärast, et kõik see, mis... ma kordan veel üks kord, see oli keelatud vili ja kõik tahtsid seda, sellest keelatud viljast maitsta. Ja kui and olid seda maitanud, siis nad noh said teada ühe tõe, ja kas see tõde

nendele kangesti enam meeldis, see on nüüd juba teine küsimus. Aga ma arvan, et midagi niisugust katastrofaalset lõppkokkuvõttes ka ju ei toimunud, sest selle kristliku maailma noh niisugune sekulariseerumine ja ka teataval määral tema mõju vähenemine on üldine ilming kogu kaasaegses Euroopas. Ameerika on tõepoolest selles mõttes mõnevõrra erinev piirkond, aga Euroopas noh on ilmselt praegu niisugune periood, kus otsitakse uut teed ja uut tõe, kusjuures noh seoses nende vaidlustega postmodernismi üle ja selle arengute üle on tegelikult olnud ka neid kiriku- ja usutegelasi, kes on arvanud, et võib-olla see pakub neile hoopis uue võimaluse. See kõik on võimalik, sest me täna ilmselt ei saa veel öelda, et me oleme selle uue tee ja tõe leidnud. Et võimalik, et see on hoopis mingi uuesti leitud vana. Vaatame, igal juhul, noh, väga paljud põhimõtted, mida mida noh näiteks ristiusk on kandnu, noh ütleme siis judo-kristlik kultuur Euroopas, need on täna Euroopas tõsiselt kõikuma löönud. Kui me alustame kasvõi noh siin perekonnast kui institutsioonist või ütleme selle teise inimese austamisest enda kõrval jne jne. Et see niisugune turumajanduslik mõtlemine üheskoos süveneva individualismi ja egoismiga noh ilmselt kristlike põhimõtetega väga kokku ei käi. Nii et elatakse ilmselt üle suhteliselt valusaid aegu. Ja-ja noh, ma usun, et on Eestiski jätkuvalt neid inimesi, kes koguduse ja kiriku tööd tehes selle alternatiivi leiavad sellele hoolimatule maailmale. Nii et ma arvan, et ei ole täna mingisugust põhjust olla paanikas, et et liikmeid on jäänud vähemaks, aga tol ajal oli see lihtsalt moeasi.

Milline on teie arvates 1) kiriku funktsioon ühiskonnas ja 2) ususaadete funktsioon raadios?

Noh, see kiriku funktsioon ühiskonnas on selles mõttes natukene... ta on väga keeruline selles mõttes, et seadustes me, me võime sätestada, et meil on usuvabadus ja igal ühel on õigus uskuda seda, mida ta usub ja kuuluda nendesse usuorganisatsioonidesse, millesse ta kuulub. Ja noh, ilmselt nii see täna Eestis ka toimib. Noh isegi kui siin satanistid on kangesti tahtnud ennast ära registreerida, siis isegi selle üle on siin arutletud, et ei tea, kas ikka noh peab neile kindlasti „ei“ ütlema. Aga noh nii palju ikkagi siis ilmselt nendest vanadest väärtushinnangutest on alles jäänud, et ma saan aru, et need väiksed gallupid, mis siin on tehtud, need olid 14.30

Lisa 8. Intervjuu. Ilona Hausmann

Tallinn, 31. märts 2005

Kuidas sa üldse sattusid tegema neid ususaateid?

Vot kes oli nüüd see mees? Viikholm vist oli tema nimi, ma arvan, et see on ka kuskil paberites kirjas, korraldas seminari. Seal pidi vist 6-7 inimest nagu raadio poolt olema ja siis erinevate koguste poolt. Ja see oligi nagu selline nende koostöö, nende rahadega, koostöö Rootsi raadioga, et inimesi ette valmistada saadete tegemiseks.

Kas see oli see IBRA?

Jaa, see on seesama IBRA. Sest saated tegelikult juba käisid, Toivo Aare neid tegi. Ja siis oli seal Toivo Aare ise, Heli Pikk tegi talle neid kujundusi ja Peeter Kaldre oli vist ka, kes aeg-ajalt midagi tegi nendesse saadetes. Pireti käest üle küsida Peetri kontaktandmeid. Ja siis jäigi nagu lahtiseks, kes võiksid need ülejäänud olla. Terje vist oli ka midagi teinud kas nüüd nendele kirikusaadetele, aga noh vist võeti arvesse, et ta on filosoofilisemaid ja selliseid saateid. Siis osa kohti jäi nii-öelda üle. Ma ei oska muud moodi, ma isegi ausalt ei tea põhjendusi. Ja siis nendel kursustel oli veel Ene Jürna. Tema oli tol ajal välissuhetes. Ma ei oska vastata, miks keegi valiti. Mind, kes ma tol ajal töötasin Peeter Sookruusi sekretärina, siis oli Heidi Tammar ja Einar Kraut. Aga ma arvan, et Einar oli selle pärast, et ta luges linti neid Piiblikatkendeid, mida kasutati ka seal vahest kui nädala sees neid loeti maha. Nii et selline. Ja siis oli veel hulk inimesi kirikute poolt siis kas siis igauks valis ise välja või mis alusel nemad siis võeti ja siis oli meil kaks suve. Suvel oli vist kaks nädalat ja kaks nädalat ja seal vahepeal üks sügisene aeg oli siis Rootsis kogu see seltskond. Ja siis üks Rootsi raadio väljaõppetöötaja luges siis seda ajakirjanduslikku osa. Sest osad Heidi Tammar ja Toivo Aare ja Peeter Kaldre on tegelikult ju haritud ajakirjanikud, et nende jaoks ei olnud see nii oluline. Ja siis pidi seal konkreetseid saateid ka näidistena veel tegema. Ja kui see kursus oli läbi, siis Toivo Aare otsustas loobuda nendest Kirikuelu saadete tegemisest. Seda võib-olla oskab Reet vastata, et ta teab paremini miks? Ja siis Reet ja Terje vist omavahel rääkisid, et noh Terje jääb nagu selliseks järelevaatajaks, et siis tõmbasid nagu mind kampa. Ma ei tea kuidas nad suutsid mulle augu pähe rääkida aga ja siis jäigi nii, et Toivo Aare astus tagasi ja siis jäime nagu meie kahekesi pool kohta ja pool kohta neid Kirikuelu saateid tegema.

Seal ringis vist oli Mare Pihlak ka veel ma vaatasin just neid vanu nimekirju, et tema tegi siis Tartust ilmselt kaastööd.

Ma isegi ei mäleta, et ta midagi väga vähe võis teha, sest see oli ju nii, et viis päeva nädalas olid hommikupalvused, tavaliselt see Kirikute Nõukogu ju andis need nimekirjad, vist praegult teevad samamoodi...

Jajah

Ja siis laupäeval oli Kirikuelu saade, siis mis nädalas on juhtunud või kus mis materjale võis saada ja siis oli pühapäevane jutlus, nii-öelda raadiojutlus.

Mhmm

Ja siis põhiliselt on see toimetamise töö ja siis see Kirikuelu saate kokkupanemine oli kõige suurem probleem (naerab).

Mhh (naerab) Miks probleem?

Et noh et Terje tegi oma tööd, mina tegin oma tööd ja siis alati nagu-öeldakse üritasime leida, et kellel on aega siis teha see saade, et mis on toimunud või vahest intervjuusid käisid andmas sealt Kirikute Nõukogust

inimesi kutsusime või midagi huvitavat just oli toimumas et siis üritused seminarid mööda Eestit. Ma mäletan isegi, ükskord oli telefoniintervjuu kas oli Ruhnult või kusagilt hästi kaugelt ja tollaste telefoniühendustega ikka ragises ja kärises aga ...

Aga noh kuidasmoodi need teemad üldse sina ja Terje leidsite? Ma ei tea kui aktiivselt te ise sellest kirikuelust osa võtsite, et kas te seal kuskil ma ei tea mõnesse kogudusse kuulusite või käisite ka selles ringkonnas tihemini läbi nende vaimulikega. Või noh selles mõttes võis ju olla ka raskem nende teemade leidmine tookord.

Ei sest oligi see probleem, et minul oli üks ole oma töö. Siis mina olin juba välissuhetes. Terjel olid omad saated ja siis oligi niimoodi, et noh kust sa kuskilt midagi kuulsid või saadeti vahest ka mingeid materjale ja siis üritasid nendest siis leida. Vahest mingeid tõlkematerjale ja küllaltki selline nagu-öeldakse, et said laupäevase saate valmis ja punkti pandud, siis hakkasid pead murdma, et mida ma järgmine laupäev teen. Tollal oli nagu ka vähem selliseid üritusi, sest see oli ikkagi üheksakümnendate aastate algus, natuke teistmoodi oli kõik. Kuna ta ei olnud nagu... Mulle meeldis teha toimetamise tööd. Istud seal, kuulad, Einar Kraut istus alati juures, sest hääleseade... Mõned rääkisid paremini, teised halvemini, et noh tema siis oli seal juures ja muusikaline kujundamine, vormistamine. Kõige suurem probleem minu jaoks oligi Kirikuelu saade.

Aa, aga tähendab, et siis mõlemad kahepeale tegite ka seda, noh, salvestamist, hommikupalvuste salvestamist.

See jäi 80-90 protsendi ulatuses minule.

Ahhaa. Ja siis oli ka niimoodi, et nimi oli ette antud.

Jaa, Kirikute Nõukogust tuli see nimekiri alati. Ise võtsime kontakti või õpetaja ise helistas. Kuidas kunagi juhtus. Sai ajad kokku lepitud, seal kaheksandas olid omad kindlad ajad enam-vähem ja kui see tõesti inimesele ei sobinud, siis tuli mõni teine aeg leida. Vahest oli ka nii, et mingil põhjusel inimene jäi ära, siis läbi häda ei jäänud muud, siis võtsime need Einar Kraudi sisseloetud Piibliteatükke. Paar korda oli ka nii.

Kuidas see tsükkel oli? Kas üks esineja tegi mitu päeva või nädala?

Nädal. Viis hommikupalvust pluss siis raadiojutlus.

Laupäeval ei olnud siis?

Laupäeval oli Kirikuelu saade.

See oli hommikune aeg siis. Kirikuelu saade oli ka hommikul või?

Minuarust oli. Ta oli ikka vist hommikune saade jah. Miks oli selline jaotus? Ma arvan, et Toivo Aare aegadest ta jäi sellisena. Need nimekirjad olid kuidagi jaotatud seal kas siis koguduste arvu järgi või siis liikmete arvu järgi. Nädalad olid aasta peale ära jaotatud. Ja siis need lihavõtted ja jõulud käisid ka nii, et kui ükskord oli üks, siis teinekord teine. Selline väga range tabel.

Mul on hästi põnev küsida, kas sa pidid sekkuma, tundus et see mõte polnud nii terviklik või sa ei saa aru, mida ta tahab öelda vaimulikuna. Kas sa siis ütlesid ka, et teeme uuesti?

Ainuke probleem oli ükskord see, kui Saaremaalt üks õigeuskogudus – ma ei mäleta isegi enam inimese nime – tema tuli nagu oma lauljatega. Sa tead, et muusika salvestamine raadios... Üks asi on see, et sa räägid mikrofone ees juttu ja teine asi on muusikaline. See oli selline ebameeldiv intsident ja vaene Terje sai selle enda kaela. Siis lõpuks helirezissöör tuli ja selgitas, et see asi ei tule nii välja. Aga üldiselt oli küllaltki rahulik ja see on tegelikult natuke maitse asi. Osad rääkisid väga rangelt: võtsid Piibli lause ja siis hakkasid sellel teemal rääkima. Teised rääkisid rohkem üldfilosoofilisemalt. Ma mäletan, et mulle väga meeldisid Jürjo ja teine oli

Tammsalu? Toomas Paul?

Toomas Pauli, muide, ei olnud minu ajal kordagi. Mul ei tule selle teise mehe nimi meelde, ta oli kusagilt väljaspool Tallinna.

Mis maakonnast ta võis olla?

Sest nad on liikunud ka ju. Nad ei ole kogu aeg ... See märkmik, mis mul oli, selle ma viskasin ära või andsin Terjele. Minule endale meeldisid rohkem need filosoofilisemad jutud. Aga samas need kes kuulasid, need mammikesed, neile meeldis kindlasti rohkem see raamatust loetud Jumala sõna. See sõltus ka vastavalt sellest, kes rääkis. Nelipühilased ja baptistid – neil on kõigil oma stiil. Ma arvan, et nad üritasidki, et igauhele midagi. (mõttepaus) Aga päris sisse sekkumist küll mitte. Või oli paar korda, kus sai välja lõigatud, aga see oli Estonia järgi kui keegi hakkas väga rääkima, et meie pattude pärast Estonia läks põhja. Sellist asja ei saanud eestriisse anda.

See on väga õige tähelepanek.

Kui asi oli selline arg teema hetkel ja keegi siis hakkab sulle pähe lajatama.

Kas sa ei mäleta, kes see oli? Paremselt mitte mäletada

(naerab) Ma tõesti kahjuks ei mäleta. Isegi suuda meenutada, millisest kogudusest või mis kirikut ta võis esindada.

Sellest ajast vist on säilinud tänaseni, et pühapäevast palvust tehakse pikemalt. No 10 minutit. Tookord oli vist isegi raadiojutlus.

Ta oli kas pool tundi või 20 minutit. Ta oli küllaltki pikk.

Mingisugustes dokumentides on juttu ka stuudio Jumalateenistustest. Kas sa sellest tead midagi. Seal olid mingid alguslaulud ja koraalid, mis sinna juurde mängiti. Need mida sina toimetasid, kas seal olid ka muusikalised kujundused juures?

Mõnedel oli nagu väga kindel soov. Pühapäevastel pikematel võiski juba olla muusika. Et võiks alustada selle lauluga ja lõpetada selle lauluga. Seal võis juba olla, et inimene ise tuli teatud soovidega. Sobivad laulud. Tõllal ei olnud ju nii suurt valikut. Ega kirikulaule ole praegugi salvestatud, et lauluraamatu laul see ja see.

Mingisugune suur projekt oli kui uus lauluraamat tuli. Salvestati osa koraale sisse.

Mingisugused kassetid olid. Oleviste kirik ja osad koorid olid salvestanud, aga väga väike valik oli.

Alati ei olnud ju sobivat valikut. Palju sai kasutatud lihtsalt kergemat klassikalist muusikat. Või siis kui inimesed ise tulid, eriti baptistid, neil oli siis mujalt saadud muusikat kas siis CD-de või tollal rohkem kassetide peal. Neid sai siis kasutada kui kvaliteet sobis. Selleks oli operaator kes istus ja vaatas, et kvaliteet kõlaks ka eestri korralikult.

Aga kas raadio poolt tegite ka mingeid ettekirjutusi, et neid ja neid esinejaid võiks sagedamini kutsuda?

Lõpupoole üritati teha sellist valikut. Just selle hääle pärast, sest üks asi on kui sa oled kirikus, aga eeter vajub ära. Sul on ainult hää, pilti ei ole. Siis ikka päris susisejaid... Seda sai viisakalt Kirikute Nõukoguga räägitud, nad ise üritasid seal mingit valikut teha.

Aga Jumalateenistuste ülekanded. Kas sina ka neid tegid?

Jaa.

Mismoodi tookord asi käis. Kas toimetaja läks kohapeale või oli studios?

Kohapeale, ikka. Kõik olid kohapeal. Esimene asi, mis me tegime – Terje oli eetris ja mina istusin niisama kõrval – oli Vabariigi aastapäeva Jumalateenistus Toomkirikust. Hommikul hakkas lipuheiskamisega, siis oli Jumalateenistus ja siis oli paraad.

Toomkirikust?

Jah. Siis oli president Lennart Meri. Ja kõik vaatasid kella, et kas president jõuab õigeaks ajaks kohale või ei jõua.

Ja siis tuli see paus täita.

Ja siis tuli paus täita. Aga see oli üks ainukene, kus president oli kohal. Aga tavaliselt need käisid mööda kirikuid. Põhiliselt olid need minu mäletamist mööda Tallinna kirikud. Ja kui oli kusagilt mujalt, näiteks Tartust, siis palusime, et Tartu stuudio teeks seda.

Aga kas sa mingeid kommentaare ka vahele ütlesid?

Ei. Meil oli nii, et ainult alguses ja siis lõpus. Et kuulsite seda ja seda, ülekande tõid teieni need ja need. Tollal sai vist otsustatud, et ei ole viisakas vahele sekkuda.

Jajah. Ma olen ise enda töö puhul mõelnud kas öelda midagi vahele või mitte. Nüüd ma olen viimasel ajal öelnud vahele, et kes on jutlustanud. Eriti kui teenib mitu õpetajat.

Jah, et ei tea, kes täpselt. Sest alguses sa ütled ju ära, et need, need ja need, aga kes hetkel räägib, seda raadiost ei näe.

Minu enda jaoks on olnud küsimus see, et kas ma tohin niimoodi toimetajana lihtsalt sekkuda raadioetri vahendusel teenistuse käiku. Koguduses ma muidugi ei sekku, aga ülekande puhul jääb mulje nagu ma sekkuksin ja kraaksuksin sinna vahele.

Ja samas need lauludki. Võib-olla inimene tahab kodus kaasa laulda, siis oleks hea teada laulu numbrit. Aga ma hakkam mõtlema, et kui Soomes või kusagil mujal on tehtud, kas nemad siis teevad ka nii, et ütlevad või ei ütle?

Vist ei ütle.

Sa mainisid Soomet. Kui palju oli tollal võimalik eeskujuga võtta Yleisradiost?

Kui Toivo Aare alustas, siis ta võib-olla kuulas ja tegi. Aga kui meie hakkasime tegema, siis oli ta juba vähemalt kaks aastat käinud ja siis oli heas mõttes rutiin juba olemas. Ükskord me käisime Põhjamaade kirikusaadete tegijatega kohtumas. Tookord oli see Helsingis. Kutsuti ka järgmine kord Norrasse, aga siis ei olnud vist raha. Seal olime lihtsalt vaatlejad, ei osanud nagu midagi küsida. Einar Kraut vist käis ka üks kord. Aga ma ei mäleta, kas see oli Soomes või Rootsis.

Kas mingeid koolitusi ka veel korraldati. Sa alguses mainisid Rootsi koolitust...

Üks koolitus oli veel kus me Terjega käisime. See oli Saksamaal *Billefildti* linnas. See oli seesama meesterahvas kes tõi siia puldi ja vaiba.

Jürgen Ekelbrecht

Me olime Terjega novembris kaks nädalat *Billefildtis* studios. Üks hästi kena vanem härrasmees oli seal helirežissöör, tema seal tegi ja õpetas ja tegi natukene.

Kui palju oli kiriku poolt materiaalselt toetust, seadmeid ja raha nende saadete ettevalmistamiseks?

Arvan, et Kirikute Nõukogust olid kindlad summad, mis tulid. Alguses ei olnud see vist nii märkimisväärne, mis tuli. Usun, et seda võidi tõsta ka teatud aja jooksul. Kulud suurenevad ja sellest maksti kõikidele esinejatele.

Kas esinejad said algusest peale mingit honorari?

Sellest ajast kui meie tegime, jah. Enne seda ma ei oska öelda. Raamatupidamise paberitest võib-olla leiab üles. Kindel taks oli.

Aga puldi kinkimine ja Saksamaalt tulnud tehnika. Mingsugused artiklid rääkisid ka täiesti vaimulike saadete stuudio tegemisest. Oli ka mingi kindel stuudio vaimulikel saadatel?

Ikka kaheksandas. See aeg, mis meie oleme, tehti neid ikka kaheksandas.

Mis see kaheksas praegu oleks?

Raadioteatri oma. Minu arust toodi sinna mingi teistsugune pult, kui hea ta tehniliselt oli, seda ma ei oska öelda.

Mingit täiesti omaette toimetust ei moodustatud?

Ei. Ajaviite saadete toimetuse all oli toimetaja koht olemas. Ja siis see oli jaotatud pooleks. Pool mina ja pool Terje. Aga eraldi stuudiot ma ei tea. Siin käis üks Ameerikast ja tahtis osta 99. aastaks ja teha igasuguseid asju. Ainuke mis jäi oli see Kirikuelu saade: 5 korda nädalas lühem ja siis pikem pühapäevane.

Kui pikk see Kirikuelu saade alguses oli?

Kas ta ei võinud olla mingi 15 minutit? Väga raske oli seda aega täis rääkida. (naerab) Teinekord vaatasid: stuudiokell liigub ja liigub, aga kuidagi ei tule seda aega täis.

Kas see pidi olema sõna kõik see 15 minutit või oli muusika ka vahepeal?

Ei seal (naerab) ajatäiteks sai või vahel võis ka vajalikku muusikat panna.

Iga kord ei olnudki intervjuud? Mõnikord võis olla ainult tõlketekst?

Jaa. Erinevaid tõlkeid. Mis mujal Skandinaavias toimus.

Kas kirikud ise saatsid ka aeg-ajalt mingeid teemasid?

Aeg-ajalt nad jah pakkusid välja, et on selline asi toimumas. Nii-öelda uudisinfo. Ma mäletan, et Piibliseltsi esimees käis rääkimas. Oli vist värske tõlge tulnud ja sellised asjad.

Kui üldse ei olnud teemat, kuidas sa leidsid?

Põhjamaad saatsid materjali. See ei olnud ajaleht, olid klambritega kinnilöödud lehed ja sealt siis otsisid materjali.

Ma arvan, et see on see ajakirjanduse ülevaade, mis siamaani tuleb minu nimele Soome kirikust.

Ma arvan, et see võib seesama olla. Seal ei olnud mitte ainult Soome vaid seal oli muid asju ka.

Seal võis ju olla Soomes avaldatud artiklid.

Ma mäletan, et kord ma üritasin teha [saadet], kui Õigeuskirik hakkas nii-öelda lahku lööma. Siis üritasin teha, see tundus nii huvitav rääkida sellest. Kes seal eesotsas võis olla? Kas see võis olla Kornelius? Igatahes mitte tema endaga, vaid sekretariaadiga. Igatahes väga kuri oldi selle noormehe peale. Öeldi, et me ei räägi sel teemal ja pandi toru hargile.

Sa siis ei saanudki käsitleda seda teemat?

Siis lihtsalt oli lühiuudisena, et on selline asi. Kuskilt ei saanud mingeid kommentaare. Kas oli see Sarapuu? Ei mäleta ühtegi nendest nimedest, kes hakkas seal Õigeusu kiriku seest seda asja ajama, et Konstantinoopoli alla. Teised olid väga vihased sel teemal. Ei saanud üldse löögile.

Siis nagu ei saanudki teemat kajastada.

Selles mõttes ei saanud jah. Nemad nagu ei tahtnud... ütlesid, et tema oli mässaja ja ... Seda teemat ei käsitletud. Umbes, et mis te topite oma nina siia.

Siis kui Kiivit oli saanud peapiiskopiks. Mäletan, et ta oli äsja Ameerikast tagasi tulnud. Siis ma käisin seal Toomkiriku kõrval majas

Konsistooriumis

intervjuud tegemas. Ja siis kui sõlmiti leping EELK ja Anglikaani Kiriku vahel, siis Canteburry peapiiskop oli siin ja temaga oli intervjuu. See intervjuu on isegi arhiivis olemas. Nüüd neil on vist ka uus.

Jah on uus, Rowan Williams.

Siis oli dr. Caery

Tuleb sul veel mõni teema meelde, mida oli põnev teha?

Loomulikult siis kui paavst käis.

Siis oli vist mingi ülekanne ka.

Siis oli otseülekanne Raekoja platsilt. Aga millegipärast otsustas programminõukogu, kus olid kõik peatoimetajad koos, et naishääl ei kõlba sinna. Ma mäletan, et Terje oli väga solvunud. Ja siis otseülekannet tegi ja kommenteeris Härmo Saarm. Ja kommentaatoriks oli ta juures Laigna, kes nüüd meil on sõjaväe juures mingi vaimulik.

Kas Treufeldt ei olnud seal kuskil? Kuskilt ma nagu mäletan, et Treufeldt tegi ka midagi.

Ta võis teha uudistes, ma arvan.

Ülekanne oli loomulikult Niguliste kirikust ja siis Raekoja platsilt. Ei, Niguliste kirikust vist ei olnud ülekannet. Vaat nüüd ma ei oska öelda. Vähemalt ei olnud see kommentaaridega. Me olime kohal ja ülekanne oli Raekoja platsist.

Kui pikalt rääkida, siis tuleb kindlasti igasugu asju meelde.

Kui pikalt sa üldse tegid neid saateid?

Peaaegu kaks aastat. Mõni kuu jäi nagu puudu. Mul nagu endal tööd kasvas kogu aeg ja Terjel endal olid omad asjad niikuinii. Ma ei tea kuidas Jaan majja tuli. Järsku tekkis mõte, et võiks nagu. Ma tean, Ene Pilliroog tahtis hirmsasti ka kuidagi nagu hakata tegema. Tema hakkas pärast tegema seda Luterlikku tundi. Aga valiti Jaan J Lepik ja tema tegi ... ma ei mäletagi mitu aastat tema seda tegi.

Mulle on varem ka keegi seda öelnud, et Ene tahtis hirmsasti teha. Ma arvan, et Terje rääkis mulle seda. Aga milles see tema huvi väljendus või kuidas ta tahtis. Kuidas see aru saada oli?

Mingi koosolek oli, vist 1. studios. Olid inimesed Kirikute Nõukogust, kindlalt olid seal Soone ja Salumäe aga ma ei mäleta, võib-olla olid ka teiste koguduste esindajad. Siis oli Ene Pilliroog kohal, meie Terjega. Oli arutelu, kes oleksid õiged Kirikuelu tegijad. Minu ja Terje vastu nagu, selline. Aga me ei hakanud uurima ja lahkama, et miks nüüd või mida.

Ah, et kiriku poolt oli ka surve?

Ma ei usu, et see kiriku poolt oli väga selles suhtes. Mitte ei Salumäe ega Soone poolt. Aga võib-olla keegi, keda Pilliroog rohkem teadis või tundis. Need on pinnavirvendused, mida sa näed kohtudes.

Kas siis Ene oli teie vastu?

Otseselt ei tulnud keegi ütleva, et sa ei tee nii nagu peab. Need olid vihjed nagu. Ja see nagu oligi see põhjus. Terje ütles ka, et temale aitab, kaua võib. Tahad teha aga kui sulle kogu aeg kaikaid kodaratesse loobitakse, las siis teevad teised.

Milles see veel väljendus, et oli tagasilööke ja vastuolusid?

Ei, see ei olnud midagi suurt, et keegi oleks nüüd Just sellised vihjed ja selline ebameeldivam osa. Et keegi ei tule sulle otse midagi ütleva, aga ... võiks, kas saaks, tegelikult peaks ...

Kuidas teemade suhtes siis näiteks ...

Ja teemade suhtes. Mäletan, [räägiti] et need kes teevad, need peaksid ise olema aktiivselt mingi kogudusega seotud ja olema nagu seestpoolt

Aga sinu enda seisukoht. Kas peab ajakirjanik olema tingimata seotud kirikuga?

Vot siis tekib ju küsimus, et millisega neist kogudustest? Meil oli see viga, et me tegime teist tööd ka niikuinii Aga et saada seda infot, siis mingil määral peaksid olema kuskil jalaga sees. Ma isegi ei kujuta ette mismoodi see peaks siis olema. Nüüd on internet, sa saad kõike seda kätte. Kus midagi toimuvad järgmisel nädala sündmused. Tollal oli see küllaltki raske. Nüüd on ka need paika pandud nädalate kaupa?

Need on nädalate kaupa paika pandud.

Selles mõttes see oli lihtne. See tuli Kirikute Nõukogu poolt, sa teadsid, et see inimene tuleb ja kui olid juba kaks aastat teinud, siis teadsid kah kes milline on ja kuidas teeb. Aga just see, et seda Kirikuelu saadet teha, et neid üritusi ja kus mis on ja. Mitte see kes kellega kuidas hakkama saab aga need üritused iseenesest. Kirikute avamised või remondid, seminarid või ükskõik mis. Aga loomulikult Kirikute Nõukogu saatis ise ka selliseid tööplaanid, et mis tuleb. Selle järgi me sealt ikka võtsime. Ega me päris hommikul ei löönud lehte lahti ja ei vaadanud, et kas midagi toimub. Sest samamoodi oli see Canteburry peapiiskopiga intervjuu saamine. Siis oli see sekretär või ... Jaan J töötaski seal. Ja tema leppiski selle aja kokku. See oli vist mingi kohtumise ja Jumalateenistuse vahepeal mingi 10 minutit. Selles mõttes mäletan mina Kirikute Nõukoguga väga meeldivat koostööd.

Kui palju sellist koos istumist oli, et arutada mismoodi need saated peaksid edasi minema.

Väga vähe.

Ikka iseseisvalt siin rohkem?

Kord aastas vist enne jõule oli selline kooskäimine. Sest alati aasta algas ka sellise ... Jumalateenistuse või selle asemel oli see Kirikuelu saate asemel, kus olid kõigi nende esindajad koos. Ei olnud luterlaste või baptistide või metodistide poolt see esimene pikem saade vaid igaüks oli ja rääkis, mida nad soovivad

algavaks aastaks. Seda ma mäletan nagu aasta algustest.

See oli siis selline traditsioon täiesti, et nii algas aasta.

Jah. See võib-olla oli isegi selle pühapäevase pikema saate Jumalateenistuse asemel. Et siis igapäevale natuke pikemalt võimalus rääkida oma soovidest. Nii nagu see paavstigi Jumalateenistus seal Niguliste kirikus, et kõik olid esindatud. Ei olnud üks konkreetne kirik, et oli selles mõttes Kirik-museum.

Teiste toimetajate suhtumine nendesse saatetesse. Kui palju oli võimalik saada tagasisidet kolleegidelt.

Ma mõtlen, kas tol ajal olid alles sellised hommikused kuulamisid? Ei vist enam ei olnud. (mõttepaus). Ei tule ette. Kindlasti oli neid, kellele ei meeldinud üks esineja või see kuidas esineti. Kellaaegadega oli kogu aeg ... et liiga hilja või liiga vara, et see aeg ikka ei sobi: nihutame siia poole või nihutame sinna poole. Seda on vist kogu aeg olnud.

See palvuse kellaaeg?

Jajah.

See on meil sel aastal või eelmiselgi aasta olnud teema.

See oli kogu aeg selline, et taheti panna varasemaks.

Kas sellist suhtumist ka oli, et see palvus on nagu võõrkeha seal hommikuprogrammis?

Jajah, ikka, ikka. Alati on need, kellele ei meeldi. Põhimõte oli ju see, et igapäevale midagi. On ju need, kellele ei meeldi põllumeeste saated, on need, kellele ei meeldi ükskõik-mis-saated. Raadio ei peagi ühele inimesele tegema, ikka kõigile. Väga palju oli ikkagi neid, kes kodus iga päev ei saa Kirikusse minna. Ma mõtlen maarajoonides. Ja nüüd on veel hullem, bussid ei käi. Keeravad siis hommikul raadio lahti ja saavad kuulata.

Mis funktsiooni või eesmärgiga need vaimulikud saated sinu kui tollase tegija arvates üldse olid raadios?

Ei tea, minule endale meeldis küll neid kuulata. Eriti kui need rääkisid, kes mulle meeldisid ...

Jajah, filosoofilist juttu...

Filosoofilist juttu. Hommikul. Rahulik algus hakkas. Mis kell ta võis olla?

8.15

Just selline aeg, et hakkad varsti välja minema. Siis kuulad veel kui räägib ja ...

Aga Kiriku elu saade. Need sündmused. Selleks, et neist teada anda? Mis mõte sellel võis olla?

No osa oli ka mingeid teateid edasi anda. Mul küll ei tule ühtegi konkreetset teadet meelde aga et toimusid näiteks mingid seminarid või mingid sellised asjad või. Tollal oli üks selline aeg kui Paldiskis hakati seda kirikut remontima.

Ma mõtlen, et kas usuteemasid siis niisama uudistesse ei võetud sisse? Oli vaja seda eraldi saadet

teha.

Ma usun, et kui ikka mingi ... a la Kiivit valiti uueks peapiiskopiks ja Anglikaani ja Luteri kiriku vahelised kokkulepped, need on sellisel tasemel, et need on ka uudised. Aga see sõltus ka natuke toimetajast, kes uudist tegi.

Ma ei tea kas sinult või Terjelt paluti ka mõnikord [tulla] uudistesse mõnda lõiku tegema? Kas sellist koostööd ka oli?

Ei tule küll ette.

Näiteks kui sa selle Canteburry peapiiskopiga tegid, et kas see läks ka uudistesse või?

Ei läinud, sest see vist oli ... Ma tean, et Anne Osvet veel minuga rääkis, aga see oli nii hilja nagu see intervjuu, siis ta jäi nagu ära. Tuligi siis laupäevases saates.

Mhmm. Nojah

Aga selles suhtes, et tollal kui IBRA tegi seda seminari väljaõpet, et tegelikult ju ega neid rohkem tegijaid ju ei olnudki. (mõttepaus) Ene ... Silvi Karro oli ka, see kes käis meiega Rootsisis. Mis mul meelde veel tuli. Keegi rohkem nagu minu meelest ei teinud ja ma isegi ei oska öelda, kas me oleks tahtnud. Või ei tulnudki selle peale, et paluda et keegi teine veel teeks ühe laupäevase saate vahest.

Kuidas see rütm oli? Üle laupäeviti või mismoodi?

Üldiselt jah, et mina, Terje, mina, Terje. Sõltuvalt ka töögraafikust. Vahel ka kaks korda järjest. Aga nädalane toimetamine, see jäi tõesti mulle. Ja mulle meeldis selline tegemine. Ja vahest kui ma olin ära või puhkusel, siis tegi Terje. Või kui ka Terjet ei olnud, siis ikka keegi... Võib-olla Reet isegi tegi mõne. Ma ei mäleta enam.

Siis nagu suurem koormus jäigi isegi sulle?

Jah, selline tavaline toimetamise töö.

Mhmm. Jajah

Aga jah, Kirikuelu saateid ma eriti teha ei tahtnud, sest ma ei pea ennast ikkagi ajakirjanikuks.

Veel sellest koolitusest seal Rootsisis. Ma olen kuulnud, et ega vist päris selge polnud ka, et mis valikukriteeriumide järgi need inimesed sinna saadeti. Et kellele oli see nagu boonus või preemia

Jah, eks ta oligi selles suhtes. Põhiline, Toivo Aare, kes oligi konkreetselt toimetaja. Einar Kraut, ma arvan, istus juba tollal seal ja aitas neid häält seada ja vahest ütles, et palun võtame selle koha uuesti või rõhk on Värsk-Värsk. Selliseid asju ta nagu seal istus ja tegi. Ja Pika Heli aitas Toivo Aarele muusikat otsida nende asjadele. Ja Terje, Peeter Kaldre vahel harva tegid mingit kaastööd. Aga ka mitte eriti. Ja siis oligi... (muigab) Peeter Sookruus võib-olla oskaks öelda, miks just selline valik tehti kes sinna läksid. Võib-olla tõesti oli natuke selline boonus, sest esimene suvi oli nii-öelda nõukogude ajal. Ja teine suvi oli siis kui oli juba Eesti kroon ka tulnud. Kahel erineval ajal.

Aga see oli siis kuu aega seal või?

Ei, see oli minu areust maksimaalselt kaks nädalat. Ja ükskord novembris oli siis üks nädal. Aga õpetaja oli jah üksainuke Rootsi raadiost. Ta töötaski nagu seal sellisel ... Tegelikult ta oli nagu ka ajakirjanik, aga ta

nagu koolitas ajakirjanikke välja ka.

Aga nime sa ei mäleta?

Kui ma natuke mõtlen, võib-olla ma saan isegi välja mõelda. (naerab)

Jajah.

Järsku tuleb Silvil meelde või Heidil.

Jajah. Aga kas see oli Rootsi riigiraadio juures või oli see Rootsi mingisugune erakanal, selline ususaadete raadio.

Rahad olid, ma arvan, kõik IBRA omad. Ja see koolitus ise toimus ka Ekerös, Kageholm vist oli selle koha nimi. Ja see oli selline rahvaülikool, aga nemad ise olid.... Las ma mõtlen, mis kogudust nad ise esindasid.

Nelipühi

Nelipühilased vist olid jah. Sest IBRA oli ju

Nelipühi taustaga

Ju see siis pidi olema ka ikka. Nemad ju seal üürisid neid maju ja ruume ja maksid koolitajale...

Aga see oli siis ka mingi nelipühi raadio või oli see avalik-õiguslik raadio kus need koolitused toimusid?

Ei see oli seal nendel endal lausa... Igalt poolt üle maailma nemad vist käisid Aafrikast ja Indiast mäletan fotosid olid. Aga suvi oli vist selline aeg, ma mäletan nende jaoks oli puhkuste aeg, kus muud koolitust ei toimunud, siis toodi nagu meid suveks sinna koolitusse. Sest nemad koolitasidki välja ajakirjanikke. Ja selliseid kes käivad tegemas ja õpetamas ütleme....

See rahvaülikool seal?

Jah.

Ok.

Selle võib olla isegi tänapäeval leiab internetist üleski

Võib-olla isegi, et tegutseb tänapäevalgi edasi.

Igatahes väga ilusas looduslikus kohas oli, järve ääres. Ma arvan, et kõigile väga meeldis seal.

Kas kahju oli ka kui Jaan J Lepik asja üle võttis?

Vot seda toimetamise tööd ma oleksin isegi teinud. Aga see, et ise ei pidanud häälega eetris olema kord nädalas, see küll nagu eriti ei kurvastanud. Kuigi ma pärast tegin teisi asju ikkagi edasi. (mõttepaus) Selles suhtes Reet ja Terje oskasid mulle väga hästi auku pähe rääkida.

Reet oli siis su ülemus tol ajal?

Reet oli nagu ajaviitesaadete... Ma isegi ei oska öelda, mis ametinimetus... Tema oligi selle eest vastutas.

Mul isegi on olemas artikkel, kus nad räägivad töödest-tegemistest ja seal on ka paar rida Kirikuelu saadetest.

See oleks hea, kui ma koopia saaksin.

Ma üritan. See on mul tõesti alles. Osa asju on mul ...Ma arvan, et ma andsin ära tookord kui me kraamisime ja kolisime uuest majast vanasse tagasi. Siis ma andsin Terje kätte ja kas ta andis nüüd Jaanile või jäid need tema sahtlitesse. Omal ajal sai nüüd ära viidud.

Aga kas Toivo Aarega... Ma ei tea kui kaua ta üldse elas pärast seda veel.

Ta tegi veel siin hommikuid.

Kas tema ka veel mingeid nõuandeid andis.

Me paar korda üritasime, et kuule tule tee veel midagi, aga ta ikka vingerdas kõrvale ja ei tahtnud teha.

Aga mis see põhjus oli, et ta üldse kõrvale jäi?

Ei tea. Võib-olla see lihtsalt ei olnud tema rida, et ta ei tundnud ennast võib-olla selle teemaga hästi või ... Järsku Reet teab paremini?

Sest ma saan aru... Tiit Salumäega rääkisin. Ta ikkagi oli valitud nende raadiotehnikate hulgast. Tiit Salumäe oli temaga ise läbi rääkinud. Ta nagu päris nii ka ei hakanud neid tegema, et üldse mingisugust ...

Nojaa, aga ajakirjanikuna ta oli ikkagi koolituse saanud, korralik hää ja. Aga ju siis nagu mingi asi saab ühel ajal otsa, et ei olnud nagu päris see. Tahtis midagi muud teha.

Ma ei tea, kui sul veel midagi olulist meelde tuleb, mida märkida.

Ma mõtlen ja siis ma võin kirjutada või helistada.

Kõige parem on kui sa paned kirja. Siis ma saan seda panna töösse jällegi.

Ma vaatan, kui ma otsin kodus ajaleheartiklit, järku leian ma sealt midagi.

Ja kui sul tuleb mõni teema meelde, mida sa oled käsitlenud ja mida oleks oluline märkida, siis sa võid mulle panna meili peale. Meil on ka selline dokument. Kuna ma teen teadustööd, siis ma pean kõik ära tõestama...

... et on nii öeldudki. Aga ega Kirikuelusaateid ma mõtlen... on need üles leitud, mis need linnid kõik sai tehtud. Need Einar luges.

Mina ei tea. Tegelikult on arhiivis üsna vähe. Just neid Kirikuelu saateid kui selliseid on väga vähe.

Ma arvan, et [üle kantud] Jumalateenistusi vist on ka ... ma pakun välja, et see Eesti Vabariigi juubeli oma võib seal olla ja siis kui See Johannes Paulus [II] Raekoja platsil tegi ja John Caeryt.

Aga see, mida sa mainisid – Vabariigi aastapäev ja Toomkirikus – kas see oli siis Vabariigi aastapäeva juubeli puhul?

See oli juubel.

75 või mis see oli siis?

See võis olla küll 75.

Või sai 70?

Üheksakümnendate aastate alguses 98, ma arvan, et sinna peab siis 5 otsa panema. 1993 see võis küll olla.

Võis olla küll, jah. Ühesõnaga sellel ametiajal. Siis ikkagi kui sina tegid neid saateid 1993-1994.

See oligi just kuidagi nii, et me alles hakkasime nagu tegema neid, sest ma tean, et ma lihtsalt istusin seal Terje kõrval ja ta veel õpetas, et niimoodi peab tegema algusteksti. Lihtsalt vaatasin, mismoodi ta seda teeb. Sest tegelikult, ega tema ei olnud ju ka teinud kirikust ühtegi ülekannet enne. Ta oli küll otsesaateid teinud muudel teemadel. Ma mõtlen selles mõttes otsesaateid, et mitte stuudiost vaid väljastpoolt. see oli nagu mõlemile selline esimene tegu. Minu arust see peaks olema küll arhiivis.

Ma ei tea kui sa nüüd oled rääkinud sellest, et sul endal oli raske neid teemasid leida ja Kirikuelu saade oli see (muigab) mida sa parema meelega ei teinud või jätsid siis Terjele teha, siis kuidas temal see saate tegemine läks kui sa kõrvalt vaatasid.

No hea ajakirjanik teeb igast asjast hea saate (naerab). Ma mäletan veel seda, et minul oli kõige esimene nädala tegija katoliku preester. Tema oli niisugune väga omapärane inimene (naerab). Siis nagu esimene ehmatas ära. Tegelikult lihtsalt alguses selline käimamineku asi.

Kes see võis siis olla? Äkki see Õunapuu?

Just-just.

Kuigi teda vist hinnatakse oma mõttekäikude poolest.

Ei, ega ma ei ütlegi midagi (naerab) Aga ta oli kuidagi niisugune teistmoodi. Toivo Aarega nad sobisid kuidagi väga hästi. Aga ma olin lihtsalt algaja ka, võib-olla sellepärast.

(Naerab) Ma ei tea, ma mõtlen kas äkki oskad öelda midagi selle kohta mismoodi Terje neid saateid ette valmistas? Tema käest ei anna nagu eriti küsida. Mis talle nagu rohkem meeldis või millega tema kimpus oli? Ma ei tea kui palju te üldse arutasite neid asju omavahel.

No põhiline oligi see materjali leidmine. Ma arvan, et tal oli ka ikkagi see, et ta nagu... rohkem minu peale, vähem tema, sest tal olid enda asjad, mis ta tegi, need saated. Teda huvitas, ma arvan, rohkem asja filosoofilisem pool kui sellised... Sest ta tegi ju pärast Toomas Pauliga intervjuusid ja saateid teistel teemadel. Väga huvitavaid saateid, nii et...

Aga siis ta nagu rohkem tahtis ka distantseeruda sellest

Jah, ega ta ka nagu selles suhtes ... Ta tegi korralikult, aga ma ei usu, et see tal lausa lemmiksaade oli. Aga ajad muutuvad ju ka samamoodi. Alguses ühed nõudmised ja soovid ja pärast teistmoodi ja (mõttepaus) Terje ja Reet istusid tollal ühes toas, võib-olla Reet mäletab jälle...

Jajah, küsin tema käest.

Nemad rääkisid rohkem töö tasemel neid jutte, nii-öelda toimetuse plaane. Selles suhtes ta võib-olla teab isegi paremini. Meie rääkisime lihtsalt niisama kohvitassi ääres.

Jajah. Nojah, vahva. Ma vist rohkem ei hoia kinni. Kui sul tuleb ...

Mul ei tule ühtegi hea mõtet ka.

Ei, mul on väga palju häid mõtteid juba lindis.

Ma vaatan, jah, kui ma leian nüüd selle (kolistab võtmetega) ajaleheartikli üles

Et jah, ja kui sul tuleb midagi, siis pane mulle meili peale kirja. Mõni huvitav seik.

Võib-olla leian selle Kageholmi kohta mingi paberi, et järsku seal on mingi info või...

Ja kas äkki mingit tunnistust anti selle kohta, et te seal käisite, või ...

Ei, vaat huvitav oli see, et meile lubati, et kõik saavad tunnistuse, aga vähemalt meile ei antud. Võib-olla järsku nendele kirikupoolsetele. Meile kõigile anti... vot see oli vist siis kui me esimest korda käisime ja oli veel nõukogude piirivalve ja meile anti ju tegelikult nii-öelda päevaraha Rootsi kroonides. Siis kõigile anti kaasa selline leht kus oli öeldud, et vaat meile anti niisugune summa raha. Sest tol ajal oli ju nii, et kust sa neid asju ostsid, mis raha eest. Et see oli nagu tõend, et ei tekiks piiril probleeme.

(Naerab). Võib-olla, ma ei tea, kas oli mingisugune päevakava või midagi sellist kui sul kuskil on alles.

Ma otsin.

Vaata. Mhmm

Ma otsin. Võib-olla mul isegi järsku võib-olla mingid oma märkmikud, aga nüüd ma ei oska öelda, kas nad on mul linnas või nad võivad mul olla maal. Siis ma saan võib-olla näiteks järgmine nädal vaadata.

Jah, aga tegelikult see mis sa praegu oled rääkinud, on ka päris suur osa, hea materjal mulle. Nii, et kui sa ka midagi ei leia, siis sellegipoolest on sinust hästi palju abi olnud juba praegu.

No tore on.

Lisa 9. Intervjuu. Jaan Leppik

Tallinn, 29. aprill 2005

Nonii. Tegelikult enne mind oleks pidanud olema veel Terje Soots, aga teda enam ei ole.

Jah, just. Ja Toivo Aare on ka veel.

Oojaa.

Kui palju Sa Toivo Aaret isiklikult tundsid või temaga kokku puutusid?

Jah. Aga hästi vähe. Hästi vähe ja põhimõtteliselt ühel sellisel kokkusaamisel siis ta rääkis mulle seda, mida tema silmas pidas ja mida tema mõtles ja kui ta neid saateid toimetas. Aga mind tõi kindlasti nende saadete juurde Terje Soots – see on täiesti kindlamast kindlam. Ja see ei toimunud üleüldse selle kaudu, et ma kohe oleksin nagu puhas leht või tabula rasa tulnud raadiosse religioonisaaeteid toimetama. Vaid see oli kunagi koos ühe oma sõbraga me tegime, proovisime kätt ja tegime koos ühe sellise lavastatud muusikalis-sõnalise põimiku Terjele. Ja pärast seda siis kui ma tulin Lõuna-Eestist Tallinnasse, siis ma ei mäleta, kuidas see toimus, igaljuhul, ma arvan, et Terje vist helistas ja otsis mind üles ja küsis, kas ma ei oleks nagu valmis neid saateid tegema. Mina muidugi suurest edevusest nagu ikka mõtlesin, et no mis seal siis ära ei ole. Ja tegelikult ma ei ole seda sammu kunagi kahetsenud, sest saadete toimetamine oli ainult üks osa sellest epopöast, mida ma nimetaksin iseenda raadiokoolituseks koos operaator Urve Margaga, kes andis mulle esimesed õppetunnid lindi lõikamise ja üleüldse nende suurte kolakate makkide kasutamises ja lõpetades Einar Kraudi keelekooliga, mida ma kasutan tänapäevani. Me saame Einariga suurepäraselt läbi, nii et ta hoiab silma peal ja kontrollib mind tänapäevani, et mu keel oleks korralik ja hea. Nii, ja siis hakkasid need asjad peale. Hommikupalvused – siis kutsuti neid hardushetkedeks alguses, aga nende nimi muutis suhteliselt kiiresti. Ma ei mäleta, ma ei oska ju ka aastaarve öelda, ma ei ole ajaloolane. Ja need toimusid kaheksandas foonikas, seal kus praegu on raadioteater.

Kas see oli see, kus oli välisannetusena saabunud tehnika üles pandud?

Oojaa, seal oli Eesti Kirikute Nõukogu poolt Eesti Raadiotele üleantud pult spetsiaalselt nende saadete tegemiseks, mis sai siis ka üleüldise kasutuse, et võidi teha ka muid saateid ja noh, raadioteatrit seal tehti täpselt samal ajal, kuuldemänge mäletan küll ja küll. Nii etsSee pult oli väga modernne võrreldes selle suure kolakaga, mille peal ta asus.

Aga Sa ju töötasid enne ka kirikuliinis. Selles mõttes, et kogu see kiriku infotöö ja see oli juba tuttav Sulle.

Ta oli mulle tuttav mitte väga pikka aega. Selles mõttes on Tiit Salumäe, kes on minust tunduvalt vanem ja kogenum – tema kogemused hoopis pikemaajalised. Aga ma sain selle intensiivsust tunda ja ma sain... ma hakkasin mõistma seda, kuidas info luterlikus kirikus üldse liigub tänu info liikumise protsessile ajal, kui oma olin peapiiskop emeritus Kuuno Pajula sekretär. Sest siis pidin mina suhtlema... minu ülesandeks oli suhelda meediaga ja anda neile seda informatsiooni, mida me pidasime vajalikuks, vastata küsimustele, teha pressiteateid – see kõik puudutas seda.

See oli siis enne, kui sa tulid raadiosse tööle? Või umbes samal ajal?

Ei olnud enne. See oligi umbes samal ajal. Tglt ma arvan, et ma raadiosse tulingi tiba hiljem. Kui ma nüüd ei eksi, siis minu meenutused lähevad tagasi aastasse 1994, siis ma hakkasin nagu raadios täie rinnaga tööle. Võib-olla oli see varem, ma ei mäleta. Sest Kuuno Pajula sekretärina olin ma 93. aastani, siis kui toimusid valimised ja siis kui valiti uueks peapiiskopiks Jaan Kiivit. Ja siis ma läksin teenima Tallinna Kaarli kogudust diakonina ja samal ajal hakkasin ka raadios, jah, nii ongi. 94.

Sinu ajal Kirikuelu saated tundub, et muutusid. Kunagi enne Sind vist püüti, Ilona vähemasti räägib, et püüti uudiseid väga otsida ja leida, et mis kirikus toimub ja infot nagu ei olnud üldse. Sinu ajal vist

see suund natuke muutus, et ei olnud enam niiväga uudiste saade.

Jah. Ma panin kohe ühte asja tähele. Vat see on küll kiriklik, kirikuelu kogemus, mida ma luterlikust kirikust sain, oli see, et ega informatsioon ei liikunud. Minu mitmed ponnistused saada vaimulikelt kui ka mõningatelt ilmikutelt informatsiooni selleks, et asetada kokku üks kirikuelu saade, luhtusid. Ja ime või ära ime – neid uudiseid sa kätte ei saanud. Siis ma sain väga kiiresti aru, et kiriklike uudiste jaoks peab olema kiriklik uudiste agentuur. Aga et see on väga-väga pikaajaline protsess ja kui see üldse tuleb, siis see tuleb kauges tulevikus ja see agentuur peab olema piisavalt rahakas selleks, et rahastada reporterite sõitu koha peale, sest vastasel juhul ei saa sa mitte mingisugust informatsiooni kätte. Tuleb minna koha peale ja siis võtta lipsust kinni. Sellest ma sain kohe aru ja ma muutsin selle saate põhimõtet, või noh Kirikuelu saate põhimõtet, mis pühapäeviti eetris oli ja mis ei olnud ju eriti pikk. Ma muutsin tema põhimõtet niimoodi, et ta võis olla kas keskendatud mingisuguse kultuurisündmusele – kiriklikele kultuurisündmusele – või oli ta pigem heas mõttes kateheetiline, õpetuslik ja avardas kõike seda, mida üks raadio tegema peab ühe uskliku inimese puhul – see on see, et ta ei jääks kitsalt ainult oma konfessiooni raudadesse kinni ja et ta näeks, mis toimub ka igal pool mujal. Ja seda ma tegin mõnuga.

Ja kust sa selleks materjali said? UI konspektid?

Ei, UI konspektid – naljakas – ma olen ühe korra kasutanud UI konspekte. Ainult

Ma vist seda saadet kuulsin.

Väga hea. Siis ei ole see mööda külgi maha jooksnud. UI konspekte ma kasutasin tõesti väga vähe. Aga ma lugesin uhkelt kiriklikku kirjandust, nii vene kui inglise kui saksa keeles. Ja noh, seda mis eesti keelde on tõlkimata, seda on lihtsalt niivõrd palju ja see on niivõrd rikkalik, et juhtus ka seda, et kui ma... ma ei mäleta, millal see salvestuspäev oli, vist oli neljapäev, et kui ma kas teisipäeval või kolmapäeval mingisuguse ihukarvad püsti ajava raamatu läbi lugesin, siis ma tahtsin ilmtingimata oma kogemust teistega jagada ja siis ma kasutasin selleks Kirikuelu saadet.

Nii et Sa tõlkisid siis mingisuguseid valitud peatükke või võtsid kokku?

Sai tehtud nii ja naa. Jah, mõlemat. Aga loomulikult, kui mingisugune suurem sündmus toimus, siis ma püüdsin võtta kas asjaomaste käest intervjuu, mõnikord sain mõne inimese stuudiosse ka. Aga noh, ma ise ei ole ka selline uudistereporteri tüüpi inimene, et ma jooksin ringi ühelt pressikonverentsilt teisele pressikonverentsile. See oli nagu selline kuldne kesktee, mida ma püüdsin enda jaoks valida. Iga inimene on ju erinev.

Kuidas need palvused tol ajal käisid? Kas samamoodi, et oli nimekiri ees, ennekõike konfessioonid ja siis tasapisi tulid sinna nimed järgi või kuidas see oli?

See oli aastast aastasse erinev. Ma arvan, et sa oled seda ka ise kogenud, et mõnikord sa saad nimekirja, mis on vaata et täiuslik. Selge on see, et seal võivad nimed muutuda, sest inimestel on omad tegemised ja omad asjad teenida ja omad välissõidud või mida iganes. Ja inimesed on ka erinevad, kes on väga kohusetundlik, kes unustab kogemata ja kes lihtsalt ei viitsi, kuigi ta nimi on kirjas. Ja noh, seal tuli jälle leida selline meedium – kesktee, et mida ette võtta siis, kui keegi tulla ei saanud. Kui keegi teatase ette, siis tuli kähku reageerida, püüda leida samast konfessioonist. Selles mõttes olid mu käed vabad, et mul ei tulnud vahetada mitte eriti palju ühe või teise konfessiooni palvuste aega. Seda juhtus paar korda, paar-kolm korda, mitte rohkem. Et konfessioon jäi ikka samaks, et see, kui konfessioonile oli määratud see nädal Kirikute Nõukogu ja Tiit Salumäe poolt, siis see nädal ka sellele konfessioonile kuulus. Alati ei pruukinud olla see üks või teine vaimulik või ilmik, kelle just konfessioon on saatnud. Aga oli ka, nende aastate jooksul oli ka *force majeure*'e kõvasti, kui mitte kedagi kuskilt kätte ei saa. Ja siis ma lihtsalt seelks et eeter tühjaks ei jääks, toimetasin ise, valmistasin ise ette.

Milline on ideaalne hommikupalvus?

Väga hea küsimus. Ma arvan, et ma arvan, et ideaalne hommikupalvuse formaat – kui ma lähtun ainult formaadi tasemelt, on et see algaks sissejuhatava pühakirja lugemisega, sellele järgneks konfessiooni

esindajale ja tema isikupärale vastav mõttearendus ja et see lõpeks hästi lühikese palvega, mis jääks kõlama ja mis ei oleks pikk, nagu öeldakse - pikk vatramine, vaid mis oleks lühike ja konkreetne. Selles mõttes ma mäletan luterlaste seast vaimulikku, kes... ja kes ka praegu tegelikult käib palvusi pidamas – see on Villu Jürjo. Villu Jürjo rääkis alati peast. See tähendab seda, et tal oli midagi öelda. Ta oskas aega jagada, ka peast rääkides oskas ta aega jagada. Ta tundis ja tunnetas ära selle, millal lõpeb üks ja millal algab teine palvuse osa. Tema palvused olid kompleksed, korralikult läbimõeldud, lühikese Pühakirja sissejuhatusega, lühikese meditatsiooni või mõttega ja ilusa lühikese palvega. Ma arvan, et hommikupalvuse formaadi pikkus võiks olla viis minutit ja mitte rohkem.

Rohkem vist ei antagi. Pühapäeval antakse küll jah, kuni kümme.

Jah noh, pühapäeval kutsuti seda pühapäeva jutluseks. Hästi., hästi Ütleme siis, et pühapäeval on ka teine aja mõõt kui on äripäeval ja kui on teine ajamõõt, siis võib seda aega ka laiendada.

Ma mõtlen, et palvused on siin eetris ju avalik-õiguslikus raadios ja vikerraadios on see ju enamasti ju mittekristlik kuulaja. Mismoodi Sina nagu selle mõnes mõttes vastuolu lahendasid, et ühest küljest palvus kristlastele, mida iseenesest palvus ju on ja selle sisu ju taipab kõige paremini justnimelt ristiinimene, samas neid selles auditooriumis on ju jube vähe, enamasti ta läheb ikkagi nendele mittekristlastele. Milline see palvus sellises pingeväljas peaks olema?

Ma ei saanudki seda lahendust kätte. Sellepärast, et see palvus on sellisena nähtud avalik-õigusliku raadio ja Eesti Kirikute Nõukogu omavahelise lepinguga. Sellega on tegelikult paika pandud see, et milline ta peab olema, kui pikk ta peab olema ja mis kell ta peab olema. Ja kuna hommikupalvuse formaat on suhteliselt ka traditsiooni tõttu ka suhteliselt välja kujunenud, siis seda täiesti peapeale pöörata selleks, et tuua sisse üks või teine lisaväärtus mõnest muust valdkonnast hommikupalvuse juures ei olnud lihtsalt võimalik. Ja mina küll tunnetasin seda omal ajal, et seda hommikupalvust ei olegi võimalik sellisel moel ja selliste tingimuste juures teistmoodi teha. See oli täiesti selge. See on konfessioonide... Tegelikult see hommikupalvuse idee, mida Eeesti Kirikute Nõukogu välja pakkus tol ajal, oli täiesti üheselt määratletud – see oli Eesti Kirikut Nõukogusse kuuluvate konfessioonide liikmetele mõeldud hommikupalvuse aeg. See tähendab seda, et kui oli luterlaste aeg, siis see oli mõeldud luterlastele, sest neid oli Eesti kõige rohkem, ortodoksia aeg ortodoksia jaoks ja katoliiklaste aeg katoliiklastele jne. Ja seda mingil määral muuta ei oleks olnud võimalik.

Nii et see palvus on siis nagu suunatud vähemustele ehk see on ka avalik-õigusliku....

Jaa. See on avalik-õigusliku ringhäälingu üks ülesandeid ja ma saan aru, et see on ka praegu täpselt samamoodi. Ja see on põhjus, miks need asjad lähevad omavahel vastuollu. Üks on nn turunõudlus – ma kasutan majandustermineid – see tähendab seda nende inimeste vajadus, kes hommikuti Vikerraadiot kuulavad. Ja ma kaldun arvama, et noh... kui see hommikupalvus..., kui seda hommikupalvust nimetada teistmoodi ja anda talle tunduvalt vabam vorm, vabam formaat, siis Eesti Kirikute Nõukogu jaoks kaotab see hommikupalvus igasuguse atraktiivsuse. See on täiesti selge. See oleks küll samm Vikerraadio kuulajate poole, et seal võiks olla ühe, teise, kolmanda konfessiooni esindajaid, aga ka teiste religioonide esindajaid, kes on Eestis esindatud. Sel juhul avalik-õiguslik ringhääling täidaks oma ülesannet pakkuda avalik-õiguslikele vähemustele neid huvitavat ja neile vajalikku, vajalik olevat informatsiooni veelgi paremini. Aga kuna praegu see leping on tehtud ainult Eesti Kirikute Nõukoguga, siis kindlasti... ma ei usu, et lähiajal, juhul kui see leping samasugusena jätkub, ma ei usu, et lähiajal midagi muutub.

No Eesti olukord on ka vist teine, et neid teisi religioone on ka suhteliselt vähem või nad ei moodusta sellist suurt gruppi.

Jaa. See on nagu teiste religioonide probleem, et sel juhul peaks Eesti Raadio eraldi konfessioonide kaupa või siis religioonide kaupa läbirääkima eetriaaja suuruse ja ma ei tea mille kõige üle. Seda on nagu väga raske teha. See on tõesti nõnda, et kui mingisugustest Eesti religioonidest suurematest tekiks mingisugune neid ühendav katusorganisatsioon, siis oleks see hoopis teine tera. Sest sel juhul saaks seda asja organiseerida ja jagada aega. Ja sel juhul, ma arvan, et oleks tegelikult ka Eesti, oleks kindlasti Vikerraadio ja klassikaraadio kuulaja tunduvalt enam rahul alguses. Alguses – rõhutan.

Aga mingisugune ümarlaud vist isegi on olemas. Kunagi kutsuti kokku vähemasti mittekristlike

religioonide ümarlaud.

Nojah, ümarlaud ei ole juriidiline isik. Ümarlauaga ei saa sõlmida mitte ühtegi lepingut. Nii et see asi jääb nagu ära jah.

Koolitustest. Ma tean, et sa vist ise viisid ka siin läbi paar sellist õppepäeva.

Jah, viisin küll, aga ega see ei olnud väga populaarne. Selles mõttes, et nende paari õppepäeva jooksul, mida ma eri aastatel läbi viisin, olid siin ikka ühed ja samad inimesed. Ja kurioosum on selles, et need samad inimesed, kes siis koolitusele tulid – üks osa neist ei oleks seda õppepäeva vajanud, sest nende eetritunnetus, nende diktsioon, nende mõttesügavus ei vajanud mitte mingisugust koolitamist. Siis.. ja üks osa nendest, kes koolitusele tulid, teadsid isegi omaenese tarkusest, kuidas kõike tegema peab. Ja noh, kuna ma olin diakon, ega ma siis ei saanud ju ristiga õpetajaid käsutada, et mida nad nüüd tegema peavad. See oli väga kummaline, sest ma sain nagu tagasisidemeid ka, stiilis, et noh sa oled küll koolituspäeva teinud, aga ära õpeta, mis ma tegema pean. Oli ka selliseid mehi. Nii et ma ei tea, kui palju ühel või teisel vaimulikul nendest koolitustest kasu oli. Ma ei oska seda ütelda, ma ei ole vastukaja ka saanud. Aga mis puudutab koolitust ennast, siis tänuväärne on see, et kui ma hakkasin tegema telekas Kaheteistkümnendat tundi, siis enne seda sain ma kaks võimast... siis ma nägin, mida koolitus tähendab, siis ma sain kaks võimast koolitust Rootsi telestaaride koolitajalt Stig Törnrusilt (kirjapilt ???). See oli õppimine praktikas, higipull otsa eest. See oli meeletu tähelepanu kontsentratsioon ühte hetke. Ja loomulikult ma kasutasin seda raadio puhul täpselt samamoodi. Kuidas teksti esitada, mida võtta selliseks keskmiseks... millele keskenduda ühes või teises teksti lõigus, milliseid sõnu rõhutada, kuidas mängida intonatsiooniga niimoodi, et üks või teine sõna saab rõhu, aga samal ajal ei saa. Jne, jne. Kuni pisiastjadeni. Kõik need tekstid, mida me siis harjutasime kaamera eest, mikrofoni ees, kõik need tekstid hakiti komakohani lahti ja pandi pärast uuesti kokku tagasi ja siis vaadati tulemust. Nii et seda ma püüdsin teha. Aga ega neid koolitusi väga palju ei olnud jah.

Kuna sa olid toimetaja, siis põhimõtteliselt vastutasid sina ju ka hommikupalvuste sisu eest, siin raadiost vähemasti küll.

Jah, vastutasin.

Kui midagi läks viltu või oli midagi sellist, mis kasvõi töötajatele või kuulajale ei meeldinud, siis olid sina see, kes pähe sai.

Mina olin see inimene, kes pähe sai.

Kas sa sekkusid ka salvestuse ajal, kui sa juba aimasid, et nii – sellest tuleb jama.

Jaa, sekkusin. Selle põhjus oli väga lihtne. Tegelikult ma olin pandud suhteliselt raskesse sundseisu. Esiteks olin ma vaimulik, diakon, kes ei tohi praosti isandatele ja assessoritele ja ristiga pastoritele vastu hakata. Teisalt olin ma toimetaja, kes vastutas selle eest. Ja kolmandalt poolt oli see, et mulle olid antud teatud juhised Kirikute Nõukogu poolt, kuidas ma peaksin käituma ühes või teises situatsioonis. Aga ma nägin, et kogu see komplekt ei tööta. Vastasel juhul tuleb sellest kapsaliha, nagu ütles isa Rein Öunapuu. Ja täpselt ütles. Niipea, kui ma nägin, et kas jutt läheb heietuse peale, niipea, kui ma tabasin hommikupalvuse tegijas sellise ülejala laskmise või lõtvuse, niipea ma andsin sellest ka märku. Ja oli selliseid hommikupalvuse tegijaid, kellega tuli mitmeid ja mitmeid kordi võtta üks ja see sama hommik uuest jälle üles, jälle üles, jälle üles. Ja lõigata linti. Kääridega ja skotchiga. Ühe sõnaga – monteerida. See... jah, see oli päris karm, kui nüüd tagasi mõelda. Ja kui mõne esineja hommikupalvuse sisu oli sisutu, siis ma palusin neil see muuta sisukamaks, ütlesin seda neile otse. See, muuseas, kandis head vilja kui sa ütlesid otse. Sellepärast et nad ise said ka üsna tihti aru, et nad on teinud kas midagi kiirustades, jätnud midagi kahe silma vahele või teinud mingit mõttetut tööd.

Mis sa kutsusid ta siis tagasi hiljem või...?

Jah, ma olen ka tagasi kutsunud. Kirjuta ümber, tule tagasi. Ja seda ei juhtunud, see on muidugi väga drastiline, see on äärmuslik näide. Ja muidugi kõige äärmuslikum näide oli, kui ma võtsin vastu otsuse, et ma ei lase ühe konfessiooni esindaja hommikupalvusi, tervet nädalat hommikulavusi eetrisse.

Mis põhjusel siis?

See oli kohe pärast Estonia hukkumist. Ja see konfessiooni esindaja oma hommikupalvuses rääkis sellest, et see, et see laev põhja läks, on nende inimeste pattude süü, kes seal laeva peal olid ja kogu sellisest vaimust olid kantud see terve see nädal, hommikupalvuste nädal. Ma ei lubanud seda eetrisse. Ta sai küll valmis, ma ei mäleta mille pärast, võib-olla... kas ma olin... Jaa, pärast Estonia hukkumist peapiiskop Kiivit palus mul minna ja töötada Eesti Meremisjoni heaks hukkunite omastega põhjusel, et ma olin ülikoolis õppinud bioloogiat ja patoanatomia, patoloogia ei ole minust kaugel olnud... ja siis ma ei olnud ise nende toimetaja. Ja siis ma tulin raadiosse... minu meelest kas Terje Soots oli minu asemel. Ja siis ma kuulasin neid palvusi. Ja see oli kohutav ja siis ma keeldusin neid eetrisse laskmast, säilitasin need palvused ja helistasin konfessiooni kõrgemale vaimulikule, helistasin Tiit Salumäele ja ütlesin, et selle konfessiooni need palvused eetrisse ei lähe. Ja et kui on mingeid probleeme, et siis nad tulevad ja vaatavad. Ja nad tulid ja vaatasid ja kuulasid läbi. Ja nad avaldasid mulle tunnustust, et ma võtsin vastu just sellise otsuse.

Siis ikkagi need samas hommikupalvuste ja Kirikuelu saadete funktsioonid – mis rolli täidavad ususaated raadios? Ma enne ka natuke juba küsisin selle kohta. Aga ma üritan... mispärast ma uuesti küsin – ma üritan neid kuidagi moodi välja tuua, selles töös ka, küsida erinevate inimeste käest mingeid üldisi põhimõtteid, seisukohti.

Mis rolli nad peaksid täitma?

Näiteks, võib nii öelda siis.

Ma arvan, et hommikupalvus, juhul kui ta on kristlik ja jätkab sama rida, mis praegu, siis selle hommikupalvuse roll on võimalikult aidata kaasa inimese vaimuliku päeva alguseks ja selle vaimuliku päeva kestmiseks, anda lisaks muudele päeva rahmeldamistele inimesele vaimulik sõnum, mille najal... mida kasutades või mille üle rõõmustades saab ta oma päeva korralikult ja väärikalt õhtuni viia. See on hommikupalvuse, kristliku hommikupalvuse idee. Inimesed, kes kristlased ei ole ja kes seda hommikupalvust kuulavad, võivad seda hommikupalvust kuulata kui üldkultuurilist lähet. Ja ma ei oska selle kohta rohkem midagi öelda. Sest tegelikult selle hommikupalvuse sihtgrupp ei ole mitte kõik Vikerraadio kuulajad vaid selle hommikupalvuse sihtgrupp on erinevate konfessioonide kristlaste, kristlike konfessioonide liikmed. Sest vastasel juhul võiks ütelda, et avalik-õiguslik raadio tegeleb misjoniga, mida noh... mida ükski avalik-õiguslik ringhääling endale lubada ei saa. Kui need hommikupalvused oleksid multikonfessionaalsed, siis oleks situatsioon hoopis teistsugune. Sel juhul oleks hommikupalvuse formaat teine ja nende hommikupalvuste mõte oleks tutvustada ja viia inimest kurssi eri, Eestis olevate eri religioonide arvamuste, nägemuste ja õpetustega ühe või teise ühiskondliku nähtuse suhtes.

Alguses.

Ma arvan küll jah. Mis puudutab Kirikuelu saadet, siis ma olen jätkuvalt seda meelt, et kirikuelu saade võiks olla hea uudistesaaade, aga ta ei saa seda olema senikaua kui ei ole korralikku kiriklikku uudisteagentuuri. Ta võiks olla hea uudistesaaade, sest ta on lühike. Selle – kui pikk ta praegu ongi?

25. Aga kuna neid sillerdavaid klahve seal enam otsas ei ole, siis võib olla ka pikem natuke.

Ahahh. No igal juhul ta on intervjuusaateks, portreesaateks on ta lühike. Täiesti selge – selle aja jooksul ei ole võimalik välja joonistada kas ühte probleemi, ühte isiksust, minu arvates. Uudiste saateks oleks ta täpselt paras. Kiriklikke uudiseid mahuks sinna omajagu, kui oleks selle saate peal... kui see saade oleks eetris näiteks kaks korda nädalas. Uudistesaatena ta töötaks väga hästi, eriti veel kui kaks korda nädalas 25 minutit. Aga see eeldaks, et selle saate peal oleks puhtalt üks inimene, kes sellega tegeleks.

Veelparem meeskond, kes...

Eino meeskonda ei ole mõtet heietada. Et selle peal oleks üks inimene. Aga loomulikult ei ole avalik-õiguslikul raadiol ilmselt võimalusi maksta sellele inimesele korralikku palka pluss tema sõidukulud üle Eesti. See ei ole võimalik. Ja sel juhul, kui see ei ole võimalik, siis jääb see uudistesaaade nii või teisiti kas

Tallinna või Tartu keskseks, juhul kui on mõni hea korrespondent Tartus, kes saab võtta rep-maki ja minna teha mõni lõik. Näiteks. Niiet tegelikult see uudistesaatena jällegi ei haldaks kogu Eestit juhul, kui ei saa 100 % panna sinna üks inimene oma tööd.

Millise sellise lahenduse sa ise näeksid sellisele olukorrale?

Tead, ma ei näegi. Ütlen ausalt, ma ei näegi. Ja viimastel aegadel on mul selle üle tulnud suhteliselt vähe ka mõelda. Et ma ei pea ise selle asjaga tegelema. Ma kujutan ette, et kui mind tõstetaks selle asja sisse, siis ma peaksin välja siplama. Aga ma tõesti ei näe praegu – üks kord nädalas 25 minutit – mida selle ajaga teha. See on tõsine probleem minu arvates.

Kumba saadet, kumba sulle rohkem meeldis toimetada – Kirikuelu või hommikupalvusi.

Hommikupalvusi kahtlemata. Hommikupalvusi. Ja miks – sellepärast, et see tekitas huvi. See tekitas huvi nende konfessioonide, nende vaimulike suhtes, kes seda esindasid, milline on nende maailm või kui ma võtaksin nende aastate lõikes, siis käisid ju eri... mitmed vaimulikud käisid ju mitmeid kordi. Et milline on olnud nende areng või kas nad vaatavad mõningaid asju teiste nurkade alt või jätkavad samas vaimus või millised on nende uued mõtted või... see oli alati väga huvitav. Ja inimestega oli huvitav töötada, sest raadio on väga tundlik, õrn keskkond. Ja noh huvitav oli teha isegi seda kuigi mõnikord hambad ristis ja kiristades, huvitav oli ka pastoreid vormida kantslist raadio pehmesse raadio stuudiosse tulema, et nende hääle toon, et nende klišeelikkus kaoks ja et tegelikult tuleks välja nende hääle kaudu nende sisemised mõtted. Et hääle väljendaks täpselt seda, mida nad sees tunnevad. Mitte niimoodi, et nad sees tunnevad midagi kohutavalt õrna ja hella ja siis pasundavad selle pastori häälega, pastori intonatsiooniga maha. See oli kõige kihvtim.

Ma ei küsi Su käest selle Kirikuelu saate kohta, sellepärast, et ma ise toimetan seda ja niikuinii sa ei ütleks mulle otse välja, võib-olla isegi ütleksid, võib-olla sa ei ole ka kuulnud seda, ma ei tea.

Ma olen aeg-ajalt olen sattunud ka.

Aga ma küsiksin nende hommikupalvuste kohta, mis praegu eetris on – sinu tähelepanekud viimase kuu-kahe, poole aasta jooksul?

Nii ja naa. Põhimõtteliselt ma olen olnud kogu aeg seda meelt ja ma olen seda ka praegu kuulates neid hommikupalvusi, et hommikupalvuste puhul peaks iga konfessiooni esindama teatud hulk inimesi, kes... teatud hulk vaimulikke või siis ilmikuid, kes tunneksid ennast raadios hästi, keda ei peaks hakkama kohe ümber koolitama, mida nangun ei jõua teha, vaid kes tunneksid seda valdkonda ja kellel oleks ka midagi Eesti inimestele öelda, ma mõtlen mitte konfessiooni-keskselt vaid ka laiemalt. Nii et see sama arvamus jääb jösse ka tänaste hommikupalvuste puhul.

Lisa 10. Intervjuu. Kusta Reinsoo

Tallinn, 20. aprill 2001

Aga meie eesmärk, kui meie oma neid nende saadete tegemisel püstitasime, oli põhimõtteliselt see, et tutvustada meie kuulajatele ütleme Eesti kiriku elu kui sellist, kiriku elu, aga mitte Jumala Sõna. Need on kaks erinevat asja. Ja noh see toimus muidugi mitmet moodi, ega mul nüüd päris hästi... kui juttu tuleb, siis see on kõik kümne aastase kagusuel, sest pärast pole mõtet nendest asjadest enam rääkida põhimõtteliselt. Aga meil oli päris hea kontakt luteriusu konsistooriumiga Toompeal, seal härra Salumäe ja... Ja meil olid... oli niuke traditsioon, et saadetes me alati käsitlesime tingliku rubriigi all „kes kuhu”, tähendab noh tol ajal ega seda liikumist nii väga polnud, eriti niukste prominentsete inimeste nagu teadlaste ja kultuuritegelaste ja kirikutegelaste, eelkõige visiividid. Ja siis selle rubriigi all, kuna kirikutegelased tol ajal siiski suhteliselt palju reisisid võrreldes teiste kategooriatega, kuna kirik ülemaailmselt elas oma elu, Eesti Kirik teatavasti oli ju Euroopa Kiriku Nõukogude liige, Maailma Kiriku Liidu liige eksole ja need sümposiumid ja kongressid ja muud kokkusaamised olid ju regulaarsed ja erinevates maailma mannerdel eksole. Siin ma mäletan isegi Honolulu käis Hark omal ajal, kui ta oli Luteri kiriku päälük ja siis me nende inimeste, kõikide Eesti luteriusu kiriku juhtide visiite võimalikult püüdsime kajastada nende muljeid nendest kohtumistest ja põhimõtteliselt ikkagi nende käest välja pinnida, millise sõnumi nemad Eesti Kiriku kohta viisid nendele foorumitele, nagu Euroopa Kirikute Nõukogusse või Maailma Kirikute Liitu või... mitmel teistel puhkudel ju oli neid väljasõite. See oli üks eemärk. Ja teiseks – me kasutasime küllaltki palju ära, sest siin käis ikkagi väga palju prominentseid kirikutegelasid, siin ütleme Rootsi luteriusu kiriku peapiiskop käis siin korduvalt, Soome oma käis korduvalt, siin käis Ungari oma, siin käis Tšehhi oma – neid võib lugeda palju eksole. Ja siis nende inimeste ingtervjueerimisega me lihtsalt tahtsime saavutada seda, et nende kaudu, nende suu läbi, et mitte nüüd meie inimese – seda võis võtta isegi rohkem propagandana, aga nende inimeste suu läbi rääkida sellest, kuidas neil on sidemed eesti kirikuga, kuidas neil on kontaktid, kuidas nendel on mulje eesti kirikuelust tervikuna. See oli küllalt veenev. Ühe sõnaga põhimõtteliselt meie nagu eesmärk ja probleem oli selles, et tutvustada kiriku elu. Näiteks noh isegi meenutada... Toompeal ju töötas mingil moel vaimulik seminar, kus valmistati ette...jah, nüüd on natuke teistmoodi... kuidas meil valmistatakse ette kiriku kaadrit selle kaudu. Siis ju osa eestlasi õppis tol ajal veel Leningradi selles, kuidas ta nüüd oli – usuinstituut, või kuidas teda kutsuti. Seal siis nende inimeste suu läbi saime siis kuulajatele ka vestelda sel teemal, kuidas see elu käis. Ja rääkimata sellest, kui mingid kurvad sündmused olid kiriku elus, nagu siin üks või teine peapiiskop lahkus alates Tomingas, Hark ja Kiivit ja... Siis sel puhul me tegime alati mälestussaadet rääkides nende eluteest ja pikalt ja selle kaudu kiriku elust tervikuna. Põhiline oli see, kui lühidalt kokkuvõttes. Sest ma veelkord ütlen – me ei püstitand kunagi eesmärki ja me ei näinud ka mingit vajadust, et Jumala Sõna oma saadete kaudu levitada, nagu praegu mingi hommikupalvus raadios on jne, sest see ei oleks midagi andnud.

Kas oleks lubatudki üldse?

No vaevalt, et seda oleks ka lubatud. Üldiselt selle lubatavuse kohta, ma vist telefoni teel paar sõna ütlesin, meie olime küllalt erinevas olukorras tänu igasuguste juhuste kokku sattumisele. Esiteks see, et meie olime küll Eesti Raadio, aga see oli välissaadete peatoimetuse ja see välissaadete peatoimetuse oma administratiivselt ei allunud mitte Eesti Raadio juhile, nagu ütleme pikka aega oli... (???kessee?) ja hiljem sealt rida käis neid läbi..., vaid meie olime täiesti nagu eraldi üksus, kes noh... keda nagu protežeeks oli tele-raadio komitee aseesimees tol ajal Jürjo (???), aga tema ei olnud ei televisiooni peal ega raadio peal, ta oli lihtsalt üks siuke vahepealne. Ja selle võrra tähendab raadio juht, eriti ... (nimi???) põhimõtteliselt üldse ei tahtnud teada saada, millega me tegelesime eksole. Ja Jürjo oli küllalt selline omaette, ma ütleks vahva ja ladna mees – tema ei süüvinud eriti nendesse sisulistesse probleemidesse, milles me olime. Kuna seal oli otseside mingil määral Moskvaga, Moskva välisraadioga eksole, aga Moskva meie keelstest midagi aru esiteks ei saanud ja kui ta küsis, mida me eetrisse andsime, me saatsime Moskvasse teleksi, mida me pidasime vajalikuks sinna kirjutada, ega see ei vastanud sellele, mis tegelikult eetrisse läks. Nii et selles mõttes meil nagu otsest sellist, tähendab need 20 aastat, mis mina selle koha peal seal töötasin, ma ei mäleta kordagi, et oleks meile kusagilt konkreetselt otsest mingisugust etteheidet tehtud ühe või teise saate osa või ühe või teise sellise asja kohta. Seda ei olnud. Kaasaarvatud ka mitte KGB nagu praegu tahetakse seda niiväga rõhutada. KGBga olid meil teistsugused sidemed selles mõttes, et kuna välissaadete peatoimetuse, kaasaarvatud minu isiksuses, oli ühtlasi ka peale välissaadete tegemise, eetrisse andmise, oli ühtlasi ka

kogu televisiooni- ja raadiokomitee välissidemed – ühe sõnaga välisajakirjanike vastuvõtmine siin. Eestis noh, tulid ju... eriti need televisioonigrupid, kes tulid tulid üle maailma igalt poolt ja selle kaudu olid keerulisemad probleemid, aga see on teine teema eksole. See on teine teema. Lühidalt kokkuvõttes....

Aga mingit tsensuuri ei olnud? Et peaks kirjutama käsikirjad saadetest ja need läbi vaadataks, nii nagu muidu toimus?

Tähendab, sellist asja meil ei olnud. Põhimõtteliselt me nagu toimetuses kuulasime enne eetrisse minekut ikkagi enam-vähem intervjuud, originaalsaadet, seal me kuulasime ikka kollektiivselt üle, mitte sellepärast, et seal mingit tsensuuri, vaid lihtsalt üks parandas ühte, teine teist, ühe sõnagavtoimetus tuli kokku, kuulasime selle saate nagu üle. Aga mingisugust sõna-sõnalist teksti meie käest keegi kunagi nõudnud ei ole. Aga muidugi arhiivi sai eriti algusaastatel ikkagi päris palju seda tekstilist materjali ka antud, mis meil olid. Hiljem seda enam ei tehtud, hiljem olid ainult mingisugused kokkuvõtted. Aga siis tekstiline materjal, jah, läks. Aga no näiteks eestikeelsetest saadetest seal ei saanud ka tekstilist materjali, kuna seal ei nõutud mingisugust teksti. Täheandab, see oli põhiliselt mikrofonitöö. Ja seal mingisugust mahavõtmist ei lindi pealt ega kusagilt mujalt, paberit peal, ei toimunud. Aga iseasi muidugi seal rootsikeelsed saadet, soomekeelsed saadet, seal diktor pidi kasutama põhimõtteliselt ju paljul juhul teksti, siis oli ka tekst läks, ütlemis uudiste tekst, kommentaaride tekst. Aga kui oli elav intervjuu, siis seda teksti polnud, siis seal oli ainult lühikokkuvõtte, millest see jutt oli. Ah soo, ja siis meil olid küllalt populaarsed olid nn kirjakaasti saadet, kus me vastasime kuulajate mitmesugustele küsimustele. Eriti agarad olid muidugi küsima soomlased, sest Soomes meie levi oli korralik, aga Rootsis oli levi oli nii nagu ta juba oli – lühilaine Rootsi õieti ei kuulnud, keskline saatja oli niivõrd nigel lõpuks see Laitse oma, see ka juba väga halvasti oli kuulda. Nii et seal olid juba teised tehnilised probleemid. Aga soomlased kirjutasid meile ikka väga kõvasti ja tihtipeale oli küsimus ka ühest või teisest kirikuelu vallast ja siis sellega sai siis pühapäevastes kirjakaasti saadetes nendele vastatud. Ja need olid hästi populaarsed saadet, need pühapäevased saadet. Ja meil oli ikka reaalne kuulajaskond, sest noh pärast seda, kui mina sinna... ma olin enne sõprusühingus, mul oli natuke enne neid kontakte ka juba olemas ja siis me ju tegime näiteks Helsingis kaks korda kohtumise oma raadio kuulajatega Soomes, seda pole ju ükski teine raadio toleaeegses Nõukogude Liidus teinud. Ja seal olid reaalsed inimesed, saal oli rahvast täis. Me saatsime siit kutsed nendele teades ju nende aadresse, nad ju kirjutasid meile. Seal oli reaalne kuulajaskond taga.

Kas need saatekavad ka avaldati Raadiolehes või ei?

Saatekavasid Raadiolehe ei avaldatud, ainult olid kellaajad, tähendab mis kell soomekeelne saade, mis kell rootsikeelne saade, mis kell esperantokeelne jne.

Kas sellepärast, et need ei olnud mõeldud eestlastele?

Põhimõtteliselt sellepärast jah. Sest kuna nad... eesti aegades polnud mõtet seda avaldada. Aga seal olid... saatekavas oli niimoodi, et saadet soome keeles, saadet rootsi keeles. Aga lahti šifreeritult – seda loomulikult ei olnud.

Aga kas on ka teada, kui palju eestlased kuulasid neid?

Seda uurimust kahjuks ei ole tehtud, aga me teame et kuulasid, sest telefoni teel... paljud tol ajal kasutasid eriti soomekeelseid saateid soome keele õppimiseks, selles mõttes, et meie keel oli tsipa teistsugune, kui Soome raadiost seda kuulata oli, sellepärast, et esiteks sõnavara juba oli väiksem, kui põhirahvuse raadiol on ja diktorite suu läbi tuli paremini välja. Seda kuulasid välja paljud. Aga mitte ka ainult sellepärast, sest noh meie keelepruuk oli natuke teistsugune, kui tol ajal see kantseliitlik keel Eesti Raadios ikkagi läbi löi kahjuks. Meie näiteks selliseid termineid nagu mingi sotsialistlik võistlus ja ma ei tea, mis veel, selliseid termineid me ei kasutanud oma saadetes. Me rääkisime täiesti inimlikus keeles. Ja meil nt vana aasta saadet olid pikemad, poolteist tundi eestikeelsed ja õnnitlused igal pool ja inimesed kuulasid neid ja... Näiteks jõulude ajal oli muidugi probleem, sest jõulu kirikusaadet teha ei olnud nagu mõtet ja vaevalt, et see oleks ka võimalik olnud, aga me siis kasutasime näieks ära, et kuna sel ajal sattus parajasti alati Lydia Koidula sünniaastapäev, siis me Lydia Koidula loominguga kaudu püüdsime luua jõulumeeleolu kuulajatele ja see ärgitas Eesti kuulajaid ju väga edukalt. Aga no muidugi omal ajal siin Georg Ots ja... laulsid siin ainult soomekeelseid laule sellepärast sisse, et meie saadet saaksid neid soomlastele välja mängida ja Saaremaa

valss ikkagi läks meie saadete kaudu ju soomlastele kõigepealt kuulsaks.

Aga see on ikkagi nii hämmastav, et Nõukogude võim ei sekkunud selsse, et kirikust räägiti.

Minu arvates nendel ei olnud mingit põhjust sekkuda sellepärast, et ega siis kirik ei olnud ju keelatud. Eksole. Kirik oli riigist lahutuatud. Ja muidugi ühele meeldis kirik rohkem, teisele vähem. See on nüüd selge. Aga see, et me rääkisime meie kiriku elust ja et meil toimub kiriku elu ja et meil on kontakte teiste kirikutega üle maailma, see oli ju minu arvates ikkagi kasuks, sellepärast, et see näitas, et meil pole mingit türanniat ja et meil on ikkagi selles mõttes demokraatia, et kirik elab. Ja see oli kasulik nendele kuulutada. Eksole. Niiet siin ma ei näind mingit sellist....

Nii et pigem Nõukogude võimule oli kasulik näidata, et siin käib ka demokraatia?

Aga loomulikult! Aga loomulikult! See oleks narr olnud ütelda, et meil inimesed ei käi kirikus.

Aga siis mina vaatan just seda Eesti Raadio poolt ka, et mis nagu eestlastele suunatud saated olid esimeses programmis ja seal on pigem ateistliku propaganda saated.

See on muidugi täiesti õige, kuna valdav ideoloogia oli ateism. See on ju selge. Ja kirikut loetu ju ikka tagurlikuks.

Loengud olid, näiteks kella kümneste jumalateenistuste asemele tulid loengud.

Siin oli jah, ma tean omal ajal Kulno Vilmsaare (???) tegi neid ja ma ei teagi, kes need siin veel tegid riigiraadios. See oli muidugi õige. Ega otseselt kiriku elu nagu meie tegime, seda no ma nagu ei mäleta ka et oleks olnud. Üks oli nagu riigiraadio ja kuna kirik oli riigist lahus, siis oli jah... Aga meil oli natuke teine olukord.

Ma mõned saated leidsin ka arhiivist. Näiteks Turu linna pastor Hubert Rosenstein külas sünnimaal – juttu inimeste vahelistest suhetest, usust ja rahust. Rahu teema, mulle tundus, et käis sealt läbi.

No rahu teema käis palju läbi, sellepärast et tol ajal meie kirik alati... Hark ja Toomingas ja need käisid siin ringi, rääkimata siis Aleksius II, kellega ma olen ka korduvalt kohtunud kui ta siin Tallinnas veel resideeris. Ja rahu teema oli niuke üldinimlik ja selle rahu sõnumi kandmisega kirik nagu õigustas oma tegevust teisest küljest nagu võimude ees.

Rahu ja maade vahelised suhted.

Just kontaktid, kirikute vahelised kontaktid. Siis näiteks Salo esines meil ju tol ajal, kui ta veel Itaalias elas ja meie lainete peal ei tekitanud mingit pahandust. Vastupidi, kui ta Kirjanike Liidu aastakoosolekul esines, siis tekitas see suurt furoori, aga meil ei pannud seda keegi tähele, et ta meie mikrofone ees esines.

Kas neid saateid võib olla ka veel kuskil mujal, kui seal suures arhiivis?

Ma isegi ei tea seda süsteemi täpselt. Meil majas oli arhivaar ja korra aastas meie andsime oma kaustikud ja värgid kõik selle arhivaari kätte, aga kui kaua neid seal säilitati... ja ma arvan, et osa peaks olema kindlasti ka suures arhiivis. Aga no muidugi neid inimesi enam raadios ei ole, kes tol ajal nende asjadega tegelesid. Aga jah, me andsime soome- ja rootsikeelseid saateid alguses päris korralikult. Hiljem muidugi inglise- ja saksakeelsed saated - need tulid natuke hiljem ja esperantokeelsed - sealt on arhiivi suhteliselt vähem antud. Aga soome omasid – need olid ka kõige vanemad – sealt läks arhiivi muidugi palju. Aga eesti omad läksid jah... põhimõtteliselt läks ainult annotatsioon, tiitelleht praktiliselt, seal olid teemad, et tänases saates on juttu sellest, sellest, sellest. Tekste nagu ei leia sealt. Aga soome keeles võib leida ka tekstid.

Kas kujunesid ka kindlad inimesed, kes võtsid kiriku teemasid enda peale?

Ei, ma seda nagu eriti ei ütleks. Jah, eesti keeles võib-olla isegi tegeles rohkem härra Uno Repner (???) vana ka ülikooli ja meme rahvatantsu ansambli kasvandik. Tema oli päris heas sidemetes konsistooriumiga

ja siis sealt sai alati kokku lepitud esinemised ja intervjuude ajad ja värgid ja... Aga ma pean ütlema, et ma küll ei mäleta kordagi, et keegi usutegelastest oleks ära ütelnud meile esinemisest, mina seda omal ajal külle ei mäleta. Sest nad olid ka huvitatud, et pääseda mingil moel avalikkuse ette, kuna teised võimalused olid küllalt pisikesed.

Põhilised kontaktid siis olid luteri kirikuga?

Põhilised kontaktid olid luteri kirikuga jah. No see on ikka loogiline, sest tegime ju eesti keeles väliseestlaste tarbeks. Ma mäletan siin 80ndate teisel poolel kusagil oli üks mingisugune hästi suur üritus Eestimaal, hästi suur...

Billy Graham äkki, kas tema külastas...

Tema käis niikuinii, aga... aga siin oli üks, ta ei olnud Euroopa Kirikute Nõukogu päris, aga ta oli üks mingisugune suur rahvusvaheline kirikute mingisugune sündmus, ma ei suuda enam meenutada. Ma tean, et seda valmistati kaua ette ja seda me kajastasime siis pidevalt, nii seda ettevalmistust kui seda käiku. Ja seal ju võtsid osa siis ka teised usud. Ma ei mäleta misasi see siin oli, see oli kohe hästi suur üritus oli siin.

Panin tähele, et arhiivis oli ka peapiiskoppide sünnipäevadel intervjuud.

Jah, seda sai ikka tehtud, kui juubelid olid ümmargused, siis seda sai ikka tehtud.

Ja üks huvitav lugu, mis ma olen endale ka avastanud arhiivist, on Harri Mõtsniku kohta, kes tahab lunastada oma süü. See oli kellestki tegelasest, kes oli kinnipandud. Ta oli kirikuõpetaja ja siis ta oli kirjutanud midagi riigivastast.

Jajaa, see... Tähendab... Mõtsküla... ah see oli Mõtsnik... see oli vist varematal aegadel veel. Mis aastal see umbes võis olla?

See oli 87.

Siis see oli ikka minu ajal. Ma ei suuda seda praegu meenutada.

Ja siis ta kirjutas armuandmispalve Ülemnõukogule, mis siis rahuldati. Praegu ta peaks olema veel Rootsisis kuskil kirikuõpetaja.

Seda lugu ei mäleta küll. Ega ma ei pruugi kõike mäletada, sest toimetud oli küllalt suur ja saadete maht oli küllalt suur ja...

Kui palju neid inimesi oli?

Meil hiilgeaegadel oli ikka seal kusagil kokku kõikide keeltega... kui meil olid siis ju veel soome, rootsi, inglise, saksa, esperanto – seal oli kokku kusagil ikka üks 35 inimest või niimoodi küll. See oli ikka päris suur armee omal ajal, praeguste raadiojaamadega võrreldes.

Ja saateag – kui palju seda oli päevas?

Teda oli päevas ütleme niimoodi, kui niimoodi hiilgeajal võtta, siis oli niimoodi, et soome oli hommiku oli kolmveerandtundi argipäevadel ja õhtul oli pool tundi, see oli siis juba tund-veerand. Siis oli... no iga päev ei olnud... no üle selle oli siis veel kas üle päeva saksa keel või inglise keel, see oli pool tundi, see oli siis tund-kolmveerand. Siis oli rootsi keel oli iga päev veel kolmveerand, see on kaks tundi viisteist. No umbes kusagil kaks ja pool tundi, kui nii täielikus mahus olime. Siis hakkas riburada mööda neid vähendama kuna rahad ei pidand enam vastu ja lõpuks likvideeriti kõik ära.

Millal see likvideerimine oli?

Millal see viimased likvideeriti, see on alles kusagil... No inglisekeelsed praegu mingil moel natuke on veel

jäänud seal selles 103,5 ultralühilaine peal, noh see ultralühilaine – Tallinn kuuleb ja välismaa ei kuule, aga ta sellepärast antakse eetrisse, et välismaa saatkonnad saavad siit mingit inglisekeelset infot Eesti Raadiost kätte ja siis ta nüüd läheb ka internetti. Aga teda hakati järjest koondama. Kõigepealt koondati ära rootsikeelsed saated, siis saksakeelsed saated, siis soomekeelsed saated ja noh intliskeel siis natuke jäi ja praegu... ma ei ole kuulnudki enam hulgal ajal. Hakati siin pihta, rootsi saated – see võis olla umbes aastast 95, kui rootsi saated... ühe sõnaga kui hakati otsi kokku tõmbama.

Ja teie olite peatoimetaja...?

Mina olin peatoimetaja alates aastast 77. Noh vahepeal, kui Anu Põld tuli Soomest tagasi ja kui Sookruusil siin olid raadios rasked päevad, siis vahepeal tulid nemad nagu peatoimetajaks ja mina olin asetäitja, aga sisulist tööd tegin mina siin. Nii et ma olin sisuliselt 77 aasta maikuust kuni siis üheksakümne... mis ma nüüd ära olen olnud siis... kolm aastat... 97 aasta suveni. Nii et praktiliselt 20 aastat. Aga nojah, meil oli selles mõttes, nagu ma rääkisin, natuke omapärane situatsioon ja teiseks Moskva välissaadetega oli nagu otsene kontakt meil selles mõttes, et sealt saadeti meile igasugust pahna, nii posti teel kui... tol ajal faksi veel polnud, oli siis nagu teletaip, sellega siis saadeti seal igasuguseid kommentaare. Mõned uudised olid sealt ja tehnikauudised ja teadusuudised, need olid seal mõnes kohas päris asjalikud, neid sai mõnikord ikka kasutada. Aga kommentaare ja neid seal me suurt ei kasutanud, need me tegime kõik ise, see oli niuke suhteline asi. Aga see mõnes suhtes päästis jälle meid luubi alt, et teati, et meil on kontakt Moskva raadioga, et siis peaks asjad olema kõik okei, et pole mingit kahtlust, et seal midagi viltu on.

Nii et välissaated olid ikkagi, võiks öelda, et omaette vaba raadiojaam?

Täiest vaba raadiojaam. Tol ajal. Absoluutselt. Ükskord ma mäletan, 78. või -9. aastal kuulati ära nn Keskkomitee sekretariaadis mingi aruanne, see oli ka rohkem formaalne, minegid etteheiteid seal suurt ei tehtud. Seal umbes oli nii, et Szolnoki ja Sverini sõpruse teemat käsitletakse vähe. Ma ütlesin, et aga miks me peame seda oma väliskuulajatele seletama, mis Szolnoki ja Sveriniga toimub, kõigile teada ju. Nii et noh niuksel tasemel umbes. Aga noh, kes seal olid – partei keskkomitee, noh, ministrite nõukogu ju raadio-televisiooniga ei tegelenud, tegeles partei keskkomitee propaganda osakond. Propaganda osakond jälle välissaadetega ei tegelenud, kuna oli ... hiljem oli partei keskkomitees oma välissidemete osakond. Aga need olid ka seal niuksed kutid, kes seal midagi... löid käega, polnd nende asi, mis seal tehti. Ja noh, komitee juhtkond oli tol ajal... kui mina läksin, härra Penu oli esimees. Noh, Penu oli ka väga suure tolerantsiga ja ma ütlesin, normaalne inimene. Hiljem hakkasid tulema seal partei staažiga poisid seal, alates Nõlvakust (???) ja kes seal kõik läbi käisid ja seal oli.... Aga selle suure raadioga oli alati nii palju probleeme, kellele ei meeldinud saksofon ja kellele ei meeldinud muu asi ja ei olnud aega ja võimalust meie asjadesse eriti pühenduda. Aga ma kujutan ette, meie eelkäijad on rääkinud, et ilmselt seal kusagil varasematel aastatel... ma kujutan ette seal kusagil 50ndatel – soome saated alustasid 47. aastal – et siis ilmselt neid torkijaid ja jälgijaid oli ilmselt kuigivõrra rohkem.

Ma just mõtlesingi küsida, et kas neid religiooni teemasid või kiriku elu teemasid oli ka enne seda, kui teie olite peatoimetaja?

Küllap oli kindlasti, ma olen kindel selles, et oli, aga ma ei oska selle kohta... ma ei ole seda uurinud ja ma ei ole seda küsinud ka. Aga üks mingil moel kindlasti oli. Aga ma muidugi eeldan, et see hiljem võib-olla natuke... võib-olla läks natuke vabamaks. No ilmselt kontaktid süvenesid ikkagi rohkem hiljem, sest ega siin 50ndatel aastatel – ma kahtlen, et need kontaktid olid samavõrra, kui siin 70ndate aastate keskel. Ega siis ikkagi Nikita ajal hakkasid need kontaktid üldiselt tulema, üks siis oli ka kirikuinimeste kontaktidega... varasemal ajal loomulikult neid ju ei olnud ja vaevalt, et siis sealt ka midagi nii väga rääkida oli, meie saadete seisukohalt.

Nojaa, aga see, et kiriku elust oli rääkida, annab tunnistust, et kirik oli aktiivne.

Eino, aga miks ei olnud rääkida. Rääkida oli kogu aeg. Inimene käis kusagil konverentsil, rääkis oma muljeid sellest, rääkis, kuidas eesti kirik seal välja paistis. Siin isegi härra ... (???) olid kontaktid ja räägiti sellest, kuidas Eesti luterlik kirik nii siin kui Rootsis mingit kontakti otsivad ja teevad ühist tööd, nagu öeldakse, rahu nimel. Ikka oli ju kogu aeg siin ikka ju...

Vello Salo oli ju Vatikanis?

Vello Salo oli Vatikanis, jah, aga ta käis ju siin Eestis väga tihti.

Aga kas Vatikaniga ka mingisuguseid sidemeid oli lisaks Vello Salole?

Ei, meil isiklikult küll ei olnud midagi.

Kas Vello Salo mingit kaastööd ka tegi, või ta oli ainult intervjueeritav?

Ei, ta muud meil ei teinud midagi tol ajal. Ainult teda kui külalist sai intervjueeritud.

Kui palju seda..., kui kaugele see levi ulatus? Soome oli, Rootsi oli?

Ta oli niimoodi, et Soome oli muidugi keskline alal ikka kaetud päris ilusti, nii et kesklinet sai Soomes ikka kuulata korralikult. Rootsit sai kesklinel kuulata põhimõtteliselt Lõuna-Rootsis, Stockholmis oli levi, muidugi, viletsam. Aga Rootsi mingil moel hakkas kuulama ka lühilainet, no aga lühilaine levi on nii nagu alati, ta ei ole kuigi stabiilne levi ja kvaliteet on ka nii nagu ta on. Ja meil oli mingisugune vana saatja, 50 kilovatine saatka, mis hiljem ehitati ümber 100 kilovatiseks saatjaks, lihtsalt siin näpuotsas, antenn oli nii nagu ta oli. See kuuldavus oli küllalt... Aga meil tuli vastukajasid, eriti kui hiljem hakkasid minema inglisekeelsed ja saksaakeelsed saated, tuli meil vastukajasid ka Ladina-Ameerikast, Austraaliast, Jaapanist, Ameerikast, igalt poolt. Need olid põhimõtteliselt need raadioamatöörid, kellel olid väga suure venitatud laineribaga lühilaine professionaalsed vastuvõtjad, ma ütlesin niimoodi. Ja nemad, kes olid... tol ajal me nimetasime TX eksle, ülemaailma levinud TX lühilaine kuuldavus. Me saatsime enda need vimplid, kes meie raadiosaateid olid kuulanud, saatsid meile raporteid. See on terve süsteem maailmas. Aga see polnud muidugi püsiv levi, see on selge. Aga hiljem eriti saksaakeelsed saated, kui tulid, siis Euroopast siit ikka tuli meile Taanist, noh Saksamaast rääkimata, Austriast ja siit igalt poolt. Ja näiteks, kui meil oli lühilaine saatja katkestus mingisugusel ajal, ma mäletan, Taanist tuli meile raport, et teie saatja sel ajal ei töötanud. Siis ma läksin sellega sideministeeriumi, nemad ei teadnud midagi, et meil saatja katkestus oli. Nii et taanlase kirja teel saime selle avastatud, et katkestus oli. Aga muidugi see ei olnud massiline. See on selge, sellepärast, et see nõuab omaette suurt pinget see lühilaine kuulamine, sest ta on ikkagi ju ebastabiilne side.

Aga mingid siis kindlad inimesed, kes olid huvitatud?

Paljud olid, jah, kindlad, kes kogusid erinevaid raadiojaamade vimpleid ja kleepsusid ja värke ja saatsid oma pildid, kus nad oli kuuldel, see tuba oli kõik linte täis ja oma raadio kõrvaklappidega ja noh niuksed fanatid olid. Need polnud muidugi nii igapäevase levi... Need olid fanaatikud. A neid fanaatikuid noorte inimeste hulgas oli suhteliselt palju. Need andsid välja oma ajakirju pidevalt, see TX, mis rootslased andsid – TX Aktuel – ja soomlased andsid ja neid TX ajakirju üle maailma levis. Ja nendes TXi ajakirjades olid ju kõik meie laine pikkused seal kirjas. Selles mõttes need levisid üle kogu maailma.

Põnev kuulda ja põnev teada. Noja kuskil siin 90ndatel tulid need saated juba riigiraadios.

Nojahh, see oli siis juba teistmoodi.

Kirikute Nõukogu hakkas juba tegutsema, tellima neid.

Kirikute Nõukogu ja pani paika neid juba esialgu kõik need asjad, kustkohalt on erinevatel pühadel raadio- ja televisiooni ülekanded, kes seda jumalateenistust läbi viib. Need pani Kirikute Nõukogu paika, millal siis vene kirikust ja millal katoliku kirikust. See oli omaette.... Aga ma ei ole endale nagu eesmärgiks seadnud seda nii eraldi nagu meenutada, sellepärast tuleb nii kaootiliselt. Teemasid oli nii palju ja see ei olnud minu jaoks mingi eriline küsimus, ta oli nagu tavaline ja sellepärast need muljed on ka küllalt katkendlikud.

Aga iseenesest see on ju väga hea, kui see on normaalne elu osa, miks ei peakski olema.

Tol ajal ma ei näinud selles mingit teistsugust lähenemist, kui mingi teise teema juurde. See oli igapäevane elu ja seda mingil määral sai ikka kajastatud. Meie põhimõte oli võimalikult see, et võimalikult objektiivselt

püüda rääkida, mis siin toimub, sealhulgas ka kiriku elust., eksle. Jah, loomulikult ei saanud me hakata nõukogude korda sarjama, see oli iseasi. Me püüdsime läheneda sellistele teemadele, nagu kultuuriteemade rohkem, seesama krikuteema, need teemad, mis on siuksed üldinimlikud, mis väldivad räigete poliitiliste hinnangute andmist. Muidugi olid meil ka välispoliitilised kommentaarid, mida omal ajal on teinud ju meil pikka-pikka aega Vambola Põder, siis pikka aega tegi Gabriel ... (???) , siis tegi omal ajal veel suur professionaal Albert Käär (???) – kõik nad on mingil moel tegelenud meie saatetega sealhulgas.

Niiet ateistlikust propagandast ei saa rääkida?

Ei, see ei olnud meie eesmärk ja seda me ei teinud, sest et mis mõttet, et me hakkame rootsi või väliseestlasi teise usku pöörama, sellel polnud nagu tähtsust. Meie eesmärk oli ikkagi seletada, mis Eestimaal toimub.

No aga teisipidi – see, et ateistlikku propagandat tehakse, see on ka omaette asi. Aga see juba on kohati sinna nõukogude korra vastu, kui sa seda hakkad arvustama.

No seda eesmärki meil lihtsalt ei olnud, sellel ei olnud nagu mõtet. Sest üks oli ikka meie inimene, kes siin elab ja teine elab hoopis teises maailmas eksle. Sellega me pidime alati rangelt arvestama, kas ta mõistab neid termineid, kas ta mõistab seda keelt, milles me räägime eksle. Sest noh, päevauudiste keel oli mõnikord selline, et sündmusest ei saanud inimene, ke spole meie ajakirjandust ja siin aastaid käinud, see jäi talle võõraks ja ta ei saanud sellest aru. Nii et selles mõttes me püüdsime lahti mõtestada, mis oletatavasti meie arvates pidi nendele inimestele olema arusaadav.

Lisa 11. E-kiri. Anne Osvet

From: Anne Osvet
To: Meelis Süld
Subject: RE: ER ususaated
Date: Thu, 31 Mar 2005 15:55:44 +0300

Tere!

Sa mäletad õigesti, aga sellest on hirm palju aega möödas. Ma ei teinud seda saadet mitte väga pikalt, aga see ei olnud ka ühekordne üritus. Vast ehk pool aastat või nii. Terje Soots ja Reet Valing tegid siis seda kuidagi kahasse, ent neil oli palju muidki saateid/teemasid käsil ja nii nad palusid mul proovida. Siis oli küll saate formaat teistsugune. Kasutasin enamasti pikemaid varem salvestatud lõike. Teemaga EELK elust ja tegemistest olin nõ "sina" peal ka hiljem uudistes, sest sain mõned nüansid selgeks, mida ülejäänutel uudisterahavast polnud kas aega või tahtmist enesele selgeks teha. Mäletan hästi nüüd juba taandunud peapiiskopi toonaseid valimisi ja imekombel selgus ka ühtteist telgitagustest, et kes ja missugune poliitiline jõud seisis Jaan Kiiviti taga ja kuidas ainult üks hääl lõplikul hääletamisel kaalukaasi Kiiviti kasuks kallutas. Mulle isiklikult meeldis tookord hoopis rohkem Einar Soone, kelle poolt teati olevat ka suur osa vaimulikke endid, aga... läks nii nagu läks. Ega ma nii lambist oma mälu peale kuigi kindel olla saa, võib-olla raadio ajalugu räägib hoopis muud.

Anne

-----Original Message-----

From: Meelis Süld
Sent: 31. märts 2005. a. 14:57
Subject: ER ususaated

Tere Anne!

Kas ma mäletan õigesti, et tegid ka mingil ajal Eesti Raadios "Kirikuelu" saadet? Oli see mingi regulaarne asi või juhtus lihtsalt olema teema, mis kasvas uudistest välja? [---]

From: Anne Osvet
To: Meelis Süld
Subject: RE: ER ususaated
Date: Thu, 31 Mar 2005 16:48:11 +0300

ET miks? Ma täpselt ei teagi, olin vist sãrasilmne hakkaja, kes tahtis lisaks uudistele ka muid asju proovida. Sõnaga - mina olin valmis ja lihtsalt juhused langesid kokku. See oli peaaegu et esimene pääsuke, mille järel tuli juba Argipäev; Hommikukava, Päevasüda ja kõik muud asjad. Tuttavaid mul EELKis ei olnud, kiriku liige pole ma samuti, võis olla küll, et mingist uudistele tehtud intervjuust hakkas asi kerima. Tiit Salumäe tegi oma tööd tookord üsna aktiivselt, tema oli küll üks allikas. Mäletan ka, et käisin Toompeal ka Kunoa Pajulaga pikemat paarikümneminutilist intervjuud tegemas. Saate formaadi kohta jään väga täpse vastuse võlgu. Küllap vaheldusid salvestet lõigud mõne lühema uudisega kirikuelu teemadel ja nende väljaannetest. Hiljem juba jäin kiriku teemade juurde siis, kui läks hooga käima tants apostliku õigeusu kiriku ümber. Et kellele mida ja kui palju ja kes on õigusjärglased. See oli toona üsna huvitav kõhmlamine, millel paraku suur poliitiline tähendus. Istusin mitut puhku ka vene õigeusu kiriku koosseisust ja vene keele hea oskajana oli sellest päris kasu ka uudiste jaoks. Nii et nendel teemadel tegin mäletamist mööda päris mitu Argipäeva. Aga see oli kõik juba pärast Kirikuelu saate aega.

Anne

Lisa 12. E-kiri. Toomas Paul

From: Toomas Paul
To: Meelis Süld
Subject: Re: ususaated raadios
Date: Fri, 27 May 2005 10:10:17 +0300

Lubasin Teilt küsida e-posti vahendusel lisainfot raadio ususaadete ajaloo kohta. Olen nüüd vanu lehti lapanud ja säilinud dokumente uurinud ning näib, et olite varasemal ajal päris aktiivselt selle tööga seotud. Sellest tulenevalt ka mõned küsimused.

1. Ma oletan, et olite usuaadete taastamise alguses mitmel korral toimetaja kõrval nõuandeid jagamas, nt "Hingevalguse" piiblitekstide valimine, võib-olla ka palve kirjutamine jne. Milliste küsimustega tol ajal Teie poole pöörduiti, millised probleeme ette tuli - esimene toimetaja Toivo Aare ilmselt pidi hakkama käsitlema ju valdkonda, mis oli nii temale kui ka paljudele teistele suhteliselt võõras.
2. Olite stuudioküüline mitmetes saadetes juba enne seda, kui algasid regulaarsed ususaated koostöös Eesti Kirikute Nõukoguga. Mainida võiks "Stereopühapäeva", kus toimusid 1988. aasta lõpus pikad vestlusringid eri kirikute esindajatega, I programmis vältas pikka aega Ene Graubergi saade "Filosoofia ja kultuur". Mida mäletate sellest ajast? Kuivõrd oli saates "Filosoofia ja kultuur" juttu Euroopa kristlikust kultuuripärandist ja religioonist?
3. Stuudiojumalateenistuste projekt. Mida see endast kujutas? Kuivõrd erines see praegusest pühapäevasest kuni 10minutilisest palvusest?
4. Milline oli ja on ususaadete funktsioon avalik-õiguslikus raadios? Siinkohal võiks ilmselt eristada hommikupalvusi ja "Kirikuelu", aga ka teisi saateid, mis on meelde jäänud ja teemat kajastanud. Võimalik, et ususaated Eesti Raadios on täitnud läbi aegade erinevat ülesannet, nt taasiseseisvumise alguses ja praegu, mil töötavad ka spetsialiseerunud kristlikud kanalid.

Olen tänulik vastuste ja kommentaaride eest! Kui ma jätsin midagi küsimata, aga leiata, et see tasuks mainimist raadio ususaadete ajaloo käsitluses, siis märkige palun ka seda.

Ma ei mäleta täpselt, kumb oli alguses, kas tele või raadio, võib-olla siiski raadio. Tollal tehtu on meeles vaid väga katkeliselt, sest aeg oli ääretult äge ja põnev ning lõin kaasa kõikmõeldavates asjades. Võib-olla oli debüüt just üks "Stereopühapäev", mis oli otsesaade, kus olin esimese kirikuteglasena muude asjaliste hulgas kõrval. Rääkisime oma juttu – millest, ei mäleta – ning vastasime kuulajate küsimustele. Tollal oli see kole põnev, nii stuudiosviibijatele kui ka kuulajatele, sest midagi niisugust ei olnud enne glasnosti mõeldav. Kahtlen, kas 1988. aastal olid raadios mingid vestlusringid eri kirikute esindajatega, see tuli alles EKN ajal. Tollal oli rahva ja meedia jaoks Kirik ikkagi luteri kirik. Mitmesuguseid vaimulikke, eriti luteri ja õigeusu omi, näidati küll TV-s kaks-kolm korda nädalas lippe pühitsemas ja sambaid õnnistamas jms tegemas. Sisulist juttu ajama kutsusid ikkagi konkreetsed saate tegijad – olin mingis muinaseestlaste maailmavaadet käsitlevas saates koos Andra Veidemanniga, šveitsi doktorant Mart Raukas kutsus kahte filosoofia ja usu problemaatikat käsitlevasse minu ja Lembit Valdi (mäletan, et läksime omavahel nii hoogsalt arutlema/vaidlema, et teema ja Mart jäi üsna kõrvale). Kui kord juba meediasse satud, siis edasine tuleb iseenesest.

Meelde on erilisena jäänud 1988. aasta jõuluöö, kui lugesin vaheldumisi Viiu Härmiga Selma Lagerlöfi vagajutte (see oli ette salvestatud). Järgmisel päeval kuulsin paljudelt, kuidas nad ei olnud jõuluööl üldse maganud, oodates jõululaulude (seegi oli esimest korda ER-s) vahele meie tekste. Lugesin neid suure mõnuga, nagu olin oma tütardele aastaid lugenud õhtujutte (igal õhtul pool tundi).

Minu suurimaks saavutuseks raadios on kindlasti sari "Filosoofia ja kultuur", mis oli tunnine saade kord kuus, ja kuna tol ajal oli vaid üks eestikeelne kanal, siis väga soodsal ajal, kella kümne ja üheteistkümne vahel, kuulasid meid väga paljud valgekraed töö juures (veel aastaid hiljem olen mitmelt kuulnud, et nad teavad mind tollest saatest raadiohäälena). Sattusin sinna nõnda. Kui Katrin Seppel oli lindistanud neli "Raamatute Raamatu" saadet (algul oligi selline kava, et neid kokku tuli 33, kukkus lihtsalt välja), olin neis üksi kõnelemas, avastas tolleaegne ETV juht, et seal on kahtlasi ja riigile ohtlikke lõike (nt Eesti ja muistse Iisraeli saatuse kõrvutamise – mõlemad kahe koletise vahel). Katrin keeldus välja lõikamast ja lahenduseks oli ekspertii. Ekspertii (kuuldavasti ETV –s viimane selline) leidis, et glasnosti jaoks on kõik OK ning saated läksid eestrisse. Üks ekspertidest oli Ene Grauberg. Tema oli just alustanud "Filosoofia ja kultuuri" saadete ja antiigiga ühele poole saanud, aga kolmas käsi Einer Laigna oli tema jaoks liiga võimukas ja ta tahtis ta välja vahetada. Kuna olin ekspertii talle meelde jäänud, kutsus ta mu välja, kuulas põhjalikult üle ning palus siis keskaja saadetes teoloogi poolt valgustama. Aga kui keskaeg oli läbi, ei raatsinud Ene enam minust loobuda ning nõnda tegime kolmekesi – kolmas oli sinoloogia huvidega

Priit Kelder – neli-viis aastat saateid. Toimetaja oli algusest lõpuni Vivian Anni. Ega minul ja Priidul ei olnud vahel võimalik kuigi palju rääkida, Ene oli peamiselt ise, aga me saime mõne vaimukuse ikka vahele sokutada. “Euroopa kristlikust kultuuripärandist ja religioonist” oli neis saadetes paras jagu juttu, selleks ma olingi kampa võetud. Et olla uusaja filosoofide usku puudutavate seisukohtade suhtes tasemel, muretsesin endale väga õpetliku käsiraamatu “Religionskritik von der Aufklärung bis zur Gegenwart”. Tegemist ei olnud mingil juhul ususaatega, aga ilmselt just see populaarteaduslik hoiak pärast “teaduslikku marksismi”, millega meie maailma filosoofiat tutvustasime, tagas kuulajaskonna.

Toivo Aarega klappis koostöö. Et valdkond oli talle võõras, ei seganud – pigem aitas kaasa, tema oli meedia poolelt minu jaoks spetsialist, mina tema jaoks teoloogina. Üsna palju oli “Hingevalguse” algusajal lihtsalt Uue Testamendi tekstide ettelugemist äsja (1989) trükivalgust näinud minu ja Uku Masingu tõlkes. Tekstid valisin Toivo jaoks mina, samuti kirjutasin neile sobivad kolme-neljalauselised palved (need ei ole samad, mis “Sinu tahtmine sündigu” omad), ette luges Toomas Lõhmuste, kes tegi seda tõesti väga hästi. Toivo tegi minuga ka mitmeid muid saateid, näiteks olin Olümpia hotelli restoranis ta saates “Toivo Aare lõunad” – kaks tundi meestejuttu kõikvõimalikest asjadest.

Kui mõni aeg oli tehtud “Hingevalgust”, tuli Toivol – vist ka Tiit Salumäel, võib-olla algatusena just temal – mõtte pühapäeviti pakkuda midagi rohkemat, pooletunnist jumalateenistust. Mulle tehti ettepanek pidada esimesed kuus nädalat – esimesest adventist poolde jaanuari – nädalasisesed palvused ja välja töötada vastav jumalateenistuse kord. Tegin seda oma suutmise kohaselt (sain korra Saksamaal seminaris käia ning hankisin hulga spetsiaalkirjandust), koostades raadiole sobiva struktuuriga teenistuse korra. Koguduselaulud olid õnneks olemas (Ludmilla Tooni Saaremaa Poistekoori lauldud KLPR-i algusosa), sinna lisandusid siis minu lugemised ja palved ja jutlus. Tiimis olime kolmekesi – Toivo, mina ja Einar Kraut. Einar oli väga nõudlik – mingeid keelekomistusi ei tohtinud olla, kohe tuli stopp ja kordus. Mul oli viimсени kõik paberil kirjas ning harjutasin kodus valjusti lugedes. Ka maht pidi olema nii, et täpselt 29 minutit oleksid täis. Olime innuga äsja juures ja mu enda tunne oli (ja on), et tuli korralik. Siis sai minu aeg otsa... Peaksite Tiit Salumäelt küsima, miks pärast paari kuud jumalateenistused kaotati. Kardan, et sellist tööd ei saa teha külakorda, et järgnenud katsetajad lihtsalt ei vedanud välja (kuna saade oli mu enda jumalateenistuse ajal, ei saanud ma neid kuulata). Aga see ei tarvitse olla loomulikult õige, kindlasti on paremaid seletusi.

Minu jaoks igatahes olid stuudiojumalateenistused apogee. Järgnevatel aastatel, mil kirikusaateid toimetas diakon Jaan J. Leppik, mind enam ER ususaadetes ei vajatud. Uuesti kutsus mind välja alles Meelis Süld 2004. aastal.

Arvatavasti on mul kunagi tehtust mingeid kirjalikke või lindistatud jälgi, aga mu “arhiiv” on totaalses segaduses ja ma ei leia vahel isegi nädal tagasi tehtut üles, rääkimata EV noorusaegade omast. Ehk kunagi tuleb kultuurikihtide alt välja midagi. Praegu püüdsin vastata Teile võimalikult kohe, niigi pidite nädala ootama. Jääb vaid loota, et ei ole liiga hilja Teie töö jaoks. Kindlasti on mõndagi, millest peaks rääkima resp. võiks rääkida, aga panen praegu siia punkti.

Teie 4. küsimusele jään vastuse võlgu. Osalesin aktiivselt ju vaid tollel ajal, mil kõik kiriklik oli jõe põnev. Senini keelatust osa saamine, mis raadio ja TV vahendusel oli kuidagi ohutum ja mugavam kui ise kirikusse minnes, pealegi oli Toivo Aare väga valiv ega lasknud nõrku mehi etlema (EKN oma kvootidega ei saa seda loomulikult endale lubada). Olen Teiega nõus, et avalik-õiguslikus raadios on taolistel saadetes olnud erinev ülesanne. Milline see ülesanne on (või oli), seda peavad kõigepealt enda jaoks sõnastama need, kes saate tellivad. Või siis kontrolliks korraldama vastava sotsioloogilise küsitluse potentsiaalsete kuulajate seas.

Lisa 13. E-kiri. Maarja Lõhmus.

Date: Thu, 19 May 2005 11:37:42 +0300 (EEST)

From: Maarja Lohmus

To: Meelis Suld

Subject: 1980ndate l6pu kommentaar

minu kommentaar 1980ndate l6pu kohta:

Eesti Raadiot juhtis 1987 - 1989 Mart Siiman, kelle ajal tulid 1988.a. mitmed uuendused ja muutused. Osa programmimuutusi tuli raadiomaja seest toimetajate ettepanekul, teine osa aga valjast kellegi survele. Nii tuli yhel hommikul yllatusena, et vaja oleks ususaateid, hommikust hardushetke. Kui 6igesti maletan, tuli see ettepanek suisa EKP KKst. Kindlalt maletan seda, et ettepanek tekitas elevust, hammingut ja suurt naeru, sest see oli taiesti 'vastuolus' senise ametliku p6hiliiniga ning oli kindel mark Suurest Poordest, mille jarel variseb hulk seniseid kultusteemasid olematusesse (pean siin silmas naiteks Lembit Siimaste saadet 'Need aastad ei unune' pyhapaeviti, mis metamorfeerus vene revolutsiooni kangelaste kujutamisest metsavendade tutvustamiseks jnejne).

Kuna religiooniteema sissetoomine vajas tegijat, siis vaatas Mart Siiman laua ymber ringi, pilk jai peatuma Toivo Aarel ja lausus : Toivo, sina hakka nendega tegelema.

Ja jalle oli hommikukoosolek elevil, k6ik naersid.

See oli ajastu-murdumise-tajumise naer, ma arvan.

Lisa 14. E-kiri. Mare Pihlak

Date: Sat, 28 May 2005 00:04:13 +0300
From: Mare Pihlak
To: Meelis Süld
Subject: Re: Eesti Raadio ususaated

[---] Tartu stuudio oli ju koosseisult väike. (Mingil hetkel olin seal suisa ainuke naissoost raadioajakirjanik. Maarja õppis ju järgmisel kursusel ja Tiina Kaalep asus Tartu stuudios tööle veelgi hiljem) Aga see oli kuidagi nii seatud, et just mina sellest väikesest kollektiivist sattusin KE saatele kaastööd tegema. Esimese pakkumise tegi kindlasti Toivo Aare. Ma ei mäleta enam teemat ja situatsiooni, kuid eeldan et esimese pakkumisega kaasus ka teema. Edaspidi kulges asi paindlikult. Kui Tartu usuelus midagi toimus, oli sellest võimalik ka saates rääkida. Saadetes kaastööks tehtud helilõikudest kasvas edaspidi loogiliselt välja vajadusel ka KE saadete toimetamine Tartust.

Eks mistahes saatesarjade puhul käis koordineerimine eelkõige ikka Tallinna poolt. Ei saa öelda, et KE sarja puhul oleks see olnud kuidagi jäik või kivistunud. Kui ka mingi saadete toimetamise kalendaarne järjekord oligi välja töötatud, siis alati oli võimalus ka operatiivselt mingi uue, hetkel üles kerkinud teema väljapakumiseks. Minu mäletamist mööd sujus koostöö kõikide Tallinnapoolsete kolleegidega. Aga enda jaoks mäletan tollest perioodist hulganisti avastusi nii teemade kui eelkõige just inimeste näol, kellega religioossetel teemadel kõnelemine mind kokku viis.

Mäletan kuidas EEKBLiidu esimesel sõjajärgsel misjonikonverentsil, mida peeti "Vanemuises", intervjueerisin Toronto Eesti baptistikoguduse kauaaegset pastorit, heliloojat, interpreeti ja kirjanikku KALJO RAIDI. Alles hiljem, töötades juba kristlikus raadios, sain teada et tal on Eestimaal sugugi mitte vähemtuntud nimekaim, ustav Jumalariigi töötaja, kauaaegne Kohila baptisti koguduse pastor Kaljo Raid. Kahjuks jäi meie aeg võimalikeks kohtumisteks liiga lühikeseks, jõudsin Pereraadio päevil salvestada temaga vaid ühe pikema kõneluse, siis kutsuti Kaljo Raid igavikku. Toronto Kaljo Raidiga kohtusime hiljem mikrofonide ees veelgi. Kord järjekordsel Eesti külaskäigul võttis ta isegi eraldi aega selleks, et Pereraadios järjejutuna linti lugeda üks enda raamatutest.

ER hommikupalvused salvestati sel perioodil valdavat Tallinnas, kuid meeles on see, kui palvuste salvestamiseks tuli Tartu stuudiosse toonane TÜ külalisprofessor, preester Vello Salo. Ma ei suutnud mõista, kuidas ta oskas palvusteks ettenähtud minutitest suisa sekundite täpsusega kinni pidada. Imestasin seda ja küsisin. Sain teada, et minu ees seisis mees, kes esimese eestlasena tegi maakeelseid saateid Vatikani raadios! Hiljem sündis kõiges sellest ER-le ka pikem saade...

KE saadet toimetamisest arenes loogilise jätkuna välja võimalus kõnelda religioossetel teemadel ka ER pikemates, publitsistlikes saadetes. Nii kõnelesid erinevates saadetes kaasa EELK Tartu praost HARALD TAMMUR, EELK Tartu Maarja koguduse õpetaja OTTO TALLINN, UT õppejõud ja pastor PEETER ROOSIMAA, EKBLiidu president JOOSEP TAMMO ja mitmed teised. Mind ennast suunasid aga lõpuks need eelpoolnimetatud ja veel paljud kohtumised ning järgnevad vestlused kõige erinevamate usuinimestega lõpuks tööle kristlikku meediasse. [---]

1993. AASTA

RAADIOETÜÜS
Stuudiojumalateenistused kell 8.00
(alates 1.5.93 kell 8.15)

- 3.1. - EELK Tallinna Jaani koguduse õpetaja Toomas Paul.
- 10.1. - Seitsmenda Päeva Adventistide Haapsalu koguduse pastor Rein Käsk.
- 18.1. - EELK Tallinna Kaarli koguduse õpetaja Gustav Piir.
- 25.1. - 1. jaanuaril eetris olnud "Hingevalguse" kordus.
- 31.1. - EELK Tallinna Piiskopliku Toomkoguduse õpetaja Ivar-Jaak Salumäe.
- 7.2. - EKBL Elva koguduse pastor Toivo Pilli.
- 14.2. - Roomakatoliku kiriku Tallinna koguduse preester Rein Öunapuu
- 21.2. - EELK Tallinna Kaarli koguduse õpetaja, piiskop Einar Soone
- 28.2. - EELK Kärkla koguduse aseõpetaja Jaanus Jalakas
- 7.3. - Eesti Metodisti Kiriku superintendent Olav Pärnamets
- 14.3. - EOK Kuressaare Püha Nikolai Apostlik Õigeuskirikiku ülempreester Felix Kadarik
- 21.3. - EELK Lääne-Nigula koguduse õpetaja Leevi Reinaru
- 28.3. - Eesti Evangeelse Vennastekoguduse eestseisuse peavanem Osvald Reier
- 4.4. - EELK Urvaste koguduse õpetaja Villu Jürjo
- 11.4. - Pärnu Metodistikoguduse pastor Üllas Tankler
- 18.4. - EOK Kuressaare Püha Nikolai Apostliku Õigeuskirikiku ülempreester Felix Kadarik
- 25.4. - EELK Viljandi Jaani koguduse õpetaja Jaan Tammsalu
- 2.5. - SPA Tallinna I koguduse pastor Mati Ploompuu
- 9.5. - EELK Rapla Maarja Magdaleena koguduse õpetaja Mihkel Kukk
- 16.5. - EKBL koguduste liidu peasekretär Ruudi Leinus
- 23.5. - EELK Pilistvere koguduse õpetaja Vello Salum
- 30.5. - EELK Põltsamaa koguduse õpetaja Joel Luhamets

- 6.6. - KAT Roomakatoliku kiriku Tallinna koguduse preester
Rein Õunapuu
- 13.6. - EELK Harju-Madise kiriku õpetaja Juta Siirak
- 20.6. - EELK peapiiskop Kuno Pajula
- 27.6. - Haapsalu õigeuskoguduse esipreester Juvenalius
(Märt Kaarma)
- 4.7. - EELK Hageri koguduse õpetaja Jüri Vallsalu
- 11.7. - Ridala baptistikoguduse pastor Aare Tamm
- 18.7. - EELK Toronto Peetri koguduse õpetaja Helmut Rüdmiik
- 25.7. - EELK peapiiskop Kuno Pajula (kordus)
- 1.8. - Seitsmenda Päeva Adventistide Põtsamaa koguduse pastor
Rein Kalmus
- 8.8. - Eesti Metodisti Kiriku superintendent Olav Pärnamets
- 15.8. - EELK Viljandi Jaani koguduse õpetaja Jaan Tammsalu
- 22.8. - EELK Järva-Madise koguduse diakon Enn Salveste
- 29.8. - EOK Võru Jekaterina koguduse õigeusu preester, isa
Rafael
-
- 5.9. - KAT Roomakatoliku kiriku Tallinna koguduse preester,
isa Rein Õunapuu
- 12.9. - EELK Viljandi Pauluse koguduse õpetaja Mart Salumäe
- 19.9. - EKBL Kõrgema Usuteadusliku Seminari ja Taru Ülikooli
usuteaduskonna Uue Testamendi õppejõud, pastor Peeter
Roosimaa
- 26.9. - EELK Ambla koguduse õpetaja Tõnu Linnasmäe
- 3.10. - EKBL Viimsi vabakoguduse pastor Evald Timmas
- 10.10. - EELK Ridala ja Martna koguduste õpetaja Peeter Paenurm
- 17.10. EOK Haapsalu õigeusu koguduse esipreester isa
Juvenalius (Kaarma)
- 24.10. - EKBL Välis-Eesti baptistiliidu esimees Kaljo Raid
- 31.10. - EELK Lääne-Nigula koguduse õpetaja Leevi Reinaru
- 7.11. - KAT külalisprofessor, preester Vello Salo
- 14.11. - SPA Eesti Liidu kirjandusosakonna juhataja, pastor
Mart Vari
- 21.11. - EELK Jõelähtme koguduse õpetaja Enn Auksmann
- 28.11. - EELK Pühavaimu koguduse diakonõpetaja Valdek Johanson
- 5.12. - EKBL Tartu Kolgata koguduse jutlustaja Ermo Jürma
- 12.12. - EOK saarte koguduste preester isa Andreas (Põld)
- 19.12. - MET Kuressare koguduse pastor Tiit Henno
- 26.12. - EELK Haapsalu koguduse praost Tiit Salumäe

1	"AU KIITUS OLGU IGAVEST"	3:26	PST-29963
3	"KUIS PEAN VASTU VÕTMA" (Advent)	3:50	29964
10	"NÜÜD TEHKE KÕRGEKS VÄRAVAD" (Adv)	3:19	29965
12	"TÄNU OLGU JUMALAL" (Adv)	2:56	29966
15	"HELISEGE JÕULUKELLAD"	2:20	29975
18A	HÕISAKE, TAEVAD" (Jõulud)	4:58	29967
22	"MA TULEN TAEVAST ÜLEVALT" (J)	4:44	29968
27	"OH LAULGEM SÜDAMEST" (J)	3:41	29969
31A	PÄÄSTJA ON NÜÜD KINGITUD" (J)	2:23	29970
32B	PUHA ÖÖ" (J)	3:14	29989
38	"ÜKS ROOSIKE ON TÕUSNUD" (J)	2:11	29971
47	"SIIT SAADIK JUMAL HELDESTI" (Aastav)	2:54	29972
50	"UHTAINUST NIME MINA TUNNEN"	3:34	29892
55	"MIKS TULID TARGAD HOMMIKUST"	2:54	29893
56	"NÜÜD PAISTAB MEILE KAUNISTI"	4:44	29894
64	"ISSAND OMA VIHA SEES"	4:10	29895
66	"SINA ÜKSI JÕUAD PÄÄSTA"	2:03	29896
72	"LAULKEELIIL KUULUTAME"	2:44	29897
76	"PÄÄSTJA RISTI JUURDE MA" (Paast)	3:29	29976
78	"SA VÄGEV VALUMES"	5:22	29898
81	"ÜKS SUUTU TALL ON LEPITAND"	5:37	29899
92	"MIS OLED SINA ARMAS JEESUS TEINUD" (Suur Reede)	4:03	30026
94	"OH JEESUS SINU VALU" (SR)	5:44	30027
105	"JEESUS KRISTUS ÜLES TÕUSNUD" (ülest)	3:41	29973
120	"VÕITJA VÕTA VÕIDUPALMID" (ü)	3:39	29974
121	"HALLELUUJA LAULGEM LAULU" (Taevam)	2:27	30028
124	"TÄNA RÕÕMSAD OLEME" (T)	3:19	30029
130	"OH LOOJA VAIM NÜÜD HINGESSE" (Neli)	3:58	segakoor 30048
		4:07	meesrühm 30049

134	"PÜHA VAIM PUUDUTA MINDKI" (N)	2:32	30016
136	"SA PÜHA VAIM NUUD TÄIDA" (N)	3:10	30015
141	"MA USUN JUMALAT"	3:52	30014
160	"KINDEL ME USK" (Usupuhastuspüha)	3:19	30030
161	"KÜLL KANNAB KINDEL KALJU" (U)	4:32	30031
163	"ÜKS KINDEL LINN JA VARJUPAIK" (U)	4:36	30032
205	"PÜHA VAIKNE RAHU"	2:42	29983
206	"ÕNNISTA JA HOIA"	1:45	30049
247	"SU TÖÖ ON SEE"	3:23	30050
274	"JEESUS SA AINUKE"	3:00	30052
278	"KÕIKUMATU MINU KALJU"	2:55	29992
288	"SA JEESUS OLED KÄSKINUD"	2:47	29993
301	"OH ANNA TUHAT KEELT SA MULLE"	6:54	29994
320	"MA ANNAN OMA SÜDAME"	2:02	30051
339B	KALLA KALLIS ISA KÄSI"	2:31	29982
341B	KUI SÜDANT PIINAB VALU"	3:46	29991
347	"TUGEVAID ON JEESU KÄED"	2:50	30013
361	"ON ÕIGED VAID TEED MIS JUHATAB TA"	1:42	29981
363	"ET KRISTUST VASTU VÕTTA"	2:39	29995
389	"SU KIIITUSEKS MU LOOJA"	2:42	29977
439	"OMA KÄED SA LAOTA"	1:06	29980
450B	HOIA JUMAL EESTIT"	1:51	29979
451	"ISAMAA KOGUDUSASTU"	2:32	29978
472	"SÄRAVAIM TÄHT"	3:19	29990
32B	"PÜHA ÖÖ"	3:14	29989

JUHISEID HOMMIKUPALVUSTE LINDISTAMISEKS EESTI RAADIOS

Raadio hommikupalvused on ennekõike võimalus kuulajal mõelda oma elu ja oma suhte üle Jumalaga ning saada päevaks moraalset kinnitust. Teiste konfessioonide õpetustele hinnangut anda pole lubatud.

Lindistamise aeg tuleb kokku leppida vähemalt kolm nädalat enne eetrisse minemist. Vaimulike saadete toimetajad on **Terje Soots - telefon 434 264**

Jaan J. Leppik - telefon 434 264 või Kaarli

koguduse kantselei. Infot võib edastada Eesti Raadio vaimulike saadete toimetusse ka faksi teel: 434 457.

Salvestused toimuvad teisipäeviti "vanas" raadiomajas (Kreutzwaldi 14) kell 11 - 15. Korruga lindistatakse pühapäevane raadiojutlus ja järgneva nädala hommikupalvused. Nädala tsükkel salvestatakse kaks nädalat enne eetrisse andmist.

Argipäevaste hommikupalvuste pikkus koos muusikaga on 10 minutit, millest vähemalt 5 minutit peab kuuluma sõnale. Pühapäevase raadiojutluse pikkus on 15 minutit. Oma muusikalinte võib kasutada juhul kui nad on originaallindid.

RAADIO HOMMIKUPALVUSEST

Raadio kui massikommunikatsioonivahend

Raadios vahendub sõnum kuulmismeele kaudu. Seetõttu on eriti oluline sisu ja väljenduse selgus. Teisalt võib kuuldu nähtust isegi paremini inimese fantaasiat, mõtteid ja tundeid ergutada.

Raadio viib esineja üheaegselt kontakti suure hulga inimestega. Ometi kuulab raadiot igaüks omaette, mistõttu peakski raadios rääkides mõtlema ennekõike ühele konkreetsele inimesele.

Sisu ja eesmärk

Raadiopalvus on küll rajatud Piibli sõnumile, kuid see ei ole jutlus ega piiblitund. Raadiopalvus pole ka loeng, manitsuskõne ega koht oma probleemidest kõnelemiseks. Raadiopalvusel on oma kindel ülesanne kristliku usu põhimõtte selgitamisel ja arendamisel.

Mõned eesmärgid:

- juhtida tähelepanu evangeeliumis peituvale lootusele ja uutele võimalustele;
- kristliku usu põhitõdede selgitamine;
- teenida inimesi, kellel ei ole võimalik koguduse elus osaleda jne.

Raadiopalvus peaks olema hingehoidlik. Ühes palvuses pole võimalik kõigest ja kõikidele rääkida. Keskendu kõige tähtsamale, mida tahad kuulajale südamele panna.

Auditoorium

Määratle enese jaoks kuulajate rühm, kellele oma hommikupalvused suunad (milline arenguetapp või olukord neid ühendab) ning vastavalt sellele vali teema ja esitusviis. Kui sa näiteks pead oma palvuses silmas koguduse töös aktiivselt osalevaid inimesi, siis nemad mõistavad usulist terminoloogiat ja piibliväljendeid sisaldavat juttu. Neist

asjadest kaugemal seisvatele inimestele jääb see jutt vóóraks, ei ärata huvi ega jõua pärale. Kellele sa räägid, mõjutab seda, kuidas ja mida räägid. Hoiduma peaks pateetilisusest, agressiivsest toonist ja liiga lihtsustatud mõttekäikudest. Kuulajat ei tasu alahinnata.

Palve algusest sõltub, kas sind jäädakse kuulama. Mõtle algus hoolikalt läbi. See ei vaja mingit erilist sissejuhatust, kohe võib minna asja juurde. Hommikupalvuse raskeim osa on palve. Kas kuulaja märkab, millal palve algab? Kas ta jõuab sellega ühineda enne, kui see lõpeb? Kas esineja on aus ja siiras?

Hommikupalvuse võib ka lõpetada lauluga, kuid laul ei saa asendada palvet.

HARDUSSAATEID PUUDUTAVAD PÕHIMÕTTEID

1. Iga konfessioon ja kristlik ühendus võib esile tuua oma tõlgenduse usu kohta. Saadetes võib käsitleda usukúsimusi, milles erinevad konfessioonid ja kristlikud ühendused on eri arvamusel. Saadetes ei tohi olla hinnanguid teiste tõlgitsemisviisidele.
2. Diskussioonides peavad olema esindatud kõik osapooled. Keskustelud ei tohi mõjuda kohtumóistmisena.
3. Üleskutsed korjandusteks jne. pole lubatud, sest kaubanduslik reklaam on keelatud kóigis Eesti Raadio I programmi saadetes.
4. Saated peavad olema professionaalsel tasemel. Arvestada tuleb toimetajate juhtnóõridega, mis puudutavad esinemise vormi ja viisi.

Meeldivat koostööd!

EELK piiskop Einar Soone
EELK Konsistooriumi kirjastus- ja pressiosakonna juhataja
Tiit Salumäe

Lugupeetud Einar Soone ja Tiit Salumäe,

alates 1989. aasta novembrist on Eesti Raadio koostöös Eesti Kirikute Nõukoguga andnud eetrisse kirikuelusaateid.

Saadete asjatundlikuma korraldamise nimel näeb Eesti Raadio I programmi kirikuelusaadete toimetus hea meelega ühe toimetajana endi hulgas vastavas valdkonnas töötavat ja teoloogilistes küsimustes hästi orienteeruvat inimest - EELK Tallinna Toompea Kaarli koguduse praegust diakonit Jaan Leppikut.

Jaan Leppik on ka varem teinud autorina arvestatavat kaastööd Eesti Raadio I programmile, mis kinnitab temapoolset huvi raadioajakirjanduse vastu. Samuti omab ta juba mõningasi kogemusi selles töös.

Eesti Raadio usub, et töö toimetuses ei sega Jaan Leppikut jätkamast tööd ka koguduse juures ja sellega võidaksid palju ka Eesti Raadio kirikuelusaated.

Teiepoolsele toetusele lootma jäädes,

lugupidamisega

Peeter Sookruus
Eesti Raadio peadirektori k.t.

Tõlk

Autor

№

Riik

№

Riik

№

Riik

№

Riik

- Muusika .

- Kiriku elu.

- Muusika .

- On inimesi, kes ütlevad lihtsalt, et ta ei usu jumalat. Aga raske uskuda, et ta seda mõtleb. Näiteks, kui ei usu jumalat, vaata loodust. Mustast mullast tuleb roos ja ta lõhnab, aga see on üks suur mõiste, mida me ei oska seletada, vähemalt mina mitte. Aga ma usun jumalat ja austan jumalat ja tean, et usk annab tuge. Üks õpetaja ükskord väga ilusti rääkis, et siis jumalannab ja usk annab kindluse tunde, nagu laps, kes hakkab tänavat ületama ja hoiab isa käest kinni.

- Rääkis 75-aastane Iljona Lõhmus.

- Muusika -

- Eesti Evangeelse Luterliku kiriku peapiiskop Guno Pajula.

- Armsad kuulajad, õed ja vennad Eestimaal, eestlased kodus ja kaugel. Oleme viimasel ajal läbi elanud üsna palju muudatusi. Nüüd on avanenud uued võimalused. See, et nüüd kiriku esindajad esinevad raadios ja televisioonis, on saanud endast mõistetavaks. Samuti näeme, et kirikuteemadel võtavad sõna kõige erinevamad inimesed. See on ühest küljest hea, teisest küljest toob aga nähtavale tõsiasja, et mitte alati ei tunne need inimesed kirikut, tema tõekspidamisi, tema olemust. Sellepärast on mul eriti hea meel, et meil on eraldatud Eesti Raadios kiriku elu uudiste aeg ning ma võin Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku peapiiskopina selle saatesarja sisse juhatada ja kõigile

selles sarjas esinejatele edu ja õnnistust soovida. Jumalasona kuulutajatena astuvad meie õpetajad pidevalt oma kogudustes rahva ette ja kuulutavad elu ja õndsuse head sõnumit. Samas on ka kirikuinimesed oma rahva liikmed, elavad kaasa tema rõõmudele ja muredele. Kirik aga ise omab sidemeid teiste kirikutega. Me, luterlased, kuulume endastmõistetavalt luterliku maailma liitu. Täna saates saab Jõhvi koguduse õpetaja assessor Peeter Kaldur jutustama luterliku maailmaliidu kaheksanda asamblee tööst Kuritivas, Brasiilias. Sadade delegaatide hulgas tundsin meie, eestlased, end võrdväärsete kirikuesindajatena teiste suurte kirikute kõrval. Meid rõõmustas südamlük vastuvõtt, mis sai meie delegatsioonile osaks Sao-Paulus, kui me osalesime kohalikele eesti kogudusele peetud jumalateenistusel. Sellele järgnenud koosviibimisel tuli meil vastata paljudele küsimustele. Õhkkond oli soe ja sõbralik. Sõbralikud jutuajamised olid meie delegatsioonil ka Rootsi Evangeelse Luterliku Kiriku peapiiskopi ja teiste delegatsiooni liikmetega. Seisab meie kiriku esindajatel ees ametlik külaskäik Rootsi 2-st 9-nda märtsini käesoleval aastal. Meil oli ka jutuajamine Ameerika luterlastega. Nad on tulemas meie kirkule külla käesoleva aasta mai eelviimasel nädalal. Peale selle oli meil mõttevahetus Prantsuse luterlastega, kes kutsuvad meie kiriku esindajad külla Strasbourgi suvisel ajal. Mis me soome sõpradel meile oli edasi öelda, see on avalikkusel juba teada. Usuline eesti keele kirjandus tuleb teatavasti Soomest ja sääraseid uudiseid saame sealt viimasel ajal üsna tihti. Mul on ka palve kuulajatele. Enne, kui te kirjutate mulle või mingile ajalehele, käõige oma koguduse õpetaja juures ja küsige lähemat informatsiooni vaimu-

liku kriijanduse saamise kohta. KÄik kiriku juurde ei peaks kelle-
gil tänapäeval tükki ära võtma. Kuna meil on tegu 24. veebruariga,
siis õnnitlen kõiki kuulajaid Eesti Vabariigi aastapäeva puhul.
Apostli sõna - olge rõõmsad lootuses, olgu meile kinnituseks.
Nagu jumal meile vabariigi aastapäeva andis, nõnda võib ta meile
anda ka vabariigi. Me oleme elus väga palju kaotanud, aga me
võime ka väga palju võita, kui me oleme rõõmsad lootuses, kannat-
likud ahastuses, püsivad palves. Soovin veel kord nendele saade-
tele head kordaminekut, õiglast ,kompetentsed informatsiooni
Eesti kirikuelu üle.

- muusika -

- Oleme istumas praegu siin Eesti Kirikukonsistoriumis Stokhol-
mis peapiiskop Veimi kabinetis ja oleksin hea meelega valmis
kõnelema sellest, mis meie kirikuid ees võib oodata, millised
tuleviku väljavaated võivad olla ja ma usun, et meie eesti
kuulajat huvitab kõige rohkem see, et kui suur on väliseesti
kirik praegu, palju sinna kogudusi kuulub, palju töötajaid
on, kui suur on koguduse liikmete arv üle terve maailma?

- Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kirik Eksilis on laiali üle
terve maailma, peaaegu võiks ütelda nii. Meil on kogudusi Euroopas,
Inglismaal, Ameerika-Ühendriikides, Kanadas, Saksamaal ja Austra-
lias. Kogudusi on ühtekokku 65 ja õpetajaid on meil napilt 50.
Nii, et on neid, kes teenivad mitut kogudust. Üldiselt toimub
töö kordineeritult põhimääruste alusel, seaduslikul alusel. See
üllatab sageli maailma liitusid. Arvatakse, et pagulaskirik on
midagi juhuslikku ja siis kui nad kuulavad, et me töötame seaduse
alusel, kõik valitud ametiisikutega, mitte isehakanud meestega,
siis imponeerib see ka maailma liitusid. Ühtekokku on meil arves-
tatud 48 tuhande hingega, aga see arv väheneb ajapikku.

Tõlk	_____	_____	_____
Autor	_____	_____	_____
	_____	_____	_____
	_____	_____	_____

- Muusika -

- Armsad raadiokuulajad, mul on põhjust arvata, et me kõik oleme täna rõõmsad, sest pikkade aastakümnete järel jõuab Eesti raadio kaudu taas meie kodudesse emakeele vaimulik saade. Ja see peab nüüd saama reeglipäraseks. Küllap oleme seda aega oodanud ning oleme imestanud, et aastakümnete jooksul see ei ole võimalik olnud. Nüüd aga tundub see üsna loomulikuna. Kõige selle taustal, mida me viimasel ajal oleme läbi elanud, ei ole mingi ime, et kirikud saavad oma saateaja ka Eesti Raadios. Seda saadet alustades tahaksin juhtida kuulajate tähelepanu kahele pühakirja kohale. Ja nimelt heebriakirja kirjutaja ütleb vaadates usu alustajale ja täidesaatjale Jeesusele ning Johannes evangeeliumi sõnale, kes usub, sellel on igavene elu. Selle kohta kehtib Jeesuse sõna - mina olen eluleib. Kui keegi seda leiba sööb, siis ta elab igavesti. Need kirjakoht näitavad, et me seame endale ülesande. Esiteks, vaadata Jeesusele, kui usu alustajale ja täidesaatjale ning teiseks, temale vaadates tulla usule ja kolmandaks, saada sellelt Jeesuselt eluleiba. Saada säärast rooga, mis toidab meid igaveseks eluks. Täna on meil põhjust mõelda kõigile neile ustavatele koguduse liikmetele, kes oma kirikut kalliks pidades on andnud oma panuse, et meie kirikud möödunud aastakümnetelolid avatud ja et jumalasõna kuulutamine jätkuks ka selles ühiskonnas, kes erilise sõbralikkusega kirikusse ei suhtunud.

Mul on isiklikult silme ees paljude säärase usklike kujud, kes vaikselt endast mõistetavusega, ilma kära ja enda isiku esiletõstmiseta on ustavalt teeninud seda Issandat Jeesust, kellele eelpool mainitud pühakirja lõik kutsus üles vaatama kui usu alustajale ja täideviijale. Meil on põhjust mõelda ka sellele, et Jeesuse kujud vaatavad meile vastu piibliraamatust ja nagu enamik meist peaks teadma, on tänavune aasta juubeli aasta. Meie eestikeelse piibli ilmumisest möödus 250 aastat. Sel puhul võime julgelt öelda - ükski teine raamat ei ole viimase 250-aasta jooksul nii sügavalt, nii suurel määral mõjutanud eesti rahva hinge, kui 1739.a. ilmunud Piibel. Kõik see, mis maksab piibliraamatu kohta teiste kultuurrahvaste juures. See kehtib ka meie rahva kohta. Kui Piibel on olnud ja on ka praegu paljude rahvaste vaimuliku kujundaja, siis on ta seda ka meil Eestimaal. Meie Piibli 250-nda aasta juubelipidustustel viibinud Saksa Liiduvabariigi Põhja-Elbe kiriku esindaja ütles - saksa rahva kultuuri ja tema eluhoiakut on kõige rohkem mõjutanud Martin Lutteri poolt saksa keelde tõlgitud Piibel. Ta ühendas saksa rahva, oli aluseks tema ühisele kultuurile. Meiegi võime öelda, et meie eestlaste juurde jõudis usupuhastus üsna ruttu ja koos sellega ilmusid esimesed eestikeelsed raamatud. Need olid teadagi vaimulikud raamatud. Kui me siin tõime pildi leivast, vaimulikust roast, mida inimene vajab, et sisemiselt kasvada, siis see pilt ütleb - leiba on vaja süüa, piiblit on vaja lugeda. Nagu leiva vaatamisest ei saa kõhtu täis, nõnda ei aita meid vaimulikus mõttes, kui me oleme muretsenud piibli oma raamatu riulile. Ka seegi fakt, et meil Eestimaal piibli juubeliaastal mitukümmend tuhat Piiblit jõudis meie kogudesse, on tõsiasi, millele me oleme

Jumalale tänulikud. Ja meie tänulikkus on seda suurem, kui me teame, et meie usuvennad ja -õed välismaal on valmistamas veel suuremat kingitust. Piiblite hulk peaks olema nii suur, et ka need, kes seni on piiblist ilma jäänud, peaksid saama selle raamatu. Piibliraamatu omandamisel on siis õige mõte, kui tema kaudu sul tekib side Jumalaga, kui sa oma elus hakkad tundma Jumala armastust nõnda, et sa eluraskustele võid vastukaaluks seada Jumala armastuse kindla teadmise. Ma käisin nädal tagasi Leedumaal ja seal oli võimalik näha, kuidas inimesed valmistusid hingedepäevaks. Kalmistutel oli hulgaliselt inimesi korrastamas omaste haudasid. Küllap paneb see meid mõtlema, kas ka meie süda on puhtaks saanud. Kiriküliku traditsiooni järele mälestatakse 1. novembril kõiki pühakuid, s.t. märtreid ja veretunnistajaid. 2. novembril kõiki usust lahkunuid. Hingedepäev on seega kõigi usust lahkunute päev, aga kuhu jäävad ülejäänud. Aga kas me peamegi sellepärast muretsema? Kas ei peaks ka meie seadma endale ülesandeks head võitlemist võidelda ja oma usku säilitada, siis ootab meid elu kroon. Siis pole kolmandat paganate mälestuspäeva vaja. Nõnda kokkuvõtet tehes võime küll Jumalat kiita ja tänada. Kõigile neile võimalustele mõeldes, mis ka kirikutel nüüd on avanenud, saame saata palveid taeva poole, et Issend arvaks meid väärilised olema, neid võimalusi kasutama ning, et tema õnnistus saaks osaks meie maale ja rahvale sellel pöördelisel ajal.

- muusika -

laupäeviti kell 8.15 I programmis

- 1.1. EKN uue-aasta tervitus
- 8.1. Intervjuu Tiiu Viluga, kes õppib teoloogiat Norras, Oslo Usuteaduse Instituudis (T.Soots)
- 15.1. Petlemma tähest (T.Soots)
- 22.1. Tartlane Udo Rips, vaimuliku kirjanduse ja ajakirjade koguja, räägib baptistide ajakirja "Teekäija" ajaloo ajakirja 90-nda sünnipäeva puhul (M.Pihlak)
- 29.1. Ülemaailmsest naiste palvapäevast, selle traditsioonidest ja ajaloo eestis räägib Malle Pärn (I.Hausmann)
- 5.2. Kõikendeid Pauluse Esimesest kirjast korintlastele; luterikirik arvudes (T.Soots)
- 12.2. EOK kiriku olukorrast käesoleval hetkel kõneleb Võru Ekaterina õigeusu koguduse preester isa Rafael (Hinrikus) (T.Soots)
- 19.2. 1000 päeva Noorsootöö Keskust (Meeliid Holsting); Luterliku Maailmaliidu koordinatsioonikoosolek Tallinnas (Erki Silmet); algas paastuaeg (Johannes Kesa) (T.Soots ja I.Hausmann)
- 26.2. 100 aastat baptismi Eestis- kõneleb Joosep Tammo; kursused vanglatöötajatele EELK Kriminaaltöö Keskuse sekretär Ester Liinak (M.Pihlak, T.Soots)
- 5.3. Piibliseltside peasekretäride ühine nõupidamine. Kõneleb Erki Silmet (T.Soots)
- 12.3. EELK kodu- ja eksiilkiriku ühendamine. Intervjuu peapiiskop Udo Petersooga (I.Hausmann)
- 26.3. EELK Tartu Peetri kogudus ja kirik. Intervjuu. (M.Pihlak)
- 2.4. Vaikne laupäev: kuulame pühakirja teksti Johannese Evan-geeliumist, peatükk 19, salmid 1-42.
- 9.4. Usuõpetusest koolides, õpikutest ja sellega seonduvast kõnelevad Sirli Rajaleid jt. (T.Soots)
- 16.4. Intervjuu Canterbury peapiiskopiga ^{K. Sarapuu ja Arve Keskuse elust.} (I.Hausmann)
- 23.4. EELK 24. Kirikukogu koosolekust kõneleb Tiit Salumäe (T.Soots)
- 30.4. Uudised ja info; "Päikeseskiirest" Ande Eelmaa (T.Soots)
- 7.5. MISSIO 94 Läänemaa, kõneleb Leevi Reinaru (T.Soots)
- 14.5. Uudised ja info (Kristel Sarapuu, T.Soots)
- 21.5. EELK Noorsootöö keskuse suvistest üritustest räägib Meelis Holsting (I.Hausmann)

- 28.5. EKBL üritus "Laste päev" Paides, kõneleb Helle Liht;
Sellel laupäeval Tartu Adventkibiku 90aees juubel, kõneleb
Jüri Vantramäe (M.Pihlak)
- 4.6. Seeme luterikiriku noortepäevadel käis Kristel Sarapuu
(T.Seets)
- 11.6. Uudiseid ja infot Tartust (M.Pihlak)
- 18.6. EI TOIMUNUD! Laulupeo äratusmängu etseülekanne
- 25.6. Uudiseid "esti metedistikirikust, kõneleb Olav Pärnanets
(K.Sarapuu)
- 2.7. Intervjuu EELK uue peapiiskopi Jaan Kiivitiga (I.Hausmann)
- 9.7. Intervjuu EV Siseministeeriumi asekantselri, Usuasjade
Talituse juhataja Tiit Sepaga (I.Hausmann)

laupäeviti 8.15 eetris

- 9.1. T.Are tutvustab kuulajatele M.Lutheri "Väikest katkekismust (T.Aare)
- 9.1. Usuasjade Talituse juhataja T.Sepp räägib lähematest tegemistest (T.Aare)
- 16.1. Tutvustame EELK Tallinna Kaarli koguduse uut abiõpetajat Gustav Piiri (T.Aare)
- 23.1. Reportaaž Eesti Meremisjoni tegevuse taaselustamise pidulikult jumalateenistusest Piritto kirikust (T.Aare)
- 30.1. Ülevaade Pärnus toimunud EELK õpetajate konverentsilt (J.Virkus)
- 6.2. Reportaaž nurgakivipanekust uuele adventkirikule Tartus (M.Pihlak)
- 13.2. Tiit Salumäe annab ülevaate uutest statistilistest andmetest kirikuaasta 1992. kohta. Meenutame Martin Lutherit (T.Soots)
- 20.2. Tartu Kristliku kiriku õnnistamisest (M.Pihlak)
- 27.2. EKN ja Eesti Rahvusraamatukogu koostööst. Kõnelevad Iivi Eenmaa ja Tiit Salumäe (I.Hausmann)
- 2.3. Norras pühitseti ametisse I naispiiskop Põhjamaades (T.Vilu)
- 6.3. Tähtsamatest sündmustest kirikuelus sellel nädalal (T.Soots, I.Hausmann)
- 13.3. Milliste tulemustega lõppes nõupidamine, kus osalesid ER, ETV ja EKN (T.Soots)
- 20.3. Mis organ on EKN, kuna, miks ta ellu kutsuti, kuidas on muutunud tema eesmärgid. Räägib Einar Soone (I.Hausmann)
- 27.3. Eesti Evangeelse Vennastekoguduse peavanem Osvald Reier räägib VK töö põhimõtetest, eesmärkidest. Pisut ka ajalugu (I.Hausmann)
- 3.4. Kirikumuusika Kooli juhataja Ludmilla Toon räägib kirikumuusika tänapäevast ja tulevikust (T.Soots)
- 10.4. ?
- 17.4. Piiblipäev Tartus, Tartu Ülikooli raamatukogus (M.Pihlak)
- 24.4. Tiit Salumäega intervjuu EELK korralisest koosolekust (T.Soots)
- 4.5. Tartu baptistikogudusest (M.Pihlak)

- 08.5. - Pärnus toimub esimene kirikudraama festival Eestis. Räägib üks ürituse organiseerijatest Üllas Tankler (T.Soots)
- 15.5. - Viljandi vaimuliku muusika päevadest räägib Joel Luhamets (I.Hausmann)
- 22.5. - Rapla Maarja Magdaleena koguduse tööd ja tegemised. Muusikafestival Rapla '93. Kõneleb Mihkel Kukk (I.Hausmann)
- 29.5. - Jüri Puusaag Toronto baptisti kogudusest (M.Pihlak)
- 05.6. - EELK Pühapäevakooli töödest-tegemistest räägib Pühapäevakooliühenduse eestseisuse esinaine Juta Siirak. Naised ja kirik (I.Hausmann)
- 12.6. - Tartu vaimuliku seminari esimesed lõpetajad (M.Pihlak)
- 19.6. - 80-aastane naine räägib oma usust Jumalasse. Matteuse evangeeliumi (Mt 5,27 - 6,4). luges Toomas Lõhmuste (I.Hausmann)
- 26.6. - Isa Ardanleoni (Ardo Keskküla) intervjuu Kihnu saarelt - Kihnu päevad, mis toimuvad sel nädalavahetusel ja 30.6.-4.7. toimub Kihnus õigeuskiriku noorte-laager (I.Hausmann)
- 3.7. - Esmaspäeval asustati Haapsalu Linnavalitsuse saalis Haapsalu Piiskopilinnuse Fond. Fondi eesmärkidest ja tulevikust kõneleb Tiit Salumäe (I.Hausmann)
- 10.7. - 2.-4.juulini toimusid Värskas EELK kirikunoorte päevad. Päevadest ja üldse EELK Noorsootöö Keskuse peasekretär Meelis Holsting'u vahendusel (I.Hausmann)
- 17.7. - Juba neljandat aastat peab Eestimaa kirikutes jutlusi Toronto Peetri koguduse õpetaja Helmut Rüdmi, kes on paljudele tuntud raadiosaadete kaudu (I.Hausmann)
- 24.7. - EELK Vennastekoguduse loosungite ajaloost. Arbad Arder jutustab loosungite osast oma elus ning loosungite valimisest Herrnhutis (I.Hausmann)
- 31.7. - 28.7.-2.8. toimus Inglise-Skandinaavia-Baltikumi kirikute vaheline teoloogiline konverents (Anne Osvet)
- 7.8. - Intervjuu Toivo Pilliga Elva baptistikogudusest, noored misjonärid Tartys (M.Pihlak)
- 14.8. - Usuteaduse Instituudi sisseastumiseksamite tulemustest UI suvesessist Kosel räägib UI prodekaan Ragnar Tasmuth (I.Hausmann)

- 21.8. - 27.-28.augustil toimub Tallinnas nüüd juba viiendat korda
Gospelmuusika festival (I.Hausmann)
- 28.8. - 24.augustil avas Eesti Piibliselts oma esinduskontori Eesti
Rahvusraamatukogus (T.Soots)
-
- 4.9. - Eelolevast Tema Pühaduse, Johannes Paulus II visiidist räägib
Rooma - katoliku kiriku Tallinna koguduse preester, isa Rein õunapuu
(I.Hausmann)
- 11.9.- 10.septembril külastas Eestis Tema Pühadus, Rooma paavst.
Intervjuu Tiit Matsulevitsiga, kes määrati Eesti Vabariigi
esimeseks erakorraliseks ja täievoliliseks esindajaks Püha
Tooli juures. Ülevaade Niguliste kirikus toimunud oikumeeni-
lisest jumalateenistusest (T.Soots)
- 18.9. ~~Tallinnas Rahvusraamatukogus avati Eesti Piibliseltsi~~
Intervjuu Põltsamaa kirikuõpetaja Herbert Kuurmega
(T.Soots)
- 25.9. Ludmilla Toon räägib Kirikumuusika Liidust; Mihklipäeval
toimub Mihklis Lääne praostkonna koosolek (T.Soots ja
I.Hausmann)
- 2.10 Intervjuu SPA presidendi/juhatusesimehe Tõnu Jugariga (M.Pihlak)
- 9.10 EÕK diakon Toomas Hirvoja: 4.okt. k.a. toimus Tallinnas Kiriku-
valitsuse ruumides Piiskopkonna nõukogu laiendatud koosolek.
Arutati EÕK olukorda ja koostati pöördumine Konstantinoopoli
patriarh Bartolomeos'ile (I.Hausmann)
- 16.10. Tartus toimus EKBLiidu I üle-Eestiline sõjajärgne misjoni-
(M.Pihlak) konverents
- 23.10. EÕK isa Juvenalius räägib oma tööst kinnipidamiskohtades
(T.Soots)
- 30.10. Toomase missa ja Vaikuse Liikumine Soomes. Uudiseid kirkuelu-
sündmustest Bõhjamaades (T.Soots, I.Hausmann)
- 6.11. Intervjuu EELK peapiiskop Kuno Pajulaga - kirikute registree-
rimine EV Siseministeriumis (Anne Osvet)
- 13.11. Gideonide liikumine Tartus (piiblite jagamine, intervjuud)
(M.Pihlak)
- 20.11. EÕAK kiriku olukorrast ja probleemidest (A.Osvet) ~~Reet Valing~~
- 27.11. Algab Advendiaeg. Uudiseid Eestist ja mujalt (T.Soots ja
I.Hausmann)

- 4.12. EKN tegevusest sekretär Ave Bremse; Vóru Ekaterina Óigeusu kiriku 200. juubel (I.Hausmann, T.Soots)
- 11.12. Soomes avatakse esimene luterlik klooster, 13.detsembril Lucia-päev, Paldiski kiriku tööd-tegemised (I.Hausmann)
- 28.12. Jóulurahu väljakuulutamise ajaloo, jõlusaatekavast Eesti Raadio I programmis (T.Soots, I.Hausmann)
- 25.12. Jóuluevangeelium (teksti valinud Toomas Paul, luges Toomas Lóhmuste)

Number	Pikkus	Kuupäev	Saade	Sisu	Esinejad	Autor	Märkused
VAS-2121 (1-2)	01:28:07	24.12.1988	Jõulujumalateenistus	Ülekanne Tallinna Toomkirikust	Eesti Evangeelse Luteriusu Kiriku peapiiskop Kuno Pajula ja Toomkoguduse õpetaja Erik Hiisjärv. Laulab „Ellerheina“ tütarlastekoor. Juhatab professor Heino Kaljuste	Toim. K. Kilvet	I kirikujumalateenistuse ülekanne peale sõda ER-st
PAS-4288	00:07:37	08.12.1983	Vikerkaja, Päevakaja	„Vikerkajas“ ja „Päevakajas“ eetris olnud hellõigud annavad ülevaate Niguliste muuseum-kontserdisaali põlemisjärgsest tornikiivri paikatõstmisest 8. dets. 1983. a.	1. r. „Vikerkajas“ kõneleb Kultuurimälestiste Riikliku Projekteerimise Inst. Direktor Heino Uuetalu. 4.27. 2. r. „Päevakajas“ kõneleb Niguliste ehitamise jätkamise staabi ülem, Ehituskomitee esimehe I asetäitja Andres Saar. 3.10.	Reporter: Tiit Sinissaar	
PAS-1845 (1-2)	01:19:30	16.11.1967	Ta tornid paistavad kaugelt	Tallinna Linnamuuseumi kodu-uurimise ringi liikmed räägivad Tallinna tornidest	V. Raam, O. Alve, E. Raadik, A. Kivi, K. Teder, K. Laane, M. Juske	M. Juske	
PAS-2467	00:13:30	23.11.1970	Peotäis põnevat	Niguliste kiriku tornikiivri taastamisest. Sõrestik on paigal	R. Kangropool (?), Vello Buldas (?)	Rep. H. Veldermann	
PAS-4008		16.11.1984		USA tuntud usutegelane dr William Franklin Graham Tallinnas		Reporter Tiina Sillan	Kavas Välissaadetes
PAS-4136	00:10:00	15.11.1987		Oma intervjuus jutustab K. Pajula EELK tegevusest rahu hüvanguks ja EELK koostööst rahvusvaheliste usuorganisatsioonidega, kelle liikmeks Eesti Kirik on.	1. r. Intervjuu annab Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku peapiiskop Kuno Pajula. (Pühitseti ametisse 15. nov. 1987)	Reporter Uno Vettner	Välissaated
PAS-4136	00:12:35	1987. a	2. riba: „Harri Mõtsnik tahab lunastada oma süü“	Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Varbla koguduse ja Puškinis tegutseva Soome koguduse endine õpetaja Harri Mõtsnik mõisteti 5.10.1986. a. Süüdi riigivastases tegevuses ja karistati 3-aastase vabadusekaotusega. 27.03.1987. a. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium rahuldab tema armuandmispalve ja järgmisel päeval astus mees vabadusse. Vabanemise päeval andis H. Mõtsnik intervjuu, kus lubab lunastada oma süü.		Reporter Uno Vettner	Välissaated
VAS-2685	00:59:18	23.12.1990	Maarahva Jõulusaade. Enne uste avanemist Halliste kirikus	Halliste Kiriku ülevalt taastamise lugu. Salvestatud jõulueelses ehitusmelus.	Ago Lüüber – ehitaja; Rita Kroon – kiriku kassapidaja; Kalev Raave – Halliste kiriku õpetaja	Reporterid Tõnu Sökk, Hillar Peets	Lühikokkuvõtte karbis
VAS-2686	00:57:51	22.12.1991	Maarahva Jõulusaade. Halliste Anna kiriku pühitsemine		21. dets. 1991. a. Toimus Halliste Anna Kiriku pühitsemise jumalateenistus. Teenisid Eesti Evangeelse Luteri usu peapiiskop Kuno Pajula ja paljud Eestimaa koguduste õpetajad. Jutlustas Viljandi maakonna praost emeritus Herbert Kuurmäe (Kuurme – MS). Saade algab uue oreli tutvustamisega. Kõneleb organist Reet Soosaar	Tõnu Sökk, Hillar Peets	Sisukokkuvõtte karbis

VA-132 (2)	00:06:25			6. Koraalid kuudemängule „Püha öö“. Esitatakse oreil.				
PAS-602		26.04.1962		H. Veldermanni reportaažis II vabariiklikult rahupooldajate konverentsilt desarmeerimise ja rahu küsimustes	esinevad peapiiskop Jaan Kiivit ja vene õigeusu kiriku peapiiskop Aleksius.			
PAS-3281	00:20:10	06.07.1977	Intervjuu Eesti Evangeelse Luteriusu kiriku peapiiskopi Alfred Toomingaga seoses tema 70. sünnipäevaga	Juttu juubilar kirikumehe-eluteest, Eesti Luteriusu kiriku seisundist tänapäeval, taotlustest rahu tagamisel, rahvusvahelistest kontaktidest. (Eesti Luteriusu kirik on nelja rahvusvahelise usuorganisatsiooni liige.	Alfred Tooming	Reporter Uno Vettner	Saade väliseestlastele	
VAS-733	00:24:30	13.05.1960			Teoloogia magister Aleksander Ossipovi sõnavõtt		(usust taganeja)	
PAS-980				Lindistusi „Ameerika Häälest“ okt./nov. 1963	Intervjuu seoses 85. sünnipäevaga Viljandi maakonna endise praosti Jaan Lattikuga. Pastor Uno Plaagi esinemine.			
PAS-2516	00:28:45	Jaauuar, 1971	„Perekonnaõhtu“	ateistlik elukäsitus	E. Hioni vestlus 6. a Jaagu ja 4. a Maiga – Tartu, Kreutzwaldi 12-2.	E. Hion		
PAS-3690		09.09.1980		Juttu inimestevahelistest suhetest, usust ja rahust	Väliseestlasest Turu linna pastor Hubert Rosenstein külas sünnimaal.	Küsitleb Enn Kask	Saade väliseestlastele	
PAS-1545	00:30:00	29.03.1965	„Kristall – 65“ nr 3 / „Kas usk õiustab inimest?“		TPI aspirant Vello Pohla, TPI partorg Hele Joonase, TRÜ partei ajaloo kat. Van. Õpetaja Sinaida (?) Lepik, Anatoli Mitt – TRÜ Füüs. Matem. Tead. Dekaan.	Rep. H. Veldermann		
PAS-2800		31.03.1972			Praost Edgar Hark tagasi kiriku kongressilt Indias.		Saade väliseestlastele	
PAS-966		29.11.1963	Helilõik erisaatest („A H“)		Paavst Paul VI avakõne koos tõlkega			
PAS-198		September, 1961			Vestlus Ameerika kirikutegelastega	Rep. Jüri Miller	Saade väliseestlastele. Kustutatud! (kirjutatud hiljem harilikku pliatsiga – MS)	
PAS-3613	00:26:20			XXII suveolümpiamängude purjespordi keskuse religioonikeskuse palvela sisseõnnistamine 2. juulil 1980. a.	Jutlustavad: 1. Eesti evangeeliumi luteriusu kiriku praostt Kaide (?) Rätsep. 2. Vene õigeusu kiriku iguumen Nikander. 3. Rooma katoliku kiriku preester Mihhail Krumpan. 4. Eesti metodistide kiriku superintendent Olav Pärnamets. 5. Evangeeliumi kristlaste baptistide presbüter Jüri Puusaag.			
VAS-1851	01:22:50		„Euroopa kultuurist“	Piibli osa Euroopa kultuuris	Vestlusingis on rahvaluuleteadlane Kristi Salve, Kirjanik Ain Kaalep, kunstiajaloolane Ants Juske, teoloog Toomas Paul, muusikaajaloolane Toomas Siitan, professor Hugo Leppnurm. Vestlustt juhib Krista Kilvet	Krista Kilvet	Käsikirik kaustas. Otsesaate vestluse salvestus 31. jaan.	

VAS-1916	01:29:00	20.11.1988	Pühapäev stereoraadios „Usk ja ajalugu“	Ristiusu levik Eestis läbi erinevate prismaurkade. Stuudios on kirikute esindajad eri konfessioonidest.	Esinevad: Arpad Arder – Evangelsete Kristlaste Baptistide asenduspresbüüter Eestimaa; Toomas Paul – Usuteaduse Instituudi professor, Tallinna Jaani koguduse teise pihtkonna õpetaja; Aarne Kriisk – Seitsmenda Päeva Adventistide vanempresbüüter Eestis; Olav Pärnamets – Eesti Metodisti Kiriku superintendent; Voldemar Ilja – Nõmme Rahu koguduse õpetaja ja Usuteaduse Instituudi kirikuloo professor; Rein Õunapuu – Katoliku preester. Telefoni teel intervjuu Torontos elava Katoliku kiriku preestri, väliseestlase Vello Saloga.	Saate autorid ja vestlust juhivad: Krista Kilvet, Mikk Sarv	Käsikiri kaustas.	
VAS-1890	00:30:00	24.02.1989	Lootusekiir			Saates ajavad juttu Oleviste kiriku lasteansambli „Lootus“ lauljad ning nende juhendaja Piret Pormeister	Elme Väljaste	Käsikiri kaustas.
VAS-1908	00:08:30	04.05.1988	„1000 aastat ristiisu vastuvõtmisest Venemaal“	Juttu vene õigeusu kiriku osast Eestimaa usuelu üldpildis, kiriku ja riigi suhetest ühiskonnas toimivas uuenemisprotsessis.	1. riba: Intervjuu annab Leningradi ja Novgorodi metropoliit, Tallinna ja Eesti piiskopkonna valitseja Aleksius.	Uno Vettner	Saatematerjali välis-eesti saadetest anno 1988	
VAS-1908	00:14:30	08.07.1988	„Maailma Metodisti Kirik 250“	80 aastat on sellesse kuulunud Eesti Metodisti Kirik. Piik kiriku tekkelukku, selle tegevusest tänapäeval ja väliskontaktidest	Intervjuu annab Eesti Metodisti Kiriku superintendent Olav Pärnamets.	Uno Vettner	Saatematerjali välis-eesti saadetest anno 1988	
VAS-2836	00:04:08	09.07.1990		11. riba: Aleksius II saanud Vene õigeusu kiriku peaks. Tallinnas jumalateenistus ja pressikonverents.		Reporter Ain Saarna, toimetaja Mati Kirotar	Helilõike uudistesaadetest	
VAS-1956	01:18:30	18.04.1989	Keskööprogramm „Kui Piibel sai eestikeelseks...“	Saates vaatlevad professorid Toomas Paul ja Lembit Andersen Piibli eesti keelde tõlkimist ja Piibli mõju eestlase elule.	Usuteaduse Instituudi professor Toomas Paul ja Pedagoogilise Instituudi professor Lembit Andersen	Autor Aime Napa, toimetaja Marje Lenk	Käsikiri kaustas.	
VAS-1974		12.01.1989	Infopalad	25 tuhat piiblit USA-st Eestisse		Lembit Karri		
VAS-2402	00:58:40	23.10.1990	Musica Coeli	Saates kõlab Cyrillus Kreegi, Veljo Tormise, Eduard Tubina ja Jaan-Erik Järvillepa helilooming.	Vestlevad EELK Tallinna Kaarli koguduse õpetaja Mihkel Kukk ja saate autor Ene Pilliroog. Teksti loevad Anu Presjärv ja Härmo Saarm.	Ene Pilliroog	Saade võitis III koha rahvusvahelisel raadiosaadete võistlusel „Prix musical de Radio Brno 1990“	
VAS-2404	00:58:08	25.12.1990	Keskööprogramm „Lunastaja lunastus“	Jõuluöö programm	Vestlevad EELK Tallinna Toompea Kaarli koguduse õpetaja Mihkel Kukk ja saate autor Ene Pilliroog	Ene Pilliroog		
VAS-2406	01:59:40	24.03.1991	Keskööprogramm „Palmipuudepühast paastumaarjapäevana“ I ja II saade	- Risti tähendusest ja Kolgata teest / - Kannatuse motiivist maailma religioonides / - Kellega kõnelda südame-muredest?	Saates vestlevad EELK Tallinna Toompea Kaarli koguduse õpetaja Mihkel Kukk ja saate autor Ene Pilliroog	Ene Pilliroog		

VAS-2470	00:24:20	18.11.1989	„Tartu ülikooli usuteaduskond“ saade sarjast „Kultuuride lugu – Tartu ülikooli 70 aastat“	Usuteaduskonnast. Selle mõjust meie kultuurile. Usuteaduskonna taastamise vajadusest Tartu ülikoolis.	Saates esinevad praost Harald Tammur ja praost Herbert Kuurme (Põltsamaa)	Autor ja usutleja: Madis Ligi, Toim. R. Rõõmus	Käsikiri kaustas
VAS-2850	00:17:10	12.03.1992	3. r. Tallinna Kaarli Kiriku segakoor 40.		Esinejad Hella Teder (dirigent, kes selle koori asutas), praegune dirigent Marika Kahar.	Mati Märtin	Lühikokkuvõte karbis
VAS-2925	00:40:31	17.04.1992	Mooses Putro – Ingeri muusika Pacius	Soome raadioajakirjanik Oke Jokinen räägib viimasest ingeri kogudusest Leningradis, Kiriku hävitamisest, õpetajate salapärasest kadumisest teadmatusse, kirikuõpetajast ja heliloojast Mooses Putrost, tema teenest ingeri-soome laulus ja kirikulaulus.	Soome raadioajakirjanik Oke Jokinen, intervjuud dirigentidega.	Ene Pilliroog	
VAS-2979	00:13:25	11.09.1980		II Intervjuud Luterliku Maailmaliidu Euroopa kirikute konverentsi delegaatidega (Tallinnas 6.-13. sept. 1980).	Skara piiskopp (?) Helge Brattgaard ja pastor Lars Henrik Svenungsson – mõlemad Rootsist.	Autor ja usutleja Koit Väinsalu	Rootsikeelne saade (kaardi ülemises vasakus nurgas - MS)
VAS-2979	00:06:27	16.09.1990			Järg: Bødil Sølling (Lingby) ja Johannes Langhoff (Kopenhaagen) – mõlemad Taanist.	Autor ja usutleja Koit Väinsalu, taanikeelsed küsimused Jaan Puskai	Rootsikeelne saade (kaardi ülemises vasakus nurgas – MS). Ü/v 1993. a. A. Kuivjõgi
PAS-4251	00:03:25			Paavst Giovanni Paolo II eestikeelne tervitus Tallinna Haridustöötajate Naiskoorile (lindistatud vastuvõtul Vatikanis 30.08.1989. a)	Esinevad: Paavst Giovanni Paolo II. Tallinna Haridustöötajate Naiskoor (E. Võrk „Eesti lipp“) üks salm; Vatikani Raadio kommentaator.		Radio Vaticana lindistus. Tekst karbis
VAS-3068	00:45:00	10.09.1993		Otsereportaaž Tema Pühaduse Rooma Paavsti Johannes Paulus II pidulikult vastuvõtul Tallinna Lennuväljal 10.09.93	Tseremoonial kõnelevad Eesti president Lennart Meri (inglise keeles, tõlketa) ja Johannes Paulus II (eesti keeles).	Reporterid Indrek Treufeldt, Hillar Nahkmann	Salvestus eestrist 10.09.1993
VAS-3091	01:28:30	11.02.1994	Raadio 7. Retked pühale maale		Stuudiokülaline on Kursi kiriku õpetaja Sulev Sova, kes on olnud neljal aastal giid Jeruusalemmas Eesti kirikuinimestele. Ta on suurepärane Iisraeli kultuuri, juudi-muhameedluse-kristluse usu tundja.	Ene Pilliroog	Saates kõlab juudi rahvamuusika.
VAS-3084	00:54:00	07.10.1993	Raadio 7. Ristiusu tekkimisest		Vana Testamendi professor, Doctor honoris causa Evald Saag räägib ristiusu tekkimisest ja sellest, millal kujunesid välja ristiusu kirikud	Ene Pilliroog	
VAS-3082 (1-2)	01:46:57	27.06.1993	Keskööprogramm koos Avo Üprusega	Avo Üprus räägib mitte ainult tänase inimese seotusest usuga, millega ta puutub vanglavaimulikuna teravalt kokku, vaid oma eluteest, karidest, noorukiea ohtudest, oma kirjutatud ja kirjutamata luulettustest ning romaanidest, filmistsenaariumidest jne.	Stuudiokülaline on Tallinna praostkonna vikaarõpetaja Avo Üprus.	Ene Pilliroog	

VAS-3087	02:01:00	24.12.1993	Raadio 7. Jõuluöö programm	Vana Testamendi professor, Doctor honoris causa Evald Saag räägib mitte ainult jõuluevangeeliumist, vaid peatub mitmetel olulistel probleemidel kristluse ajaloo ja tänapäevaga seonduvalt.	Evald Saag	Ene Pilliroog	
VAS-3089	00:52:00	11.10.1993	Raadio 7. „Mehe kõrval naine – millal ja miks?“	Vana Testamendi professor Evald Saag räägib mehe ja naise loomisloost, patust ja abielusuhetest kristlikus kultuuris.	Evald Saag	Ene Pilliroog	
VAS-3088	01:09:05	31.12.1993	Raadio 7. Ööprogramm	Vana Testamendi professor Evald Saag vaatab tagasi lõppevale kirikuaastale: missugune see Eestimaal oli, mida see uut tõi, kus me oma vaimses tasapinnas elame ja oleme, mida ja miks me väärtustame.	Evald Saag	Ene Pilliroog	
VAS-3090	01:01:30	28.01.1994	Raadio 7. Inimkonna hääl – sumerid	Vana Testamendi professor Evald Saag räägib sumerite kultuurist, kui kaugele tagasi see ulatub, kes nad olid, kuidas sündis Piibli eellugu nende muistendites, milline oli keel jne. Olulisem sõnum – millised märgid jätsid nad tänapäeva.	Evald Saag	Ene Pilliroog	
VAS-3110	01:09:00	24.02.1993		Iseseisvuspäeva pidulik jumalateenistus Tallinna Piiskoplikus Toomkirikus Eesti Vabariigi 75. aastapäeva tähistamiseks	Pidulikul jumalateenistusel teenisid: EELK peapiiskop Kuno Pajula; Tallinna Jaani koguduse õpetaja, prof. Toomas Paul; Nõmme Rahukoguduse õpetaja, Usuteaduse instituudi dekaan Voldemar Ilja; Pühakirja epistli lugejana EV Riigikogu liige, EELK Kirikukogu abijuhataja, Tallinna Kaarli Koguduse nõukogu esimees Vootele Hansen; EELK piiskop Einar Soone, õpetaja Gustav Piir. Piduliku jumalateenistuse muusikalise osa sisustavad Piiskopliku Toomkoguduse lastekoor ning koguduse noorte kammerkoor „Laudate Dominum“. Mõlemaid koore juhatab Anne-Mai Salumäe. Organistik on Ene-Mai Salumäe.	Lindil algus- ja lõputeadustused. kava/tekst karbis. Teadustab Terje Soots.	Jumalateenistuse täpne
VAS-3085	0:55:53	10.11.1993	Raadio 7. Saade Martin Lutheri 510. sünniaastapäevaks	Milline oli reformatsiooni tagapõhi, mida see taotles, milline on selle läbi ühteaegu õige ja patune inimene, mis on usu olemus, kuidas on Eestis suhtunud usku läbi aegade, kes on hoidnud üleval meie vaimsust jne.	Studiokülaline on Vana Testamendi professor, Doctor honoris caua Evald Saag.	Ene Pilliroog	Lindil ainult tekst, ü/v-tuna kassetisalvestusest, muusika puudub
VAS-2208	00:29:15	11.04.1990	Esivanemate vaimuvara	Mare Kõiva ja Jaan Kolk sirvivad 7. Moosese raamatut.	Jaan Kolk	Tiina Kaalep, Mare Kõiva, toimetaja Krista Kilvet	Annotatsioon karbis

VAS-3109 (1-2)	02:03:40	10.10.1993	Püha Missa Tallinna Raekoja platsilt Tema Pühaduse, Johannes Paulus II teenimisel	Avalik lindistus 10. sept. 1993. a. 1) lint algab fanfaarihelidega, siis laulab meeskoor... 2) lint algab muusikaga. Lindil Paavsti pöördumine Eesti rahva poole...		Toimetaja Ilona Hausmann	
VAS-3128	00:08:10	25.12.1993	Helilõike uudistesaadetest	11. riba. Jõulujumalateenistus Paldiski kirikus. Paldiskis viibib ka president Lennart Meri.	Reporter usutleb Leida Kүүrat, siseministerr Heiki Arikest ja president Lennart Merit.	Indrek Treufeldt	Eetris „Päevakajas“ 25. dets. 1993
VAS-3154		18.02.1994	Ööstuudio	Kirikust XXI saj. Künnilisel	„Ööstuudio“-s on teoloogiaprofessor Evald Saag	Ene Pilliroog	
VAS-3156 (1-2)	02:00:35	21.07.1994	Ööstuudio	Paguluses elav helilooja räägib oma loomingust ja usulistest tõekspidamistest.	„Ööstuudio“-s on helilooja ja pastor Kaljo Raid Torontost	Ene Pilliroog	
VAS-3197	00:34:30	28.09.1994		Oikumeeniline jumalateenistus M/S „Estonia“ ohvrite mälestuseks. EELK Toompea Kaarli kirikus 28. sept. 1994. a.	Eesti Kirikute Nõukogu liikmeskirikute esindajad. Lindi alguses ja lõpus Terje Sootsi teadustused (loetletud ka esinejate nimed).	Ilona Hausmann	Ü/v kassetilt 15.11.1994
VAS-3213 (1-2)	02:00:15	31.10.1994	„Ööstuudio“ Hugo Lepnurme 80. sünniaastapäevaks	Hugo Lepnurm räägib oma perest ja kodust, suhtest religiooni, erinevatest aegadest Eestimaal.	Hugo Lepnurm	Ene Pilliroog	Lindistatud 13.09.1994
VAS-3212	01:18:22	25.04.1994	„Paastumaarjapäev“	Paastumaarjapäeva sõnast erinevate evangeeliumide järgi räägib Rapla Maarja-Magdaleena kiriku õpetaja Mihkel Kukk	Mihkel Kukk	Ene Pilliroog	Lindistatud 24.04.1994
VAS-3211	01:11:20	21.10.1994	Ööstuudio	1. lint – Religioonifilosoofia I	„Ööstuudio“ professor Mart Raukasega	Ene Pilliroog	Lind. 19.10.94
VAS-3211	00:59:30	04.11.1994	Ööstuudio	2. lint – Religioonifilosoofia II. Surmast	„Ööstuudio“ professor Mart Raukasega	Ene Pilliroog	Lind. 03.11.94
VAS-3211	01:20:00	02.12.1994	Ööstuudio	3. lint – Religioonifilosoofia III. Aquino Thomasest ja kurjusest.	Räägivad Mart Raukas ja teoloogiatudeng Jaan Tepp	Ene Pilliroog	Lind. 30.11.94
VAS-3209	01:29:00	11.11.1994	Õhtuprogramm	* PALVEKUNST – Rapla kiriku õpetaja Mihkel Kukk. / * ANDESTAMISE KUNST – Tallinna praostkonna vikaar õpetaja Avo Üprus. / * KADUMATUD JA KADUVAD AARDED – Rapla kiriku õpetaja Mihkel Kukk. / * MICHAEL QUISTI PALVE – Loeb Meelis Holsteng (Holsting – MS)		Ene Pilliroog	
VAS-3208	00:34:00	28.10.1994	Piibel – ülevaade piibli raamatutest	1. lint – Piibel I	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Toimetaja Ene Pilliroog	Lind. 22.10.94
VAS-3208	00:35:52	04.11.1994	Piibel – ülevaade piibli raamatutest	1. lint – Piibel II	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Toimetaja Ene Pilliroog	Lind. 22.10.94
VAS-3208	00:33:47	11.11.1994	Piibel – ülevaade piibli raamatutest	2. lint – Piibel III	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Toimetaja Ene Pilliroog	Lind. 11.11.94
VAS-3208	00:45:52	18.11.1994	Piibel – ülevaade piibli raamatutest	3. lint – Piibel IV	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Toimetaja Ene Pilliroog	Lind. 16.11.94
VAS-3208	00:59:45	25.11.1994	Piibel – ülevaade piibli raamatutest	4. lint – Piibel V	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Toimetaja Ene Pilliroog	Lind. 24.11.94
VAS-3207	01:00:18	11.03.1994	„Ööstuudio“ EELK peapiiskopi Kuno Pajulaga	Kuno Pajula räägib oma perest ja Eesti kiriku tänastest seisudest.	Kuno Pajula	Ene Pilliroog	Lindistatud 8.03.1994
VAS-3206	01:30:15	21.09.1994	„Ööstuudio“ EELK peapiiskopi Jaan Kiivitiga	Jaan Kiivit räägib oma perest, õppimise ajast, Eesti kiriku elusest ja homsest.	Jaan Kiivit	Ene Pilliroog	Lindistatud 21.09.1994

VAS-3205	01:21:40	07.10.1994	Prohvetid	1. Jesaja (I)	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Ene Pilliroog	Lind 6.10.94
VAS-3205	00:48:20	21.10.1994	Prohvetid	2. Jesaja (II)	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Ene Pilliroog	Lind 19.10.94
VAS-3205	01:17:11	14.10.1994	Prohvetid	3. Miika	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Ene Pilliroog	Lind 12.10.94
VAS-3205	00:51:47	28.10.1994	Prohvetid	4. Sefanja	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Ene Pilliroog	Lind 26.10.94
VAS-3205	01:00:50	04.11.1994	Prohvetid	5. Jeremija (I)	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Ene Pilliroog	Lind 3.11.94
VAS-3205	01:00:15	09.11.1994	Prohvetid	6. Jeremija (II)	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Ene Pilliroog	Lind 7.11.94
VAS-3205	00:31:20	18.11.1994	Prohvetid	7. Habakukk	Esineb Vana Testamendi professor Evald Saag	Ene Pilliroog	Lind 16.11.94
VAS-3267	00:59:35	11.11.1994	Piibli meditsiin	Pastor, meditsiinkandidaat Jüri Raudsepp räägib psühhosomaatilistest haigustest, inimese enesekontrollist, tahtest, usust	Jüri Raudsepp	Ene Pilliroog	Lindistatud 9.11.1994
VAS-3267	01:25:20	08.01.1995	Piibli meditsiin	Pastor, meditsiinkandidaat Jüri Raudsepp räägib psühhosomaatilistest haigustest, inimese enesekontrollist, tahtest, usust	Jüri Raudsepp	Ene Pilliroog	Lindistatud 5.01.1995
VAS-3267	00:35:50	08.01.1995	Piibli meditsiin	Pastor, meditsiinkandidaat Jüri Raudsepp räägib psühhosomaatilistest haigustest, inimese enesekontrollist, tahtest, usust	Jüri Raudsepp	Ene Pilliroog	Lindistatud 5.01.1995
VAS-3267	01:01:40	03.02.1995	Piibli meditsiin	Pastor, meditsiinkandidaat Jüri Raudsepp räägib psühhosomaatilistest haigustest, inimese enesekontrollist, tahtest, usust	Jüri Raudsepp	Ene Pilliroog	Lindistatud 2.02.1995
VAS-3266 (2)	00:37:00	06.01.1995	Õõstuudio	2) Piibel – vaimuliku kõrghariduse saamise võimalikkusest Eestis	Evald Saag	Ene Pilliroog	Lindistatud 6.01.1995
VAS-3266 (1)	01:23:13	06.01.1995	Õõstuudio	1) Kolmekuningapäev – selle tähendus, kirjapanekud erinevates evangeeliumides	Jüri Raudsepp	Ene Pilliroog	Lindistatud 6.01.1995
VAS-2165	01:10:15	17.02.1995	Meie elu lood	Perekond Viikmann räägib oma sajandipikkusest eluteest Venemaa ja Eestis, usuliste vaadete kujunemisest, eluväärtustest.	Perekond Amalie ja Voldemar Viikmann	Ene Pilliroog	Lindistatud 16.02.1995
VAS-3264 (1-2)	01:54:20	11.12.1994	Õõstuudio – Advendiaeg katolikes maades	Rooma Katoliku Kiriku Tallinna Peeter Pauli koguduse preester Rein Õunapuu räägib jõulude ootusest katolikes maades ja katolikes peredes ka meil Eestis.	Rein Õunapuu	Ene Pilliroog	Lindistatud 9.12.1994
VAS-3263	01:26:47	10.03.1995	Õõstuudio – Vaimust ja võimust	Rooma Katoliku Kiriku Tallinna Peeter Pauli koguduse preester Rein Õunapuu räägib vaimust ja võimust ning annab ühtlasi oma nägemuse äsjasele Riigikogu valimiskampaaniale.	Rein Õunapuu	Ene Pilliroog	Lindistatud 15.02.1995

VAS-3317	00:28:32	24.02.1995	Eesti Vabariigi 77. aastapäev	Otseülekanne riigilipu pidulikult heiskamiselt Toompealt. Pika Hermannini jalamiilt. Reporter Urmas Loit	* Kõneleb EELK peapiiskop Jaan Kiivit	Urmas Loit	
VAS-3311	00:43:40	26.11.1994	Otseülekanne mälestusteenistusel reisipraami hukkumisaigalt Läänemeres		Mikk Mikiver, teenivad EELK peapiiskop Jaan Kiivit, Reporter Riina Soome peapiiskop Jon Vikström, Rootsi peapiiskop Eentalu Gunnar Weman, Läti peapiiskop Janis Vanags, piiskop Einar Soone, pastor Joosep Tammoja (Tammo – MS), preester Rein Õunapuu, preester Onto Päivinen.		
VAS-2875	00:54:00	06.07.1992	Elucidarium	1) lint, I saade. Esimeses saates räägib keskaja ajaloo uurija, medievist Einar Laigna kultuuri kontseptuaalsetest alustest	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Elucidarium tähendab tõlkes valgustit-lampi. Saatesari valgustab kristluse ja kiriku osa Euroopa ühiskonnas, kultuuris ja poliitikas. Käsikirjad kaustas.
VAS-2875	00:54:30	13.07.1992	Elucidarium	2) lint, II saade. Einar Laigna selgitab pühaduse mõistet.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	
VAS-2875	00:54:30	20.07.1992	Elucidarium	3) lint, III saade. III saates räägib medievist Einar Laigna Euroopa ühiskonna tekkimise alustest.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Puudub sarja IV saade.
VAS-2875	00:54:50	03.08.1992	Elucidarium	4) lint, V saade. Juttu tuleb paavstikirikust ehk teisisõnu kirikuriigist.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	
VAS-2875	01:00:00	24.08.1992	Elucidarium	5) lint, VI saade. Paavst Innocentius III valitsemisajast.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	
VAS-2875	00:59:35	25.08.1992	Elucidarium	6) lint, VII saade. Bütsantsi kultuuri osast Euroopas.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	
VAS-2875	00:59:50	26.08.1992	Elucidarium	7) lint, VIII saade. Igavikulise tunnetamise vajalikkusest.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	
VAS-2875	01:00:05	27.08.1992	Elucidarium	8) lint, IX saade. Juriidilise kultuuri ja loogilise mõtlemise allakäigust.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	
VAS-2875		28.08.1992	Elucidarium	9) lint, X saade. Universaalidee puudumisest tänapäeva Euroopa kultuuris.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	
VAS-2947	00:54:30	27.07.1992	Elucidarium	1) IV saade. Rahvuste, rahvusriikide ja rahvuskirikute tekkimisest keskaegses Euroopas.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Tekst kaustas
VAS-2947	01:10:56		Elucidarium	2) XI saade. Talupojaseisusest keskajal.	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Sept 1992
VAS-2947	01:07:31		Elucidarium	3) XII saade. Rüütelkond keskajal I osa	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Okt 1992
VAS-2947	01:31:00		Elucidarium	4) XIII saade. Rüütelkond keskajal II osa	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Okt 1992

VAS-2947	00:56:30		Elucidarium	5) XIV saade. Munklusest keskajal	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Dets. 1992
VAS-2947			Elucidarium	6) XV saade. Kurjale mittevastupanek	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Jaan. 1993
VAS-2947	01:00:30		Elucidarium	7) XVI saade. Utopia ketserlusest ja rändrahvaste nuhtlusest	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Veebr 1993
VAS-2947	01:18:50		Elucidarium	8) XVII saade. Vaimulikonnast (?) keskajal	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Nov 1992
VAS-2947	00:57:05		Elucidarium	9) XVIII saade. Paastukuu puhul kannatusest	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Märts 1992/1993
VAS-2947	01:02:48		Elucidarium	10) XIX saade. Humanismi mõistest ja selle kriisist	Einar Laigna	Härmo Saarm, Einar Laigna	Lindist. Jaan. 1993
VAS-3434	00:57:06	29.03.1996	Interpreeditund – Ene Üleoja	Ene Üleoja räägib oma tööst 1995. a. Loodud Koolimuusika Instituudis; oma õpetajast Arvo Ratassepp'ast; segakoorist „Noorus“; kirikust ja kirikumuusikast – juhatab Kaarli kiriku kammerkoori.	Ene Üleoja	Mati Martin	
VAS-3483	01:19:45		Arvo Hirvesoo intervjuud välis- eesti muusikategelastega	2. Vaimuliku muusika esitamisest Tallinnas ja Eesti kirikutes pärast II Maailmasõda. Meenutab tollaseid tähtsamaid kirikumuusika tegelasi.	Helmi Sakala	Avo Hirvesoo	Lindistatud 11.03.1993
VAS-3522	00:29:40	15.02.1992	Sõbrannad võõrsil	1. riba. Oma kodulugu räägivad Rootsi evangeelse Eesti kiriku kantselei juhataja Maie Raid ja Stockholmi Eesti lasteaja juhataja Silvi Somp	Maie Raid, Silvi Somp	Hubert Veldermann	Tekst karbis. Lindistatud jaan. 1992 Stockholmis
ASDAT-12	00:02:17	27.07.1996	Nädalakommentaar – 30. nädal	27. Bad Segelbergi Bachi-koor Saksamaalt Eestis	ELK Võru praostk. (?) õp. Heino Nurk	Mall Mälberg	
ASDAT-12	00:06:39	27.07.1996	Nädalakommentaar – 30. nädal	28. Püha Pirgitta päev Pirita kloostri	L. Parek, Vello Salo	Mall Mälberg	
PAS-4420	00:06:45	08.07.1983	Helilõike uudistesaadetest. VK	Niguliste kiriku taastamine pärast järjekordset põlengut	Vabar. Restaur. Valitsuse peains. Enn Siim	Hubert Veldermann	
PAS-4420	00:04:50	26.10.1984	Helilõike uudistesaadetest. PK	Niguliste on valmis pärast teistkordset põlengut.	Ehituskom. Esim. Aset. Niguliste restaur. Staabi ülem Andres Saar; kunstiteadl. Mai Lumiste.	Hubert Veldermann	
ASDAT-30	00:58:40	22.02.1996	12 aastat muusikaõhtuid Pühavaimu kirikus		Vestlevad Taivo Niitvägi, Siiri Ronimõis ja Ene Pilliroog	Ene Pilliroog	
ASDAT-82	00:58:50	25.03.1997	Maarjakuulutusest ülestõusmispühani		Läbi muusika mõtiskleb Helju Tauk	Helju Tauk, toimetaja Kersti Inno	
AMDAT-135	00:01:16	04.05.1997	Salvest. XIV Ülemaailmse AIDSi ohvrite mälestamise päeva kontserdil Tallinna Kaarli kirikus	Kontserdi lõpus palve		Toim. Marge Rookäär	

AMDAT-148	00:15:08		Koopiad Viljar Narise ja Heino Pedusaare era-plaadikogudest. Väliseestlased III. „Püha jõuluõhtu“		Stockholmi EELK segakoor. Juhatab Harri Kiisk + peapiiskop Johannes Kõpp; Solist Eva Raud-Naessen, oreil Harri Kiisk		Heliplaadidelt restaureerinud ja kopeerinud Heino Pedusaar 1995. a. Mail. DAT-ile tegi ümbervõtted Heino Pedusaar aprillis 1997
ASDAT-414	00:06:11	31.12.1989	„Aastajaja '89“ lõigud	Riina Eentalu oma aastast. Intervjuu Toomas Pauliga, kes tõlkis 1989. a. Uue Testamendi	Riina Eentalu. Toomas Paul	Riina Eentalu	
ASDAT-414	00:05:03	31.12.1989	„Aastajaja '89“ lõigud	Tõnu Sock räägib Halliste kiriku taastamisest ja kristlusest, mis meie rahva seas taas moes.	Tõnu Sock	Tõnu Sock	
ASDAT-116	01:25:36		Marie Underri matused 20. okt 1980. a.	Matusetalitus Stockholmi Jakobi kirikus kell 14.00	Teenib õpetaja Artur Kõdar		
ASDAT-248	00:36:43	11.04.1998	KÕP: „Muusika mõjust inimese vaimule“		Jaan J. Leppik	Toimetaja Tiia Teder	KÕP-i valikkava, ümber võetud ainult tekst, pisut muusikat kõlab jutu vahel või taustaks
VAS-3712	00:24:10	02.11.1995	Maailmapilt. Sari „Mõte, tegu, muutumine...“	Minevikuihalusest läbi aegade	Teoloogiadoktor Toomas Paul	Terje Soots	
VAS-2943	00:03:45	21.02.1989	Helilõike uudistesaadetest. Päevakaja	1. r. Eestis Luterikiriku õpetajate konverents pärast 50-aastast vaheaega.	Usutlus EELK peapiiskopi Kuno Pajulaga.	Hubert Veldermann	
ASDAT-457	00:48:44	17.08.1998	Ajalootund R2-s	... ja budismi propageerimisest Tartus 1920. aastate teisel poolel		Hillar Palamets	

E				0	0		0	2	121		6	7	8	9			
E	5	21	1306	0	0	1501	2404	0	2	121	Hõnu	6	3	7	8	9	1285

Progr.	St. nr.	Kuup.	Algus	Lõpp	Nimetus	Muusika	Teated	Reklaam	Meskva	Allkiri
--------	---------	-------	-------	------	---------	---------	--------	---------	--------	---------

Bestikeelsed välissaated

[Handwritten signature]
1986. 11
LPH
VHK
ULL
STR
VAL

Vanemtoimetaja *[Signature]* 1988
Peatoimetaja *[Signature]* 1988
«KINNITAN»

E. K. L. P.	1	2	3	4	5	St. nr.	Kuupäev	algus	lõpp	Teadustaja
E					5	21	13.06	24.35	25.00	1435 2404 RBG

Orig.	min.	
N. L. P. V. K. G.	2	

Maade väliseestlastele

Toim. siffer	073							
Toimetaja	T. Silla							
Autor(id)	mitu							
Infomaterjal	Ühisk. poliit.	Sotsiaalsed	Õigustead.	Kunstiline	Muusika	Muud saated	Muusika kood	Muut. ka
	mla.	mla.	mla.	mla.	mla.	mla.	hääletegi number	pikkus min./sek.

- 02
- 03
- 04
- 05
- 06
- 07
- 08
- 09
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 01
- 02
- 03
- 04
- 05
- 06
- 07
- 08
- 09
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7

Tere õhtust, lugusõetud kuulajad raja taga!
Venemaal ristiusu vastuvõtmise 1000. aastapäeva tähistamisest. Puhkemaajanduse organiseerimisest Saaremaal. Mark Seesaare mõtteid parteikonverentsi eel. Mead kuulamist!

Harf

26!

YYYYYYYYYYYYYYp

VÄLISSAATED

REEDI

KINNITAN:

Peatoimetaja " " 1988

Vanemtoim. " " 1988

SAATE NR.	PR.	ST	KUUP.	ALGUS	LÕPP	ALGUS	LÕPP	DIKTOR
5781	E 1	21	08.07	24.35	25.00			

ORIG. 25
 N-L või K K Saade v"aliseestlastele.
 TOIMETUS 072

Toimetaja: M,SIKK Autorid MITU
 10 10 5
 1 info 2 uh-pol. 3 sport 4 õppe 5 kunst. 6 muus. 7 muud

1. Ajakirjanduse ülevaade
2. Eesti metodisti kirik
3. "Sirp ja Vasar"
4. Saatekava

Lint algab: _____

Lint lõpeb: _____

Tõlk
Autor

Uno Vettner

P.
P.
P.
P.

Rbl.
Rbl.
Rbl.
Rbl.

10
10
10
10

10
10
10
10

- Tänavu tähistatakse meie Venemaal ristiusu vastuvõtmise 1000 aastapäeva. Maailma Metodisti Kirikule, mille osaks on ka Eesti Metodisti Kirik, on tänavune aasta aga 250. aastapäevaks. Nii et mitmeid suurtähtpäevi samal aastal korraga. Eesti Metodisti Kiriku superintendent Olav Pärnamets.

(mgn. O.Pärnamets)

Eesti Metodisti Kirik tähistas möödunud aastal oma 80. aastapäeva. Esimene metodisti kogudus Eestis asutati 1907.aastal Kuressaares, kui metodistlik liikumine oli Soomest jõudnud Venemaale. Ja Peterburist omakorda Eestisse. Kuid ülemaailmses tähenduses ja ulatuses tähistab Metodisti Kirik tänavu tõesti oma 250 aasta juubelit - kirik sai alguse 18. sajandil Inglismaal, tema asutamisaajaks loetakse 1738.aastat. Saabuvat juubelit tähtpäeva tähistatakse kogu maailma metodistliku kirikute suures perekonnas. Just hiljuti lugesin Metodisti Kiriku Maailmanõukogu peasekretäri dr. Joe Hale'i artiklit, kus ta märgib, et metodistide üldarv maailmas on praegu 54 miljonit.

Ka Eesti Metodisti Kirik kuulub väikese osana sellesse suurede ülemaailmsesse perekonda. Teiste kristlike kirikutega on meil head suhted, hea oikumeeniline koostöö, kaasa arvatud ka NSV Liidus, tegutsevad teised kristlikud kirikud. Metodisti Kirik on Nõukogude Liidus üksnes Eestis, lisaks üks väike kogudus veel Taga-Karpaatias, Užgorodi lähedal, kellega meil on head kontaktid ning kes moraalselt loeb end Eesti Metodisti Kiriku juurde kuuluvaks.

Milles näete oma kiriku missiooni?

10.06.45.10000.

Just viimati öeldus oma kiriku üht missiooni olemegi näinu

Oleme kristlaste- metodistidena sügavalt veendunud, et uue ja parema ühiskonna loomiseks vajame uusi ja paremaid inimesi, kes ei ole uued ja paremad mitte hirmust seaduseparagrahvide ees; vaid kes tunnevad vastust eelkõige oma südametunnistuse ees; kelle tööde ja moraal ei ole veniv ja üpris suhteline ning olukordadele muganduv, vaid kujutab endast püsiväärtust, mis on inimisiksuse ja inimsuhete selgroog.

Oleme veendunud, et inimühiskonna mikromastaapides toimiva seaduspäraseused kehtivad ka ühiskonnale laiemas tähenduses, rahvusvaheliste suhete globaaltasandini välja - mõtlen siin siiral soovi mõista, ilmutada inimarmastust, leplikust, halastust, usaldust, soovi ja võimet andestada, võita kurja heaga, väiklust su remeelsusega jne.

Oleme tõeliselt lootusrikkad, nähes neid igavesi kategoorias taas ausse tõstetavat meie ühiskonnas. ~~meie~~ Näeme kristliku kiriku oma otsesest ülesannet kõige tõeliselt progressiivse edendamiseks. Usun, et oleme oma osa võinud anda ka kahe suurriigi- NSV Liidu ja USA rahvaste lähendamisse ja paremasse teineteisemõistmisse.

Millised on teie kiriku väliskontaktid?

Meil on väga laialdased rahvusvahelised kontaktid.

Ainuüksi viimastel aastatel on meid külastanud kümned kristlike kirikute esindajad välismaalt, seda nii gruppidega, kui üksikisikutena, kelle seas on olnud ka mitmete maade valitsusringkondade esindajaid. Suurim külaliste tulv on olnud USAst, samuti Rootsist, Soomest, Saksamaa LVst, Saksa DVst. Alles mulle oli külas 30-liikmeline grupp Inglismaalt eesotsas metodisfi pastori, Briti Metodismi Sisemisjoni sekretäri dr. David Bridge'i Põhjamaade Metodisti Kirikute piiskop dr. Ole Borgen on meid külastanud vähemalt kord aastas, meie külalisteks on olnud ka rida Ühinenud Metodisti Kiriku piiskoppe.

Olen käinud ise kolm korda USA-s, korduvalt Inglismaal ja Rootsis, samuti Soomes, Kanadas, Kreekas, Keenias - 1985.aastal võtsin osa Metodisti Kiriku Maailmanõukogu konverentsist Nairobis. Mõne aasta eest olin Metodisti Kiriku Maailmanõukogu poolt korraldatud rahvukonverentsil Londonis, kus olid kõne all kõik inimkonda ähvardavad probleemid.

	121			6	7	8	9	
ALGUS	LÖPP	TOIM.	NIMETUS	MUUSIKA	TEATED	REKLAAM	MOSKVA	ALLK.

VÄLISSAATED REEDE

KINNITAN:

Peatoimetaja " " 1938

Vanemtoim. " " 1938

SAATE NR.	PR.	ST	KUUP.	ALGUS	LÖPP	ALGUS	LÖPP	DIKTOR
12423	E 1	21	19.08	24.35	25.00			

ORIG. 25
 N-L või K K Saade v"aliseenlastele.
 TOIMETUS 072

Toimetaja: U. VETTNER Autorid: MITU

10 10
 1 info 2 üh-pol. 3 sport 4 õppe 5 kunst. 6 muus. 7 muud

1. AJAKIRJANDUSE ÜLEVAADE
2. USUTEADUSE INSTITUUT TALLINNAS
3. AJALEHT "SIRP JA VASAR"
4. SAATEKAVA

Lint algab: _____

Lint lõpeb: _____

	P.	Rbl.
Ivar Triikkel	9-1	32.-
Toomas Paul	9-2	16.-
45100 VALJAK		

Uuenevas ühiskonnas mõistetakse avaramalt ka kiriku kohta kultuuriloos ja inimese eetilises kujundamises. Seepärast pole meile huvituseta ka kirikuõpetajate ettevalmistamine tänases Eestis.

Mikrofoni ees on Jaani koguduse õpetaja ja Usuinstituudi Vana Testamendi professor Toomas Paul.

Eesti Usuinstituut tegutseb nendel printsiipidel nagu Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli usutesaduskond. Rõhku pööratakse vana-
dele keeltele ja filosoofiale. Õppetöö toimub kaugõppes 4-5 aastat, vahel kauemgi.

Kiriku osast kultuuriloos?

Luteriusu kirik on palju kaasa aidanud hariduse levikule. Peatume vennastekoguduse liikumisel, millel on oma koht eesti kultuuriloos.

Praegu koostatakse "Eesti kultuuri ajalugu". Selles on ette nähtud ka kiriku ajaloo kirjapanek. Esimesi samme sellel teel on astunud juba Martin Lipp.

Muinsuskaitse liikumisest. Sellega on ühinenud ka kirikuõpetajaist koosneb rühmitus "Portaal".

Ühiselt jõutakse rohkem. Tehakse korda surnuaiad ja kiriku hoolduses olevad mälestusmärgid.